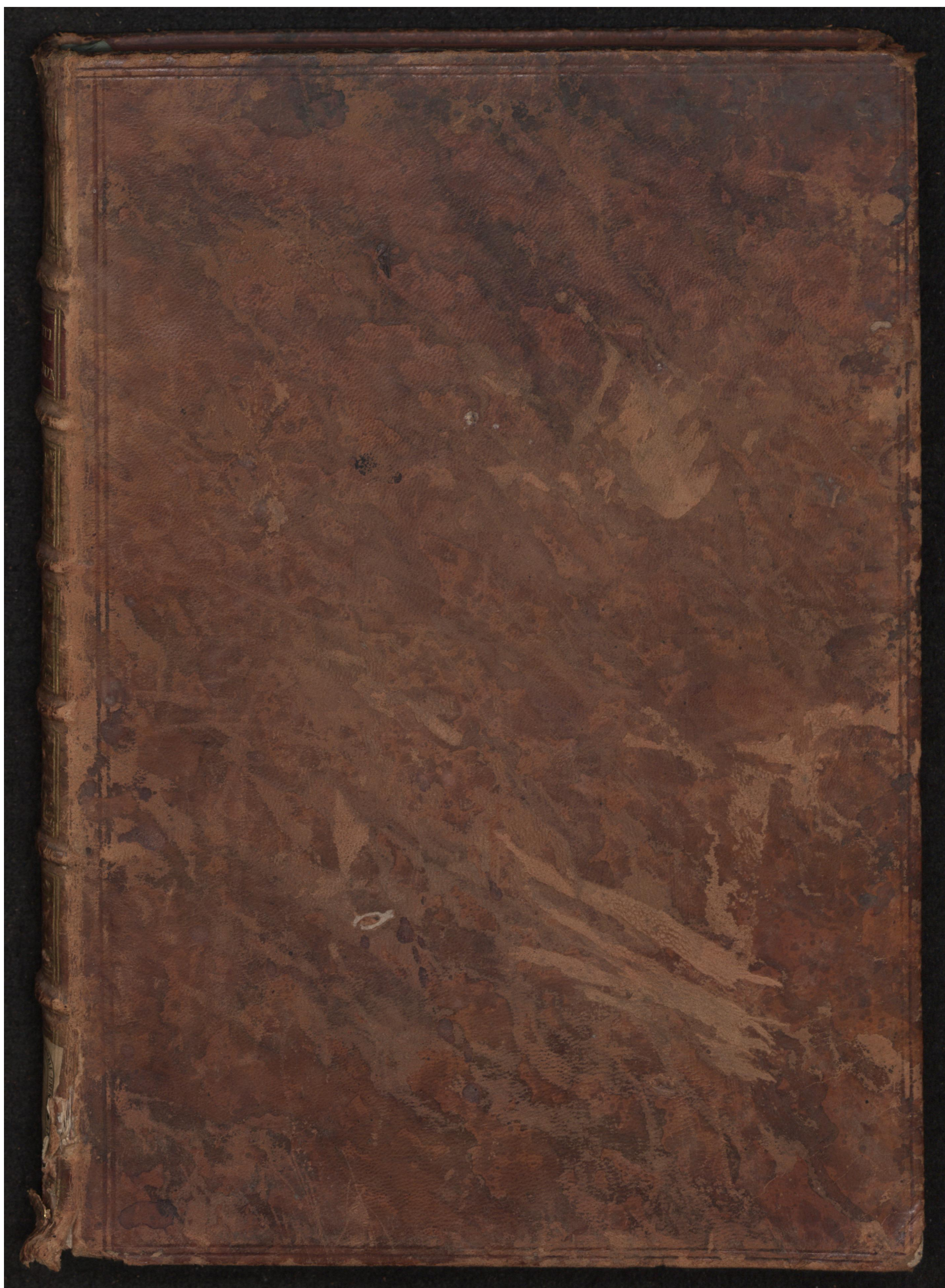
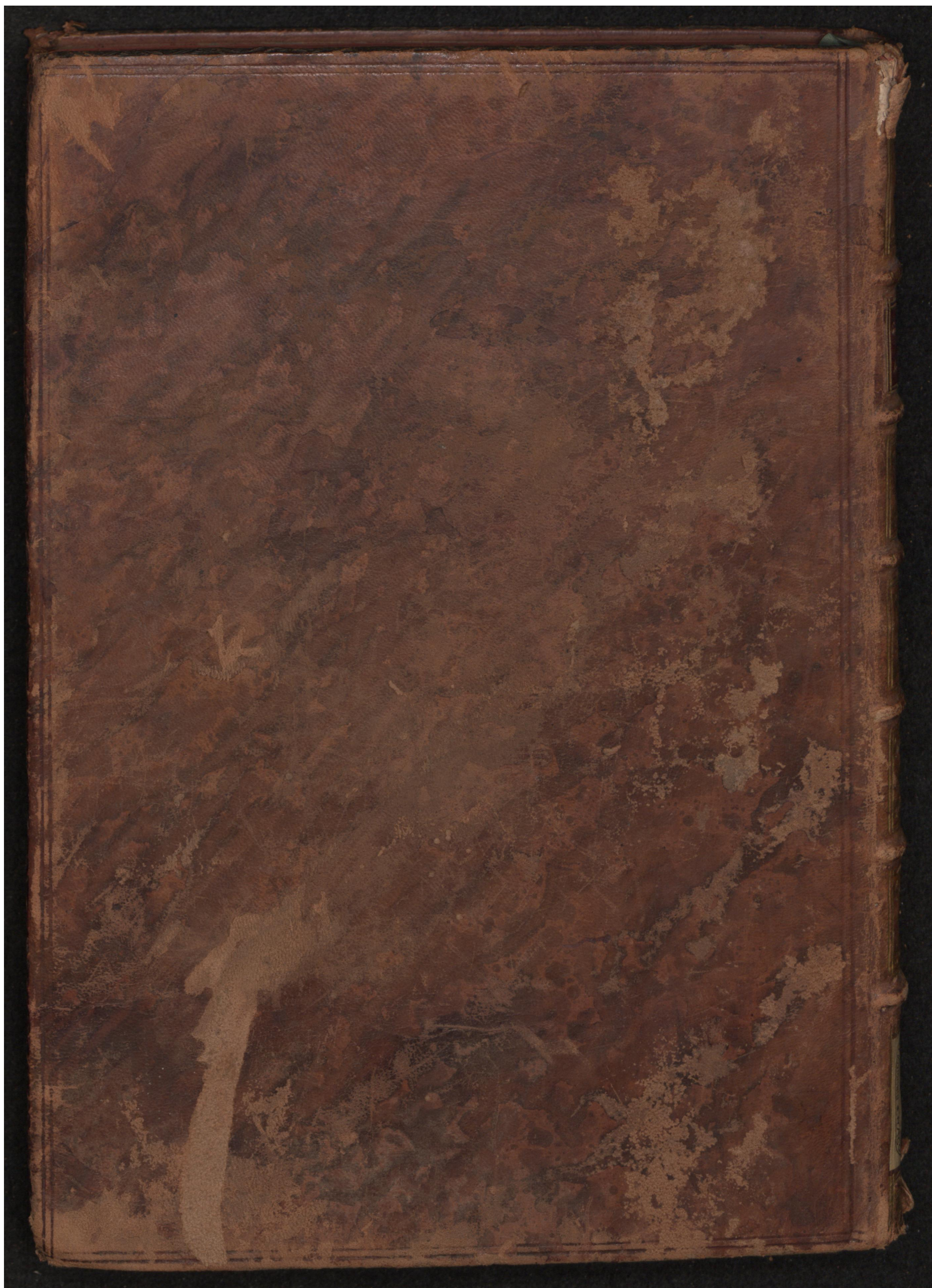

C. TACITI
ANNALIU
ALDINI
II
6
30

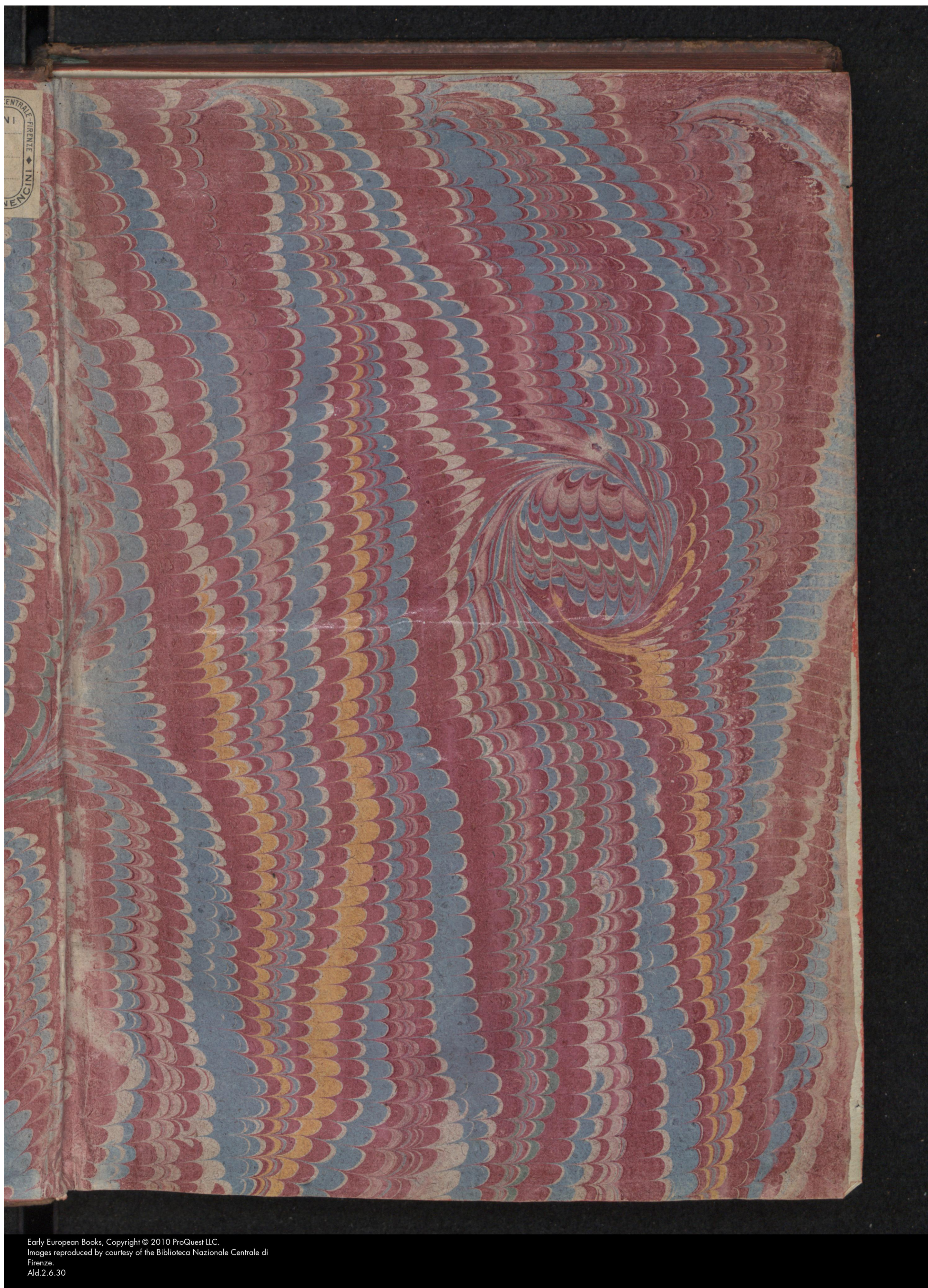

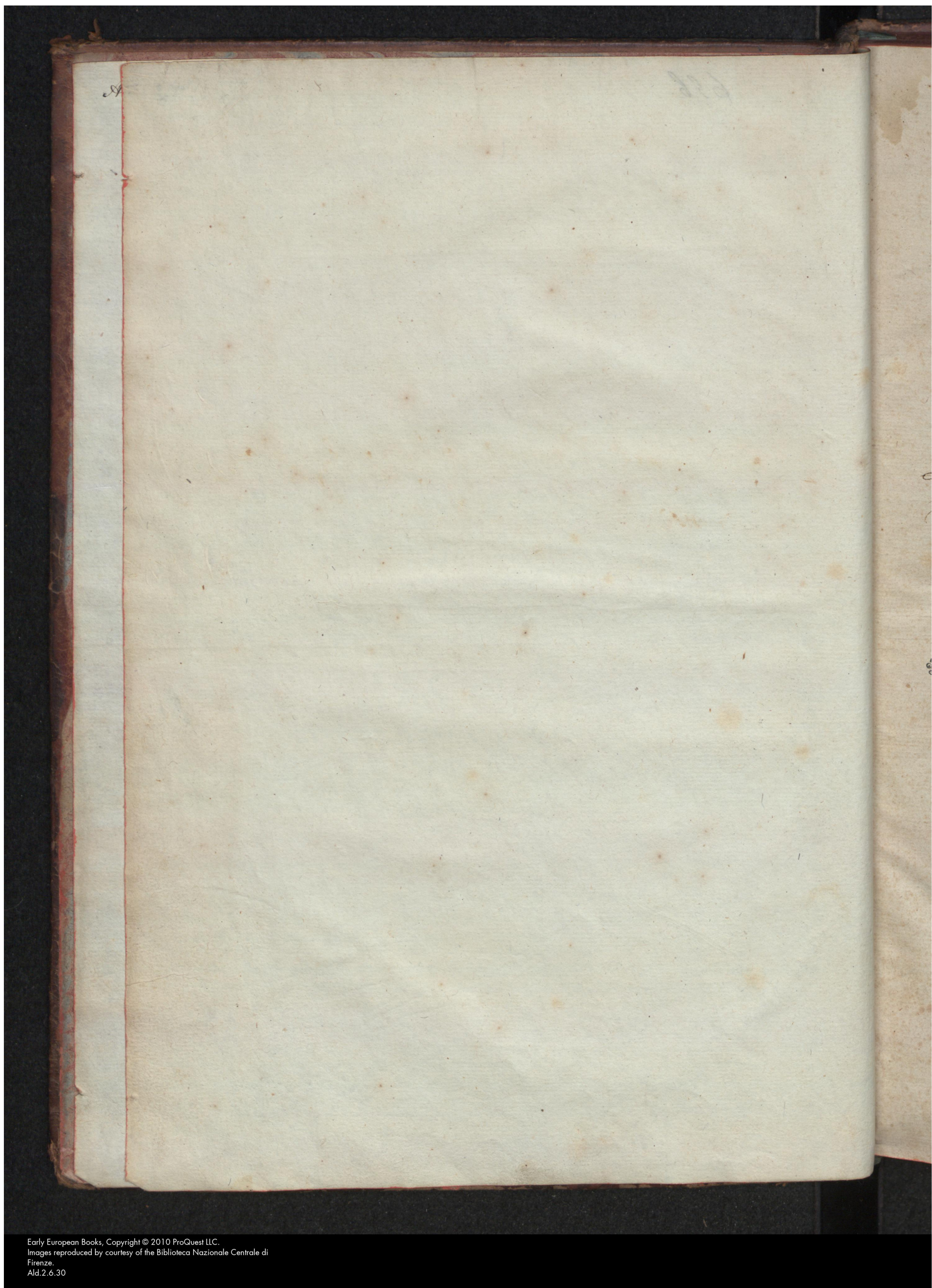

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
ALDINI
II
6
30
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

Felicis Durandi Comitis Villae

656.

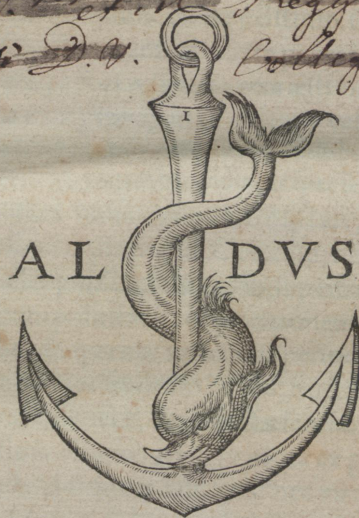

C. CORNELII TACITI EQVITIS ROMANI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM LIBRI QVATVOR PRIORES,

ET IN HOS OBSERVATIONES CAROLI PASCHALII CVNEATIS.

His obseruationibus obscura illustrantur, pressa & concinna περιφραστικῶς explicantur; scitu digna, atque adeò ea, quæ in ima præcordia demitti ab iis, qui publica munia capessunt, debent, in breues præceptiones redacta sunt.

~~D. Francisci Donati a Bolengo~~
~~Phis U. D. ris et in Reggio Archig. Pa. rio~~
~~Zaminetti D. V. Collect.~~

PARISIIS,

Apud Robertum Colombellum via ad D. Ioannem Lateranensem in Aldina Bibliotheca.

M. D. LXXXI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

SERENISSIMO CAROLO EMANVELI DEI GRATIA DVCI ALLOBROGVM, ITALIÆ SVBALPINÆ PRINCIPI, &c.

CAROLVS PASCHALIVS CVNEAS S. P. D.

VI multa experientia, magnisq; laboribus exercitus est, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, cæteris mortalibus loco pręscij, & pręcipui numinis est. nempe, optimi reip. status autor, legũ sanctor, solidę quietis firmator, deniq; generis humani rector hactenus est, vt ad eum vnum omnia deferri, quibus publica salus continetur, & possint, & debeant. Cæterùm qui ad hunc sapientiæ gradũ nititur per cõpendia præceptorum persæpe assequitur eum, qui longum experimentorũ iter pergit. His vnis ferè præceptis quia diuina Cornelij Taciti scripta contexta sunt, cæteros historiæ scriptores Græcos pariter, ac Romanos infra huius magnitudinẽ iacere existimo. Quippe, vnus omniũ veterum in rerum obscurissimarum veritatem penetrauit; in intimum callidissimorum hominum pectus inspexit; vera æstimatione quanti quidque sit, perpẽdit; mixta cum principatu morientis vestigia libertatis, cum falsis vera, cum ludibriis seria, cum adumbratis solida; consociatum cum fide obsequium seruile, cum virtutibus fallaces species virtutibus similes; denique cum rebus rerum imitamenta introspexit, discreuit, & signa, quibus singula dignoscantur, impressit. Cæterùm, nullam hîc prodigam verborum copiam, nullas pusillas, suspitiosas, superuacuas sententias; nihil falsum, otiosum, compositum in ostentationem in se habet concinnitas hæc valida sensibus, in qua nec verba, nec periodos numeres, sed singula æstimes, & expendas; nec sonitum inanis, fractæ, & eneruatæ orationis exaudias, sed robur adstrictæ, & collectæ sentias, ac maiestatem validissimæ, ac sapientissimæ eloquentiæ, quæ tota ex grauissimis, verissimisque sensibus exundat, admirere. Iam verò nec virtutes, nec vitia silentur; neutrum in maius effertur; sed ea moderatione merito laus tribuitur, qua peccatum non asperatur. Nec est quod vereare, quicquam hic supra imitationem esse positum, aut in miracula corruptũ. omnia sunt obuia, ante pedes, in communi vsu posita; nimirum, priscis verbis hodierna facta ostenduntur. Denique is Tacitus est, qui nonnisi ei placere potis est, quẽ erudit; nec quenquam erudit, nisi qui ex propriis, non alienis experimẽtis tantum prudentiæ collegit, vt, hoc duce, honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernere possit. vsque eò omnia instrumenta, quibus ad omnes vitę status subsidia parantur, ex hoc sacrario promi possunt;

nempe illa, quorum ope futura præuideri, imminentia vitari, secunda temperari, dubia prudenter tractari possunt. Alios nescio. me quidem exquisitissimum hoc solidę doctrinæ genus ita cœpit, vt, non mihi ipse prius satisfecerim, quàm ex quatuor prioribus Annalium libris, omnium accuratissimè scriptis, quibus, scilicet, continentur præcipua rerum agitata sub cautissima Tiberii senectute, verissima axiomata collegi. nimirũ annisus sum, vt in ima huius scriptoris sensa descenderem, eaque perspicerem, & quæ perspexisse videor veluti in locos communes coniicerem, & in rationes præceptionis redigerem; atque has, quomodo in omni vita explicari debeant, tanquam digito demonstrarem. Quam ad rem equidẽ non adhibui orationem comptam, & sollicitam, & quam vnam plus æquo multi admirantur, verborum iactantiam, qui satis intelligam, hæc me animis, non auribus scribere: neque superuacua, & odiosa multæ lectionis ostentatione (quod hodie vsitatissimum est) verissimos Taciti sensus prætexere volui; vna autoris dignitate, & magnitudine contentus. Denique id sedulò egi, ne falsis lectori imponerem, eumue inanibus morarer. Porrò etsi mihi hæc seposueram, tamen non licuit obfirmare me. quippe iis mos gerendus fuit, qui me vt ea emitterem, impensè rogarũt. Itaque dantur in hominum conspectum; sed ea lege dantur, vt in tuo nomine appareant, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, vt omnes gentes, & ipse te, hoc est, eminentes virtutes, sine quibus haud quisquam Dei vice in terris fungi potest, quarum potissimas Tacitus exequitur, quibus es instructissimus, veluti in speculum inspiceres. Etsi quantùm illæ posint, à prudentissimo quoque iam diu præsumptum, ex publica fœlicitate, quæ nunc est, homines perspiciunt. Quippe simulatque dies ille tuus natalis illuxit, pax ante, quã tu esses, cœpta veriùs, quã firmata hominibus pariter illuxit. nimirum, quod cœleste bonum irati Dii nostrę genti ante multos annos eripuerant, illud ipsum propitij, te sponsore, tua, inquam, fide, optãtibus magis, quàm sperantibus elargiti sunt. Vsqueadeò besse nõ potuisti, quin eadẽ præstares, vt ingenti hominũ multitudini bene esset, & quod magni reges præclaris victoriis consequi non potuerũt, statim vt editus esses, id primũ tui muneris mortales haberẽt. Cui eximiæ fælicitati ne quicquã deesset, protinus æmula virtus comes ire cœpit. harũ vtraq; certatim tantũ bonorũ in te cumulauit, vt educationẽ probitas, ætatem prudentia, multiplicata hominum vota tua summa fortuna anteuerterit. Enimuero te patri filium pientissimum, adiutorem sapientissimum, successorem dignissimum externę gentes admirantur, æmuli fatentur, tui experiuntur: qui animum induxeris, summum imperium esse, Deum vereri; Iustitiam colere; abstinentem esse; animum supra fortunam gerere; bonum tuum à publico non distinguere; te reip. non tibi remp. dicare; imperium non vi, sed beneficio custodire; nec prouincias tributis

pre-

premere;ſed iis oportere eſſe contentũ,quibus pacẽ fęliciſſimè tueris; nihil venale pati,quod reip.exitium,tibi inuidiam,contrahentibus infamiã cõciliare poſſit; ſed per omnia præſtare, vt quod ſorte naſcendi tibi obtigit,ingentibus meritis datum,&quę res tota voti erat,à iudicio eligentiũ principem profecta videatur. Hæc,SERENISSIME PRINCEPS,quia, vt maxima ſunt,ita perpetua fore nos iſta virtus ſperare iubet,nõ mirũ eſt,ſi gratos tot bonorum æſtimatores nactus es.neq; enim iis populis,quibus regendis à Deo impoſitus es, temerè hic eſt cõſenſus,propria ſingulorũ ſalute tuã,ſi res poſtulet,redimendi,& ſuorum obiectu corporũ eius magnitudinẽ protegendi,cuius fida tutela vniuerſorum ſecuritatem cõtineri intelligunt.adeò tua bonitas non adũbrata cuiuſquã lętitia,ſed veriſſimis laudibus celebratur: adeò te moderatio, & ſapientia vix prima ſpatia florentiſſimi iſtius principatus ingreſſum ea fælicitate cumularunt,quam omnes optant,pauci merentur, vni virtute præſtantes adipiſcuntur. Ipſe quidem in publica lætitia facere non potui,quin obſeruantiam in te meam aliquo argumento teſtatam facerem. nec alio conſilio meis hiſce in Tacitum obſeruationibus nomen tuum inſcripſi. Quo genere monimẽtorum ſi delectabere; & exiguum hoc munus, ab optimo tamen animo profectum, ſolita comitate exceperis,me tu quidem non exiguo beneficio deuinxeris, atque ad maiora nitenti & animum, & robur addideris. Pariſiis Prid. Id.Maij.M.D.LXXXI.

IDEM LECTORI.

Non fuit consilium ea persequi quæ ad Grammaticam rationem pertinent. etsi hoc vnum nec præterea quicquam admirantur quidam, qui hodie literarum, & literatorum arbitros agunt: quibus vetera adeò non placent, vt totos dies conspiciantur vltro & citro cursantes, ac rogitantes, ecquid noui in lucem prodierit. Quippe, qui Græcum, aut Latinum scriptorem vix vllum perlegerunt, recentes, quæ est hominum audacia, censorio supercilio probant, improbant, extollunt, deprimunt. Ex illo grege vnum nominarem, si esset, vt modestia temeritatem insectari posset. Hic, quòd illa quæ ad rerum inuestigationem magis, quàm quæ ad verborum interpretationem pertinent, sectatus sum, vix vna, aut altera mearum obseruationum linea perlecta, quicquid operæ hîc à me positum est, vituperauit. Cui ego, & siqui alij ita sentiunt, etsi respondere possum, non hæc me ideo scripsisse, vt ipsis placerem, sed vt, quid mihi placeret, ostenderem; tamen illud addam; me, ac præter me quidem eos omnes, quibus pectus sapit, non parum dolere, quòd ad cætera nostri sæculi mala & hoc accessit, quòd pro superuacuis mirè sudamus, nec vitæ, sed scholæ discimus; & quod merum instrumentum est, in hoc, tanquam in opere perfecto aquiescimus. Hæc sunt inania verborum, in quibus qui sollicitè versantur, hi, quæ aliorum est facilitas, ne dicam, imperitia, de literis optimè meriti existimãtur. Pudet in hoc genere exequi nostrorum Grammaticorum triumphos, qui sibi pulchri videntur, si è vetusto codice, aut è fragmine lapidis didicerint, siue pro seu, Quintum pro Sexto esse reponendum; & huiusmodi gerras germanas, & λῆρες λήρων non modò vsque ad satietatem, sed vsque ad fastidium oggãniunt. Quæ tamen ineptiæ, & literarum dedecora ferri aliquo pacto possent, si non sæpiùs antiquam, veramque lectionem peruerterent, ac liquidis sensibus tenebras obducerent. Horum mihi ratio, ac totum literaturæ genus vt nunquam probari potuit, ita ijs assentior, qui non alio consilio Græcè, & Latinè discunt, quàm vt, quæ ex veterum monimentis vtilia excerpi, & colligi possunt, ad suum vsum seponant. Neque tamen sum nescius, è scriptoribus priscis alios dictionis potiùs, quàm rerum gratia legendos esse; apud alios sibi aduersus fortuita quærendum esse præsidium: ac sine illorum ope hos adiri non posse, hos, inquam, grauissimos, & sapientissimos vitæ moderatores, Senecam, & hunc nostrum. sed optima rerum studiosè in his inuestigantem, etiam verborum difficultatibus passim attineri, & eorum rudem esse, quæ priùs didicisse oportuit, hoc verò totum puerile, ineptum, præposterum esse aio. Cæterùm nego ei, qui bonos Latinitatis autores peruolutarit, Taciti verba, & genus dictionis videri fractum, arduum, præruptum, atque adeò haud satis candidum, vt quosdam falsò existimare video; præter admodum pauca, quæ & rerum, quas scripsit, & aulæ, & sæculi propria fuere: nempe, genus dicendi, vt ait Seneca, imitatur publicos mores. Quæ tamen huiusmodi sunt, vt, quem illa semel aduertere, huic non modò propria, sed singularia, significantia, neruosa, eademque plana, & æquabilia, vt sunt, ita videantur. Quicquid hîc inest difficultatis, quod haud parum est, id abditis, ac reconditis sensibus continetur. hos introspicere, atque, vt ita dicam, perrumpere, laudabilis operæ pretium est. Hic me sudasse fateor. an hoc arduum euaserim, integris sapientum animis diiudicandum relinquo. Nonnulla fortè leuia grauissimis inserta videbuntur; sed qui eo consilio hoc opus aggressus sim, vt singula, prout series contextus postulat, persequerer, malui libero cuiusque iudicio quid studiosè amplectendum, quid item in leui habendum putet, committere, quàm quicquam negligere quòd meritò desiderari posset. Quanquam & illa ipsa quæ primo aspectu leuia fortasse videri possunt, illis, quibus iamdiu sunt cognita, hoc ipso gratiora fore puto, quòd Taciti autoritate firmantur. Neque verò improbo conatus illorum, qui dictionum, & historiæ ambigua distingunt, implicita soluunt, obscura illustrant, abdita recludunt. Quin, vt hos laudo, ita singulos hortor, vt quantum quisque diligentia, & doctrina valet, in commune consulat. Me quidem nec difficilia sæpe interpretari, & meas coniecturas, sicubi contextus est mutilus, aut deprauatus, proferre, atque alia huiusmodi, quæ ad verborum interpretationem pertinent, ex ipso potissimùm Tacito excerpta cursim persequi, & in arctiorem libri marginem coartare non piguit, vt & hac in parte studiosis Taciti satisfacerem. Hæc, lector, scire te volui, vt instituti mei rationem cognosceres; simulque apud te ijs responderem, qui quòd sciunt nihil, omnia se scire putant; nec vllo merito suo, sed aliena contumelia splendent. Vale.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIAE Maieſtatis priuilegio cautum eſt, ne quis ab hinc annos decem C. CORNELII TACITI QVATVOR PRIORES ANNALIVM LIBROS, ET IN HOS OBSERVATIONES CAROLI PASCHALII CVNEATIS, niſi ipſius PASCHALII permiſſu, typis excudat, aut, extra ditionem regni Galliæ excuſos, & æditos vſpiam venales habeat. Qui ſecus faxit, huic multa futura eſt ea, quæ Regio diplomate continetur dato Bleſiis die viceſimo primo Aprilis 1581.

Subſcripto,

BRVLART.

EPITOME PRIMI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

VM tam Iulianarum quàm Pompeianarum partium duces aut bello, aut proſcriptione extincti eſſent, atque ex nobilibus ij tantùm tot cladibus eſſent ſuperſtites, qui, dummodo honoribus & opibus extollerentur, facilè eum, à quo hæc acciperent, rerum potiri paſſuri erant; populus autem Romanus, prouinciçque neque in legibus, quibus nullus erat locus, neque in magiſtratibus, quibus Reſp. queſtui erat, quidquam eſſe præſidij animaduerterent, nullum tot malis prçſentius remedium inueniri potuit, quàm vt tam perturbata, ac diſtracta reſpub. ab vno regeretur. Ideo minimè mirandum eſt, ſi tali rerum ſtatu Auguſtus, vt primùm victoriis, ita mox benignitate, & comitate, ſuiſque artibus cuncta ad ſe trahens, patefecit ſibi aditum ad principatum, quem, poſt oppreſſum Pompeium, extinctoſque Triumuiros, tenuit ſub nomine Tribunitiæ poteſtatis per ſeptem & triginta annos continuatæ. Huic ſucceſſit Tyberius Nero priuignus ab ipſo non ſolùm in adoptionem, verùm etiam in collegium & conſortium ſummæ poteſtatis aſſumptus. Hinc planior ei via ad principatum, quem, Auguſto extincto, matris potiſſimùm artibus adeptus, continuò Poſthumum Agrippam, æmuli impatiens, ſimulato Auguſti mandato, è medio ſuſtulit. Cumque, libertate ſemel amiſſa, omnis generis homines certatim in ſeruitium ruerent, Sex. Pompeius, & Sex. Apuleius coss. primi in verba Tiberii iurauerunt. mox in Conſulum ii omnes, qui remp. adminiſtrabant. Cæterùm quamuis Tiberius Auguſti veſtigiis inſiſtens Tribunitio iure contentus eſſet, tamen haud neſcius quantùm in eo momenti eſſet, vt legiones, quarum in manu ſita erat res Romana, protinus, quiſnam principatum adeptus eſſet, ſcirent; ſimulque id veritus, ne Germanicus, cuius in manu erant octo legiones, præter immenſa ſociorum auxilia, habere imperium, quàm expectare mallet, literas, tanquam adepto principatu, ad exercitus miſit. Auguſto quidem cùm ipſius teſtamentum per Virgines Veſtæ in Senatum illatum eſſet, iuſta ex dinitate ſunt facta, addito templo, & cæleſtibus religionibus. At Tiberius vt vocatus, electuſque potiùs à Rep. quàm per vxorium ambitum, & ſenili adoptione ad principatum irrepſiſſe crederetur, mira arte verſat animos patrum, id per ſpeciem recuſans quod reuera omnium flagrātiſſimè cupiebat; donec eò flexit, non equidem vt fateretur ſuſcipi à ſe imperium, ſed vt negare, & rogari deſineret. Eodem tempore duplex ſe-

A. V. C. D. CCLXVII.

2

dirio in exercitibus Romanis, vna inter Pannonicas, altera inter Germanicas legiones coorta eſt. Illa Druſi, hæc longè violentior, & periculoſior Germanici ſapientia compreſſa eſt. Poſt quæ Germanicus ingenti clade Germanos affecit, vſus in eo bello ſingulari opera A. Cæcinnæ legati. Hoc anno Iulia Auguſti filia olim ob adulterium à patre relegata moritur: eiuſq; adulter Sempronius Gracchus, eádem ob cauſam relegatus, iuſſu Tiberij, interficitur. Auguſtales & ſacerdotes, & lu-
A. V. C. D. CCLXIIX. di tum primùm inſtituti ſunt, & editi. Sequenti anno, Coss. Druſo Cæſare, & C. Norbano, triumphus Germanico decretus. Is Chattos improuiſò adortus magnam eorum ſtragem edidit. Segeſtem, ob egregiam erga Romanos fidem, à popularibus obſeſſum liberat, inque ſuam poteſtatem redigit vxorem Arminij filiam Segeſtis: cui oranti Germanicus, data incolumitate, veterem ſedem in prouincia pollicetur. Interim Arminius concitis ad arma Cheruſcis, aliiſque gẽtibus, & Inguiomero patruo, contra Romanos magnum bellum parat. aduerſus quem cùm Germanicus exercitum ductãs eò perueniſſet, vbi Varus ab eo cum tribus legionibus cæſus fuerat, & imperatori, & militibus, quorũ adhuc reliquiæ iacebãt inſepultæ, ſuprema ſoluit. Inde cum Arminio æquis manibus pugnat. At A. Cæcinna, cui Germanicus quadraginta cohortes diſtrahendo hoſti dederat, hoſtium vi, iniquitate locorum, rerumque omnium inopia diu conflictatus, tandem magna ex Germanis parta victoria, incolumis euaſit. Neque verò prætereunda eſt animi magnitudo Agrippinæ, quæ, in magna trepidatione, cùm pontem Rheno impoſitum ſolui prohibuiſſet, & benignè militibus multa feciſſet, rem Romanam ſuſtentauit. Cæterùm ſecunda, & quartadecima legiones, quas Germanicus P. Vitellio, itinere terreſtri ducendas tradiderat, ſæuitia Aquilonis, & fluctuum vi miſerè conflictatæ, tãdem in editiora ſubductæ, periculoque exemptæ ſunt. Segimerus frater Segeſtis, ipſiuſque filius in deditionem accipiuntur. Eo anno triumphalia inſignia decernuntur A. Cæcinnæ, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico geſtas. Tiberius repudiat nomen patris patriæ, neque in acta ſua iurari permittit. legem tamen maieſtatis reducit. Falanium & Rubrium Equites Ro. leuibus de cauſis maieſtatis accuſatos pœnæ eximit. Marcellus item maieſtatis poſtulatus opera Cn. Piſonis abſoluitur. Tibris plana vrbis ſtagnauit. Achaiæ, & Macedoniæ onera deprecantibus Tiberius ſubuenit. Actum apud patres de hiſtrionum licentia, ex qua turbæ natæ erant, coercenda: ſed valuit verbum Auguſti, qui immunes verberum hiſtriones quondam reſponderat. Templum ſtruitur Auguſto in prouincia Tarraconenſi; datumque in omnes prouincias exemplum.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER PRIMVS.

ET IN HVNC OBSERVATIONES
Caroli Paschalij Cuneatis.

VRBEM Romam à principio reges habuere. [a] Libertatem, & Consulatum L. Brutus instituit. Dictaturæ ad tempus sumebantur: neque Decemuiralis potestas vltra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. Et Pompeij, Crassique potentia citò in Cæsarem: Lepidi, atque Antonij arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis ciuilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit. Sed veteris pop. Rom. prospera vel aduersa claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tyberij, Caiique & Claudij, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ, postquam occiderant recentibus odiis compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, & extrema tradere: mox Tyberii principatum, & cætera [b] sine ira, & studio, quorum causas procul habeo. Postquam Bruto, & Cassio cæsis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus, nisi Cæsar dux reliquus, posito Triumuiri nomine, Consulem se ferens, & ad tuendam [c] ple-

OBSERVATIONES.

a *Libertatis nomine continentur omnes Reip. formæ, extra vnam monarchiam.*

b *Satis constat, esse quosdã historiæ scriptores, quos veriùs* μυθογράφους *appelles, qui vel infensi, vel obnoxij multa offensæ, multa gratiæ dant, id est, metu, odio, studio, libidine assentandi præpediti, mira audacia, posteritati imponunt. Id quod, difficile memoratu est, quantopere historiæ autoritatem eleuet. Proin quisquis ad scribendam accedit historiam, sciat is, primam eius legem esse, vt incorruptæ fidei opera detur, ne, quod scripti genus veritate potißimùm niti debet, sua vanitate protinus corruat. Itaque imperabit sibi, vero neque addere quicquam, neque demere, hoc est, non iisdem animi motibus in quæ tendit, scribere, quibus gesta sunt, sed ita, scilicet, eminere, vt nulla animi perturbatione afficiatur.*

c *Quæ pars in rep. est validißima, huius se caput, ac propugnatorem profiteri debet is, qui ad summum fastigium euehi vult. Id autem haud dubiè assequetur, si ea munia capesset, quibus illorum, quos tuendos suscepit, securitatem summæ sibi curæ esse, maximè declarare poterit.*

bem [a] tribunitio [1] iure contentum: vbi militem donis, populum [2] annona, cunctos dulcedine [3] otij pellexit, [b] insurgere paulatim, [c] munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo aduersante: cùm ferocissimi per acies, aut proscriptione cecidissent: cæteri nobilium, quantò quis seruitio promptior, [d] opibus & honoribus extollerentur: ac nouis ex rebus aucti, [e] tuta [4] & præsentia, quàm vetera, & periculosa mallent. Neque Prouinciæ illum rerum statum abnuebant, suspecto Senatus, populique imperio, ob [f] certamina potentium, & auaritiam magistratuum, inualido legum auxilio; quæ [g] vi, ambitu, postremò pecunia

1 Id summi fastigij vocabulum Augustus reperit, ne regis, aut dictatoris nomé adsumeret, ac tamé appellatione aliqua cætera imperia præmineret. ex lib. 3. Annal.

2 Vespasiano vix imperium adepto præcipua annonę cura fuit. vide Tacit. libr. 4. hist.

3 Hoc est illud ipsum otiũ, de quo Virg. Egloga 1. Deus nobis hæc otia fecit.

4 Sic libr. xv. Exin Roman⁹ laudat iuuené, omissis pręcipitib⁹, tuta & salutaria capessenté. & lib. 1. histor. Anteposuere, inquit, cæteri quoque tribuni, centurionesque pręsentia dubiis & honestis.

OBSERVATIONES.

a *Quid absurdius, magisue præposterum dici potest, quàm potentiæ insigniis ornari priùs, quàm potentiam adeptus sis? Ideo cautissimè & Augustus, & Tiberius, ille Romanæ monarchiæ autor, hic firmator, vt cætera, quæ res, quam moliebantur, postulabat, præstiterunt, tum verò id imprimis cauerunt, ne priùs superbos titulos assumerent, quàm ipsa re ita principatum adepti essent, vt sibi amplius eripi non posset. Ideo hanc cautionem adhibebit is, qui id agit, vt statum liberæ reip. mutet, ipseque in ea regnum possideat, vt, nondum planè confirmato, & corroborato principatu, ijs appellationibus sit contentus, quæ populares, & iamdiu receptæ sunt.*

b *Quemadmodum superbia regum multitudinem perpulit, vt his imperium abrogaret, vnde originem traxit libertas pop. Romani, ita fessa rep. bellis ciuilibus, id est, cùm ob ingentia potentiorum certamina, ac diuersa populi studia, res in eum statum adducta est, vt pristinæ reip. vix vlla vestigia appareant; nempe, quia luctuosum ciuile bellum plerunque excipit tanta rerum omnium perturbatio, vt magistratus remp. quæstui habeant: atque in legibus nihil cuiquam sit præsidij, iudiciorum autoritas, senatus maiestas extincta sit, non est mirandum, si non modò perturbato, sed & planè euerso statu, necessaria est potentia vnius ad connectendas reip. partes malis ciuilibus planè distractas, ac dissipatas, atque adeò ad ipsam remp. quæ planè concidit, erigendam. Tali rerum statu, qui ex potentioribus vnus præteritis cladibus est superstes, eiusque nomen victoriis iam est celebre, is haud dubiè patefaciet sibi aditum ad principatum, si liberalitate militem, validosque exercitus sibi deuinciet; populi studia abundè suppeditanda annona, sibi conciliabit; nam vt quarto hist. Tacit. ait, vulgo vna ex rep. annonæ cura: nouos homines, & honorũ cupidos honoribus, ad rem attentos opibus, & diuitiis extollet; ac postremò vniuersæ reip. diuturnis conflictatæ bellis pacem, & securitatem toties optatam magis, quàm speratam præstabit. Qui hanc rationem sequetur, is, concedentibus cunctis, princeps erit. quippe, ita comparatum est, vt multitudo diu sine rectore esse non possit. præstatque ab vno, quàm à ne mine regi.*

c *Princeps is est, penes quem vnum sunt munia senatus, magistratuum, legum. atque adeò rempub. occupare, est hæc singula ad se trahere. nam in omnis reip. administratione hæc sunt necessaria, senatus, quod est publicum consilium: ex hoc creantur magistratus, quorum munus est, legum autoritatem sartam tectam conseruare.*

d *Cautus princeps singulis, pro cuiusque ingenio, satisfaciat. quem, scilicet, opibus inhiare videt, hunc donis, ac muneribus sibi conciliet: honorum cupidos, atque ambitiosos homines honoribus, ac speciosis titulis honestet.*

e *Is mihi sapere videtur, qui tuta, & præsentia, dummodo honesta sint, veteribus, & periculosis anteponit.*

f *Qua in rep. hæc tria simul conspiciuntur, certamina potentium, auaritia magistratuum, inualidum legum auxilium, hæc haud longè abest ab interitu.*

g *Tunc legibus in rep. locus dicitur esse nullus, cùm quod nonnisi obsequio, virtute, iustis precibus, iure obtineri debet, id vi, ambitu, pecunia extorquetur.*

turbabantur. Cæterùm Augustus[a] subsidia dominationi Claudium Marcellum sororis filium admodum adulescentem Pontificatu & curuli ædilitate, M.[1] Agrippam [b] ignobilem loco, bonũ militia, & victoriæ socium, geminatis consulatibus extulit: mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tyberium Neronem, & Claudium Drusum priuignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiamdum domo sua. nam genitos Agrippa, Caium ac Lucium in familiam Cęsarum induxerat: necdum posita puerili prætexta principes iuuentutis appellari, destinare consules, [c] specie recusantis, flagrantissimè cupierat. Vt Agrippa vita concessit, L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus, Caium remeantem Armenia, & vulnere inualidum mors fato propera, vel nouercæ Liuiæ dolus abstulit. Drusoque pridem extincto, Nero solus è priuignis erat. illuc cuncta vergere: filius, [d] collega imperij, consors tribunitiæ potestatis adsumitur, omnisque per exercitus[e] ostentatur, non obscuris, vt antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam [f] senem Augustum [g] deuinxerat adeò, vti nepotem vnicum Agrippam Posthumum in insulam Planasiam proiiceret, rudem sanê bonarum artium, & robore corporis stolidè

1 Pater Agrippę ne post Agrippã quidem fuit notus, vt ait Seneca de benef. li. 3. Cap. 32.

OBSERVATIONES.

a *Quem propria & virtus, & fortuna, euersa vetere repub. ad principale fastigium extulit, hic nonnisi illis dignitates, imperia, & maximarum rerum administrationem mandare debet, quorum erga se fidem, rebus suis dubiis, perspexit; vt illis porrò, tanquam firmis nouæ dominationis subsidiis niti poßit.*

b *Quem penes est virtus, huic ad ea, quæ meritus est, nitenti generis ignobilitatem obesse planè iniquum est.*

c *Non semper honorum recusatio fidem facit animi moderati, sed interdum arrogantis, & superbi; cùm quis de eo rogari vult, quod flagrantißimè cupit.*

d *Nunquam nouus princeps committere debet, (vt infra suo loco obseruabo) vt ius successoris sui in incerto sit. id autem ne accidat, quem sibi proximum successorem destinat, hunc collegam imperij, summæque, quam obtinet, potestatis consortem adsumat; atque eum, se viuo, in partem curarum, vt alibi Tacit. ait, vocet.*

e *Qui collega imperij assumitur, iis ostentari, atque adeò illorum fidei credi debet, quorum studiis, vi, opibus, & gratia adeptum principatum retinere potest. veluti, si in manu legionum resp. est, militaria studia vsque eò quæri debent, vt futurus princeps palam faciat, ita se animatum esse, vt imperium, tanquam munus fidelißimi exercitus habiturus sit. Quòd si senatus pollet, aut ipsa plebs, horum fauor, iis artibus, quas tempus, & res suggerit, conciliandus est illi, qui proximus destinatur. Hoc autem totum ad id referri potest, quod hodie principes factitant; nempe, successorem per singulas imperij prouincias circumducunt; omnesque ordines sacramento in illius verba adigunt.*

f *Persæpe non plus credendum est seni, quàm puero. quippe neuter, propter ætatis imbecillitatem, satis firmus est aduersus aut minas, aut illecebras, quibus facilè circumuenitur.*

g *Neque nouum, neque mirandum est, vxores pro imperio, quod, scilicet, habent in viros, & innata calliditate sua, illorum ingenia, prout collibitum est, versare, eorúmque inepta facilitate ad suas libidines sæpiùs abuti. Quid multa? Liuiæ vxori morem potiùs vt gereret, ac prolem suam, suum, inquam, sanguinem auersaretur, alienum foueret, augeret, ornaret, Augustus ipse tantus vir in animum inducere potuit.*

ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum Druſo ortum octo apud Rhenum legionibus impoſuit, adſciriquе per adoptionem à Tyberio iuſſit; [a] quanquam eſſet in domo Tyberii filius iuuenis, ſed quò [b] pluribus munimentis inſiſteret. Bellum ea tempeſtate nullum, niſi aduerſus Germanos ſupererat, [c] abolendæ magis infamiæ, ob amiſſum cum Quintilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium. Domi res tranquillæ, [d] eadem magiſtratuum vocabula. Iuniores poſt Actiacam victoriam, etiam ſenes plerique inter bella ciuium nati, quotusquiſque reliquus, qui remp. vidiſſet? Igitur verſo ciuitatis ſtatu, nihil vſquam priſci, & [e] integri moris: omnis, exuta [f] æqualitate, [g] iuſſa principis aſpectare, nulla in præſens formidine, dum Auguſtus ætate validus, [h] ſeque, & [1] domum, & pacem ſuſtentauit. Poſtquam prouecta iam ſenectus ægro & corpore fatigabatur, aderatque finis, & ſpes nouæ, pauci [2] bona libertatis [i] incaſſum diſ-

1 Affirmat Veſpaſianus lib. 4. hiſtor. Sibi pacem, domumque curæ fore.
2 Sic lib. 4. hiſtor. vim Romanam, paciſque bona diſſertans.

OBSERVATIONES.

a *Et quibus eſt virile ſexus, adoptant.*

b *Non legiones, non claſſes, vt alio loco Tacit. ait, perinde ſunt firma imperij munimenta, quàm numerus liberorum. ea re, danda omnino eſt opera ei, qui perpetuitati imperij ſui optimè proſpectum eſſe cupit, vt plures liberos habeat, quò pluribus munimentis inſiſtat. Satis conſtat plures ſucceſſores maiori mole euerti, quàm vnum. Ideo ſi plures numerantur, nemo, opinor, dubitat, quin prauæ multorum ſpes cohibeantur. Sic Tacit. lib. xij. Annal. de Pallante loquens: Stimulabat, inquit, Claudium conſuleret reip. Britannici pueritiam robore circumdaret. ſic apud Diuum Auguſtum, quanquam nepotibus ſubnixum, viguiſſe priuignos. à Tiberio, ſuper propriam ſtirpem Germanicum aſſumptum. ſe quoque accingeret iuueni [Neroni] partem curarum capeſſituro.*

c *Non ſemper bella ſuſcipiuntur proferendi imperij gratia, aut dignum ob præmium, i. quod operæ pretium ſit ea ſuſcipi, ſed ſtudio abolendæ infamiæ, quæ cauſa iuſtiſſima eſt & grauiſſima. Infamiæ autem cenſenda eſt, ſi cladem accipias ab eo, qui nec fama, nec opibus, neque copiis tecum comparari poteſt.*

d *In nouo principatu præſtat manere vetera magiſtratuum vocabula, quàm ſi mutentur. ſiquidem nouus princeps id agere debet, vt veteris liberæ reip. ſtatus immutetur, ſpecies autem ipſa reip. maneat. ne quid in ea immutatum eſſe meritò quiſquam queri poſſit.*

e *Multa in penatibus principum auarè, ambitiosè, crudeliter, libidinosè fiunt. & illinc ad cæteros manant. non igitur mirum eſt, integros, & antiquos mores in libera potiùs repub. retineri, quàm ſub principe.*

f *Reſpublica is propriè vniuerſorum ſtatus dicitur, in quo ſeruatur æqualitas; hoc eſt, vbi æquo iure viuitur. hanc Ariſt. 1. Politic. appellat* ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀρχὴν.

g *Principatus, ſiue monarchia, is propriè ſtatus dicitur, in quo, omni exuta æqualitate, ſinguli iuſſa vnius principis aſpectant.*

h *Nihil omnino princeps agere debet, quod non ad hæc tria referatur: nempe, vt ſe, domum, & pacem ſuſtentet. ſe quidem; hoc eſt, ea omnia, quæ à ſua perſona ſeparari nequeunt; cuiuſmodi eſt honos, laus, fama, immortalitas; ne his adijciam externa & fortuita. Domum, quam potentia, & opibus ita firmare (quantum humano conſilio effici poteſt) debet, vt illa perpetuò regnatrix ſit. Pacem, quia ſi is, qui recens remp. quondam liberam occupauit, pacem (quo bono nullum magis homines poſt ingentia bella admirantur) populo præſtare pergit, is tanti eam, quanti vult & æſtimat, & vendit, nempe, regno, & dominatu.*

i *Libertate ſemel amiſſa, fruſtra de illius bonis diſſeritur.*

ſerere, [a] plures bellum paueſcere, alii cupere: pars multò maxima imminenteis dominos variis rumoribus differebant: trucē Agrippam, & ignominia accenſum, non ætate, neque rerum experientia tantæ moli parem. Tyberium Neronem [b] maturum [1] annis, ſpectatum bello: ſed vetere, atque inſita Claudiæ familiæ [c] ſuperbia: multaque indicia ſæuitiæ, quanquam [2] premantur, erumpere. Hunc & prima ab infantia eductū in domo regnatrice, congeſtos iuueni conſulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi, ſpecie ſeceſſus, exulem egerit, aliquid, quàm iram, & ſimulationem, & ſecretas libidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentia; [d] ſeruiendum fœminæ, duobuſque inſuper adoleſcentibus, qui rempublicā [3] interim [e] [4] premant, [5] quandoque diſtrahant. Hæc atque talia agitantibus, graueſcere valitudo Auguſti. & quidam ſcelus vxoris ſuſpectabant. Quippe rumor inceſſerat, paucos ante menſes Auguſtum, electis conſciis, & comite vno Fabio Maximo, Planaſiā vectum, ad viſendum Agrippam. multas illinc vtrinque lachrymas, & ſigna charitatis; ſpemque ex eo fore, vt iuuenis [6] penatibus aui redderetur. Quod Maximum vxori Martiæ aperuiſſe, illam Liuiæ, C. Nauum id Cæſari. Neque multò poſt, extincto Maximo (dubium an quæſita

1. virum ætate compoſita, vt loquitur lib. 12 Annal.
2. occultentur.

3. Dum pater Tiberius viuit.
4. i. Adiutores patri ſint in rep penitus extinguenda. hoc enim ſignificat premere, vt lib. 3. vt premeret vulgi ſermones
5. Cùm Tiberius vita cōceſſerit. Nec deprauatus nec mutilus locus eſt.
6. Sic infra, An prætorias cohortes, quæ binos denarios ac ceperint, quæ poſt ſexdecim annos penatibus ſuis reddantur, &c. & alibi illos ſaltē ano, & reip. redderet.

OBSERVATIONES.

a *Hæc ſingula, cùm princeps moritur, principatum vetuſtate, & longa annorum ſerie nondum confirmatum, & corroboratum labefacere, & euertere poſſunt; deſiderium libertatis; metus nouorum dominorum; ſtudium rerum nouarum, & cupido belli. Quibus ſingulis nouus princeps ita obuiam ire debet, vt, abundantia annonæ, dulcedine otij, iuſtitia, temperantia, benignitate, fœderibus, & cultu optimarum amicitiarum, ac proinde ſumma publici ſtatus fælicitate obliteretur deſiderium, & memoria libertatis: ac præſentem rerum ſtatum homines admirentur, ament, perpetuum ſibi, & poſteris optent; pro eius incolumitate, cuius opera tot bonis fruuntur, publicè & priuatim vota ſuſcipiant. Mox ſucceſſores ita inſtituere, vt iiſdem veſtigiis virtutis inſiſtant; & cùm multitudo cum bonis recordationibus famam nominis ſui proſequetur, eandem optimam mentem, in illis eſſe verè lætetur; adeò vt, præter principis perſonam nihil mutatum intelligat. ac proinde optima illius inſtituta, bono publico, etiamnum manere ſentiat. Poſtremò ne quis, ex potentioribus poſtquam ipſe conceſſerit, aut nimia fortuna ſocors, aut nimia potentia abutens, aut (quod deterius, & periculoſius eſt) odio, ac deſperatione ſpem quærens res nouas cœptet, ſingulis ipſe, dum viuit, aut ſatisfacere debet iis rationibus, quas ſupra memoraui, ac deinceps ſuis locis obſeruabo; aut qui occultè infenſi nullo beneficio molliri poſſunt, dum rerum potitur, eò redigere, vt ſe commouere, quantumuis contumaces, nequeant. Ita firmata pace, & exempto ſtudio rerum nouarum, & cupidine & facultate belli gerendi, optimè principatum ſtabiliiſſe dicetur.*

b *Hæc à principe meritò exiguntur; vt ſit maturus annis; ac proinde eam habeat rerum experientiam, quæ principatus moli, cui inſidet, par ſit. poſtremò ne careat bellicis laudibus.*

c *Hæc ſolent eſſe principum teterrima vitia; ſuperbia, ſæuitia, ira, libidines, ſimulatio, diſſimulatio; quam Tiberius tanti faciebat, vt ex virtutibus ſuis nullam æquè, vt lib. 4. Tacitus ait, diligeret.*

d *O miſeram illorum conditionem, qui ſeruitutem ſeruiunt fœminæ, & adoleſcentibus!*

e *Duabus rationibus principes remp. vexant: nam eam aut premunt, aut diſtrahunt. premitur reſp. conſpiratione principum ad vexandam multitudinem; diſtrahitur, ipſorum diſcordia. ſic lib. 4. Annal. Inſtabat quippe Seianus, incuſabatque diductam ciuitatem, vt ciuili bello, eſſe qui ſe partium Agrippinæ vocent, ac ni reſiſtatur, fore pluris.*

morte) auditos in funere eius [a] Martiæ gemitus semet incusantis, quòd causa exitij marito fuisset. Vtcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris literis accitur. Neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud vrbem Nolam, an exanimem repererit. [b] acribus namque custodiis domum, & vias sepserat Liuia; lætique interdum nuntij vulgabantur; donec prouisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, & rerum potiri Neronem fama eadem tulit. [c] Primum facinus noui principatus fuit Posthumi Agrippæ cædes: quem ignarum, inermumque, quamuis firmatus animo, centurio ægrè confecit. Nihil de ea re Tyberius apud senatum disseruit. Patris iussa simulabat, quibus præscripsisset tribuno custodiæ adposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandocunque ipse supremum diem expleuisset. Multa sine dubio, sæuaque Augustus de moribus adulescentis questus, vt exilium eius senatus consulto sanciretur, perfecerat. cæterùm [d] in nullius vnquam suorum necem durauit. [e] neque mortem nepoti pro securitate priuigni inlatam credibile erat. propius vero, Tybe-

OBSERVATIONES.

a *Etiam atque etiam cauto opus est, ne, quod arcanum esse volumus, id vxorum taciturnitati quæ nulla est, credamus. quippe deblaterant omnia; plenæ rimarum sunt; tacere sciunt nihil; nec intelligunt, dum linguæ moderari nesciunt, suis se viris perniciem sæpius afferre.*

b *Quàm grande momentum sit in occasionibus scienter captandis, vel hinc intelligere licet, quòd sæpe ad maxima imperia, arte magis, quàm vi peruenitur. Cæterùm quod ad rem pertinet, hoc agam. Si quem principi graui morbo implicato, & de cuius salute desperatur, proximum successorem destinas, æmulum, quisquis esse potest, priùs amoue, ac lepidè, hoc pacto, ludificare. Vide, ne principis mors priùs vulgetur, quàm cui faues, quæ tempus monet, prouiderit; & quæcunque ad potentiam, & principatum adipiscendum pertinent, diligenter conquisita, & collecta in promptu habeat. ideoque acribus custodiis regia quoquouersus vt septa sit, imprimis cura; ne quicquam eorum, quæ intus fiunt, à quoquam enunciari poßit; donec is, cui operam das, ad id, quod vult, peruenerit; simulque & excessisse principem, & rerum potiri quem vis, idem nuntius, famaque eadem ferat. Tale quiddam legitur lib. 12. Annal. Iam primum, inquit, Agrippina velut dolore victa, & solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum; veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque, & Octauiam sorores eius attinuit, & cunctos aditus custodiis clauserat.*

c *Non satis est, imperium adipisci; sed & æmulus, siquis est, si non continuò amouetur, maximum ab eo periculum est. quippe mansura haud dubiè æmulatio & discordia est, si non earum semina continuò restinguantur. ei periculo tribus rationibus obuiam itur. nam aut is magnitudine beneficiorum deuinciri potest, ne altiora spectet, ac tentet: aut, si hoc parum est, specie honoris, in longinqua loca amouetur; ibique in custodia habetur; aut (id quod in maximis imperiis expeditißimum, & tutißimum est) protinus euertitur. Quòd siquis clamitat, indignum facinus esse, innocentem, nec opinantem opprimi; huic oppono verißimum illud Taciti dictum, Annal. lib. 14. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos vtilitate publica rependitur.*

d *Hominis est valde sæui, durare in necem suorum.*

e *Vix credibile est, quemquam eò sæuitiæ deuenisse, vt ideo propinquiorem interimat, vt remotiori faueat.*

rium ac Liuiam, illum metu, hanc [a] nouercalibus odiis, suspecti & inuisi iuuenis cædem festinauisse. Nuntianti centurioni ([b] vt mos militię) factum esse quod imperasset, [c] neque imperasse sese, & rationem facti reddendam apud senatum respondit. Quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liuiam, [d] ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, néue Tyberius [e] vim principatus resolueret, cuncta ad senatum vocando: eam conditionem esse imperandi, vt non aliter ratio constet, quàm si vni reddatur. At Romæ ruere in seruitium Consules, Patres, Eques, quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque cõposito, [f] [1] ne lęti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrymas, gaudium, questus adulatione miscebant. Sextus Pompeius, & Sext. Apuleius Coss. Primi [g] in verba Tyberii Cęsaris iurauere, apudque eos Seius Strabo, & C. Turranius, ille prętoriarum cohortium præfectus, hic annonæ. mox senatus, milesque, & populus. Nam Tibe-

1 Forte legendũ, nec pro ne & n. u. sed hoc totũ vsque ad illud, primordio, potius crediderim nõ esse Taciti: sed è margine irrepsisse in contextum.

OBSERVATIONES.

a *Nouercali odio intensius nihil est. certè nouerca perraró caret suspitione, si atrox aliquod facinus admissum est, quod inde profectum esse quisquam suspicari possit.*

b *Qui mos militiæ est, omnibus in rebus seruandus est, nempe, simulatque imperata facta sunt, cui id negotij datum est, continuò id ipsum an ex animi sententia, an verò secus cesserit, imperatori, aut ei, à quo mandata accepit, renuntiare debet.*

c *Nunquam non princeps, si quod facinus admissum est, quod hominum opinionibus turpe est, etsi id in suam ipsius vtilitatem redundat, aut etiam ab se profectum est, eoque ipse mirificè lætatur, ei se autorem esse pernegare debet, & suo exemplo homines docere, nihil esse vtile, quod non idem honestum sit. sic lib. I. histor. Obuius, inquit, in palatio Iulius Atticus speculator cruentum gladium ostentans, occisum à se Othonem clamauit: & Galba, Commilito, inquit, quis iussit?*

d *Prudentia principis tribus in rebus potissimùm perspicitur; si, quæ occulta, & arcana esse debent, recondit; si fidelibus, & prudentibus amicorum consiliis paret; si eorum ministeria, sine quibus imperium administrari non potest, nunquam vulgat. Itaque mandet memoriæ princeps; nõ minus sua interesse, quæ, mandatu suo, occultè facta sunt, recondi, quàm ea, prius quàm fierent, non vulgari interfuit.*

e *Vis principatus in eo consistit, vt omnia non ad senatum, aut ad magistratus, sed ad vnum principem vocentur; neque cuiquam, nisi vni ipsi, eorum omnium, quæ aguntur, ratio reddatur.*

f *Principe mortuo, amicus principis (hos hodie vocamus aulicos) vultu neque in nimium dolorem, neque in immoderatam lætitiam composito esse, sed lachrymas ob excessum superioris principis obortas temperare gaudio debet; nempe, vt probet nouo principi, se non tam id dolere, quòd superior vita concessit, quàm ipsius imperio, & principatu lætari; seque eius honorem summa gratulatione excipere.*

g *Is qui in principatu nondum adulto, & confirmato recens successit, rebus omnibus hanc præuertere debet, vt, scilicet, supremi magistratus in sua verba iurent; mox senatus, miles, & populus; hoc est, ij omnes, quorum in manu resp. esse creditur. nempe, vt ij, quibus publica munia mandata sunt, planè intelligant, nihil in rep. agi, quod non ad principem referri oporteat. cum vnius ipsius persona, autoritate, dignitate, ac maiestate singulorum salus contineatur.*

rius cuncta per consules incipiebat, [a] tanquam vetere Repub. & ambiguus imperandi. ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribunitiæ potestatis præscriptione posuit, sub Augusto acceptæ. [b] Verba edicti fuere pauca, & [c] sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum. [d] neque abscedere a corpore, idque vnum ex publicis muneribus vsurpare. sed defuncto Augusto [e] signum prętoriis cohortibus, vt imperator dederat. excubię, arma, cætera aulę: [f] miles in forum, miles in curiam comitabatur. [g] literas ad exercitus, tanquam adepto principatu, misit, nusquam cunctabundus, nisi cùm in senatu loqueretur. Causa pręcipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum fauor [h] habere imperi-

OBSERVATIONES.

a *Qui mutato reip. statu, ipse imperium adeptus est, is illud ita confirmare debet, vt nullâ in posterum ratione labefactari posßit. quibus artibus eò peruenitur, earum hæc videtur esse potißima; nempe, vt, tanquam si sua etiamnum maneat libertas reip. nec ipse statutum habeat, suscipiat imperium, necne, ipsos veteris reip. magistratus retineat; eorum opera, & ministerio, omnibus in rebus, vtatur, ac si non ipse remp. pro arbitratu, regat; sed nihil non ab illis, quorum ius, & potestas est, administretur. Sed antequam hoc agat, debet maiores magistratus, atque adeò primores omnes sibi, omni quacunque ratione potest, deuincire, & præstare, vt in sua verba iurent. quippe satis constat, fore, vt, cùm hos sacramento adegerit, rerum planè omnium, nullo aduersante, potiatur: cùm suum imperium veteris reip. forma & imagine prætexet.*

b *Edicta illius, qui principatum apud liberos quondam homines adeptus est, sensu permodesto scribi, & in pauca verba coartari debent. Siquidem multorum verborum interpretatio huc illuc, pro singulorum ingenio, trahi potest. certè nihil neque frigidius, neque ineptius esse, quàm legem cum prologo, docet Seneca epist. lib. 24. epist. 95.*

c *Vulgus hominum verba, soli prudentes sensum verborum attendunt.*

d *Non abscedere à corpore mortui principis, & illius custodiæ adpositum esse, connumeratur inter publica munera.*

e *Supra annotaui, & infra dicendum sæpius erit illud ipsum, quod hic repetere cogor; principem nouum non tam id agere debere, vt inanibus insigniis principatus continuò honestetur, quàm ea sectari, quæ ad veram potentiam maximè pertinent. idque discat de Tiberio, qui primo suo edicto non principem se, dictatorem, aut regem pop. Romani præscripsit, sed tantùm tribunum plebis, qua appellatione non alia populo Rom. acceptior vnquam fuit. cuius edicti præscriptionem & verba, & sensus, ipsiusque factum imitata sunt. nam cum posset is ex publicis muneribus maxima, & splendidißima quæque vsurpare, eo contentus fuit, ex quo modestiæ, & pietatis laudem haud dubiè consequebatur. Qui tamen idem Tiberius non est passus, quenquam mortalium prætoriis cohortibus signũ dare (quod factum vnius est principis) præter se vnum. statimque voluit legiones, quarum in manu resp. erat, intelligere se principem esse; ac denique nihil eorũ prætermisit, vt infra suis locis videbimus, quibus verus principatus, summumque imperium continebatur.*

f *Tum ad maiestatem, tum ad securitatem noui principis potißimùm pertinet, dare operam, vt, quocunque it, sit stipatus milite, qui in pace decus; in bello præsidium est.*

g *Princeps is, qui aut ipse remp. oppreßit, aut ab alio oppreßam accepit, protinus iis se principem eße apertè declaret, quorum fauore, & ope adeptum principatum retinere potest. sic lib. 4. histor. de Vespasiano loquens; cæterum vt princeps loquebatur.*

h *Cuius in manu est validus exercitus, atque adeò is, qui sua vi omnia secum trahere potest, idemque generis nobilitate pollet, cuique magnus est apud populum fauor, hic causa est, quamobrem vereatur princeps ne habere imperium, quàm expectare malit: adeo difficilis est hominibus vtcunque conceptæ spei mora. proinde nunquam prudens princeps tantas copias vni, si sapiet, committet.*

rium, quàm expectare mallet.[a]dabat & famæ, vt vocatus, electusque potiùs à Repub. videretur, quàm per vxorium ambitum, & senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad [b] introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. [1] Nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat. Nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti, cuius [c] testamentum inlatum per virgines Vestæ, Tyberium, & Liuiam hæredes habuit. Liuia in [d] familiam [e] Iuliam, nomenque Augustæ adsumebatur. In spem secundam nepotes, pronepotesque: tertio gradu primores ciuitatis scripserat, [f] plerosque inuisos sibi; sed iactãtia, gloriaque ad posteros. Legata non vltra ciuilẽ modum, nisi quod populo & plebi CCCCXXXV, prętoriarum cohortium militibus singula nummum millia, legionariis autẽ cohortibus ciuium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus. Ex quis maximè insignes visi: vt [g] porta triumphali duceretur funus, Gallus Asinius: vt [h] legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula [i] anteferrentur, L. Arruntius censuere. addebat Messala Valerius, [k] renouandum per annos sacramentum in nomen Tyberii. interrogatusque à Tyberio, num se mandante eam sententiam promsisset, sponte dixisse respondit: neque in iis quæ ad Remp. pertinerent, consilio nisi suo

1 Sic lib 4. hist. Id magis vitandum, ne peruicacia quorumdã imitaretur animus nouo principatu suspensus, & vultus quoque, ac sermones omnium circunspectans.

OBSERVATIONES.

a *Et si nouus princeps aut vi, aut malis artibus adeptus est principatum, tamen id debet dare operam vt fama, & sermone hominum dicatur esse vocatus, & iudicio potiùs reip. quàm iniquiore aliqua ratione ad principatum irrepsisse.*

b *Non semper princeps dubitat, aut cunctatur, cùm dubitare, aut cunctari videri vult; sed dubitationem, scilicet, inducit ad introspiciendas voluntates eorum, quos suspectos habet.*

c *Omnia quæcunque ad principem pertinent, ne iis quidem exceptis, quæ rem familiarem spectant, nonnisi ex illius dignitate peragi debent. certè Testamentum Augusti summa veneratione, nempe per virgines Vestæ in senatum illatum, apertum, & lectum est.*

d *Etiam testamento quis in familiam, nomen, & dignitatem adsumebatur.*

e *Vxores à viris in familiam adsumi posse constat.*

f *Qua ex re laudem adipisceremur, si ex animo faceremus, eam nihilominus, etsi reuera nolumus, ac si futura esset, velle nos simulemus, cùm non fore scimus. hac in re callidus princeps imitabitur Augustum, qui primores ciuitatis quosdam inuisos sibi hæredes ideo scripserat, quia satis intelligebat, nunquam fore, vt sua bona ad ipsos peruenirent; cum tamen ex hoc facto ingentem se laudem apud posteros consequuturum intelligeret.*

g *Portæ aliæ aliis solent esse honoratiores. porta quidem triumphali qui insignes victorias ex hostibus reportauerant, ingrediebantur; at capitali pœna damnati, per portam Esquilinam ad supplicium trahebantur.*

h *Leges ferre tanti certè est, quanti gentes vincere, ac domare.*

i *Funeri principum, & clarissimorum hominum ea anteferri debent, quæ maxima, & clarissima à mortuo, dum vixit, edita sunt.*

k *Non ab re videri potest vt, singulis annis renouetur sacramentum in nomen noui principis; nẽpe, ad ipsius imperium, & potentiam stabiliendam, ac in dies confirmandam.*

vſurum, vel cum [1] periculo offenſionis. [a] Ea ſola ſpecies adulandi ſupererat. Conclamant patres, corpus ad rogum [b] humeris ſenatorum ferendum. Remiſit Cæſar [c] adrogâti moderatione; populumque edicto [2] monuit, ne, vt quondam, nimiis ſtudiis funus diui Iulii turbaſſent, ita Auguſtum in foro potiùs, quàm in campo Martis, ſede deſtinata, cremari vellent. Die funeris milites velut præſidio ſtetere: multum inridentibus, qui ipſi viderant, quique à parentibus acceperant diem illum crudi adhuc ſeruitii, & libertatis [d] improſperè repetitæ; cùm occiſus dictator

1. Sic lib. tertio Annal. recipi Cæſar inter reos vetuit, palam aſpernante Ateio Capitone, quaſi per libertatem. nō enim debere eripi patribus vim ſtatuendi, &c.

2. Edicto non ſemper iubetur ſed etiam interdum monetur populus. ſic. li. 4. hiſtor. additumque S. C. quo Senēſium plebs modeſtię admoneretur. & Seneca epiſt. 95. Quædam leges nō tantùm imperant, ſed docent.

OBSERVATIONES.

a *Hoc demum eſt deterrimum & exquiſitiſsimum genus adulationis, atque adeò illud, quo ſæpiſsimè vtuntur ij, quos principes ſuis conſiliis intimos habent, vt dicant, etiam tum, cùm maximè adulantur, ſe in iis, quæ ad remp. pertinent, nullius vti conſilio, niſi ſuo, i. nullius autoritate adduci poſſe, vt eam de rep. ſententiam dicant, quæ non ſibi optima videatur, vel cum periculo offenſionis, quam ſe non pertimeſcere egregiè ſimulant. Hinc & illud notandum eſt; Verè ſenatorem, ſeu conſiliarium dici eum, qui non ad cuiuſquam voluntatem loquitur, ſed qui nulla re, ac ne præſentia quidem principis, magnóque offenſionis periculo deterreri poteſt ab dicenda liberè ſententia iis de rebus, quas reip. maximè expedire arbitratur.*

b *Ad ſolemnes funeris cæremonias pertinet, vt corpus honoratiorum humeris efferatur.*

c *In moderatione deprehenditur interdum arrogantia.*

d *Cùm reſpub. priùs libera in vnius poteſtatem conceſsit, etſi is, à quo eſt oppreſſa, meritò tyrannus appellari, ac iure trucidari videtur poſſe, videat tamen is qui id facinus cœptat, quid inde aſſequi reſpub. poſsit. Si enim ſublato tyranno, libertas reuocatur, illa cædes, ex qua tam inſigne bonum oritur, nonniſi præclara, reíque pub. ſalutaris videri poteſt. Quòd ſi, interempto tyranno, futurum eſt, vt, non de libertate, ſed de principatu inter potentiores certetur; neque tanta lis, nonniſi luctuoſiſsimis bellis, atque atrociſsimis reip. cladibus dirimi poteſt, adeò non modò non libera reſp. ſed ne vlla quidem, niſi lacera, miſeréque diſtracta futura eſt, certè tali re, ac tempore, tyrannum, reíque pub. ſtatum ab illo conſtitutum, cuiuſmodi tandem ille eſt, omnino ferre præſtat, quàm inanibus libertatis illecebris in maximas perturbationes publicā rem coniicere, & libertatem imaginariā, i. quæ verè tunc nulla eſſe poteſt, improſperè repetere. in hac ſententia fuit ſapiētiſsimus Seneca, cuius verba hic referā, vti ſunt li. 2. de benefic. cap. 20. Mihi enim (inquit, de M. Bruto loquēs) cùm vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe egiſſe; qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit; aut ibi ſperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & ſeruiendi; aut exiſtimauit ciuitatem in priorem formam poſſe reuocari, amiſsis priſtinis moribus; futurámque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & ſtaturas ſuo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſeruirent, ſed vtri ſeruirent, & quæ ſequuntur. Sic & Tacit. lib. 2. hiſtoriar. Nam rebus modicis, inquit, æqualitas facilè habebatur, ſed vbi ſubacto orbe, & æmulis vrbibus, regibúſue excìſis, ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit, prima inter patres, plebémque certamina exarſere. modò turbulenti tribuni, modò conſules præualidi, & in vrbe, ac foro tentamenta ciuilium bellorum. mox è plebe infima C. Marius, & nobilium ſæuiſsimus L. Sylla victam armis libertatem in dominationem verterūt. poſt quos Cn. Pompeius occultior, non melior. & nunquam poſtea niſi de principatu quæſitum. & quæ ſequuntur. Denique huc illud referri debet, quod veriſsimè idem Seneca ſcriptum reliquit. Cn. Pompeius, inquit, eò redegit remp. vt ſalua eſſe non poſſet, niſi beneficio ſeruitutis. de benef. lib. 5. ca. 16. Idem epiſt. lib. 2. epiſt. xiiij. Quid tibi vis, inquit, M. Cato? iā non agitur de libertate: olim peſſundata eſt. Quæritur vtrum Cæſar, an Pompeius poſsideat Remp. Quid tibi cum iſta contentione? nullæ partes tuæ ſunt; dominus eligitur &c. noſter item Tacit. lib. primo hiſtor. poſtquam, inquit, bellatum apud Actium, atque omnem poteſtatem ad vnum conferri pacis interfuit, &c.*

Cæſar

Cæſar, aliis peſſimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc ſenẽ principem longa potentia, prouiſis etiam hæredum in Remp. opibus, auxilio, ſcilicet, militari tuendum, [a] vt ſepultura eius quieta foret. Multus hinc ipſo de Auguſto ſermo; pleriſque vana mirantibus, quod idem dies [b] accepti quondam imperii princeps, & vitæ ſupremus: quòd Nolæ in domo & cubiculo, in quo pater eius Octauius, vitam finiuiſſet. numerus etiam conſulatuum celebrabatur, quo Valerium Coruinum, & C. Marium ſimul ęquauerat: continuata per ſeptem & triginta annos tribunitia poteſtas; nomen imperatoris ſemel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata, aut noua. At apud prudentes [c] vita eius variè extollebatur, arguebaturve. Hi [d] pietate erga parentem, & neceſſitudine Reipub. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma ciuilia actum, [e] quæ neque parari poſſent, neque haberi [f] per bonas artes. Multa Antonio, vt interfectores patris vlciſceretur, multa Lepido conceſſiſſe: poſtquam hic [g] ſocordia ſenuerit, ille per libidines peſſum datus ſit, [h] non aliud diſcordantis patriæ remedium fuiſſe, quàm vt ab vno regeretur. Nõ regno tamen, neque dictatura, ſed [i] principis nomine cõſtitutam Rempub. mari Oceano, aut amnibus longinquis ſeptum imperium: legiones, prouincias, claſſes, [k] cuncta inter ſe connexa: [l] ius apud ciues, modeſtiam apud ſocios, vrbem ipſam [m] magnifico ornatu: pauca admo-

OBSERVATIONES.

a *Hic ſolet eſſe exitus tyrannorum, vt, etſi diu regnarunt, opeſque ingentes hæredibus reliquerunt, adeò tamen ſint exoſi, vt eorum ſepultura parum ſit quieta, atque adeò ad eam tutandã opus ſit auxilio militari.*

b *Vanum eſt mirari, inſigne aliquod facinus certis locis, ac diebus, ijſque recidiuis accidere.*

c *Mortuo principe, vita eius variè aut extollitur, aut arguitur.*

d *Vlciſci mortem parentis eſt pium.*

e *Ciuilia arma neque parari, neque haberi per bonas artes poſſunt; hoc eſt, impius eſt quiſquis belli ciuilis concitor eſt.*

f *Si finis, ad quem tendimus, eſt laudabilis, quibus artibus eò cõtendimus, etſi minùs fortaſſe probantur, nihilominus tamen excuſatione dignæ videri poſſunt.*

g *Multi qui plura virtutis documenta initio dederunt, poſtea aut ſocordia ſeneſcunt, aut per libidines peſſum dantur. hinc fit, vt, prudentes homines ſuum de quouis iudicium eouſque ſuſtineant, quoad is vita conceſſerit.*

h *Rep. diſtracta nullum præſentius eſt remedium, quàm ſi ab vno regatur. vide id quod ſupra annotaui, ibi Quemadmodum ſuperbia &c.*

i *Principis nomen eſt minus odioſum quàm regis, aut dictatoris; ac videtur indicare ſpeciem quandam libertatis eius reip. quæ hoc nomine conſtituta eſt.*

k *Potiſſimas imperij ſui partes, ne lacerum ſit, debet princeps connectere, quò illud firmius reddatur. præcipuæ autem imperij partes ſunt prouinciæ, eaque quæ ad earum ſecuritatem maximè pertinent, cuiuſmodi ſunt legiones, & claſſes. huc adde vectigalia, tributa, & cætera eius generis.*

l *Ciues iure, ſocii modeſtia retineri debent.*

m *Inter cæteras laudes vrbis non minima hæc eſt, vt ſit magnifico ornatu.*

dum vi tractata,[a] quò cęteris quies esset. Dicebatur contra, pietatem erga parentem, & tempora Reipublicæ obtentui sumpta: cæterùm cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos; paratum ab adolescente[b] priuato exercitum; corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium: mox vbi decreto patrum, fasces, & ius prætoris[c] inuaserit, cæsis Hircio & Pansa (siue hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, siue milites Hircium, &[1] machinator doli Cæsar abstulerat) vtriusque copias occupauisse: extortum inuito senatu consulatum; armaque quæ in Antonium acceperit, contra Remp. versa; proscriptionem ciuium, diuisiones agrorum, ne ipsis quidem qui fecere, laudatas. sanè Cassij & Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, (quáquam[d] fas sit priuata odia publicis vtilitatibus remittere) sed[e] Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiæ deceptos. post Antonium Tarentino Brundusinoque fœdere, & nuptiis sororis inlectum subdolæ adfinitatis pœnas morte exoluisse. pacem sine dubio post hęc, verùm[f] cruentam, Lollianas, Varianasque clades, interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos.[g] Nec domesticis abstinebatur: Abducta Neroni vxor; & consulti per ludibrium pontifices,[h] an concepto, necdum edito partu rite nuberet: qui At edij &[2] Vedij Pollionis luxus: postremò Liuia grauis in Remp. mater, grauis domui Cæsarum nouerca:[i] nihil deorum honoribus relictum, cùm se templis & effigie numinum per flamines, & sacerdotes coli vellet. ne Tyberium quidem charitate, aut Reip. cura successorem adscitum,[k] sed quoniam adrogantiam sæuitiam-

1 Nam culpa mortis Consulum in Cæsaré conferebatur, vt auctor est Dio, lib. 57.

2 Vide Sen. de Clem. lib 1. ca. 18. & de ira li. 3. cap. 40.

OBSERVATIONES.

a *Consilio omnia priùs experiri, quàm armis sapientem decet, vt ait Terent. in Eunu. Vi certè nonnisi perrarò, & pauca admodum tractari debent. & hæc ipsa non alio cõsilio, quàm vt cæteris quies sit. bellum enim iustum est, cùm alia via ad pacem perueniri non potest. adeo vt ex bello pax; ex vi quies proficiscatur.*

b *Quicunque priuatus exercitum parat, & conscribit, is, vt mea fert opinio, non hostis, sed latro dicendus est.*

c *Non quicquid publico decreto fit, id statim iure fieri dicitur, si terrore, & armis illud decretum ab infirmiori, aut corrupta Reip. parte extortum, atque ereptum est. hoc declarauit Tacit. hac dictione, inuaserit. nam etsi Augustus decreto patrum fasces & ius prætoris obtinuit, ea tamen, si rem, vt est, eloqui volumus, inuasit: cùm ea non tam Reip. quàm copiis suis accepta referre posset.*

d *Paterna & priuata odia publicæ vtilitati remitti fas est.*

e *Hostes imagine pacis; nostri specie amicitiæ decipi possunt.*

f *Vtrum maiori odio dignum censeas, bellumne, an pacem cruentam?*

g *Non solùm quæ princeps publicè delinquit, sed & domesticæ illius turpitudines notantur.*

h *Eadem ratio est potentiæ actui proximæ, atque actus ipsius. quod cùm ita se habeat, in iis quæ ad nuptias pertinent, eadem certè religione tenetur mulier concepto, atque edito partu.*

i *Quid, obsecro, Deorum honori relinquitur, si principes templis, & effigie numinum per flamines, & sacerdotes coli volunt?*

k *Principes interdum, vt sui desiderium relinquant maximum, successores sibi adsciscunt mortalium deterrimos; vt suas virtutes, si quæ vnquam in ipsis fuerunt, hac ratione illustriores reddant, atque vt sua flagitia successoris grauioribus tegantur.*

que eius introſpexerit,[a] comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuiſſe. Etenim Auguſtus paucis antè annis, cùm Tyberio tribunitiam poteſtatem à Patribus rurſum poſtularet (quanquam honora oratione) quædam de[b] habitu cultuque, & inſtitutis eius iecerat, quæ[c] velut excuſando[d] exprobraret. Cæterùm ſepultura more perfecta, templum & cœleſtes religiones decernuntur. Verſæ inde ad Tyberium preces. & ille variè diſſerebat, de magnitudine imperij, ſua modeſtia: ſolam diui Auguſti mentem tantæ molis capacem, ſe in partem curarum ab illo vocatum[e] experiendo[f] didiciſſe, quàm arduum, quàm ſubiectum fortunę[g] regendi cuncta onus: proinde in ciuitate tot illuſtribus viris ſubnixa,[h] non ad vnum omnia deferrent: plures facilius munia Reip. ſociatis laboribus executuros.[i] Plus in oratione tali dignitatis, quàm fidei erat. Tyberioque, etiam in rebus quas non occuleret, ſeu natura, ſiue adſuetudine,[k] ſuſpenſa ſemper & obſcura verba. tunc verò nitenti, vt ſenſus ſuos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicaban-

OBSERVATIONES.

a *Gloria non ſemper virtute, ſed ſæpiſſimè comparatione mali cum deteriori quæritur.*

b *Quidam in ea ſunt ſententia, vt exiſtiment; in iis, quæ ad principum habitum, cultúmque pertinent, non eſſe reprehenſioni locum. quod tamen falſum eſſe, nec licere principi habitu, cultuque pro arbitrio vti, docuit Auguſtus, cùm quæ ad hanc rem pertinent Tiberio apud patres exprobrauit.*

c *Callidiſſima criminandi alicuius ratio hæc eſt, vt eum, ſcilicet, excuſemus. nam vel tum maximè ei vitia exprobramus; præſertim ſi ea excuſatione nihil opus fuit.*

d *Tantum poteſt ſiue ambitio, ſiue gloria, vt inter coniunctiſſimas perſonas, cuiuſmodi ſunt pater, & filius deprehendatur æmulatio, & inuidia.*

e *Non melius dici quàm experiendo poteſt. vel ſic; is verè ſcire dici poteſt, qui experiendo didicit.*

f *Nemo ſcit quàm arduum, quamque ſubiectum fortunæ ſit onus cuncta regendi, niſi qui experiendo didicit.*

g *Principatus, ſiue regnum non meliùs, non aptiùs, non ſignificantiùs definiri poſſe videtur, quàm tribus his verbis; onus cuncta regendi. huius definitionis vim ſi, quanta ſit, intelligerent principes, præclarius & cum illis, & nobiſcum ageretur.*

h *In rep. multis illuſtribus viris ſubnixa cauſa eſt nulla, quamobrem ad vnum omnia deferantur. Siquidem plures facilius munia Reip. ſociatis laboribus exequuntur; adeò vt, veriſſimum illud verbum ſit; plus vident oculi quàm oculus.*

i *Hæc eſt aſtutiſſima ratio petendi principatus ab iis, qui dare poſſunt; nempe, vt dicat is, qui principatum ambit, ſe in partem curarum à ſuperiore principe vocatum eſſe, experiendoque didiciſſe, quàm arduum, quamque fortunæ ſubiectum ſit onus cuncta regendi. idem enim propemodum eſt, ac ſi dicat; cum ipſe, qui iam multos annos tanti imperij gubernacula tractaui, & longa experientia doctus ſum, quomodo adminiſtrari reſp. debeat, vix, ac ne vix quidem me tanto oneri ſuſtinendo parem fore credam; nimis videre velim, ecquis ſit veſtrum tam audax, tamque impudens, qui cùm nullum Reip. regendæ experimentum antea cœperit, tamen audeat poſtulare, vt ſibi rerum ſumma concredatur. Itaque hæc verba, etſi, primo aſpectu, modeſta videri poſſunt, tamen ſingulos ſenatores ita vrgent, vt, velint nolint, cogantur fateri ſe eo loco indignos: at verò dignum principatu eſſe eum, qui, quid ſit principem eſſe, experiendo didicit.*

k *Callidi, & aſtuti principes ſiue natura, ſiue adſuetudine ſuſpenſa, & obſcura verba plerunque habent. id autem potiſſimum perſpicitur cum in eo toti ſunt, nituntur que vt ſenſus ſuos penitus abdant. tum enim ipſorum verba in incertum, & ambiguum magis implicantur.*

tur. At patres quibus vnus metus, [a] si [1] intelligere viderentur, [b] in questus, lacrymas, vota effundi, ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cùm proferri [c] libellum, recitarique iussit. Opes publicæ continebantur, quantum ciuium, sociorumque in armis, quot classes, regna, prouinciæ, tributa, aut vectigalia, & [d] necessitates, ac largitiones. Quæ cuncta sua manu perscripserat Augustus, [e] addideratque

1 Sic lib. 4. Histor. intelligebantur artes. sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. & lib. 2. Annal. Ille ignarus doli, vel si intelligere crederetut, vim metuens, &c.

OBSERVATIONES.

a *Cùm princeps id agit, vt, qui sunt animi sui sensus, hos penitus abdat, atque ad eam rem verbis vtitur suspensis, & obscuris; etsi rem, vt est, perspicimus, tamen non semper est è re nostra vt intelligere videamur. quin potius enixè danda opera est, vt ipsi quoque simulemus ea, quæ ab ipso dicta sunt, ita à nobis accipi, ac si non dissimulanter, sed ex animo dicta essent. Itaque dissimulandus est intellectus. nam qui, quónam princeps spectet, intelligit, séque intelligere videri vult, is sibi sæpius malum quærit. Sic lib. 14. de Agripina loquens, Obseruans etiam, inquit, Aceroniæ necem, simul suum vulnus aspiciens, solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur, &c.*

b *Cùm resp. ita constituta est, vt ab vno regi debeat, satis constat fore, vt, quò magis is, qui principatũ ambit, quique iam maximas opes, & potentiam adeptus est, id dignitatis recusare se simulabit, hoc magis resp. ad infimas obtestationes procumbat. tunc verò eum vi, malisue artibus imperium adeptum esse meritò conqueri nemo poterit, cùm vltro ab iis, qui dare possunt, delatũ ei erit.*

c *Princeps imprimis debet singillatim scire ea omnia, quibus imperium suum continetur, nempe, opes publicas, quantum habeat militum, quot classes, regna, prouincias, tributa, vectigalia, necessitates, largitiones, atque, vt lib. 1. hist. Tacitus scribit, qualis status vrbis, quæ mens exercituum, quis habitus prouinciarum; quid in suo imperio validum, quid ægrum sit. hæc omnia libello contineri debent, qui ipsius manu sit perscriptus; nempe, quia principis vel maximi, & potentissimi omnino interest, ne hæc vulgentur; sed iis tantùm palam fiant, quos ipse suis consiliis intimos habet; ac Tyberij exemplum sibi proponat, qui statim vt principatum iniit, eum libellum, quo hæc omnia cõtinebantur, in Senatu proferri, recitarique iussit. id autem ab Tyberio ea re factum esse puto, vt intelligeret senatus, quamuis maxima esset imperij moles, ipsum tamen, quia ab Augusto collega imperij assumptus, & in partem curarum vocatus esset, experiendóque ei præesse didicisset, vnum è tot optimatum, ac senatorum numero, tanto oneri sustinendo parem fore.*

d *Etiam in magnis imperiis non desunt necessitates, quas princeps omnino scire debet, vt largitionibus abstinere, manumque contrahere, quando opus est, sciat: itemque sua liberalitate, ac benignitate homines sibi deuinciat, cum vnde id fieri possit, erit.*

e *Censebat Augustus (vt testis est Xiphil. ex Dione in Augusto) populum Romanum debere esse contentum rebus præsentibus, quòd tam longè, latéque patens imperium vix vlla cuiusquam mortalis cura diu tutari posset. Hinc diligenter obseruent principes id, quod apud ipsos est loco paradoxi, etsi verissimum est; Non eò omnes ipsorum curas, & cogitationes referri debere, vt suæ ditionis fines quàm longissimè possunt, proferant, sed vt iis terminis, ac finibus, qui longè omnium tutissimi sunt, imperium circumscribant suum, atque hac ratione eius perpetuitati consulant. nam amplissima quæque imperia vix possunt vnius aut principis, aut Senatus cura, consilijs, & auctoritate regi; multoque pluribus fortunæ casibus obnoxia esse constat, quàm quæ mediocria sunt. denique magnitudine ita laborant sua, vt vno impetu corruant. Siquidem difficilis in perfecto mora est. quod non accidere solet iis imperiis, quorum principes industriæ, vigilantiæ, curæ suæ locum ita relinquunt, vt non tam omnium se potiri glorientur, quàm in eo statu imperium suum, & se ipsos esse, vt virtute sperent se id, quod nondum habent, consequi posse. nam qui ita omnium potitur, vt nihil sit vltra quod speret, is extollere se non potest: quin potius socordia adeò senescit, vt imperij ipsius, licet longè latéque patentis, interitus sit certissimus.*

consilium

consilium, coercendi intra terminos imperij, incertum [a] metu, an per inuidiam. Inter quæ senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit fortè Tyberius, se, [b] vt non toti Reipub. parem, ita quæcunque pars sibi mandaretur, eius [c] tutelam susсepturum. Tum Asinius Gallus, Interrogo, inquit, Cæsar quam [1] partem Reip. mandari tibi velis? [d] Percussus improuisa interrogatione paulùm reticuit, dein collecto animo respondit: [e] Nequaquam decorum pudori suo legere aliquid, aut euitare, ex eo, cui in vniuersum excusari mallet. Rursum Gallus ([f] etenim [g] vultu offensionem coniectauerat) non idcirco interrogatum ait, vt [h] diuideret, quæ separari nequirent: sed vt sua confessione argueretur, [i] vnum esse Reip. corpus, atque vnius animo regendum. Addidit laudem de Augusto, Tyberiumque ipsum victoriarum suarum, [k] quæque in toga per tot annos egregiè fecisset, admonuit. [l] Nec ideo iram eius leniuit

1 Quænam, & quot essent hæ reip. partes, vide Dionem, li. 57.

OBSERVATIONES.

a *Princeps nouus, idémque prudens nunquam non aut metuit, aut inuidet. metuit, ne sua culpa de imperio aliqua diminutio fiat, cúmque id meritò, sibi adscribi poßit, ea res sit sibi infamiæ. Hinc fit vt contentus eo, quòd remp. oppreßit, rerúmque solus potitur, plerunque abstineat bellis externis: ne quod arte, & fortuna duce est adeptus, id sibi ab irato Marte eripiatur. hanc ob causam paci tantum studet, eámque populo præstare pergit; in quo vno ipsum elaborare debere supra suo loco obseruaui. Inuidet autem iis, quorum opera magnis in rebus vti necessariò debet. Ac ne ab his auctum imperium dici poßit, suáque ipsi in manu habeant validos exercitus, ac proinde ipsum depellant (id quod insequentibus Tiberij ætatem temporibus non semel accidit) nihil quicquam magni momenti illis committit. non ergo mirum est, si, has ob causas, Augusto fuit in animo coercere imperium.*

b *Facilius est partem Reip. regere, quàm toti præesse.*

c *Quibus mandata est Resp. sciant, se tutores, non dominos esse. proinde si tutori, exacto tempore tutelæ, reddenda est ratio suæ administrationis ipsi minori, eccui mirum sit, si princeps is, qui tanquam prædo priuatos euertit fortunis, suóque arbitratu, vt infensißimus hostis, in rep. grassatus est, tandem ab eodem populo sua sede deturbatur? Sic lib. 12. Claudius cùm Meherdatem alloqueretur, eique daret præcepta, admonuit, vt non dominationem, & seruos, sed rectorem, & ciues cogitaret. Denique, id agere debet princeps, vt sibi quidem potestatem populi, sed non in populum datam esse ostendat.*

d *Etiam magni viri improuisa interrogatione perturbantur.*

e *Non satis sibi constare videtur is, qui cui rei se in vniuersum excusari vult, eius rei partem sibi ipse legit.*

f *Tunc demum verè offendimus, cùm, cuius mentem nouimus, huius verba captamus. Sic Cic. 1. in Cat. quid expectas autoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?*

g *Amicus principis, si principem aliqua re offensum esse videt (offensio vultu est coniectanda) eius iram continuò qua re maximè potest, leniat. potißimùm verò caueat, ne principem inepta, aut intempestiua interrogatione, verbisue asperioribus offendat. quòd si inter loquendum aliquid ei excidit, quo dicto, aut facto meritò is offendi potuerit, continuò sua verba aliò detorqueat, alióque sensu ab se prolata esse affirmet, quàm quo ea princeps est interpretatus.*

h *Quæ separari nequeunt ea diuidi non debent.*

i *Qui monarchiæ fauent hoc argumento plerunque vtuntur, vt dicant; cùm vnum sit Reip. corpus vnius animo regendum videri.*

k *Egregie gesta in toga victoriis æquantur.*

l *Vana est adulatio post offensionem. vel sic; semel offensus princeps adulatione non placatur.*

pridem inuisus, tanquam [a] ducta in matrimonium Vipsania M. Agrippæ filia, quæ quondam Tyberij vxor fuerat, plusquam ciuilia agitaret, Pollionisque, Asinij patris [b] ferociam retineret. Post quæ L. Arruntius haud multum discrepans à Galli oratione perinde offendit, quanquam Tyberio nulla vetus in Arruntium ira; [c] sed diuitē, [d] promptum artibus egregiis, & [e] pari fama publicè suspectabat. Quippe Augustus [f] supremis sermonibus cùm tractaret, [g] quinam adipisci principē locum, suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel idem possent cuperentque, M. Lepidum dixerat [1] capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium auidum & minorem, L. Arruntium non indignum, & si casus daretur, ausurum. De prioribus consentitur. pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere. omnesque, præter Lepidum, variis mox criminibus, [h] struente Tyberio, circumuenti sunt. Etiam Q. Haterius & Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere. Haterius cùm dixisset, [i] quousque

1 Sic lib. 1. hist. omnium consensu capax imperij.

OBSERVATIONES.

a *Qui principis affinitatem ambit, plus quàm ciuilia, hoc est, altiora, quàm ciuem facere par est, spectare videtur. cùm ea affinitate se quoque ad principum numerum quodammodo adscribat.*

b *Ad filios non solùm hæreditas earum rerum, quæ aut soli sunt, aut mouentur, peruenit, verùm etiam perrarò virtutum, sæpißimè vitiorum, & cupiditatum. ideo non est mirandum, si ex patre feroci filius pari quoque ferocia nascitur.*

c *Diuites prompti artibus egregiis, ac celebres homines nouis principibus plerunque sunt suspecti: nam cùm vtraque re plurimum poßint, velle etiam, aut audere videntur tentare ea, quæ plus, quàm ciuilia supra dixit Tacit.*

d & e *Tria omnino desiderantur in eo, qui res magnas spectat, & tentat; quorum primæ sunt diuitiæ; quæ quidem per se haud multum vtique possunt, si non ad his alterum quoque accedit, nempe, artes egregiæ, quæ vnæ docent opulentum hominem diuitiis vti. Atqui horum vtrumque est tanquam gladius in vagina, si ignoratur is, penes quem sunt: itaque ex his celebritas famæ colligi debet, qua multitudinis fauor haud dubiè conciliatur.*

f *Plerunque supremi principum sermones memoriæ mandantur.*

g *Sciendum est, tria esse hominum genera eorum, quorum mentio ita fit, vt hominum quibus munia reip. committi debent; quidam enim suffecturi, i. capaces in administratione reip. versari nolunt. alij etsi impares, & minores, tamen volunt (quod genus hominum longè lateque patet) Alij etiam reperiuntur, qui iidem & possunt, & cupiunt, & si casus detur, audent. Quod si princeps eos quibus cum res ipsi est, noscet ita, vt quod ad genus redigi vnusquisque debeat, sciat, bonis haud dubiè ministris vtetur, nec se in eo deceptum esse postea queri poterit.*

h *Tyrannus iis, quos imperio digniores iudicari, quàm ipse est, videt, varia crimina struit, eosque tandem circumuenit.*

i *Hæc verba etsi ita accipi possunt, ac si dicat; cur non continuò, omissa omni cunctatione, te caput reip. hoc est, imperij Romani principem esse profiteris? tamen Tiberius suspiciosißimus homo offensus fuit duobus his verbis, caput reip. quippe aliud est, esse caput reip. & aliud esse dominum, & monarcham. nam vbi omnia sunt in potestate vnius, ibi remp. nullam esse constat. Siquidem appellatione reip. designatur libertas, vt docent multa loca Taciti. libertate autem nihil neque grauius, neque odiosius dici potest ei, qui remp. oppreßit. itaque non mirum est, Tiberium, eo potissimùm loco, ac tempore, quo potentiam & principatum suum, consensu Senatus & pop. Romani firmare volebat, vel sola libertatis & veteris reipub. mentione grauiter offensum esse.*

patieris

patieris Cæſar non adeſſe [a] caput reipub? Scaurus quia dixerat, ſpem eſſe ex eo, non inritas fore ſenatus preces, [b] quod relationi conſulum, iure tribunitiæ poteſtatis, [c] non interceſſiſſet. In Haterium ſtatim inuectus eſt. Scaurum, cui [1] implacabiliùs iraſcebatur, [d] ſilentio tramiſit. Feſſuſque clamore omnium, expoſtulatione ſingulorum, flexit paulatim, non vt fateretur ſuſcipi à ſe imperium, ſed vt negare, & rogari deſineret. Conſtat Haterium, cùm deprecandi cauſa palatium introiſſet, ambulantiſque Tyberii genua [2] aduolueretur, prope à militibus interfectum, quia Tyberius caſu, an manibus eius impeditus, prociderat. Neque tamen periculo talis viri mitigatus eſt, donec Haterius Auguſtam oraret, eiuſque [e] accuratiſſimis precibus protegeretur. Multa patrum & in Auguſtam [f] adulatio, [g] alij parentem, alij matrem patriæ appellandam, plerique vt nomini Cæſaris adſcriberetur, [h] Iuliæ filius, cenſebant. Ille [i] moderandos fœminarum honores dictitans, eadémque ſe [k] temperantia vſurum in his, quæ ſibi tribuerentur,

1 Sic lib. 3. hiſt. inde graues ſimultates, quas Antonius ſimpliciùs, Mutianus callidè, eóque implacabiliùs nutriebat.

2 Sic lib. 4. hiſt. ex plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius aduoluitur. ſic Paterc. lib. 2. hiſtor. genibus eius aduolutus eſt.

OBSERVATIONES.

a *Princeps eſt caput Reip.*

b *In ſenatu ſententiæ de eo dicebantur quod Conſules ad eum retuliſſent. Retulerant autem, vt ex his verbis colligitur, vt S. C. fieret, quo S. C. Tiberius renunciaretur princeps. cui relationi poterat is, cum Tribunus plebis eſſet, intercedere, hoc eſt, impedire quominus ſententiæ ea de re dicerentur. id quod cùm non feciſſet, apertè ſatis qua mente eſſet, declarabat; nam principatum adipiſci flagrantiſsimè cupiebat. Stultè itaque Mamercus Scaurus, qui arguit id à Tiberio, cùm poſſet, non eſſe factum, quod ſi factum eſſet, hoc eſt, ſi relationi Conſulum ab ipſo interceſſum eſſet, princeps non foret. nam his verbis artem Tiberij, quam is occulere ſummè ſtudebat, in apertum proferebat. Itaque præſtat omnino tacere, quàm ea coram principe, aut de principe loqui, præſertim non neceſſaria, quæ poſſunt illius animum ſuſpicacem perſtringere.*

c *Qui remp. opprimit, huius verba ſint modeſtiæ plena. cæterùm nihil committat quominus ad id, quod vult, perueniat. atque imitetur Tiberium, qui in ſenatu variè diſſerebat de magnitudine imperij, cenſebátque in ciuitate tot illuſtribus viris ſubnixa non ad vnum omnia deferri oportere. qui tamen cùm Cõſules de eius principatu ad ſenatum retuliſſent, ei relationi nequaquam, cùm poſſet, interceſsit.*

d κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, *inquit Calchas Teſtorides apud Homer.* Ιλια. α. ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ, εἴπερ γὰρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ, ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσῃ ἐν στήθεσιν ἑοῖσι. *planiſsimè. nam cui principes implacabiliùs iraſcuntur, cum hoc non verbis diſceptare ſolent; ſed odium vſque eò alto condunt pectore, quoad circumueniendi, perdendíque hominis tempus adſit. Itaque obſeruandum eſt; factis, aut verbis ſemel offenſum principem vix vnquam mitigari.*

e *Accuratis matrum precibus filij valde mitigari ſolent.*

f *Adulatio non modò perſonam principis, verùm etiam eos omnes, qui auctoritate apud ipſum plurimùm poſſunt, circunſtat.*

g *Ineunte principatu nullus adulandi modus eſt.*

h *Summi honores qui fœminæ, atque adeò matri principis tribui poſſunt, hi ſunt, nempe, vt parens, materue patriæ appelletur; aut vt nomini principis adſcribatur, N. filius.*

i *Qui impotentem animum gerunt, cuiuſmodi ſolent eſſe fœminæ, his non plus honorum, & potẽtiæ tribui, quàm capere poſſunt, debet.*

k *Nouus princeps in ijs honoribus, qui ſibi tribuuntur, magna temperantia vti debet.*

C ij

cæterùm anxius inuidia, & muliebre fastigium [a] in diminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est: aramque adoptionis, & alia huiuscemodi prohibuit. [b] At Germanico Cæsari proconsulare imperium petiuit; [c] missique legati qui deferrent, simul [d] mœstitiam eius, ob excessum Augusti, solarentur. quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa, quòd designatus consul Drusus, præsensque erat. Cãdidatos pręturæ duodecim nominauit, numerum ab [e] Augusto traditum: & hortante senatu, vt augeret, [f] iureiurando obstrinxit, se nõ excessurum. Tum primùm è campo comitia ad [g] patres trãslata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. Neque [h] populus adeptum ius questus est, nisi inani [i] rumore: & senatus largitionibus ac precibus sordidis exolutus, libens tenuit, [k] moderante

OBSERVATIONES.

a *Obseruent principes, sibi imprimis cauto opus esse, ne cui mortalium, quisquis ille est, ac ne parẽtibus quidem maiores, quàm ipsi vsque adepti sunt, honores decerni patiantur. quicquid enim fastigij apud alios est, id haud dubiè vertitur in diminutionem sui. Quin & illud addo; Quò magis propinqui, & affines principis erecti sunt in spem adipiscendi summos honores, tantò impensius principem eniti debere vt eos deprimat; adeò vt nunquam non eos sibi subiectos despectet; illi autem ipsum suspiciant. Tiberius certè matri ne lictorem quidem decerni passus est.*

b *Quem princeps ob genus, ac virtutem, principatum, regnúmue adipisci posse, si modò velit, videt, huic vt non maxima quæque concedere, ita & multa vltro tribuere debet. Siquidem ex nimia amoris significatione, verendum est, ne is insolens, ac principi ipsi intolerandus euadat. contra etiã si spretus, contemptúsque sit, eò vsque irritetur, vt id tandem, quod se posse sperat, audeat.*

c *Nihil est tam vsitatum, ac tritum, quàm dignitates absentibus per legatos mitti posse.*

d *Mittuntur etiam legati ad propinquos principis defuncti; nempe, ad solandam eorum mœstitiam propter illius obitum.*

e *Consultè faciet princeps, si non mutabit, quoad eius fieri potest, ea, quæ à defuncto principe, cui ipse in principatu successit, gratissimæ memoriæ homine instituta, & obseruata sunt.*

f *Libero iureiurando quemque obstringi constat.*

g *Ea est natura principatus, vt populo eripiat ius suffragii ferendi; illudque transferat ad paucos principi deuinctos.*

h *Nouus princeps etsi in eo totus esse debet, vt, quacunque ratione potest, omnia ad se vnum trahat, tamen id sensim facere debet, ne ob repentinam status mutationem, vno omnium ore tyrannus, hoc est, reip. hostis iudicetur, ac proinde parum suæ & vitæ, & existimationi consulat. Certè Augustus ius suffragij ferendi populo non eripuit quidem, sed id dedit operam, vt potissima quæque arbitrio suo administrarentur. id quod cùm suis artibus, suáque potentia adeptus esset, potuit Tiberius paruo negotio, quod reliquum erat, perficere, nempe, eripere populo pristinæ libertatis immemori ius suffragij ferendi. quod cùm reuera esset inane, siquidem maximæ quæque res ab vnius principis voluntate pendebant, non mirum est, si speciem & imaginem hanc libertatis veriùs, quàm libertatem, ab Augusto per ludibrium relictam sibi eripi nequaquam populus est questus.*

i *Princeps vt populi consensum non spernere, ita inani eiusdem rumore commoueri non debet.*

k *Qui recens oppressit remp. id agere debet, vt ipse vnus magistratus creet eos, qui sibi ab senatu commendantur. Sic enim potentioribus satisfacit, sibíque illos deuincit, qui quam obtinent dignitatem ipsi acceptam referunt. hi autem qui designantur, seu commendantur debent esse pauci; ne, cùm paucos creari oporteat, multi, qui repulsam passi sunt, se spretos esse queri possint.*

Tyberio, ne plures, quàm quatuor cādidatos commēdaret, sine repulsa & ambitu designandos. Inter quæ tribuni plebei petiuere, vt proprio sumptu ederēt ludos, qui de nomine Augusti Fastis additi Augustales vocarētur. sed decreta pecunia ex ærario, vtque per circum triumphali veste vterentur. curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad prætorem translata, cui inter ciues, & peregrinos iurisdictio euenisset. Hic rerum vrbanarum status erat, cùm Pannonicas legiones seditio incessit, nullis nouis causis, nisi quod [a] mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello [b] spem præmiorum ostendebat. Castris æstiuis tres simul legiones habebantur, præsidente Iunio Blæso, qui fine Augusti, & initiis Tyberij auditis, ob iustitium, aut gaudium [c] intermiserat solita munia. Eo principio [d] lasciuire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus præbere aures, denique luxum & otium cupere, [e] disciplinam & laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, [f] dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, [g] procax lingua, & miscere cœtus histrionali studio doctus. [h] Is imperitos animos, & quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis conloquiis, aut flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus, deterrimum quenque congregare. Postremò promptis iam & aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat, cur [i] paucis centurionibus,

OBSERVATIONES.

a *Principatu nondum planè confirmato, & corroborato, mutationem principis apud milites licentiam turbarum creare satis constat.*

b *Qui ex ciuilli bello victor redire studet, quod vi non potest, id arte det operam vt assequatur. atqui inter cæteras artes, quæ ad eam rem sunt necessariæ, hæc, scilicet, inter præcipuas connumeratur, vt validos exercitus magna spe præmiorum ad suas partes pertrahat.*

c *Simulatque imperator solita munia intermittit, lasciuire miles incipit; nullumq́ue non mali genus in exercitu oritur.*

d *His gradibus sensim ad seditionem peruenitur; lasciuia, discordia, seditioso cuique præbendo aures, luxu, otio; quæ omnia sunt contraria disciplinæ, & labori.*

e *Militia duabus potißimùm rebus nititur; disciplina & labore.*

f *Obseruet is, cui id negotij datum est, vt exercitum conscribat, Militiam vsque eò esse sacrosanctam, vt in eam assumi infames personas, id verò perquam indignum sit. siquidem vix fieri potest, vt quisque non eas artes in castra conferat, quas tenet. quod siquis artē ludicram, priùs quàm miles esset, professus est, eccui dubium est, quin aliquando ea abutatur ad corrumpendam disciplinam militarem? At histriones esse infames docet Iurisconsultus in tit. ff. de his qui not. infam.*

g *Procacitas linguæ obscurum hominem, malisq́ue artibus imbutum arguit.*

h *Hic est seditiosorum hominum mos, vt animos imperitos impellant nocturnis colloquiis, aut iam appetente nocte, ac dilapsis melioribus deterrimum quemque congregent.*

i *Seditiosi homines, rerumq́ue nouarum cupidi solent verbis extenuare numerum, ac vires eorum, qui cæteris imperant. qui si cum obedientium ingenti multitudine conferantur, perpauci, ac proinde cæteris impares reperientur. eandem propemodum fuisse orationem Manlij ad plebem Romanam testis est Liu. lib. 6. histor. ab vrbe cond.*

paucioribus tribunis, in modum [a] ſeruorum [b] obedirent? quando auſuros expoſcere remedia, niſi [c] nouum, & nutantem adhuc principem precibus, [d] vel armis adirent? ſatis per tot annos [e] ignauia peccatum, quòd tricena, aut quadragena ſtipendia ſenes, & plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent: ne dimiſsis quidem finem eſſe militiæ, ſed apud vexillum retentos, [f] alio vocabulo, eoſdem labores perferre: ac ſi quis tot caſus vita ſuperauerit, trahi adhuc diuerſas in terras, vbi [1] per nomen agrorum, vligines paludum, vel inculta montium accipiant. [g] Enimuero militiā ipſam grauem, [2] infructuoſam: denis in diem aſsibus animam & corpus æſtimari: hinc veſtem, arma, tentoria, hinc ſæuitiam centurionum, & vacationes munerum redimi. at hercule verbera, & vulnera, duram hyemem, exercitas æſtates, [h] bellum atrox, aut ſterilem pacem ſempiterna: nec aliud leuamentum, quàm ſi certis ſub legibus militia iniretur; vt ſingulos denarios mererent; [i] ſextuſdecimus ſtipendii annus finem adferret; ne vltra ſub vexillis tenerentur, ſed iiſdem in caſtris præmium pecunia ſolueretur. An prætorias cohortes quæ binos denarios acceperint, quæ poſt ſexdecim annos penatibus ſuis reddantur, plus periculorum ſuſcipere? non obtrectari à ſe vrbanas excubias, ſibi tamen [k] apud horridas gentes è cōtuberniis hoſtem aſpici. [l] Adſtrepebat vulgus diuerſis incitamentis; hi uerberum notas, illi caniciem, plurimi detrita

1 Ita loquitur lib 12. an vt æmulationis ſuſpectos per nomen obſidum amoueret.

2 Sic lib. 1. hiſt. diuque infructuoſam, & aſperam militiā tolerauerat.

OBSERVATIONES.

a *Non omne imperium vnius & eiuſdem eſt naturæ. nam aut imperamus iis, qui noſtri ſunt. in hos autem poſſumus vti patria poteſtate, aut ea, quæ eſt dominorum in ſeruos: aut iis præfecti ſumus, qui aut vltro, aut mercede nobis, aut reip. operam præſtant. ab his autem ſiquid præter id, quod æquum eſt, poſtulatur, de eo nemini dubium eſt, quin meritò conqueri ad quos ea res pertinet, poſſint.*

b *Subiectis principum & militibus nihil eſt æquè odioſum ac ſeruitus.*

c *Multo minori negotio princeps nouus, & adhuc nutans euerti poteſt, quàm is, qui principatum firmis iam ſubſidiis muniit.*

d *Duabus omnino rationibus id, quod volumus, conſequimur; precibus; aut, vbi his parum procedit, vt quicquam agamus; vi. quòd ſi cum principe res eſt, illas ſubiecti, hanc adhibent ſeditioſi.*

e *Ignauia eſt ſimulachrum patientiæ; ſiquidem illa eſt vitium affine huic, quæ connumeratur inter maximas virtutes.*

f *Lepidè interdum imperator in exercitu, & princeps in rep. fruſtrari homines poſſunt, magis mutandis nominibus earum rerum, ob quas tumultus excitantur, quàm res ipſas. ſic enim nihilominus quod volunt, peragunt; & iis quibuſcum ipſis res eſt, ſatisfaciunt.*

g *Querelæ militum elegantiſsimè à Tacito his verbis deſcribuntur; enimuero militiam. &c.*

h *Mali, atque ignaui milites neque bellum, neque pacem pati poſſunt; illud nimis atrox; hanc ſterilem appellant.*

i *Qui ſexdecim annos militauit, is miſsione dignus videri poteſt.*

k *Haud dubiè multò grauior eſt militia apud exteras, longinquas, eáſque horridas gentes, vbi multa damna toleranda ſunt, quàm in patria, & apud penates ſuos.*

l *Vulgus ad deterrima quæque ſe libenter adplicat, præſertim cùm accedunt incitamenta, quibus eò impelli poteſt.*

tegnima

tegmina, & nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venere, vt tres legiones [a] miscere in vnam agitauerint. Depulsi [b] æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque vnà tres aquilas, & signa cohortium locant, simul cõgerunt cæspites, extruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret. Properantibus Blæsus aduenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans, mea potiùs cæde imbuite manus: [c] leuiore flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore desciscitis: aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus pœnitentiam adcelerabo. Aggerebatur nihilominus cæspes. iamque pectori vsque adcreuerat, cùm tandem peruicacia victi incœptum omisere. Blæsus [d] multa dicendi arte, [e] non per seditionem & turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda ait: [f] neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos à diuo Augusto tam noua petiuisse, & [g] parum in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare quæ ne ciuilium quidem bellorum victores expostulauerint, cur contra [h] morem obsequii, [i] contra fas [k] disciplinæ vim meditentur? decerne-

OBSERVATIONES.

a *Quemadmodum qui aliquem infringere studet, ei danda est opera, vt illius vires, quâ potest, distrahat; ita qui magnum, ac periculosum aliquod facinus aggrediuntur, hi quicquid habent virium, quibus nituntur, quasi vnum in corpus redigere debent, ne perrumpi possint. cæterùm nouarum rerum auctor consultè faciet, si suarum partium homines ita miscebit vt, quid quisque seorsim ab cæteris aut dixerit, aut egerit, non internosci queat; ne post victoriam aliquos, ac nimium fortasse multos præmiis donare, ob discretam virtutem, & manifestius spectatam, cogatur; aut si fortè res malè cadat, in præcipuos aliquos turbarum auctores grauiùs animaduerti ab eo principe, qui eo facto læsus est, possit; tanquam in eos qui non publica omnium causa continentur; sed qui, quòd inter cæteros noscitari potuerunt, ipsi sua quoque & dicta, & facta præstare debent.*

b *Aemulatio honoris, quem quisque sibi potiùs, quam alij tribui vult, plus vtique potest, quàm furor, & seditio.*

c *Leuiore flagitio interficitur legatus, seu quis alius dux exercitus, quàm deficitur ab imperatore, siue principe. hoc est, nullum licet atrocissimum crimen tantum est, vt cum eo comparari possit, cùm læditur maiestas principis deficiendo ab eo.*

d *Perpaucos reperias egregios fuisse imperatores, qui non ijdem multa dicendi arte præstiterint.*

e *Nec populi, nec militum desideria per seditionem, & turbas ad principem, seu imperatorem deferri oportet. idque adeò verum est, vt, quod iustum desiderium fortasse est, illud ipsum vis, & seditio iniquissimum reddat. Siquidem omnibus in rebus, quæcunque tandem illæ sunt, non magis quod agitur, quàm qua ratione, quaque arte quidque agatur, attendi & solet, & debet.*

f *Veterem, & recentem historiam tenere debet imperator, vt ex ea promere exempla, prout res postulabit, possit.*

g *Planè iniquus, & impudens est is, qui nouis, & inusitatis petitionibus incipientes principis curas onerat.*

h *Quemadmodum obsequio subiectorum nititur principis maiestas, ac proinde securitas reip. ita obsequium militum est fundamentum disciplinæ militaris; quo sublato militiam atque adeo imperium intercidere constat.*

i *Illud ipsum repeto quod paulò ante obseruaui; omnia, quæcunque ab subiectis in principem, aut ab exercitu aduersus imperatorem per vim aguntur, fieri contra fas.*

k *Exercitus in omnibus, etiam grauissimis postulatis, morem obsequij, & disciplinam militarem retinere debet.*

rent[a] legatos,[b] seque coram mandata darent. Adclamauere vt filius Blæsi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis:[c] cætera mandaturos vbi prima prouenissent. Profecto iuuene modicum otium: sed superbire miles, quòd filius legati orator publicæ causæ, satis ostẽderet,[d] necessitate expressa, quæ[e] per modestiam non obtinuissent. Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi,[f] ob itinera, & pontes, & alios vsus,[g] postquam turbatum in castris accepere, vexilla conuellunt, direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones[h] inrisu & contumeliis, postremò verberibus insectantur, præcipua in Aufidienum Rufum præfectum castrorum ira, quem direptum vehiculo sarcinis grauant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? Quippe Rufus[i] diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam, duramque militiã reuocabat, inuictus operis ac laboris, & eò immitior quia tolerauerat. Horum aduentu redintegratur seditio, & vagi circumiecta populabantur. Blæsus paucos maximè præda onustos[k] ad terrorem cæterorum adfici verberibus, claudi carcere iubet. Nam etiam tum legato à centurionibus, & optimo quoque manipulariũ parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circunstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem, legionem,

OBSERVATIONES.

a *Per legatos omnia legitimè aguntur.*

b *Ad militarem disciplinam pertinet, dare operam, ne quidquam exercitus agat, nisi coram, & præsente, & si fieri potest, auctore imperatore.*

c *Multa & maxima petiturus obseruet, non omnia simul peti oportere; sed gradatim; atque ita vt, quæ faciliùs impetrari posse videntur, priùs petat: quæ vbi prouenerint, tum demum illa, quæ difficiliùs obtineri possunt, tentare tendat.*

d *Tum maximè superbiunt homines cùm, quæ abiecta modestia, per vim, sunt expressa, procedũt.*

e *Interdum necessitate exprimuntur quæ priùs per modestiam obtineri non potuerant.*

f *Quàm sæpissimè apud veteres scriptores obseruari potest, ad militarem disciplinam & hoc pertinuisse, vt milites ipsi sibi itinera, pontes, aliáque eius generis, cuiusmodi sunt, aggeres, vallum, fossæ, turres, aliaque conficerent, & reficerent, secus quàm hodie fit. quippe ne miles otio corrumperetur, pacientia laborum durari eum oportere maximus quisque vir semper existimauit.*

g *Similes à similibus ad deterrima quæque facilè impelluntur.*

h *Hi sunt gradus iniuriæ; inrisus; contumelia; verbera.*

i *Is demum qui cæteris præficiatur dignus est, non qui, vt hodie mos est, priùs imperat, quàm antea obtemperauerit, sed quem ab infimo ad supremos militiæ gradus propria virtus euexit. hic certè quia labores militares aliquando tulit, cùm quos ad bellum ducat, sunt, non corruptam, ac deprauatam, cuiusmodi cuperent ignaui milites, sed inuictus, scilicet, operis, ac laboris, antiquam, duramque militiam, cuius ope res maximæ geruntur, reuocat.*

k *Seditione in exercitu coorta, dux, seu imperator in paucos animaduertere debet ad terrorem cæterorum. in quos autem animaduertit, ij esse debent, qui in eo scelere deprehensi sunt, cuius nulla, ne apud furentes quidem excusatio reperiri potest; exemplo Blæsi, qui præda onustos puniit, quia in eo peccatum esse aduersus disciplinam militarem inficiari nemo poterat.*

eadem omnibus imminere clamitantes: simul probra in legatum cumulant, cœlum, ac deos obtestantur;[a] nihil reliqui faciunt, quò minus inuidiam, misericordiam, metum, & iras permouerent. Adcurritur ab vniuersis; & carcere effracto, soluunt vincula:[b] desertoresque, ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. Flagrantior inde vis,[c] plures seditioni duces. & Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæsi adleuatus circunstantium humeris apud turbatos, & quid pararet intentos; Vos quidem, inquit, his innocentibus, & miserrimis lucem & spiritum reddidistis, sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulauit per[d] gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat? Responde, Blæse, vbi cadauer abieceris.[e] ne hostes quidem sepulturam inuident. cùm osculis, cùm lacrimis dolorem meum impleuero, me quoque trucidari iube, dum, interfectos nullum ob scelus sed quia vtilitati legionum consulebamus, ii sepeliant. Incendebat hæc fletu, &[f] pectus atque os manibus verberans: mox disiectis, quorum per humeros sustinebatur, præceps, & singulorum pedibus aduolutus, tantum consternationis inuidiæque conciuit, vt pars militum, gladiatores qui è seruitio Blæsi erant, pars cæteram eiusdem familiam vincirent; alii ad quærendum corpus effunderentur; ac nî properè neque corpus vllum reperiri, & seruos, adhibitis cruciatibus, abnuere cædem, neque illi fuisse vnquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen, ac pręfectum castrorum extrusere. Sarcinæ fugientium direptæ. & centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, cedo alteram, indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat. Cæteros latebræ texere, vno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus,[g] ob promptum ingenium. Quin ipsæ inter se legiones octaua &

OBSERVATIONES.

a *Hic est mos illorum, quos propria flagitia debitis offerunt suppliciis, vt eos sibi in auxilium aduocent, quos ipsos eadem, aut grauiora meritos intelligunt.*

b *Seditio sæpe multis, quorum de vita, ob flagitia, actum erat, opem tulit.*

c *Si non initio seditio compescitur, adeò crebrescit, vt, pro vno plures ei duces exurgant.*

d *Odiosum atque adeò turpe est, vti opera aliorum, quàm militum, in bello: nisi id necessitas suadet. gladiatores certè inde amoueri procul dubio debent. id quod alius Taciti locus apertè docet, lib. 2. histor. ac deforme, inquit, insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per ciuilia arma etiam seueris ducibus vsurpatum.*

e *Hostis hosti sepulturam non inuidet.*

f *Non temperare manus à pectore, & ore, est animi valde impotentis argumentum, atque adeò eius, qui nihil minus sentit, quàm id, quod videri vult.*

g *Quidam promptum ob ingenium maximis persæpe periculis eripiuntur.*

quintadecuma ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, nî miles Nonanus preces, & [a] aduersum aspernantis minas interiecisset. Hæc audita, quanquam abstrusum, & tristißima quæque maximè [b] occultãtem Tyberium perpulere, vt Drusum filium cum primoribus ciuitatis, duabusque prætoriis cohortibus mitteret, [c] nullis satis certis mãdatis, ex re consulturum. & cohortes delecto milite supra solitum firmatæ. Additur magna pars prætoriani equitis, & robora Germanorum, qui tum custodes Imperatori aderant: simul prætorii præfectus Aelius Seianus collega Straboni patri suo datus, magna apud Tyberium autoritate, [d] rector [1] iuueni, & cæteris [e] periculorum, præmiorumque ostentator. Druso propinquanti quasi per officium obuiæ fuere legiones, non lætæ (vt adsolet) neque insignibus fulgentes, sed inluuie deformi & vultu, quanquam mœstitiam imitarentur, [f] [2] contumaciæ propiores. Postquam vallum introiit, [g] portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: cæteri tribunal ingenti agmine circumueniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. illi [h] quoties [2] oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere: rursum [i] viso Cæsare, trepidare. [k] murmur incertum, atrox clamor, & repente quies, diuersis animorum motibus [l] pauebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu literas

1 Sic lib. 1. hist. rarus per vias populus, mœsta plebs, deiecti in terrã militum vultus, ac plus tristitiæ, quàm pœnitentiæ. & lib. 4. nemo supplici vultu, sed tristes, & truces, &c.
2 Sic lib. 1. hist. sed plurima ad fingendum, credẽdumque materies in ipsis castris, odio, metu, &, vbi vires suas respexerãt, securitate.

OBSERVATIONES.

a *Hæc est optima ratio componendarum litium, cùm res ad arma spectat, vt, qui vtrique parti optimè consultum cupit, aduersus vtramque adhibeat preces, vt amicè quicquid est controuersiæ dirimatur. Mox vbi parum procedit, vt precibus quicquam profici poßit, aduersus aspernantes minas interiiciat, quibus deterriti ferociores arma ponant, & concordiam amplectantur.*

b *Prudenter facit princeps, si non tristißima quæque vulgat, sed ea quàm maximè fieri potest, occultat.*

c *Vbi periculum est in mora, quàm maxima celeritate fieri potest, princeps quò res postulat, legatos mittere debet, nullis satis certis mandatis, (nam cur mandet, si, quid mandandum sit, nescit?) sed ex re præsenti quod facto opus erit, consulturos.*

d *Adolescentibus, quibus res magnæ sunt commissæ, dandi sunt rectores.*

e *Qui pericula idem præmia ostentare debet. quicquid secus fit, præter æquum fit.*

f *Vultus tristis non semper mœstitiæ, sed interdum contumaciæ index est. idem iudicauit de Romanorum demisso vultu, fixisque in terram oculis Ofilius Calauij Ouij Campani filius, vt est apud Liu. lib. 9. histor. ab vrbe cond.*

g *Qui in sua potestate locum aliquem retinere studet, portas stationibus firmet, & globos armatorum certis locis disponat.*

h *Seditionis authores quoties oculos conuertunt ad multitudinem ferocem, & contumacem, vocibus truculentis obstrepunt; inde enim suo furori opẽ & auxilium sperant. nimirum, accidit plerunque, vt exercitus contemplatus frequentiam suam (vt est apud Paterc. lib. 2. histor.) à disciplina desciscat, & quod cogere se putat posse, rogare non sustineat.*

i *Aspectus principis (mirum dictu) seditiosißimum, & ferocißimum quemque terret.*

k *Multitudo adeo est discolor, vt ex ea murmur incertum, atrox clamor, repente etiam quies, effectus diuersorum animi motuum oriantur.*

l *Hæc est natura multitudinis, vt, vel tum maximè cùm terret, paueat.*

patris recitat, in quîs perscriptum erat,[a] pręcipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella tolerauisset. Vbi primùm à luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, vt sine cunctatione[b] cõcederet quę statim tribui possent: cætera senatui seruanda, [c] quem neque gratiæ, neque seueritatis expertem haberi par esset. Responsum est à concione, mandata Clementi centurioni quæ præferret: is orditur de missione à sexdecim annis, de præmiis finitæ militiæ: vt denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur. Ad ea Drusus cùm arbitrium senatus & patris [d] obtẽderet, clamore turbatur: cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adleuandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia. At [e] hercule verbera, & necẽ cunctis permitti. Tyberium olim, nomine Augusti, desideria legionum frustrari solitum. easdem artes Drusum retulisse. nunquamne nisi ad se filios familiarum venturos? nouum id planè, quod Imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat: eundem ergo senatum consulendum quoties supplicia, aut prælia indicantur. an præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse? Postremò deserunt tribunal, vt quis prætorianorum militum, amicorumue Cæsaris occurreret, manus intentantes, [[1]causam discordiæ, & initium armorum] [f] maximè infensi Cneo Lentulo, quòd is ante alios ætate [1] hæc super sunt.
& gloria belli, firmare Drusum credebatur, & illa militiæ flagitia primus aspernari. Nec multò post digredientem cum Cæsare, ac prouisu periculi hyberna castra repetentem circunsistunt rogitantes, quò pergeret? ad imperatorem, an ad patres? vt illic quoque commodis legionum aduersaretur? simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, & exitii certus, adcursu multitudinis, quæ cum Druso aduenerat, protectus est. Noctem minacem, & in scelus erupturam fors leniuit. Nam Lu-

OBSERVATIONES.

a *Imperator mirificè sibi conciliat beneuolentiam exercitus, si palam profitetur, sibi illius præcipuã esse curam; ac milites rerum ab se, ipsorum opera & virtute gestarum commonefacit, eosque suorum laborum, ac periculorum socios nominat.*

b *Seditio iis rebus continuò sedari potest, quæ illi causam dederunt, si concedantur.*

c *Amplißimi ordinis arbitrium esse debet, quos princeps gratia complecti debeat; & erga quos itidem seueritatem adhiberi oporteat.*

d *Imperatores nomine principis, i. obtendentes se principem consulturos esse, desideria militum lepidè frustrari possunt. quid prohibet, quominus hac arte vtantur ij omnes, quibus principum negotia sunt commissa?*

e *Planè iniquum est, vt supra annotaui, ei permitti supplicia, & grauißimas quasque animaduersiones, cuius in manu non est commodis, & vtilitati eorum prospicere, quibus præest.*

f *Nequam, & seditiosi homines iis plerunque sunt infensi, quos præ cæteris gloria belli, & virtute præstare, ac proinde sua flagitia aspernari vident. certè in eorum perniciem, siquidem eos suis commodis aduersari putant, mira audacia, ac ferocia præcipites ruunt.*

na clariore penè cælo visa languescere. Id miles rationis[a] ignarus omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere, prout splendidior, obscuriorue lætari aut mœrere: & postquam ortæ nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, vt sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes, sibi æternum laborem portendi, sua facinora auersari deos lamentantur. [b] Vtendum inclinatione ea Cæsar, & quæ[c] casus obtulerat in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemēs, & siqui alii[d] bonis[1] artibus[e] grati in vulgus, in vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione & Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius & Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus & Drusis imperium populi Rom. capessent? quin potiùs[f] vt nouissimi in culpam, ita primi ad pœniten-

1. de militibus Sic Tacit. lib. 1 histor. quorum, inquit, fauorem, vt largitione, & ambitu malè acquiri, ita per bonas artes haud spernendum.

OBSERVATIONES.

a *Quarum rerum cognitione plebs abuti potest, has ipsam nescire, quàm scire, præstat. Quin & illud addo; doctos homines aut admitti à principe debere ad gubernacula reip. vt horum opera cæteris postea vtatur facilioribus, & obsequentioribus; aut certè principi alia obtendenti, id agendum esse, quominus ij, quibus imperat, disciplinarum imperfecta cognitione imbuantur. hi enim plerunque omni exuto obsequio, & modestia, eò arrogantiæ, temeritatisque deueniunt, vt cur, quaque ratione quidque à principe agatur, sciscitari, scrutarique audeāt, non priùs obtēperaturi, quàm eam rem sibi probari affirmarint. Ex quo fonte ecquid nō mali non modò priscis tēporibus, sed & nostro hoc corruptißimo sæculo manauit? At optandū est vt omnes philosophentur. quis negat? sed hoc dico, nos experientia doceri, esse genus hominum, quod latè patet, qui dum id agunt, vt multa scire videantur, eò tandem inertibus studiis, & vana doctrinæ ostentatione euadunt, vt segne otium hoc studiorum nomine velent, ac sibi ipsis inutiles, cæteris non ferendi, morum optimorum, legum, principum, denique omnis disciplinæ sint contemptores: denique aspiciantur molesti, intempestiui, contumaces, & refractarij. certè principis interest, habere subiectos magis viros bonos, quàm literatos.*

b *Cùm imperitæ multitudinis perculsæ semel mentes mobiles sint ad superstitionem, siquid fortè accidit huiusmodi, cuius etsi ij, qui diu in causarum naturalium inuestigatione versati sunt, rationem reddere possunt, id tamen cuiusmodi sit plebs ignorat, ac proinde pauet, tunc si ita est è re nostra, insuper adiiciendi sunt metus ex iis, quæ dura & aspera, prætérque consuetudinem eueniunt; cuiusmodi est præmatura hiems, imbres continui, ac sæui, turbines, aquæ, ignes cælestes, & cætera huiusmodi, quæ prodigij loco habentur. quæ omnia tanquam à cœlesti ira missa sagax imperator in exercitu, aut princeps in rep. interpretari debet, quasi aduersus impios hebescant sydera, ruant tempestates; vt dicet infra; nec aliud esse tot malorum leuamen iis persuadeat, quàm si quisque solutus piaculo ad officium redeat suum, nempe, hac ratione fidem sibi quisque, etiam falsis, ac futilibus præstruere potest, si modò talia sunt; quæ, vt ipse interpretatur, ac vult, ita esse credantur.*

c *Hominis est longè sapientißimi, quæ sors offert, ea in sapientiam vertere.*

d *Eximiæ est fœlicitatis, bonis artibus (id quod rarò accidere videmus) gratiam apud vulgus adipisci: quippe satis constat, sæpiùs malis artibus popularem fauorem quæri.*

e *Sedandæ seditionis ratio hæc tutißima est, vt res, scilicet, per eos agatur, qui grati sunt in vulgus; illi enim vbique se inserere, spem offerre, ac metum seditiosis impune possunt intendere.*

f *Venia, & miseratione digni videntur, qui nouißimi in culpam, primi ad pœnitentiam sunt.*

tiam

tiam[a] ſumus? [b] Tarda ſunt quæ in commune expoſtulantur, priuatam gratiam ſtatim mereare, ſtatim recipias. Commotis per hæc mentibus, & inter ſe ſuſpectis,[c] tironem à veterano, legionem à legione diſſociant. Tum redire paulatim amor obſequii; omittunt portas, ſigna vnum in locum principio ſeditionis congregata ſuas in ſedes referunt. Druſus orto die, & vocata concione,[d] quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incuſat priora, probat præſentia: [e] negat ſe terrore, & minis vinci: flexos ad modeſtiam ſi videat, ſi ſupplices audiat, ſcripturum patri, vt placatus legionum preces exciperet. orantibus, rurſum idem Blæſus & L. Apronius eques Romanus è cohorte Druſi, Iuſtuſque Catonius primi ordinis centurio ad Tyberium mittuntur. Certatum inde ſententiis, cùm alii opperiendos legatos, atque interim comitate permulcendum militem cenſerent, alii fortioribus remediis agendum: [f] nihil in vulgo modicum: terrere, ni paueant: vbi pertimuerint, impune contemni: dum ſuperſtitio vrgeat, [g] adiiciendos [1] ex duce metus, ſublatis ſeditionis autoribus. Promptum ad aſperiora ingenium Druſo erat. vocatos [h] Vibulenum & Percenniũ[i] interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos; alii corpora extra vallum abiecta oſtentui. Tum vt quiſque prȩcipuus turbator, conquiſiti: & pars extra caſtra palantes à centurionibus, aut prætorianarum cohortium militibus cæſi: quoſdam ipſi manipuli[k] documentum fidei tradidere. Auxerat militum curas [2] præmatura

1 Sic loquitur lib. xi. metus ex imperatore & in vita Agricolæ, propius ex legato timor.

2 Sic lib. 4. hiſt. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipſa aquarũ penuria, tanquam nos amnes quoque & vetera imperij munimenta deſererent.

OBSERVATIONES.

a *Haud dubiè perſuadet is, qui ita loquitur, tanquam ſi ſit in coniuncta & re, & cauſa cum iis, apud quos verba facit.*

b *Quæ in commune i. reip. aut corporis alicuius gratia poſtulantur, ea ſolent eſſe tarda; i. non ſtatim refertur gratia vniuerſis item vt ſingulis: ergo eſt tutius priuatam gratiam mereri, quàm contineri publica, quæ plerunque eſt tarda.*

c *Inter potiſſimas rationes ſedandæ ſeditionis hæc connumeratur, vt ſeditioſi alij ab aliis, rationibus probabilibus, diſſocientur; ſintque inter ſe ſuſpecti.*

d *Vir magnus, & illuſtris etſi rudis eſt dicendi, tamen nobilitate ingenita fit, vt, quæ loquitur magnum apud omnes pondus habeant. nam vt idem Tacit. lib. xv ſcribit, viro militari, hic adde, aut principi, authoritas pro facundia eſt.*

e *Hæc eſt principis in rep. maieſtas, & imperatoris apud exercitum auctoritas, vt, vel in ipſo ſummo diſcrimine, palam profiteatur, ſe nequaquam terrore, ac minis vinci; Sed ſi flexos ad modeſtiam homines videat, ſi ſupplices audiat, tum verò ſe hac ratione adduci poſſe, vt, quæ ab ſe petuntur, concedat.*

f *Cùm nihil ſit in vulgo modicum, haud dubiè aut pauet, aut terret. hæc cùm ita ſint, danda omnino eſt opera vt paueat & pertimeſcat. id quod ſi erit, impune poſtea contemni poteſt.*

g *Simulatque vulgus pauere cœpit, inſuper adiiciendi ſunt metus.*

h *Sublatis ſeditionis autoribus ſedatur ſeditio. Ita remota cauſa remouetur effectus.*

i *Simulatque ſeditio incipit labaſcere, fortia quæque remedia ad eam planè extinguendam protinus adhiberi debent.*

k *Documentum fidei ſatis magnum tradunt ij, qui in ſocios, aut in commilitones ideo ſæuiunt, vt operam & fidem principi præſtent.*

hyems imbribus continuis, adeoque sæuis, vt non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quæ turbine atque vnda raptabātur. durabat & formido cœlestis iræ, nec frustra aduersus impios hebescere sydera, ruere tempestates: non aliud malorum leuamentum, quàm si linquerent castra infausta temerataque, & soluti piaculo suis quisque hybernis redderētur. primùm octaua, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus opperiendas Tyberii epistolas clamitauerat. mox desolatus aliorum discessione [a] imminentem necessitatem sponte præuenit. & Drusus non expectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant, in vrbem rediit. Iisdem ferme diebus, iisdem causis Germanicæ legiones turbatæ, [b] quantò plures, tantò violentiùs, & magna spe fore, vt Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, darétque se legionibus, vi sua cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus erant; cui nomen superiori sub C. Silio legato, inferiorem A. Cæcinna curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua, [c] fortunam seditionis alienæ speculabantur. Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab vndeuicesimanis quintanisque initio, & tractis prima quoque, ac vicesima legionibus. nam iisdem ęstiuis in finibus Vbiorum habebantur per [d] otium, aut leuia munia. Igitur audito fine Augusti, [e] vernacula multitudo nuper acto in vrbe delectu, lasciuię sueta, laborum intolerans, implere cęterorum rudes animos: venisse tempus quo veterani maturam missionem, iuuenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, sæuitiamque centurionum [f] vlciscerentur.

OBSERVATIONES.

a *Sapienter facit is, qui imminentem tempestatem & necessitatem sponte præuenit.*

b *Quò maior est multitudo seditiosorum, hoc violentior est seditio.*

c *Seditiosorum non vna, eademque ratio est; alij enim timidiores fortunam alienæ seditionis interdum speculantur; nempe, vt ipsi postea ex ipsa re, & aliorum euentu sibi consulant. alij statim in rabiem prolabuntur. Vtri sint deteriores non facilè dixerim.*

d *Cùm omni tempore, omnibusque locis ac rebus otium vitari debet, tum verò potissimùm in exercitu valido. nam ex otio lasciuia, luxus, contumacia, seditio, cædes, teterrima quæque proficisci constat.*

e *Quid ab eo milite speres, à vernacula, inquam, multitudine, quæ nuper acto in magna aliqua vrbe delectu, lasciuiæ sueta, laborumque militarium intolerans est, nisi vt, simulatque ad exercitum venerit, cæterorum militum rudes animos impleat contumacibus vocibus, quæ nihil nisi maximam, & violentissimam seditionem commoueant? Ei igitur, cui conscribendus est exercitus, auctor sim, atque hoc consilij perlubens dederim, vt, non tam ex vrbana, ac vernacula multitudine corruptis, ac deprauatis moribus dedita, lasciuiæque sueta, quàm ex agris, iisque hominibus, qui laboribus, duritiæ, malo assueuerunt, delectum habeat. nam fortior miles, vt ait Seneca lib. 7. epistol. epist. 52. ex confragoso venit: segnis est vrbanus & verna. Et paulo post, nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur.*

f *Hoc est proprium contumaciæ, vt, non id tantùm, quo sua commoda contineri putat, per vim eripiat; verùm etiam, quibus obtemperare æquum est, his non modò non pareat, sed, veluti ruptis habenis, vt hostes vlciscatur, aut vt reos ad supplicium trahat.*

[a] Non vnus hęc vt Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: [b] sua in manu sitam rem Romanam, suis victoriis augeri Remp. in suum cognomentum adsci$s$ci imperatores. Nec Legatus obuiam ibat, [c] quippe plurium vecordia constantiam exemerat. repẽte [1] lymphati districtis gladiis in centuriones inuadunt [ea vetustissima militaribus odiis materies, & sæuiendi principium] prostratos verberibus multant, sexageni singulos, vt numerum centurionum adæquarent. Tum conuulsos laniatosque, & partim exanimos ante vallum, aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cùm perfugisset ad tribunal, pedibusque Cæcinnæ aduolueretur, eò vsque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. [2] Cassius Chærea, mox cæde C. Cæsaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens, & animi ferox, inter obstantes & armatos ferro viam patefecit. Non tribunus vltra, non castrorum præfectus ius obtinuit; vigilias, stationes, & si qua alia præsens vsus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altiùs coniectantibus pręcipuum indicium magni atque implacabilis motus, [d] quòd neque disiecti, nil paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta æqualitate & constantia, vt regi crederes. Interea Germanico per Gallias (vt diximus) census accipienti, excessisse Augustum adfertur. Neptem eius Agrippìnam in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso fratre Tyberii genitus, Augustæ nepos; sed anxius occultis in se patrui auięque odiis, [e] quorum causæ acriores, quia iniquę: quippe Drusi mag-

1 Sic lib. 1. hist. lymphatis cęco pauore animis,

2 Vide Senecã lib. in sapienté non cad. iniur. cap. 18. & Sueton. in Caligula.

OBSERVATIONES.

a *Tum demum periculosa est seditio, cùm non vnus, aut alter verba seditiosa in vulgus, atque apud trepidas militum aures iacit, seque seditioni ducem præbet; sed cùm sunt multa seditionis ora, vocesque in exercitu valido, quique se, suasque vires hactenus nouit, vt in sua manu remp. esse, eamque suis victoriis augeri, atque in suum cognomentum adsci$s$ci imperatores videat.*

b *Cùm res Romana eò potentiæ deuenerit vi, armis, & disciplina militari, hæc legionum propria, veraque laus videbatur esse, vt in ipsarum manu sita esset, suisque victoriis augeretur resp. inque suum cognomentum adsciscerentur imperatores.*

c *Quam sæpissimè accidit, vt plurium vecordia vnius constantiam eximat. id quod in principe, & duce exercitus adeò est periculosum, vt, si eum furore, ac minis perterritum iam labascere sentiat furiosus miles, aut seditiosa multitudo, vix postea vllus furori, & impotentiæ modus imponi possit.*

d *Illud est teterrimum, ac periculosissimũ seditionis genus, atque adeò indicium motus implacabilis, cùm multitudo non est disiecta, aut discors, vt plerunque accidit in nouis tumultibus, sed adhibet virtutem, hoc est, concordiam ad tuenda sua mala, nempe furorem, & seditionem; nihilque agit paucorum instinctu; tunc enim sublatis, aut mitigatis autoribus, & ducibus, seditio sedari posset; sed omnes pariter ardescunt, pariter silent, tanta æqualitate, & constantia, vt regi credas. adeò vt tot, tantisque malis remedium adhiberi nulla ratione possit, nisi singulis quoque pariter satisfiat. Denique, vt vno verbo dicam; illa est teterrima seditio, que iisdem artibus fouetur, quibus maxima quæque imperia administrantur.*

e *Tunc verè offendimur, cùm iniquis, & falsis accusationibus nostram innocentiã peti intelligimus.*

na apud populum Roma. memoria. [a] credebaturque si rerum potitus foret, libertatem redditurus. vnde [b] in Germanicum fauor, & spes eadem. [c] Nam iuueni ciuile ingenium, mira comitas, & diuersa à Tyberii sermone, vultu, adrogantibus & obscuris. Accedebant muliebres offensiones, nouercalibus Liuiæ in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulò commotior, nisi quod [d] castitate, & mariti amore, quamuis indomitum animum in bonum vertebat. Sed Germanicus [e] quantò summę spei propior, tantò impensius pro Tyberio niti: Sequanos proximos, & Belgarum ciuitates in [f] verba eius adigit. Dehinc audito legionum tumultu, [g] raptim profectus, obuias extra castra habuit, [h] deiectis in terram oculis, velut pœnitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. & quidam prehensa manu eius per speciē exosculandi inserunt digitos, vt vacua dentibus ora contingeret. alii curuata senio membra ostendebāt. Adsistentem concionem, quia permista videbatur, [i] discedere in manipulos iubet: sic meliùs audituros responsum: vexilla prę ferri, vt id saltem discerneret cohortes. tardè obtemperauere. Tunc

OBSERVATIONES.

a *Non maiori est odio ciuibus is, qui libertatem ipsis eripit, quàm charus & gratus is, qui eam Reip. reddit.*

b *Fauor patris plerunque filios etiam complectitur. Siquidem spes est, non modò opum, potentiæ, ac dignitatis, verùm etiam paternæ virtutis hæreditatem ad filios esse peruenturam.*

c *Difficile memoratu est, quàm grata sit in vulgus comitas principis, eiusque ciuile ingenium; & contra, quantò omnibus sit odio sermo, & vultus ipsius arrogans, & obscurus. Hinc itaque obseruandum est, eum, qui principi hominibus parum grato proximus est, sperατq; se principem locum obtinere posse, ita se debere componere, vt, quæ propter vitia ille meritò cuiuis odio est, his summo studio declinatis, impleat pectus suum iis virtutibus, quæ illius vitiis planè aduersantur. nempe, si ille est auarus, hic sit liberalis; si propter crudelitatem malè audit, hic clementiam exerceat. id quod simulac viderit populus, qui solet esse acris animaduersor, & scrutator morum principis, quò magis illum odit, hoc magis hunc fouebit, colet, amabit; deque eius incolumitate, salute, ac dignitate sollicitus erit.*

d *In mulieribus amor mariti parit castitatem; hæc autem cætera vitia obtegit; efficitque, vt quamuis illæ habeant animum indomitum, eum tamen in bonum vertant.*

e *Hæc est natura viri præstantißimi, vt, quò propior summæ spei est, tantò impensiùs pro eo, penes quem sunt gubernacula reip. nitatur.*

f *Adigere populos, & ciuitates in sua verba, dubio adhuc rerum statu, omnino debet princeps. hoc autem nihil est aliud, quàm quod hodie dicitur; facere homagium.*

g *Simulatque ad imperatorem perlatum est, tumultum esse in castris, militémque seditione sæuire, si inde abest, nequaquam cunctari, sed eò raptim proficisci debet, vt sua præsentia militem ad sanitatem reuocare, rebúsque perturbatis, & afflictis consulere poßit.*

h *Vix fieri potest, vt non eum, qui se grauiter peccasse, pœnamque commeritum esse intelligit, etsi iudice, aut principe ipso valentior est, pudeat scelerum: idque adeò, vt non audeat eos, quibuscum ipsi res est, porrecta fronte alloqui; sed deiectis in terram oculis contumacē pœnitentiam declaret.*

i *Ad maiestatem, & dignitatem imperatoris, atque adeò ad militarem disciplinam maximè pertinet, exercitum non confusum, ac permixtum, sed suis ordinibus, cohortibus, manipulis, vexillis distinctum alloqui.*

à ve-

à [a] veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tyberii, præcipuis laudibus celebrans quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. [b] Italiæ inde cõsensum, Galliarum fidem extollit; nil vsquam turbidũ, aut discors. [c] silentio hæc, vel murmure modico audita sunt. Vt seditionem attigit, vbi [d] modestia militaris, [e] vbi veteris disciplinæ decus, quonam tribunos, quò centuriones exegissent, rogitans: [f] nudãt vniuersi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant: mox indiscretis vocibus, pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum fossas, pabuli, materiæ, lignorum adgestus, & si qua alia ex necessitate, aut [g] aduersus otium castrorũ quæruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem orabant. fuere etiam qui legatam à diuo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus: &, si vellet imperium, promptos ostentauere. [h] Tum verò quasi scelere [i] cotaminaretur præceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, nî regrederetur. [k] At ille moriturum potiùs, quàm fidẽ exueret, clamitans, ferrum à latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, nî proximi præhensam dextrã vi attinuissent. extrema & conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propiùs incedentes, feriret, hortabantur: & miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito, a-

OBSERVATIONES.

a *Qui apud seditiosos verba facit, debet exordiri à veneratione eius, cuius memoriam augustissimam, ipsisque seditiosis gratissimam esse scit: mox flectere ad commemorationem earum rerum, quas aut ipse, aut quiuis alius imperator eorum opera præclarè gessit. hæc est vna ratio conciliandæ sibi beneuolentiæ apud seditiosos, & furentes.*

b *Seditiosi vel maximè terrentur commemoratione consensus, & concordiæ cæterorum.*

c *Quæ vera sunt, ea vel ab ipsis seditiosis hominibus vel silentio, vel modico murmure audiuntur.*

d *Modestia est vna ex potissimis virtutibus militaribus.*

e *Qualem eam militiam esse dicas, vbi veteris disciplinæ decus amissum est?*

f *Nullum est planius, veriusue responsum, quàm si pro dictis res ipsæ proferantur.*

g *Ad disciplinam militarem imprimis pertinet, vt, non modò cogente necessitate miles, verùm etiam ad vitandum otium, fossas, & vallum extruat; pabulum, maceriam, ligna aggerat.*

h *Eximiæ, ac singularis fidei argumentum erga principem est, delatum sibi imperium ab iis, qui dare possunt, recusare, atque adeò, hoc est regnum, nolle regnare cùm possis: vt ait Seneca de benefic. lib. 3. cap. 36.*

i *Quæ si faceremus, scelere non careremus, ea si libenter audimus, eodem scelere contaminamur.*

k *Mortem potiùs oppetere, quàm fidem exuere, hoc est, mortem ipsam præferre perfidiæ, est generosi animi facinus.*

cutiorem eſſe.[a] Sæuum id malique moris etiam furentibus viſum. ac ſpatium fuit, quo Cæſar ab amicis in tabernaculum raperetur. conſultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos, qui ſuperiorem exercitum ad cauſam eandem traherent; deſtinatum excidio Vbiorum oppidum, imbutaſque præda manus in direptionem Galliarum erupturas. Augebat metum gnarus Romanæ ſeditionis, & ſi omitteretur ripa, inuaſurus hoſtis. at ſi auxilia, & ſocii aduerſum abſcedentis legiones armarentur, ciuile bellum ſuſcipi; periculoſa ſeueritas, flagitioſa largitio; ſeu nihil militi, ſeu omnia cōcederentur,[1] in ancipiti Rep.[b] Igitur volutatis inter ſe rationibus, placitum vt epiſtolæ nomine principis ſcriberentur; miſſionem dari vicena ſtipendia meritis; exauctorari qui ſenadena feciſſent, ac retineri ſub vexillo, cęterorum immunes, [c] niſi propulſandi hoſtis: legata, quæ petiuerant exolui, [d] duplicarique. Senſit miles in tempus conficta, [e] ſtatimque flagitauit. miſſio per tribunos maturatur; largitio differebatur. in hyberna cuiuſquam non abſceſſere quintani, vndeuiceſimanique, donec iiſdem in æſtiuis contracta ex viatico amicorum, ipſiuſque Cæſaris pecunia perſolueretur. Primam ac viceſimam legiones Cæcinna legatus in ciuitatem Vbiorum reduxit turpi agmine, cùm fiſci de imperatore rapti inter ſigna, interque Aquilas veherentur. Germanicus ſuperiorem ad exercitum profectus, [f] ſecundam & tertiam decu-

1. incerto, & nutante rerū ſtatu.

OBSERVATIONES.

a *Quædam per ſe adeò ſunt atrocia, vt ab ipſis furentibus, ſociiſque ſceleris ſæua, malique moris videantur. at, quid magis ſæuum, quidue peioris in omnem poſteritatem exempli, moriſque eſt, quàm, vt ſubiectus principis, mileſue imperatoris necem non modò non, qua re maximè poteſt, impediat, verùm etiam ei gladium, quo ſe interimat, offerat?*

b *Magna coorta ſeditione in exercitu valido, eoque qui ſua vi cuncta trahere poteſt, ſeueritas adeò eſt periculoſa, vt ex ea nonniſi pernicies ducis, tribunorum, centurionum, ac denique vaſtatio prouinciarum, totiuſque reip. interitus, proficiſci poßit. alieno, ſcilicet, loco ac tempore, adhibetur ſeueritas erga eum, qui ſe, ſuaſque vires adeò nouit, vt, quicquid penes alios eſt dignitatis, & auctoritatis, id omne vno ſuo obſequio contineri ſciat; quod ſi exuat, haud dubiè futurum ſit, vt ſtatim appareat, illos nulla vi, ſed inanibus tantùm eſſe ſubnixos. Largitio item, ſiue conceßio earum rerum, quæ à militibus ſeditioſè petuntur, eſt flagitioſa, i. flagitio, ſcelere, ac vi, ab imperatore extorta. Itaque cùm, ſi nihil militi, ſiue omnia concedantur, vtrinque maximum ſit periculum; is penes quem eſt rerum ſumma, mediam quandam rationem ſequi debet, ne nihil ſibi tributum eſſe miles queri poßit, nec quicquid ſibi collibitum eſt, abſtuliſſe ſe, inſolenter glorietur. Quicquid autem tam periculoſo rerum ſtatu decernetur, id agi debet ex dignitate, & maieſtate principis; nempe, ipſius epiſtola, & edicto. Nam cùm ſibi princeps in rep. aut imperator in exercitu aliquid neceßitate extorqueri videt, ſaltem conſulat dignitati ſuæ; hac ratione, vt, quæ propediem futurum eſt, vt vi extorqueantur, ea ipſe antea concedat edicto ſuo, aut epiſtola; ac ſi non à furioſis, & potentioribus, atque ipſa neceßitate expreſſa ſint, ſed ab ſe, ſuaque liberalitate proficiſcantur.*

c *Immunes munerum, ac laborum militarium, non cenſentur immunes hoſtis propulſandi.*

d *Qui vult aliquem fallere, non ſolùm ei id quod petit, exoluit, ſed id, ſi poteſt, duplicat.*

e *Qui quod ſibi promiſſum eſt in tempus confictum eſſe putat, is quod petit, id ſtatim ſibi curet perſoluendum.*

f *Cui duci eſt ſuſpecta exercitus ſui fides, is det operam vt milites quamprimùm ſacramento adigat.*

mam & sextam decumam legiones nihil cunctatus sacramento adigit. Quartadecumani paulùm dubitauerunt. Pecunia & missio,[a] quamuis nō flagitantibus oblata est. At in Chaucis cœptauere seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum: &[b] præsenti duorum militum supplicio paulùm repressi sunt. Iusserat id Mennius castrorum præfectus,[c] bono magis exemplo,[d] quàm cōcesso iure. deinde intumescente motu profugus, repertusque, postquam[e] intutæ latebræ,[f] præsidium ab audacia mutuatur:[g] Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tyberium imperatorem violari: simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, & si quis agmine decessisset pro desertore fore clamitans,[h] reduxit in hyberna turbidos, & nihil ausos. Interea legati ab senatu regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt. Duæ ibi legiones prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hyemabant.[i] Pauidos, & conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui inrita faceret quæ per seditionem expresserant. vtque mos vulgo,[k] quamuis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, autorē senatusconsulti incusant: & nocte concubia[l] vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt; concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt: mox vagi per vias obuios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias cędem parant, Planco, maximè,[m] quem

OBSERVATIONES

a *Quàm sæpissimè accidit, vt ea vltro offerenda sint quæ minimè petuntur; nempe iis, quos periculum est, ne ea vi, quam adhibere possunt, extorqueant: ac ne iis quidem fortasse contenti posthæc maiora tentent.*

b *Si seditio paucorum supplicio reprimi potest, in hos animaduerti optimum est.*

c *Interdum id iuris, eamque potestatem sumere licet, cùm id necessitas reip. postulat, quæ alioqui nobis non est concessa. id quòd cùm accidit, bono magis exemplo, quàm concesso iure fieri dicitur.*

d *Præfectus castrorum non habet ius animaduertendi in milites capitali supplicio.*

e *Interdum accidit, vt, cui in latebris nihil, huic in audacia multùm sit præsidij.*

f *In eum statum aliquando adducimur, vt præsidium nobis ab audacia sit mutuandum; & quam obtinemus dignitatem tanto spiritu, tantaque animi magnitudine sit extollenda, vt eos, quibuscum nobis res est, quibusque meritò aduersamur, perterrefaciamus.*

g *Qui minori alicui magistratui iniuriam facit, is haud dubiè ipsius principis maiestatem lædit.*

h *Seditiosi, nondum adulta seditione, à viro forti, & audace in officio contineri, eoque redigi possunt, vt nihil vltra audeant.*

i *Conscientia vecordes facilè intrat metus se eo supplicio, quo digni sunt, affectum iri.*

k *Vulgi mos est, quamuis falsis reum subdere, i. etiam earum rerum, quæ falsæ & nullæ sunt, culpam in aliquem conferre.*

l *Quem penes est vexillum, is imperium in exercitu habere dicitur.*

m *Fuga dedecet hominem magnæ authoritatis, præsertim in seditione, quæ plerunque magnorum virorum constantia sedari potest.*

dignitas fuga impediuerat. Neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primæ legionis: illic signa, & aquilam amplexus, [a] religione sese tutabatur: ac nî aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, [b] [1] rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris sanguine suo altaria deûm cōmaculauisset. Luce demum, postquam dux, & miles & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, [c] recipitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, [d] neque militum, sed deûm ira resurgere, cur venerint legati aperit: ius legationis, atque ipsius Planci grauem, & immeritum casum; simul quantum dedecoris adierit legïo, facundè miseratur: attonitaque magis, quàm quieta concione, legatos præsidio auxiliarium equitum dimittit. Eo in metu arguere Germanicum omnes, quòd non ad superiorem exercitum pergeret, vbi obsequia, & contra rebellis auxilium. [e] Satis superque missione & pecunia, & mollibus consultis peccatum: vel, si vilis ipsi salus, [f] cur filium paruulum, cur grauidam coniugem inter furentes, & omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem auo, & [g] Reip. redderet. Diu cũctatus, aspernantem vxorem, cùm se diuo Augusto ortam, [h] neque degenerem ad pericula testaretur, [i] postremò vterum eius, & communem filium multo cum fletu complexus, vt abiret, perpulit. Incedebat muliebre, & miserabile agmen, profuga ducis vxor paruulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quę simul trahebantur: nec minùs tristes qui manebant. Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victa facies, gemitusque, ac planctus etiam militum aures oraque aduertêre. Progrediuntur contuberniis, quis ille flebilis sonus? quod tam triste? fœminas inlustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ vxoris, aut comitatus soliti, pergere

1 Sic lib. 3. hist. Et ni dato à duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum ius ante ipsa patriæ mœnia ciuilis rabies vsque in exitium temerasset.

OBSERVATIONES.

a *Signa militaria adeò sunt sacrosancta, vt, qui ea amplexi sunt, hos violare religio sit.*

b *Perrarò accidit, vt ius gentium violetur lædendis legatis, etiam inter infensissimos hostes, nedum inter suos. id quod si quando accidit, difficile dictu est, quàm atrox & indigna res videatur omni hominum generi.*

c *Legatus principis à duce exercitus, seu quo alio magistratu in tribunal recipi rectè potest.*

d *Qui apud seditiosos verba facit non tam culpam in milites ipsos conferre, quàm Deûm iræ, aut calamitati temporis quicquid mali accidit adscribere debet.*

e *Etiam atque etiam principi, aut duci exercitus cauendum est, ne nimia indulgentia adiuuet, augeatque furorem seditiosorum militum.*

f *Cui sua ipsius salus vilis est, is, si in locis seditione inquinatis, non sine vitæ discrimine versatur, det operam vt eos saltem, qui aliquando reip. vtiles esse possunt, cuiusmodi sunt pueri, & adolescentuli, periculo eximat, ne & ipsa reip. semina extingui voluisse videatur.*

g *Sciant singuli, ac potissimùm principes, se non tam sibi, quàm reip. esse natos.*

h *Maximis viris prognati id debent imprimis cauere, ne ab summa illa virtute, quæ maiores suos ad amplissimos dignitatis gradus extulit, degenerent.*

i *Quod maritus vxori non tribueret, neque hæc item marito, id vterque dat charitati communium liberorum, quos intelligunt se non tam sibi, aut ipsis, quàm reip. genuisse.*

ad Treuiros,& externæ fidei.[a] Pudor inde & miseratio,& patris Agrippæ, Augusti aui memoria,socer Drusus,[b] ipsa insigni fœcunditate, præclara pudicitia; iam infans in castris genitus,in contubernio legionum eductus,quem militari vocabulo[1] Caligulam appellabāt[c] [[2] quia plerunque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.] Sed nihil æque flexit,quàm[d] inuidia in Treuiros: orant,obsistunt, rediret, maneret: pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque, vt erat recens dolore & ira,apud circunfusos ita cœpit;[e] Non mihi vxor, aut filius patre & Rep. chariores sunt:sed illum quidem[f] sua maiestas, imperium Romanum[g] cęteri exercitus defendēt:[h] coniugem,& liberos meos,quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul à furentibus summoueo; vt quicquid isthuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur: neue occisus Augusti pronepos, interfecta Tyberii nurus nocētiores vos faciat.quid enim per hos dies inausum,intemeratumue vobis?quod nomen huic cœtui dabo?militesne appellem?[i] qui filium imperatoris vestri vallo, & armis circunsedistis?[k] an ciues,quibus

1 De nomine Caligulæ vide Senec. lib. in sap.non cad. in iur. cap. 18.
2 hæc super sunt.

OBSERVATIONES.

a *Maximorum, & clarissimorum hominum calamitas, & comparatio superioris florentis ipsorum status cum præsenti, vel apud ipsos seditiosos, huius calamitatis autores, non parum pudoris gignit, ac miserationis.*

b *Quæ fœminæ tribui laudes maximæ possunt, hæ sunt; insignis fœcunditas, & præclara pudicitia. illa est fœlicitatis, hæc virtutis.*

c *Etsi paruum, & ridiculum videri potest, tamen verum est, non parum fauoris sibi principem apud vulgum conciliare, si iis vtitur indumentis, quæ multitudini probantur: nam, vt ait Seneca, id agendum est, vt meliorem vitam sequamur, quàm vulgus, non vt contrariam.*

d *Nihil æquè hominum animos perstringit atque inuidia; quæ non solùm est, cùm quis ob alius fœlicitatem liuet, & macescit, sed cùm quæ nobis debentur, ea ipsa aliis tribui videmus. quæ sanè est iustior, quàm illa prior.*

e *Plus apud nos posse debet charitas reip. quàm vxor filij, propinqui.*

f *Princeps nullo validiori præsidio, quàm maiestate sua tutus esse potest. hæc autem cùm non modò opibus, & dignitate, sed & iis maximè virtutibus, quæ principum virorum propriæ sunt, contineatur, ei, penes quem sunt gubernacula reip. danda est opera, vt cuiuis palam faciat, suam personam vel sola maiestate, hoc est, iis rebus, ex quibus maiestas oritur, esse tutam. nam, teste Seneca epist. 96. sine bonitate nulla maiestas est.*

g *Magno principi cautio est adhibenda, ne quicquid virium penes se est, id contractum vnum in locum simul, semperque habeat; ne si is exercitus seditionem, aut rebelionem cœptauerit, non opprimi, si opus erit, possit. quòd si quicquid habet copiarum, id plures in exercitus diuisum erit, si vnus insanire occeperit, huius insaniæ & conatus aliorum subsidio, viribusque infringi possunt. Sic lib. 1. histor. sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.*

h *Is demum dux suo exercitui gratus est, quem milites intelligunt, non tam suam sibi vitam, non coniugem, non liberos charos esse, quin eos, cùm res postulabit, pro gloria sui exercitus ad exitium offerat.*

i *Militis appellatio est honestior & sanctior, quàm vt ea seditiosis conueniat.*

k *Ciues appellari minimè possunt ij, quibus tam proiecta magistratuum, senatusque autoritas est, vt sibi nihil nefas esse existiment.*

tam proiecta senatus autoritas?[a] hostium quoque ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis. Diuus Iulius seditionem exercitus verbo vno cõpescuit,[b] Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant. [c] Diuus Augustus vultu, & aspectu Actiacas legiones exterruit. nos, vt nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniæ, Syriæue miles aspernaretur, tamen mirũ & indignum erat. Primane, & vicesima legiones, illa signis à Tyberio acceptis, tu tot prçliorum socia, tot præmiis aucta,[d] egregiã duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, læta omnia aliis è prouinciis audienti feram: ipsius tyrones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos? hic tantùm interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos; infecta sanguine castra, flumina, meque [1] precariam animam inter infensos trahere? Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, improuidi amici? meliùs & amantiùs ille, qui gladium offerebat. cecidissem certè [e] nondum tot flagitiorum exercitui meo cõscius. legissetis ducem,[2] qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen & trium legionum vlcisceretur. [f] Neque enim dii sinant, vt Belgarum ([g] quanquam offerentium) decus istud, & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos. Tua, diue Auguste, cælo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria iisdem istis cum militibus, quos iam [h] pudor & gloria intrat,[i] eluant hanc maculam, [k] [3] irasque ciuiles in exitium hostibus

1 lib. 4. histor. precariam vitam dicit.

2 Venient legiones, inquit Cerialis lib. 4. histor. quæ neque me inultũ, neque vos impunitos patiantur.

3 Sic lib. 3. hist. Mox conuersus ad signa & bellorum Deos hostium potiùs exercitui illum furorem illam discordiã iniicerent, orabat, donec fathisceret seditio.

OBSERVATIONES.

a *A quibus legati violantur, ij illud ipsum ius, quod hostibus etiam sacrosanctum est, sacra legationis, & fas gentium rumpere dicuntur. quo quid tetrius dici potest?*

b *Cùm miles immemor sacramenti, ac disciplinæ militaris seditionem cœptat, hunc dux exercitus, quia militis neque potest, neque debet, saltem ciuis appellatione, aut alia fauorabili & grata in vulgus, prout eam res, & occasio suggeret, in officio det operam vt contineat. hac ratione magnæ persæpe seditiones à magnis imperatoribus sunt sedatæ. ex his regula generalis hoc modo colligi potest; Qui adscititio non commouetur, hic proprio nomine est appellandus.*

c *Difficile dictu est, quantum sit momenti in maiestate magni alicuius, clarißimique imperatoris; siquidem vultu, & aspectu solo seditiosum exercitum exterrere potest.*

d *Nulla re vehementiùs quisquam perstringi potest, quàm si ei exprobretur vitium ingrati animi, quod omnium teterrimum est.*

e *Videtur & ipse non carere culpa, qui flagitiorum, quæ ab iis, quibus imperat, facta sunt, conscius est. Siquidem videri potest, ne admitterentur, sua vigilantia, & auctoritate præstare potuisse.*

f *Ad maiestatem, dignitatem, ac securitatem imperij potißimùm pertinet, non tam alienis, quàm propriis viribus niti, rebus dubijs, ac tempore luctuoso. nam, vt ait Tacit. lib. 13. nihil rerum mortalium tam instabile, ac fluxum est, quàm fama potentiæ non sua vi nixa.*

g *Et si principi probari debet animus eorum, qui rebus ipsius dubijs fidem hactenus ei præstare sunt parati, vt illorum virtute ipsi vitam, atque imperium mansisse postea verè dici poßit, tamen caueat quantum potest, ne se tam insigni beneficio deuinciri patiatur; ne, cùm illi in sua manu imperium fuisse viderint, aliquando, (vt ad omnes occasiones sunt mobilia populorum studia) mutato animo audeant id, quod se posse intelligunt.*

h *Pudor, & gloria sunt accerrima incitamenta virtutis.*

i *Macula contracta ex flagitiis præclarè factis elui potest.*

k *Bonus princeps, & amãs Reip. eniti debet, vt iræ ciuiles nõ suis, sed hostibus in exitium vertãtur.*

vertant.

vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos Senatui, obsequium Imperatori, si mihi coniugem, ac filium redditis, [a] discedite à contactu, ac diuidite turbidos. id stabile ad pœnitentiam, id fidei vinculum erit. Supplices ad hæc, & vera exprobrari fatentes orabant, [b] puniret noxios, ignosceret lapsis, & [c] duceret in hostem; reuocaretur coniunx, rediret legionum alumnus, neue obses Gallis traderetur. Reditum Agrippinæ excusauit ob imminentem partum, & hyemem. venturum filium. cætera [d] ipsi exequerentur. Discurrunt [e] mutati, & [f] seditiosissimum quenque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui iudicium & pœnas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones districtis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamauerant, præceps datus trucidabatur: & [g] gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolueret. nec Cæsar arcebat: [h] quando nullo ipsius iussu penes eosdem sæuitia facti & inuidia erat: secuti exemplum veterani haud multò post in Rhætiam mittuntur, specie defendendæ prouinciæ, ob imminentis Sueuos: [i] cæterùm vt auellerentur castris, trucibus adhuc, [k] non minùs asperitate remedii, quàm sceleris memoria. Centurionatum inde egit. citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quæ sttenuè in præliis fecisset, & cui erant donaria militaria, edebat: si tribuni,

OBSERVATIONES.

a *Qui cupit vires seditionis infringere, is palam faciat vniuerso exercitui, se nequaquam existimare omnium militum vnam, & eandem esse causam. ideoque bonos hortetur, vt à contactu cæterorum discedant, se, inquam, ab turbidis separent, ac dissocient. fore id stabile ad pœnitentiam, neque paruum fidei vinculum. Sic fiet, vt, cùm nemo non bonus ciuis, bonusque, & obsequens miles haberi velit, maxima pars suam causam ab eorum, qui seditiosissimi habentur, separet; ac tandem eò res euadet, vt suis se viribus ipsa seditio conficiat.*

b *Principis est noxios punire, lapsis ignoscere.*

c *Non satis est pœnitere flagitij, si non pœnitentia statim eo facto comprobatur, quod vnum maculam eluere potest.*

d *Diligenter princeps, quantum potest, ab se remouere debet inuidiam seueræ alicuius animaduersionis, danda opera vt quiuis alius potiùs, quàm ipse seueritatis auctor existimetur.*

e *Verè pœnitere est mutari.*

f *Vsque eò est odiosa seditio, vt, qui ea per imprudentiam sunt contacti, si semel resipiscant, ipsos seditionis, ac turbarum auctores rapiant ad supplicium.*

g *Qui sibi flagitiorum sunt conscij, ij aliquando suismet suppliciis gaudent; si modò ita res geritur vt pœna ad paucos, terror ad omnes perueniat, vt est apud Liu.*

h *Paulò ante adnotaui illud ipsum quod hìc exprimit Tacitus; tutissimam rationem puniendi esse hanc, vt ita in eum princeps, quem maximè odit, animaduertat, vt, non suo ipsius iussu id fieri dicatur, nec penes se, sed quemuis alium pœnæ autorem remaneat sæuitia facti, & inuidia.*

i *Truces adhuc seditione milites aliqua probabili specie alij ab aliis separari, ac diuelli debent.*

k *Sæpiùs accidit, vt, non minùs odiosa sit asperitas remedij, quàm scelus ipsum, aut sceleris memoria. id autem accidit, cùm duriora remedia, quàm pericula fuerunt, adhibentur. in quo peccauit L. Sylla dictator, vt ait Seneca.*

si legio [a] industriam, innocentiamque adprobauerant, retinebat ordines; vbi auaritiam, aut crudelitatem [b] consensu obiectauissent, soluebatur militia. Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintæ, & vndeuicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hybernantium. nam primi seditionem cœptauerant, [atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum] nec pœna commilitonum exterriti, nec pœnitentia conuersi, iras retinebant. Igitur Cęsar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperiũ detrectetur, [c] bello certaturus. At Romæ nõdum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, & legionum Germanicarum motu audito, trepida ciuitas incusare Tyberium, quòd dum patres, & plebem, [d] inualida & inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, [e] neque duorum adolescentium nondum adulta autoritate comprimi queat: [f] ire ipsum & opponere maiestatẽ imperatoriam debuisse cessuris vbi principem [g] longa experiẽtia, eundemq; [h] seueritatis, & munificentię summum vidissent. an Augustum fessa ætate toties in Germanias commeare potuisse. Tyberium vigentem annis sedere in senatu verba patrum cauillantem? satis

OBSERVATIONES.

a *Hæ sunt virtutes illorum propriæ, quibus mandantur munia exercitus, industria, & innocentia: præcipua vitia; auaritia, & crudelitas.*

b *Cauendum est principi in rep. & imperatori in exercitu, ne quicquam committat, quo dicto, aut facto videatur spernere consensum multitudinis; cuius auctoritatem magnum apud se pondus habere nunquam non palam facere debet. Quòd si à vulgi opinione ipse dissentit, aliudque molitur, id, quicquid est, dissimulet: donec prudentia ad eam rationem perducatur, qua & vulgi studiis satisfaciat; acnihilominus ipse eadem opera, id quod vult, conficiat. Cæterùm multa persæpe eueniunt, quæ cuiusmodi sint, nec certiùs, nec planiùs, quàm à consensu vulgi disci potest.*

c *Si miles adeò est seditiosus, vt, neque pœna commilitonum exterritus, nec pœnitentia conuersus furorem, irasque retineat, cum hoc veluti cum hoste, ferro cernenda res est.*

d *Princeps validos exercitus, eosque quorum vi nititur imperium suum, quàm longissimè potest ab ea prouincia & vrbe, vbi est caput rerũ, amouere duabus de causis debet: nam eorum opera fines imperij aut profert, aut certè hostibus & exteris gentibus, quibus imminet, terrori est. deinde ea, quæ domi sunt, hoc est, eas reip. partes, à quibus fortè ne se commoueant, periculum est, inualida, & inermia relinquit, ne quas turbas, corrumpendis militum animis dare, etsi velint, possint. hac ratione, non modò omnes parere, sed & seruire coguntur ei, cuius in manu vident esse arma, legiones, eaque omnia quæ non modò ad tutandum, & proferendum imperium, sed & ad contundendos rebelles maximè pertinent.*

e *Vix fieri potest, vt adolescentis nondum adulta autoritas militem seditiosum possit comprimere, & ad sanitatem reuocare.*

f *Rebus seditione, nouoque ac magno motu perturbatis, ire eò ipse princeps, ac maiestatẽ imperatoriam furentibus opponere, nisi grauiori aliqua causa detineatur, debet.*

g *Cùm prudentia sit oculus principis, atque hæc nõnisi ab experientia proficiscatur, inter eas laudes, quæ principi maximæ tribui possunt, hæc connumeratur, vt longa rerum experientia sit doctus.*

h *Princeps est summus seueritatis & munificentiæ; hoc est, principis est, non cuiusquam hortatu, sed suo iudicio statuere in quem seuerè animaduerti oporteat; itemque qui sua liberalitate, & muficentia dignus sit.*

prospe-

proſpectum vrbanæ ſeruituti: militaribus animis adhibenda fomenta, vt[a] ferre pacem velint. Immotum aduerſus eos ſermones,[b] [1] fixumque Tyberio fuit nō omittere caput rerum, neque ſe[c] remque publicam[d] in caſum dare. Multa quippe & diuerſa angebant: validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus ſubnixus, hic Italiæ imminens. Quos igitur anteferret? ac ne[e] poſtpoſiti cōtumelia incenderentur.[f] At per filios pariter adiri, maieſtate ſalua,[g] cui maior[1] è longinquo reuerentia:[h] ſimul adoleſcentibus excuſatum, quædam ad patrem reijcere. reſiſtentiſque Germanico, aut Druſo, poſſe à ſe mitigari uel infringi. quod aliud ſubſidium, ſi imperatorem ſpreuiſſent?[i] Cæterùm vt iam iamque iturus legit comites, conquiſiuit impedimenta,

1. Sic lib. 4, hiſt. Arcebantur aſpectu, quò venerationis plu ineſſet.

OBSERVATIONES.

a *Perrarò accidit, vt militares animi pacem ferre poſſint.*

b *Nouus princeps ne latum quidem vnguem, ſi fieri poteſt, debet diſcedere ab ea vrbe, vbi eſt caput rerum, quicquid tinniant alij, & diſsideant exercitus in prouinciis. id quod verum eſt, nondum corroborato principatu. nam ſi non adſit hæc cauſa, ire ipſe, & opponere maieſtatem imperatoriam, vt ſupra dictum eſt, furentibus debet.*

c *Princeps & reſp. eo vinculo ſunt adſtricti, vt nihil alteri ſeparatim accidere poſſit, quod idem ad alterum non pertineat. hinc fit, vt, nihil ſibi princeps vtile eſſe putet, quod idem Reip. non expediat: & contra, ſiquid in huius perniciem redundat, id quoque ſibi princeps exitioſum fore exiſtimet. certè errat quiſquis bonum principis à bono publico diſtingui putat.*

d *Nunquam non princeps hoc ſibi ante oculos ponat, vt nihil planè agat in iis, quæ ad remp. pertinent, niſi certa cum ſpe; caueatque diligenter, ne ſe vnquam in caſum det, i. fortunæ ſe, reſque ſuas permittat; &, vt Seneca loquitur de benef. lib. 7. cap. 2. mittat ſe in dubium.*

e *Meritò poſtpoſiti cōtumelia incendi videntur. at poſtponitur is, qui poſterior aditur. itaque principi etiā atque etiam cauto opus eſt, ne quid in his peccet, apud eos, quorum ex animis hoc cōtumeliæ genus vix vnquā deletur. hoc, hodierno die, diligenter obſeruādum eſt. quippe videmus inter pleroſque principes maximas pro hac honoris æmulatione cōtentiones oriri; quæ quidem non aliò ſpectant, quàm ad lacerandam remp. chriſtianam.*

f *Cùm periculum eſt, ne princeps ſua præſentia alios anteferat, alios poſtponat, ac poſtpoſiti contumelia incendantur, ipſe congreſſu planè abſtineat, idque muneris mandet perſonis pari neceſſitudinis, atque affinitatis vinculo ſecum coniunctis, per quas pariter adiri ij, quiſbuſcum ipſi res eſt, poſſunt. hac ratione maieſtas remanet ſalua, & periculum diſcordiarum vitatur.*

g *Maieſtati principis maior è longinquo eſt reuerentia.*

h *Quæ per interpoſitas perſonas à principe geruntur multò tutiori ratione fiunt, quàm ſi ab ipſo principe adminiſtrentur. Nam ſi quid fortè per huiuſmodi interpoſitas perſonas haud ſatis fœliciter adminiſtratum eſt, nihil tamen periculi aditur, cùm etiam remaneat ſubſidium apud ipſum principem; ad quem ſiquid eorum, quæ ab interpoſitis perſonis aguntur, fortè reiectum eſt, excuſari id, quicquid eſt, poteſt.*

i *Quæ princeps apud ſe ſtatuit contra opinionem omnium, ea continuò vulgari minimè debent. quin potiùs fouenda eſt opinio vulgi; ſuntque homines ſpecioſa aliqua arte ludificandi, donec paulatim, progreſſu temporis, ipſe veriſimilia impedimenta (alia tamen, quàm quæ vera ſunt) afferre poſſit. Qua ludificatione princeps non modò vulgi animos ab ſe non alienabit, ſed ſibi potiùs conciliabit, dum velle ſe, quæ multitudini probantur, ſimulabit: neque tamen quicquam agit, quàm ratum, fixumque apud animum ſuum eſt. Quòd ſi ſtatim ſuum conſilium ab aliorum ſententia diſcrepans palam facit, vix quiſquam eſt, qui non ea re offendatur; ac proinde ipſe in prudentum, mox in vulgi ſermones, & voculas incurrit; poſtremò haud ſanè paruis ſe implicat difficultatibus, quibus ſe hac cunctatione, & ludificatione aſtutè, ac lepidè exſoluit.*

adornauit naues, mox hyemem, aut negotia variè causatus, primò prudentes, dein vulgum, diutissimè prouincias fefellit. At Germanicus, quanquam contracto exercitu, & parata in defectores ultione, [a] dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, [b] præmittit literas ad Cæcinnam, venire se valida manu, [1] ac nî supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde. Eas Cæcinna aquiliferis, signiferisque, & quod maximè castrorum syncerum erat, occultè recitat: vtque [c] cunctos infamiæ, seipsos morti eximant, hortatur: [2] nam [d] in[3] pace causas & merita spectari; vbi bellum ingruat, innocẽtes ac noxios iuxta cadere. Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo fœdissimũ quemque, & seditioni promptum ferro inuadant. [e] Tunc signo inter se dato, inrumpunt contubernia, trucidant ignotos, nullo nisi consciis, noscente quod cædis initium, quis finis. [f] Diuersa omnium quæ vnquam accidere ciuilium armorum facies: non prælio, non aduer-

1 Sic lib. 14. excidiũ minitans nisi causam suã dissociarent. & paulò post, cæteris quoque aliena pericula deferentibus.

2 i. Si nõ coacti sed vltro ad sanitatem redieritis, cuiusque causa, & merita spectabũtur, hoc est, dissociabuntur boni à malis, quieti à turbidis. & ij tantùm plectẽtur, qui pœnam & suppliciũ meriti sunt. quod si vim principis expectatis, innocentes ac noxij iuxta cadent.

3 Sic lib. 1. hist. neque magnis, inquit, meritis, ac præmiis eundẽ in pace, qui in bello locum.

OBSERVATIONES.

a *Priùs omnia tentari debent, quàm extrema remedia adhibeamus; nempe, dandus est malorũ pœnitentiæ locus.*

b *Seditiosum militem ita perterrefacere debet princeps vt, Germanici exemplo, occultè præmittat literas ad eos, quorum fide nititur, quibusque mandata sunt munia exercitus, quibus literis affirmet se venire valida manu, eaque qua furentes comprimere potest; ac nî boni milites, & quicquid in exercitu syncerum adhuc est, vltionem in alios præsumat, vsurum se promiscua cæde.*

c *Quicquid infamiæ vniuersitas, propter indignum aliquod facinus, sibi contraxit, id totum ab eius aliqua parte, quæ fortè ad sanitatem rediit, aboleri, & amissum pristinum dedecus recuperari potest: vsque eò fauorabilis est paucorum virtus, vt multorum dedecora deleat.*

d *In pace non omnium eadem est causa, sed vniuscuiusque causa, & merita spectantur; i. nemo iniustè punitur, aut præmiis præter meritum afficitur. sed vbi bellum ingruit, innocentes ac noxij iuxta cadunt: adeò vt hominibus pax multò sit æquior, quàm bellum.*

e *Meritò dubitari potest, an liceat principi in rep. aut duci in exercitu in rebelles, ac seditiosos extra ordinem animaduertere, hoc est, non per magistratus, & causæ cognitionẽ, sed promiscua omnium cæde, & opprimendis incautis, ac nec opinantibus, permissaque vulgo licentia, atque vltione. Cæcinnæ factum hanc dubitationem eximere potest: quippe licet principi, & duci, si singula remedia priùs tentata irrita sunt, atque alia ratione seditio, ac rebellio sedari non possunt, quàm si seditiosorum, ac rebellium multitudo internecioni detur, hoc exemplum sequi. id quod tamen adeò est luctuosum, vt illa cædes non remedium, aut medicina, sed clades potiùs appellanda sit. Hanc ob causam videntur hoc loco monendi principes, iique qui exercitus ductant, vt hoc exemplo nonnisi tunc vtantur, cùm tali in periculo, quo tunc fuit res Romana, ipsi erunt; remque eò adductam videbunt, vt nisi seditiosorum multitudo è medio tollatur, resp. magnum discrimen aditura sit. præstat enim, vt supra monui, id agere, quî terror ad omnes, pœna ad paucos perueniat.*

f *Ea demum est luctuosissima ciuilium armorum facies, cùm non prælio, non aduersis è castris, sed iisdem è cubilibus, & quos simul vescenteis dies, simul quietos, ac sopitos nox habuit, discedunt in partes; hinc inde, atque vbique pugnatur; omnibus in locis clamor, & pugna oritur; passim vulnera, sanguis, cædes conspiciuntur; vnusquisque quod fors obtulit, rapit; denique vbi nullus ducum atrocissimi furoris, ingentisque sæuitiæ moderator adest; sed permissa est vulgo licentia, vltio, & satietas.*

ſis è caſtris, ſed iiſdem è cubilibus, quos ſimul veſcentis dies, ſimul quietos nox habuerat, diſcedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera ſanguis palàm: cauſa in occulto. cætera fors regit. & quidam bonorum cæſi. Poſtquam intellectum in quos ſęuiretur, peſſimi quoque arma rapuerant. neque legatus, aut tribunus moderator adfuit; permiſſa vulgo licentia atque vltio, & ſatietas. Mox ingreſſus caſtra Germanicus, non medicinam illud, plurimis cum lachrymis, ſed cladem appellans, cremari corpora iubet. Truces etiã tum animos cupido inuolat eundi in hoſtẽ, [piaculum furoris] nec aliter poſſe placari commilitonum manes, quàm ſi pectoribus impiis[a] honeſta vulnera accepiſſent. [b] Sequitur ardorẽ militũ Cæſar: iunctoque ponte tramittit duodecim millia è legionibus ſex, & viginti ſocias cohorteis, octo equitum alas, quarum ea ſeditione intemerata modeſtia fuit. Læti neque procul Germani agitabant, dum [c] iuſtitio ob amiſſum Auguſtum, pòſt [d] diſcordiis attinemur. At Romanus agmine propero ſyluam Cæſiam, limitemque à Tyberio cœptum ſcindit, caſtra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera concædibus [1]munitus. Inde ſaltus obſcuros permeat, conſultatque ex duobus itineribus, breue & ſolitum ſequatur, an impeditius & intentatum, eoque hoſtibus incautum.[e] Delecta longiore via, cætera adcelerantur. Etenim attulerant exploratores [f] feſtam eam Germanis noctem, ac ſolennibus epulis ludicram. Cæcinna cum expeditis cohortibus præire, & obſtantia ſyluarum amoliri iubetur. legiones modico interuallo ſequuntur. Iuuit nox ſideribus inluſtris. Ventumque ad vicos Marſorum, & circundatæ ſtationes, ſtratis etiam tum per cubilia, propterque menſas, nullo metu, non ante poſitis vigiliis; [g] adeò cuncta incuria diſiecta erant: neque belli timor; [h] ac ne pax quidem niſi languida, & ſoluta inter temulentos. Cæſar auidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos diſper-

1 Lego, munit.

OBSERVATIONES.

a *Honeſta vulnera dicuntur ea, quibus ictus eſt is, qui pro rep. pugnat.*

b *Cùm ignominia ab hoſte accepta eſt, neque dum propter diſcordias inteſtinas aboleri potuit, ſiquid accidit huiuſmodi, quod militum animos ad pugnam incendat, eccui dubium eſſe poteſt, quin hunc ardorem imperator ſequi debeat?*

c *Amiſſo principe iuſtitium indicitur.*

d *Procul dubio cauſa eſt cur lætetur is, qui hoſtem arma abieciſſe, ac eum diſcordiis attineri videt. Sic lib. I. hiſt. Si Vitellio, & ſatellitibus eius eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud, quàm ſeditionem, & diſcordiam optabunt?*

e *Quà ad hoſtem opprimendum iri poteſt, ſi duo ſunt itinera, breue & ſolitum interdum omitti debet; impeditius, & intentatum, eoque hoſtibus incautum tutiùs nos quò volumus, ducet.*

f *Dum hoſtis feſtos dies celebrat, & conuiuia agitat, opprimi paruo negotio poteſt.*

g *Ab incuria & negligentia eorum munerum, quibus res, & diſciplina militaris continetur, maximæ, & atrociſſimæ clades proficiſcuntur.*

h *Non minùs periculoſa eſt pax languida, & ſoluta inter temulentos, quàm bellum.*

tit.[a] quinquaginta millium ſpatiũ ferro, flammiſque peruaſtat. nõ ſexus, non ętas miſerationem attulit, profana ſimul & ſacra, & celeberrimum illis gentibus tēplum, quod Tanfanæ vocabant ſolo æquātur; ſine vulnere milites, qui ſemiſomnos, inermos, aut palantis ceciderant. Exciuit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltuſque, per quos exercitui regreſſus, inſedere.[b] quod gnarum duci: inceſſitque itineri & prælio. pars equitum, & auxiliariæ cohortes ducebant: mox prima legio, & mediis impedimentis ſiniſtrum latus vndeuiceſimani, dextrum quintani clauſere: viceſima legio terga firmauit; poſt cęteri ſociorum. Sed hoſtes donec agmen per ſaltus porrigeretur, immoti, dein latera, & frontem modicè adſultantes, tota vi nouiſſimos incurrere.[c] Turbabanturque denſis Germanorum cateruis leues cohortes, cùm Cæſar aduectus ad viceſimanos voce magna,[d] [1] hoc illud tempus obliterandæ ſeditionis clamitabat, pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarſere animis, vnoque impetu perruptum hoſtem[e] redigunt in aperta, cęduntque; ſimul primi agminis copiæ euaſere ſyluas, caſtraque communiuere. Quietum inde iter.[f] Fidenſque recentibus, ac priorum oblitus miles in hybernis locatur. Nuntiata ea [g] [2] Tyberium lętitia curaque adfecere. gaudebat oppreſſam ſeditionem:[h] ſed quod largiendis pecuniis, & miſſione feſtinata fauorem militum quæſiuiſſet; bellica quoque Germanici gloria angebatur. Retulit tamen ad ſenatum de rebus geſtis, multaque de virtute eius memorauit,[i] magis in ſpeciem verbis adornata, quàm, vt penitus ſentire crederetur.[k] Paucioribus Druſum & finem Illyrici motus laudauit, ſed in-

1 Sic lib. 3. hiſt. Illos eſſe campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, vbi recuperare gloriam poſſent.

2 Sic Salluſt. in coniurat Catil. At illũ (Ciceronẽ) ingens cura, atque lætitia ſimul occupauere, nam lætabatur intelligẽs &c.

OBSERVATIONES.

a *Ea demum maxima vltio dici poteſt, cùm longè, lateque omnia ferro, flammiſque peruaſtantur; non ſexus, non ætas miſerationem affert; profana ſimul, & ſacra, ipſaque Deorum immortalium templa, quamuis celeberrima, & auguſtiſſima ſolo æquantur; ſemiſomni, inermes, ac palantes hoſtes trucidantur.*

b *Non minùs ſcire debet dux exercitus quid hoſtes conſilij captent, quàm quæ ipſe eſt acturus.*

c *Denſis cateruis paruo negotio leues cohortes turbari conſtat.*

d *Culpa, & flagitium obliterari, & in decus verti poſſunt rectè factis, ac præclaris facinoribus.*

e *Cùm hoſtis loco confiſus pugnat, danda eſt opera vt in aperta redigatur.*

f *Præclaris facinoribus adeò nituntur homines, vt culpæ, flagitiique prioris facilè obliuiſcantur.*

g *Non ſemper lætatur princeps ob rem proſperè geſtam, ſi per eum geſta eſt, qui proximus deſtinatur; hic enim ſemper ſuſpectus inuiſuſque dominantibus eſt, vt ait Tacit. lib. 1. hiſtor.*

h *Ij principibus non modò eſſe ſuſpecti, ſed & eos angere ſolent, qui cùm proximi deſtinentur, interim nihil omittunt, quominus ſibi concilient fauorem militum, bellicíſque laudibus ornentur.*

i *Etiam laudibus aliquem celebrantes illi detrahimus, ſi quæ de illius virtute memoramus, ea ita dicimus, vt homines intelligere velimus, magis in ſpeciem verbis eſſe adornata, quàm ea nos penitus ſentire vti prolata ſunt. Sic in vita Agric. peſſimum inimicorum genus laudantes.*

k *Breuitas ſermonis eſt argumentum animi aperti; longa oratio tecti, ac ſimulati. cui itaque ex animo, vereque fauemus, hunc non verbis in ſpeciem quæſitis, ſed breui, eaque fida oratione laudamus.*

tentior

tetior, & fida oratione. [a] Cunctaque quæ Germanicus indulſerat, ſeruauit, etiam apud Pannonicos exercitus. Eodem anno Iulia ſupremum diē obiit, [b] ob impudicitiā olim à patre Auguſto Pandateria inſula, mox oppido Rheginorum, qui Siculū fretum accolunt, clauſa. Fuerat in matrimonio Tyberii, florētibus Caio & Lucio Cęſaribus, ſpreueratque vt imparem: nec alia tam intima Tyberio cauſa, cur Rhodum abſcederet. Imperium adeptus, extorrem, infamem, & poſt interfectum Poſthumum Agrippam omnis ſpei egenam, inopia, ac tabe longa peremit, [c] obſcuram fore necem longinquitate exilii ratus. Par cauſa ſęuitiæ in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, ſolers ingenio, & [d] praué facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippæ temerauerat. Nec is libidini finis: traditam Tyberio peruicax adulter cōtumacia, & odiis in maritum [e] accendebat. Literæque quas Iulia patri Auguſto cum inſectatione Tyberii ſcripſit, à Graccho compoſitæ credebātur. Igitur amotus Cercinnam Africi maris inſulam, quatuordecim annis exilium tolerauit. Tunc milites ad cædem miſsi inuenere in prominenti littoris [f] nihil lætum opperientem. Quorum aduentu breue tempus petiuit, vt ſuprema mandata vxori Alliariæ per literas daret, ceruicemque percuſſoribus obtulit; [g] conſtantia mortis haud indignus Sempronio nomine, vita degenerauerat. Quidā non Roma eos milites, ſed ab L. Aſprenate proconſule Africæ miſſos tradidere, autore Tyberio, [h] qui famā cędis poſſe in Aſprenatem verti [i] fruſtra ſperauerat. Idem annus nouas ceremonias accepit, addito ſodalium Auguſtalium ſacerdotio, vt quondam T. Tatius retinendis Sabinorum ſacris ſodales Tatios inſtituerat. Sorte ducti è primoribus ciuitatis vnus & viginti; [k] Tyberius, Druſusque, & Claudius, & Germanicus adiiciuntur. Ludos Auguſtales tunc primùm cœptos turba-

OBSERVATIONES.

a *Valde intereſt principis ſedulò dare operam vt, ſiquid ſuo nomine exercitibus, iiſque omnibus, quorum in manu reſp. eſt ab eo, cui id negotij ipſe dedit, promiſſum eſt, in eo fidem ſuam liberet. Vix enim dici poteſt, quantùm ei res hæc ſit honorifica, quantumque roboris, ac firmitatis addat imperio.*

b *Apud veteres iudicium adulterij exercebatur intra priuatos parietes: atque in more poſitum erat, vt à parentibus in filias, ob impudicitiam, animaduerteretur.*

c *Haud dubiè obſcurus eſt interitus eorum, qui in longo exilio ſupremum diem obeunt.*

d *Præſtat rudem eſſe bonarum artium, quàm iis prauè vti, vt ſupra obſeruaui.*

e *Adulterorum mos eſt, vt vxores in maritos accendant.*

f *Ferè fit, vt, cuius interitus inſtat, huic animus nihil læti præſagiat.*

g *Conſtantia in ipſo mortis articulo, etiam in viro improbo, eſt laude digna. certè quidam reperiuntur, vt ait Seneca epiſt. 24 qui ad alia ignaui in morte exæquarunt animum fortiſſimorum.*

h *Siquid princeps odioſum perpetrare vult, eius rei ſuſpitionem ab ſe, qua re maximè poteſt, amoueat; idque, quicquid eſt negotij alicui mandet, in quem totius facti odium vertit poſſit.*

i *Quæ omnibus ſunt nota, quò magis damus operam vt recondantur, hoc magis palam fiunt.*

k *Qui cœtui alicui dignitatem addere vult, viros maximos, ſeque in primis, ſi princeps eſt, ibi adſcribat.*

uit discordia ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mecœnati obtẽperat effuso in amorem Bathylli. Neque ipse abhorrebat talibus studiis, & [a] ciuile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Alia Tyberio morum via. [b] sed populum per tot annos molliter habitum, nõdum audebat ad duriora vertere. Druso Cæsare, C. Norbano COS. decernitur Germanico triumphus, [c] manente bello, quod quanquam in æstatem summa ope parabat, initio veris, & repentino in Chattos excursu præcepit. Nam spes incesserat [1] [d] dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem vtrunque perfidia in nos, aut fide. Arminius turbator Germaniæ, Segestes parari rebellionem sæpe aliàs, & supremo conuiuio, post quod in arma itum, aperuit, suasitque Varo [e] vt se, & Arminium & cæteros proceres vinciret: [f] nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore, quo crimina, & innoxios discerneret. Sed Varus fato, & vi Arminii cecidit. Segestes, quanquam consensu gentis in bellum tractus, [g] discors manebat, auctis priuatim odiis, quòd Arminius filiam eius alii pactam rapuerat: [gener inuisus inimici soceri] [h] quæque apud concordes vincula charitatis, incitamenta irarum apud infensos erant. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, & tumultuarias cateruas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcinnæ tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. [i] Nam (rarum illi cœlo) siccitate, & amnibus mo-

1 Sic lib. 3. hist. Vbi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit.

OBSERVATIONES

a *Qui vulgo vult esse gratus, interdum misceatur illius voluptatibus; i. quæ multitudini probantur, ea quoque sibi probari ostendat.*

b *Etsi mores principis diuersi sunt ab iis, qui multitudini probantur, consultè tamen faciet, si quatenus poterit, populo indulgebit; ne subita institutorum mutatione homines ab sese alienet, imitatione Tiberij, qui populum per multos annos molliter habitum noluit statim ad duriora vertere, quamuis eò ipse inclinaret.*

c *Triumphus etiam manente, neque dum confecto bello decerni potest, si modò insignis aliqua victoria ex hostibus iam parta est; cuius rei exempla sunt frequentißima in veterum scriptis.*

d *Dum hostis dißidet, in eum inuadi optimum est.*

e *Is, cuius opera coniuratio patefacta est, & ipse vinciri, & in custodiam tradi debet, ne cæteris reis, aut cuiquam mortalium indicium ab ipso profectum esse, in mentem venire poßit.*

f *Plerunque nihil audet plebs principibus amotis.*

g *Priuata odia discordiam in rep. fouent. certè experientia docti poßumus affirmare, priuatas discordias, nisi principis sapientia continuò extinguantur, tandem in ipsius, reique pub. perniciem erumpere.*

h *Cõnubia, affinitates, ac cætera eius generis, quæ apud cõcordes sunt vincula charitatis, apud infensos sunt incitamẽta irarum. quippe solẽt esse acerrima proximorum odia, vt alio loco Tacit. ait.*

i *Cautus dux exercitus diligenter considerare debet locorum naturam, quibus in locis est, vt ex eorum, ac temporis, & cæterarum ratione circunstantiarum quid facto opus sit, dispicere poßit: exempli gratia; si est inter paludes, & tamen tunc temporis siccitas inusitata amnes reddiderit modicos, aut paludes exsiccauerit, atque ideo metuendum sit ne regredienti imbres, & fluminum auctus impedimento sint, consultè faciet, si aliquem præficiet munitionibus viarum, & fluminum.*

dicis

dicis inoffensum iter properauerat, imbresque & fluminum auctus regre dieti metuebantur. Sed Chattis adeò improuisus aduenit, vt, quod imbecillum ætate ac sexu statim captum, aut trucidatum sit: iuuentus flumen Adranam nando tramiserit: Romanosque pontem cœptantis arcebant, dein tormentis, sagittisque pulsi, tentatis [a] frustra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis, vicisque in syluas disperguntur. Cæsar, incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere: [b] quod illi moris, quoties astu magis, quàm per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis iuuare Chattos, sed exterruit Cæcinna [c] huc illuc ferens arma. & Marsos congredi ausos prospero prælio cohibuit. Neque multò post legati à Segeste venerunt, auxilium orantes aduersus vim popularium, à quîs circunsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. [d] Nam barbaris quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebus commotis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum. Sed iuuenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germanię desciuere, sacerdos apud aram Vbiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiæ Romanæ, pertulit patris mandata, [e] benigneque exceptus, cum pręsidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit conuertere agmen; pugnatumque in obsidentis: & ereptus Segestes magna cum propinquorum, & clientium manu. Inerant fœminæ nobiles, inter quas vxor Arminii, eademque filia Segestis, [f] mariti magis quàm paren-

OBSERVATIONES.

a *Ab victis frustra tentatur pax, quæ ipsis salutaris, victoribus tantùm gloriosa est.*

b *Ferè fit, vt, qui astu magis, quàm per formidinem cedit, terga hostis abeuntis lacessat.*

c *Victoria parta, ac perterritis hostibus, imperator huc illuc arma ferre debet, ne spatium sese colligendi, copiasque suas cum amicis exercitibus coniungendi hostibus det.*

d *Hæc est natura ferocium nationum, ac plebis, vt quantò quis audacia promptus est, tantò magis multitudini commotæ, ac furenti fidus, & potior habeatur, cui eæ res committantur, ad quas gerendas opus est viro acri, & audace.*

e *Non semper qui à nobis defecit, si in potestatem nostram venit, venia indignus videri debet; præsertim si potentiorum vi ad defectionem pertractus est; posteaque facti pœnitens, & adductus in spem clementiæ nostræ se iterum nobiscum coniunxit. hoc potissimùm seruari debet in iis, qui auctoritate, & gratia apud suam gentem plurimùm valent, quorumque opera vti resp. potest in conseruandis iis prouinciis, quæ etsi nobis parent, tamen quia hostibus potentissimis sunt finitimæ, periculum est, ne ab iis in spem recuperandæ libertatis adductæ arma capiant. certè amore & beneuolentia longinquas prouincias, quàm vi, & sæuitia retineri præstat; id quod, hodierno die, experientia nos ita docuit, vt, quod affatim vbique est exemplorum hîc recensere minimè sit necesse. nempe, grande momentum est in beneuolentia & studijs populi, quam plerique principes vsque eò contemnunt, vt, quæ eadem retinendis hominum animis feliciter conficere possent, hæc, mira prauitate, abalienandis patrare malint. his, scilicet, nihil ex dignitate fieri videtur, quod non idem ab toruitate, ac sæuitia proficiscatur.*

f *Maiori haud dubiè affinitatis vinculo adstricti sunt maritus & vxor, quàm pater & filius. ideo non est mirandum si hæc, in calamitate, mariti animum potiùs, quàm patris sequitur.*

tis animo, neque victa in lacrymas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, grauidum vterum intuens. Ferebantur & spolia Varianæ cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, prædæ data. Simul Segestes ipse ingens visu, &[a] memoria bonæ societatis impauidus. verba eius in hunc modum fuere.[b] Non hic mihi primus erga populum Rom. fidei & constantiæ dies. Ex quo à diuo Augusto ciuitate donatus sum,[c] amicos, inimicosque ex vestris vtilitatibus delegi;[d] neque odio patriæ (quippe[e] proditores etiam iis, quos anteponunt, inuisi sunt) verùm quia Romanis Germanisque idem conducere, &[f] pacem quàm bellum probabam. ergo raptorem filiæ meæ, violatorem fœderis vestri Arminium, apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parũ præsidii in legibus erat, vt me & Arminium, & conscios vinciret, flagitaui. Testis illa nox, mihi vtinam potiùs nouissima. quę secuta sunt[g] [1] defleri magis, quàm defendi possunt. Cęterùm & inieci catenas Arminio, & à factione eius iniectas perpessus sum. atque vbi primùm tui copia,[h] vetera nouis, & quieta turbidis antehabeo; neque ob præmium, sed[i] vt me perfidia exoluam: simul genti Germanorum[k] idoneus conciliator,[l] si pœnitentiam, quàm perniciem maluerit. Pro[m] iuuenta & errore filij veniam precor. filiam[n] necessitate huc adductam fa-

1 Sic Liuius, præterita reprehendi magis, quàm corrigi possunt.

OBSERVATIONES.

a *Animus sibi bene conscius etiam in maximis periculis est impauidus.*

b *Merita nostra in principem, aut in Remp. loco, ac tempore audacter commemorare & possumus, ac debemus, hoc est, tum cùm aut de fama, aut de vita nostra agitur.*

c *Is fidem nobis præstat, & constantiam, qui amicos, atque inimicos ex nostris vtilitatibus deligit.*

d *Illius factum nobis probari non potest, qui odio patriæ se nobiscum coniunxit. nam qualem eum hominem esse dicas, qui impius est in communem parentem? ac proinde quid tantum ab eo expectare potes, quo ad illum tua beneuolentia complectendum inlici possis?*

e *Vsqueadeo sunt odiosi proditores, vt etiam illis ipsis, quos patriæ saluti anteponunt, meritò sint inuisi.*

f *Boni ciues, patriæque amantes, vnam pacem, qua salus Reip. continetur, sectātur; bellum, quod multa mala necessariò sequuntur, oderunt.*

g *Tristes casus defleri magis, quàm defendi possunt.*

h *Nonnisi sapienter agit is, qui vetera nouis, & quieta turbidis anteponit.*

i *Viri præstantes non ob præmium, sed fidei, ac virtutis causa, quæ sua persona digna sunt, faciunt.*

k *Illustres homines, qui ex hostium gente in nostra castra confugiunt, benignè excipere debemus, tanquam vtiles & idoneos ad multa; ac potissimùm ad conciliandam nobis popularium studia & beneuolentiam.*

l *Imbecillum, si valentiorem offendit, pœnitere præstat, quàm irritis conatibus illius iram intendere, sibique perniciem parare.*

m *Quicquid in iuuenta contra quàm fieri debet, cõmittitur, error potiùs, quàm peccatum appellatur; & proinde cùm id ab lubrico ætatis magis quàm ab nequitia profectum esse dici posit, venia potiùs, quàm supplicio dignum videtur.*

n *Qui si voluntate quò debuit, venisset, venia dignus videri poterat, hic si eò necessitate adductus est, venia indignus est.*

teor.

teor. tuum erit consultare,[a] vtrum præualeat, quòd ex Arminio concepit, an quòd ex me genita est. Cæsar[b] clementi responso liberis[c] propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem veterem in prouincia pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque imperatoris, [d] autore Tyberio, accepit. Arminii vxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Rauennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo. [e] Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, vt quibusque bellum inuitis, aut cupientibus erat, spe, vel dolore accipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta vxor, subiectus seruitio vxoris vterus [f] vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. Neque[g] probris temperabat, egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus vnam mulierculam auexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se[h] proditione, neque aduersus fœminas grauidas, sed palàm aduersus armatos bellum tractare: cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana,[i] quæ diis patriis suspenderit: coleret Segestes victam ripam: redderet filio sacerdotium: hominem Germanos nunquam satis excusaturos, quòd inter Albim & Rhenum virgas, & secures, & togam viderint: aliis gentibus ignorantia imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa: quæ[k] quando exuerint, inritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus

OBSERVATIONES.

a & c *Fauor illius, qui se nobiscum coniunxit, cùm hostis esse posset, tantum apud nos valere debet, vt proximos quoque, ac necessarios illius complectatur, quamuis ipsi & hostes nostri arcto necessitudinis vinculo constringantur, eoq́ue ipsorum consuetudine potiùs abstinendum esse videri possit.*

b *Nostrarum partium homines merita erga nos sua modestè commemorantes, deq́ue suo infortunio conquerentes clementi responso consolari debemus.*

d *Maximi & amplissimi viri summos quosque honores, quamuis meritò suæ præstanti virtuti debitos, nonnisi principe auctore sibi deferri patiantur; ne, qua ex re dignitatem sperant, in ea perniciem inueniant.*

e *In cuius rei fama, si vulgetur, grande momentum est, ea in re diligenter cauendum est, ne quid peccetur.*

f *Ea demum nos vecordes agunt, quæ cùm sint nobis charissima, non solùm ipsi amisimus, sed ea in potestate sunt eorum, quos maximè odimus.*

g *Animi est impotentis, non temperare probris.*

h *Aliud est, proditione, aliud virtute bellum tractare.*

i *Signa externis hostibus erepta diis patriis, in templis, suspendi debent, publicæ gloriæ monimentum, & publicum grati erga deum animi argumentum.*

k *Interdum hostes, semper seditiosi, vt aliàs sæpe obseruaui, solent eludere maiestatem principis, & extenuare ea omnia quibus aut ipse aut resp. innititur, tanquam ea, quæ discuti nullo negotio possunt; si modò eam ad rem adhibeatur furor, & insania.*

Tyberius, ne[a] imperitum adoleſcentulum, [b] ne ſeditioſum exercitum paueſcerent: Si patriam, parentes, antiqua mallent, quàm dominos, & colonias nouas, Arminium potiùs[c] gloriæ ac libertatis, quàm Segeſtem[d] flagitioſæ ſeruitutis ducem ſequerentur. Conciti per hæc non modò Cheruſci, ſed[e] conterminæ gentes, tractuſque in parteis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos autoritate: vnde maior[f] Cæſari metus. & ne bellum mole vna ingrueret, Cæcinnam cum quadraginta cohortibus Romanis,[g] diſtrahendo hoſti per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. Equitem Pedo præfectus finibus Friſiorum ducit. Ipſe impoſitas nauibus quatuor legiones per lacus vexit: ſimulque pedes, eques, claſſes apud prædictum amnem conuenere. Chauci cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adſciti ſunt. Bructeros ſua vrenteis expedita cum manu L. Stertinius miſſu Germanici fudit, interque cędem & prędam reperit vndeuiceſimæ legionis Aquilam cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad vltimos Bructerorum: quantumque Amiſiam, & Luppiam amnes inter, vaſtatum, haud procul Teutoburgienſi ſaltu, in quo reliquiæ Vari legionumque inſepultæ dicebantur. [1] Igitur cupido Cæſarem inuadit ſoluendi ſuprema militibus ducique, permoto ad miſerationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos denique[h] ob caſus bellorum, & ſortem hominum: præmiſſo Cæcinna, vt occulta ſaltuum ſcrutaretur, ponteſque & aggeres humido paludum & fallacibus campis

1 Sic lib. 2. hiſt. atque illum cupido inceſſit adeundi, viſendique templum Paphie Veneris & lib. 5. Ciuilē cupido inceſſit naualem aciem oſtentandi.

OBSERVATIONES.

a *Imperitia connumeratur inter propria adoleſcentiæ vitia.*

b *Nihil grauius exercitui obiectari poteſt, quàm ſeditio. inter quos ea ſæuit, impunè cōtemni poſſūt.*

c *Gloriæ, ac libertatis autorem potiùs, quàm flagitioſæ ſeruitutis ducem ſequi, eſt facinus animi alti, atque ingenui.*

d *Quæ mala aliena vi, & potentia magis, quàm noſtra culpa nobis accidunt, ex iis plerunque miſeratio potiùs, quàm odium, aut inriſus oritur. Sed quæ noſtra culpa, atque adeò inſigni flagitio nobis ipſi contraximus, ea, quia non immeritis accidunt, non mirum eſt, ſi autorem ea infamiæ labe aſpergunt, quæ porrò elui nulla ratione poteſt.*

e *Incredibile memoratu eſt, quantopere feroces, ac bellaces nationes ſeruitutis neſciæ ſint, ac libertatem & acrem illius propugnatorem ac ducem ſectentur. certè nulla re validas nationes ad arma capienda æquè incendi conſtat, atque huius vnius ſpe. quippe, libertatem fortiſſimus, & ſapientiſſimus quiſque, veluti illud bonum, quo cætera omnia continentur, omnibus rebus ſemper antehabuit, & hac amiſſa vitam ſibi turpem eſſe duxit.*

f *Sæpe principes in eo peccant, quòd quos amicos ſibi eſſe voluerunt, quibuſque negotia ſua interdum commiſerunt, eos poſtea aut iniuriis, aut contemptu abalienant, ſibique infenſos reddunt. nec certè mirum eſt, ab hiſce hominibus, præſertim factioſis, præpotentibus, ac rerum principis gnaris multa perſæpe in ipſius principis perniciem proficiſci. Hinc obſeruent principes, quibus aut ſua negotia commiſerunt, aut multùm gratia, & auctoritate aliquando apud ſe poſſe voluerunt, hos perpetua beneficiorum ſerie, & beneuolentiæ ſignificatione, ſi non vera, ſaltem in ſpeciem quæſita, in officio continendos, aut ſi odium principis commeriti ſunt, protinus euertendos eſſe.*

g *Cùm metus eſt, ne magna belli moles ſimul ingruat, qua maximè ratione fieri poteſt, diſtrahendus eſt hoſtis.*

h *Caſibus bellorum atrociſſimis, ac miſerabili hominum ſorte vnuſquiſque mouetur ad miſerationem; idque potiſſimùm in publica, eaque ingenti calamitate.*

imponeret. Incedunt[1] mœstos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra lato ambitu, & dimensis principiis trium legionũ[2] manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossa accisæ iam reliquiæ consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, vt fugerant, vt restiterant. disiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum ante fixa ora. lucis propinquis[a] barbaræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactauerant. & cladis eius superstites pugnam, aut vincula elapsi referebant, hic cecidisse legatos, illic[b] raptas aquilas, primum vbi uulnus Varo adactum, vbi[c] infelici dextera, & suo ictu mortem inuenerit: quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captiuis, quæ scrobes: vtque signis, & aquilis per superbiam illuserit. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes[d] vt coniunctos, consanguineos,[e] aucta in hostem ira, mœsti simul & infensi condebant.[f] Primum extruendo tumulo[1] cæspitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Quod Tyberio haud probatum,[g] seu cuncta Germanici in deterius trahenti, siue exercitum, imagine cæsorum, insepultorumque tardatum ad prælia, & formidolosiorem hostium credebat:[h] Neque imperatorem auguratu, & vetustissimis ceremonijs præditum adtrectare feralia debuisse. Sed Germanicus ce-

1. Sic lib. 3. hist. terret solitudo & tacẽtes loci.
2. fortè manes.

3. Vide l. 4. hist. vbi agit de restitutione Capitolii.

OBSERVATIONES.

a *Barbaræ aræ eæ verè dici possunt, apud quas homines mactantur.*

b *Aquilarum, hoc est, signorum militarium ratio tanta habebatur, vt quicquid ad eas pertineret, quia sacrosancta erant, semper inter præcipua belli facinora connumeraretur; nempe, aut si hostibus erepta, aut si amissa aut recuperata, aut in honore habita, aut si ijs inlusum esset.*

c *Illius infelix dextra meritò dici potest, qui sibi suo ictu mortem inuenit.*

d *Ita natura comparatum est, vt vniuersitatem non ipsius gratia, sed propter vnam aliquam rẽ, quæ ipsa continetur, charam habeamus. ita, pro toto, cuius partem nobis vindicamus, perlubentes propugnationem suscipimus aduersus externa ingruentia.*

e *Ira mirum in modum augetur nostræ, aut nostrorum calamitatis recordatione, aut visu, ac si præsens sit.*

f *In rebus memorabilibus princeps sua manu primum opus incipere debet.*

g *Nihil vnquam probatur illi, etsi rectè factum, qui odio, & peruersitate omnia in deterius trahit. huiusmodi est illud, quod legitur lib. 1. histor. Inuiso semel principe, seu bene, seu malè facta premũt.*

h *Dubitari meritò potest, an imperator in loca plena cæsorum, & vbi aspectus est luctuosissimus, propter insignis alicuius cladis reliquias, exercitum ducere debeat, ne tam tristi imagine miles tardetur ad proelia, & hostium formidolosior reddatur. huc & illud accedit, quod dici videtur posse, legitimum ducem exercitus, hoc est, non vitio temeréue sumptum, sed ritè creatum feralia attrectare non debere.*

dentem in auia Arminium ſecutus, vbi primum copia fuit, euehi equites, campumque quem hoſtis inſederat, eripi iubet. Arminius colligi ſuos, & propinquare ſyluis monitos, vertit repentè; mox ſignum prorũpendi dedit iis, quos per ſaltus occultauerat. Tunc noua acie turbatus eques, miſſæque ſubſidiariæ cohortes, & fugientium agmine impulſæ auxerant conſternationem, trudebanturque in paludem[1] gnaram vincentibus, iniquam neſciis, nî Cæſar productas legiones inſtruxiſſet: [a] inde hoſtibus terror, fiducia militi, &[2] manibus ęquis abſceſſum. Mox reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, vt aduexerat, reportat. Pars equitum litore Oceani petere Rhenum iuſſa. Cæcinna qui ſuum militem ducebat, monitus (quanquam notis itineribus regrederetur) pontes longos quàm maturrimè ſuperare. Anguſtus is trames, vaſtas inter paludes, quondam à L. Domitio aggeratus: cætera limoſa, tenacia graui cœno, aut riuis incerta erant: circùm ſyluę paulatim adcliues, quas tum Arminius impleuit, compendiis viarum, & cito agmine,[b] onuſtum ſarcinis, armiſque militem cum anteueniſſet. Cæcinnę dubitanti quonam modo ruptos vetuſtate pontes reponeret, ſimulque propulſaret hoſtem,[c] caſtrametari in loco placuit, vt opus & alii prælium inciperent. Barbari perfringere ſtationes, ſeque inferre munitoribus niſi laceſſunt, circungrediuntur, occurſant: Miſcetur operantium bellantiumque clamor. & cuncta pariter Romanis aduerſa. Locus vligine profunda, idem ad gradum inſtabilis, procedentibus lubricus, corpora grauia loricis, neque librare pila inter vndas poterant. Contra Cheruſcis ſueta apud paludes prę-lia, procera membra, haſtæ ingentes ad vulnera facienda, quamuis procul. nox demum inclinantis tum legiones aduerſę pugnę exemit. Germani[d] ob proſpera indefeſsi, ne tum quidem ſumpta quiete, quantum aquarum circunſurgentibus iugis oritur, vertere in ſubiecta, merſaque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadrageſimum id ſtipendium Cæcinna parēdi, aut impe-

1. Sic li. 5. hiſto. campos madē-tes, & ipſis gnaros, paludes hoſtibus noxias.

2. Sic Salluſt. in coniurat. Catilinę; Quod ſi, inquit, primo pręlio Catilina ſuperior, aut ęqua manu diſceſsiſſet. &c.

OBSERVATIONES.

a *Quæ hoſtibus terrorem, eadem nobis fiduciam adferunt.*

b *Expedito exercitu multò plura, eaque maiora facinora geri conſtat, quàm eo, qui præda illigatus, ſuiſque ſarcinis onuſtus, impedimentum veriùs, quàm agmen dici debet. Ingentes certè clades impeditos exercitus ab expeditis, nihilque præter virtutem, & arma ſecum ferentibus accepiſſe, & veterum, & recentia exempla ſatis docent.*

c *Cùm opus faciendum, ſimulque pugnandum eſt, ibi caſtra poni debent; nempe, vt dum pars operi intenta eſt, interim alia hoſtium impetum ſuſtinere poſsit.*

d *Difficile memoratu eſt, quantopere poſt atroces clades, quæ proſpera nobis accidunt, nos indefeſſos reddant. ſic lib. 5. hiſtor. Germani proſperis feroces. &c.*

ritandi habebat,[a] [1] ſecundarum ambiguarumque rerum ſciens eoque interritus. igitur futura voluens non aliud reperit,[b] quàm vt hoſtem ſyluis coerceret, donec saucij, quantumque grauioris agminis, anteirent. nam medio montium, & paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, vndeuiceſima in læuum, primani ducendum ad agmen, viceſimanus aduerſum ſecuturos. Nox per diuerſa inquies, cùm barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore ſubiecta vallium ac reſultantis ſaltus complerent: apud Romanos inualidi ignes, interruptæ voces, atque ipſi paſſim adiacerent vallo, oberrarent tentorijs,[c] inſomnes magis, quàm peruigiles: ducemque[d] terruit dira quies. nam Quintilium Varum ſanguine oblitum, & paludibus emerſum cernere & audire viſus eſt, velut [2] vocantem; non tamen obſecutus, & manum intendentis repuliſſe. Cœpta luce miſſæ in latera legiones, [e] metu an contumacia locum deſeruere, capto properè campo humentia ultra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incurſu, ſtatim prorupit: ſed vt hæſere cœno, foſsiſque impedimenta, turbati circùm milites, incertus ſignorum ordo, vtque tali in tempore, ſibi quiſque properus, & lentæ aduerſum imperia aures,[f] irrumpere Germanos iubet, clamitans, en Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. Simul hæc, & cũ delectis ſcindit agmen, equiſque maximè vulnera ingerit. Illi ſanguine ſuo, & lubrico paludum lapſantes, *excuſsis rectoribus*, diſijcere obuios, proterere iacentes: plurimus circa aquilas labor, quę neque aduerſum ferri ingruentia tela, neque [3] figi limoſa humo poterant. Cæcinna dum ſuſtentat aciem, ſuffoſſo equo delapſus circumueniebatur, nî prima legio ſeſe oppoſuiſſet. Iuuit hoſtium auiditas, omiſſa cęde, [g] [4] prædam ſectan-

1. Sic lib. 1. hiſt. proſperarum, aduerſarumq; rerum ſocios.

2. Sic Virg. li. 4 Æneid. de Didone. Hinc exaudiri voces & verba vocantis viſa viri, Nox cùm terras obſcura teneret.

3. Aquila aurea in ſacello perexiguo locata, longiſsimę affixa haſtę, cuius pars inferior peracuta eſt ita vt poſsit in terram defigi, geſtabatur in exercitu, vt autor eſt Dio, lib. 57.

4. Sic li. 4. hiſt. Sed obſtitit vincentibus prauũ inter ipſos certamẽ, hoſte omiſſo, ſpolia conſectandi. & lib. quinto, ſuam illic victoriam Germanis obſtitiſſe, dum omiſsis telis præda manus impediunt.

OBSERVATIONES.

a *Qui diu militarunt, ac ſecundarum, & ambiguarum rerum ſunt ſcientes, etiam in rebus planè aduerſis, maximiſque periculis manent interriti.*

b *Cùm propter iniquitatem locorum ab hoſte vrgemur, quà exitus inde patet, eà ſunt præmittenda impedimenta, & quantum grauioris agminis ad pugnam inualidum eſt: & interim hoſtis aut eludi, aut vi, quibus in locis eſt, coerceri debet.*

c *Non ſemper qui non dormit, vigilat: aliud quippe eſt, eſſe inſomnem, aliud peruigilem. Vt vigiles deſideratur animus, diligentia, & ſtudium vigilandi, vt quò tendis, peruenias: quæ ſi abſunt, non vigilas, ſed non dormis.*

d *Quæ ſecundum quietem, tempore difficillimo, viſa ſunt, ea lætitiam, aut terrorem adferunt. i. nocturni viſus omen futurorum accipiuntur.*

e *Quominus miles dicto imperatoris obtemperet, duæ ſolent eſſe cauſæ, metus, aut contumacia. metus aut caſtigatione aut hortatu auferri: contumacia ſupplicio vindicari debet.*

f *Signa metus, ac terroris in hoſte hæc ſunt; confuſio, & obliuio diſciplinæ militaris. hæc ſimulatque deprehenduntur, in eum inuadere optimum eſt.*

g *Multi dum prædam auidè ſectantur, fœdè victoriam amittunt.*

tium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger. Amissa magna ex parte, per quæ egeritur humus, aut exscinditur cęspes. non tentoria manipulis, non fomenta saucijs. infectos cœno, aut cruore cibos diuidentes, funestas tenebras, & tot hominum millibus vnum iam reliquum diem lamentabantur. [a] Fortè equus, abruptis vinculis, vagus, & clamore territus, quosdam occurrentium obturbauit. tanta inde consternatio inrupisse Germanos credentium, vt cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maximè petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior. Cæcinna, comperto vanam esse formidinem, cùm tamen neque autoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret, [b] proiectus in limine portę, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam, simul tribuni & centuriones falsum pauorem docuerunt. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: vnam in armis salutem, [c] sed ea consilio temperanda: [d] manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propiùs succederent, mox vndique erumpendum: illa eruptione ad [1] Rhenum perueniri. quòd si fugerent, pluris syluas, profundas magis paludes, sęuitiam hostium superesse. [e] At victoribus decus, gloriá, quæ domi cara, quę in castris [2] honesta memorat. [f] reticuit de aduersis. [g] Equos dehinc, orsus à suis, legatorum, tribunorumque, nulla ambitio-

1. Vbi erat Germanicus.

2. Nempe dona militaria, quibus quisq; ob virtutem donatus esset.

OBSERVATIONES.

a *Paruæ sæpe res magnas afferunt consternationes, ijs in locis vbi sors plurimùm potest.*

b *Cùm tanta est consternatio in exercitu, vt nulla ratione fuga militum sisti queat, qui ei præsidet, suummet corpus fugientibus opponere, eoque viam claudere debet, donec edoctus sit miles vanum esse pauorem.*

c *Etsi res eò adducta est, vt vna in armis salus sit, illa tamen tunc temporis, eoque loci consilio temperari debent.*

d *Inter cæteras belli cautiones hæc quoque numerari potest, vt, si hostis elatus rebus secundis, erectus est in spem expugnandi nostra castra, nos intra vallum, raro super milite, tanquam pauidi, & iam victi maneamus, donec is propiùs successerit; mox vndique erumpamus. quippe huiusmodi eruptiones in incautos, nec tale quicquam expectantes sæpe cladem hosti, quam inferre parabat, inferunt.*

e *Victoriæ præmia sunt, præter decus, & gloriam, frui ijs quæ domi cara relicta sunt: cuiusmodi sunt, vxor, liberi, parẽtes, affines, necessarij, opes: eaque decora quæ in castris virtute parta sunt: quales sunt coronæ vallares, murales, ciuicæ, obsidionales, classicæ, querceæ, phaleræ, torques, & cætera eius generis, quæ vni præstanti virtuti tribuuntur.*

f *Cùm in eum statum adducta res est, vt vna salus in armis sit, solùm res præclarè à militibus antea gestæ à prudente imperatore memorari debent, ad acuenda ipsorum pectora. quæ autem acciderunt aduersa, ea tunc temporis potißimùm reticenda sunt, ne illorum commemoratione miles tardior ad pericula reddatur.*

g *Veteribus imperatoribus moris erat, equos & suos, & legatorum, ac tribunorum, si res in extremũ discrimẽ venisset, fortißimo cuique bellatori tradere, vt hi priores, mox pedes in hostẽ inuaderet.*

ne

ne, fortiſſimo cuique bellatori tradit, vt hi, mox pedes, in hoſtem inua-
derent. Haud minùs inquies Germanus, ſpe, cupidine, & diuerſis ducum
ſententiis agebat: Arminio, ſinerent egredi, egreſſoſque rurſum per hu-
mida, & impedita circumuenirent, ſuadente: atrociora Inguiome-
ro, & læta barbaris, vt vallum armis ambirent, promptam expugna-
tionem, plures captiuos, incorruptam prædam fore. Igitur orta die
proruunt foſſas, iniiciunt crates, ſumma valli prænſant, raro ſuper mi-
lite, & quaſi ob metum defixo. Poſtquam hæſere munimentis, da-
tur cohortibus ſignum, cornuaque ac tubæ concinuere: exin clamore
& impetu tergis Germanorum circunfunduntur, exprobrantes, non
hic ſyluas, nec paludes, ſed [a] æquis locis æquos [1] deos. Hoſti facilè ex- 1 Sic lib. 4. hiſt. Deos fortioribus adeſſe.
cidium. & paucos ac ſemermos cogitanti ſonus tubarum, fulgor ar-
morum quantò inopina [b], tantò maiora offunduntur, cadebant-
que [c] vt rebus ſecundis auidi, ita aduerſis incauti. Arminius integer,
Inguiomerus poſt graue vulnus, pugnam deſeruere; vulgus trucidatum
eſt donec ira & dies permanſit: nocte demum reuerſæ legiones, qua-
muis plus vulnerum, eadem ciborum egeſtas fatigaret, vim, ſanitatem,
copias, [2] cuncta [d] in victoria habuere. Peruaſerat interim circumuenti 2 Sic lib. 4. Annal. parta victoria cuncta ipſis ceſſura.
exercitus fama, & infeſto Germanorum agmine Gallias peti; ac ni A-
grippina impoſitum Rheno pontem ſolui prohibuiſſet, erant qui id
flagitium [e] formidine auderent. ſed [f] fœmina ingens animi, munia du-
cis per eos dies induit, [g] militibuſque, vt quis inops, aut ſaucius, ve-
ſtem & fomenta dilargita eſt. Tradit C. Plinius Germanicorum bello-
rum ſcriptor, ſtetiſſe apud principium pontis laudes & grates reuer-
ſis legionibus habentem. [h] Id Tyberij animum altiùs penetrauit.
non [i] enim ſimplices eas curas, nec aduerſus externos militem quæri:

OBSERVATIONES

a *Aequis locis æqui Dij; i. cùm vtrinque æquo loco pugnatur, iis Dij victoriam tribuunt, qui virtute hoſtibus præſtant.*

b *Quæ inopina accidunt multò, quàm ſunt, maiora videntur.*

c *Plerunque accidit, vt rebus ſecundis auidi aduerſis ſint incauti.*

d *Tanti eſt victoria, vt quamuis multis aduerſis caſibus ſit conflictatus miles, tamen vna ea ſarciat omnia incommoda præterita.*

e *Ex ingenti aliqua formidine interdum naſcitur audacia eius rei perpetrandæ, quam nemo aggredi antea auſus eſſet: nempe, è ſumma deſperatione quæritur ſpes.*

f *Non eſt nouum, aut inauditum fœminas reperiri ingentes animi, quæque adeò munia ducis, cùm neceſſitas poſtulat, induunt.*

g *Fœminam principem, atque adeò ducis vxorem maximè decet benignitas, quæ in eo potiſſimùm conſiſtit, vt militibus, vt quis inops, aut ſaucius eſt, veſtem, & fomenta dilargiatur.*

h *Et præclariſſima quæque facinora ijs ſolent eſſe ſuſpecta, & inuiſa, qui ſocium imperij pertimeſcunt eum, à quo ſunt edita.*

i *Non ſimplices curas, ſed pluſquam ciuilia agitare creditur quiſquis militum fauorem ſibi conciliat, interuiſendis manipulis, adeundis ſignis, tentanda largitione, & habitu gregali cætera munia militaria obeundo, præter ſuum munus, ætatem, & ſexum.*

nihil relictum imperatoribus, vbi fœmina manipulos interuisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parum ambitiosè filium ducis [a] gregali habitu circunferat, Cæsaremque Caligulam appellari velit. potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quàm legatos, quàm duces: compressam à muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiuerit. Accendebat hæc, onerabatque Seianus [b] peritia morum Tyberij odia in longum iaciens: quæ [c] reconderet, auctaque promeret. At Germanicus, legionum, quas nauibus vexerat, secundam, & quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quò leuior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sydere æquinoctij, quo maximè tumescit Oceanus, rapi, agique agmen. & opplebantur terræ; eadem freto, litori, campis facies. neque discerni poterant incerta ab solidis, breuia à profundis; sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinæ; corpora exanima interfluunt, occursant, permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus extantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. non vox, & mutui hortatus iuuabant. Aduersante vnda nihil [d] strenuus ab ignauo, sapiens à [1] prudenti, consilia à casu differre, cuncta pari violentia inuoluebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. pernoctauere sine vtensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minùs miserabiles, quàm quos hostis circunsidet. Quippe illis etiam [e] honestæ mortis vsus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat. Impositæ deinde

1 Lego, pauēte,

OBSERVATIONES.

a *Etsi res leuißima, quam dicturus sum, videri potest, tamen vera est, ac mirum dictu est, quantopere sibi conciliet fauorem vulgi is, qui principatum ambit, si non sumptuoso, sed eo vtitur habitu, qui multitudini probatur; ne eam in se, vitæ nouitate, conuertat.*

b *Qui principi gratus esse, & ad interiorem illius amicitiam assumi vult, morum ipsius peritus esse debet. ita, si cui princeps fauet, hunc sectetur. quod si quem ipsi inuisum esse scit, in hunc aut odia iaciat, quæ recondat, quousque aucta promi debeant: aut, si animo tam abiecto non est, illum quisquis est, fugitet.*

c *Caueat aulicus ne animi sui affectus continuò prodat; quippe, prudentia illius nonnisi laudari potest, qui quod in animo habet, recondit, quousque tempore, loco, occasione, re ipsa edoctus sit, an id, quicquid est, quod secum volutauit, promi debeat.*

d *O miseram rerum humanarum conditionem! eóne interdum nos adduci, vt ne virtutibus quidem vllis, ac præclaris animi dotibus iuuari poßimus?*

e *Honestè moritur qui pugnans ab hoste interficitur; ingloriè, cuius mors nullo præclaro facinore est insignis, sed miseria & sola calamitate in locis ignobilibus nomen ipsius vnà cum corpore extinguitur.*

legiones

legiones, vagante fama ſubmerſas. nec fides ſalutis, antequam Cæſarem exercitumque reducem videre. Iam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segeſtis præmiſſus, ipſum & filium eius in ciuitatem Vbiorum perduxerat. data vtrique venia, facilè Segimero; cunctatiùs filio: [a] quia Quintilij Vari corpus inluſiſſe dicebatur. Cæterùm ad ſupplenda exercitus damna [b] certauere Galliæ, Hiſpaniæ, Italia, quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes. quorum laudato ſtudio Germanicus, [c] armis modò & equis ad bellum ſumptis, propria pecunia militẽ iuuit. vtque cladis memoriã etiam [d] comitate leniret, circũire ſaucios, facta ſingulorũ extollere, vulnera intuẽs, aliũ ſpe, alium gloria, cunctos alloquio, & cura, ſibique & prælio firmabat. [e] Decreta eo anno triumphalia inſignia A. Cæcinnæ, L. Apronio, C. Silio ob res cum Germanico geſtas. [f] Nomẽ [g] patris patriæ Tyberius à populo

OBSERVATIONES.

a *Qui cadaueri illudit planè hoſtilem animum nudat.*

b *Is demum felix reip. ſtatus dici poteſt, cùm ſocij, & ſubiecti non rogati, aut, quod peſſimum eſt, coacti, ſed vltro certant inter ſe muneribus ad ſupplenda, aut reſarcienda Reipublicæ damna.*

c *Si quando à prouincijs munera principi offeruntur, debet is eſſe promptior ad agnoſcendum animum, & beneuolentiam earum erga ſe, ac proinde ad gratias agendas, laudandumque ſtudium, quàm ad ea protinus accipienda, quæ offeruntur; quæ tamen ſi ita res poſtulat, vt accipi debeant, non tam ſua voluntate, quàm exprimente neceſſitate ab ſe accipi declaret.*

d *Mirum dictu eſt, quantopere acceptæ cladis memoria comitate principis leniri poſſit. quæ comitas in eo conſiſtit, vt ipſe milites ſaucios circumeat, facta ſingulorum extollat, vulnera intueatur; alium ſpe, alium gloria, cunctos alloquio, & cura ſibi firmet: denique ſe de illorum ſecuritate, & commodis valde ſollicitum eſſe oſtendat.*

e *Non tantùm illi, cuius ductu victoria parta eſt, ſed & iis quibus mandata ſunt potiſſima exertus munia, atque vnà cum ipſo rem proſperè geſſerunt, triumphalia inſignia decernuntur.*

f *Qui principatum ambit, aut principem locum recens adeptus eſt, diligenter amoueat ab ſe ſuſpitionem penitus opprimendæ libertatis. ideoque quæ ad ſplendorem magis, quàm ad vera principatus munimenta pertinent, etſi ipſi ab iis, quos penes ius, & poteſtas eſt, offeruntur, repudiet. re tamen ipſa nihil prætermittat eorum, quæ robora, & firmamenta principatus verè dici poſſunt. Sic Tiberius nomen patris patriæ à populo ſæpiùs ingeſtum repudiauit; neque in acta ſua iurari, quanquam cenſente ſenatu, permiſit. Sed tamen conſultus an iudicia maieſtatis redderentur, quibus ſanè, ſi redderentur, continebatur vis principatus ſui, exercendas leges eſſe reſpondit.*

g *Huc animum aduertant principes; ſciantque quod ſummi hominum ſunt, id ſæpiùs fortunæ tribui; ſed quod hominum opinione, cenſentur digni iis appellationibus, honorumque titulis, qui haud dubiè maiores ſunt, quàm nomen, ac dignitas ipſa principis, in eo verò nullas eſſe partes fortunæ; ſed id totum ab vna virtute proficiſci; quam ſi colent, eaque quæ agent, omnia ad publicam vtilitatem conferent, iis ſanè honoribus digni cenſebuntur, qui, quia non fluxis, & inanibus, ſed certis, firmiſque ſubnixi ſunt fundamentis, æterni erunt. Nihil certè neque Auguſto, neque Tiberio, neque adeò cuiquam mortalium honorificentius vnquam decretum eſt, quàm nomen patris patriæ. Quod ſanè Tiberius, etſi propter eam, quam proximè retuli, cauſam, repudiaſſe videtur, tamen illi & hæc accedere poteſt, quòd homo ſibi multorum dedecorum, flagitiorumque conſcius tam honorifico titulo ſe indignum deputabat, quem maximis tantùm hominibus i. iis, quorum præclara extant in remp. merita, tribui æquum eſt.*

ſæpiùs ingeſtum repudiauit: neque in acta ſua iurari, quanquam cenſente ſenatu, permiſit. cuncta[a] mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto ſe magis in lubrico dictans. non tamen ideo faciebet fidem[1] ciuilis animi. nam legem maieſtatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, ſed alia in iudicium veniebant; ſi[b] quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, denique malè geſta Rep. maieſtatem populi Romani minuiſſet: [c] facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Auguſtus[d] cognitionem de[e] famoſis[2] libellis, ſpecie legis eius tractauit, commotus Caſſii Seueri libidine, qua viros fœminaſque inluſtres, procacibus ſcriptis[3] diffamauerat: mox Tyberius, conſultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maieſtatis redderentur, exercendas leges eſſe reſpondit. Hunc quoque[f] aſperauere carmina incertis autoribus vulgata in ſæuitiā ſuperbiāque eius, & diſcordem cū matre animū. Haud pigebit referre in Falanio & Rubrio, modicis equitibus Rom. prætētata crimina, vt quibus initiis,[g] quanta Tyberii arte[4] grauiſſimū exitiū irrepſerit, dein repreſſum ſit, poſtremò arſerit, cunctaq; corripuerit, noſcatur. Falanio obiiciebat accuſator quòd inter cultores Auguſti, qui per omnes domos in modū collegiorū habebātur, Caſſiū quendā mimum corpore infamem[h] adſciuiſſet: quodque venditis hortis,[i] ſtatuam Auguſti ſimul mancipaſſet. Rubrio crimini dabatur violatum periurio[k] nomen Auguſti. Quæ vbi Tyberio notuere, ſcripſit conſuli-

1. eius qui in ordinem cum cęteris cogi poſſet, ſed principis.
2. Etſi ſub Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa, iam moleſta fuiſſe, ait Seneca lib. 3. de benefic. cap. 27.
3. Sic lib. 15. Annal. Quintilianus molli corpore infamis, & à Nerone, probroſo carmine diffamatus contumelias vltum ibat.
4. Sub Tiberio Cæſare, inquit, Seneca lib. 3. de benef. cap. 26. fuit accuſandi frequens, & pene publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatā ciuitatem cōfecit.

OBSERVATIONES.

a *Singuli mortales, in his principes, aurea hæc Tiberij verba memoriæ mandent, cuncta mortalium incerta, quantoque quis plus adeptus eſt, tanto magis in lubrico eſſe.*

b *Capita præcipua quæ lege maieſtatis continebantur, hæc erant; ſiquis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus concitaſſet; denique malè geſta rep. maieſtatem pop. Romani minuiſſet, is vt ſecuri feriretur. vide tit. Ad. l. Iuliam Maieſtatis.*

c *In criminibus etiam atrociſſimis facta præponderant dictis.*

d *Cognitio de famoſis libellis ducta eſt ab lege maieſtatis.*

e *Libelli famoſi vocantur procacia ſcripta, quibus homines potiſſimùm illuſtres, diffamantur.*

f *Principem & validum quemque non parum aſperant carmina incertis authoribus vulgata in ſæuitiam, ſuperbiam, ac cætera ipſius vitia. cæterùm ſi princeps diffamari non vult, ita ſe gerat, vt quæ palam de eo dicuntur, eadem ſecretis in locis, vbi cuiuſque animus verè nudatur, verè & ſentiri, & dici poſſint.*

g *Hi ſunt gradus eorum, quæ à paruis ducta initiis poſtea magnos exitus habent; nempe, vt primùm, tanquam noua irrepant; mox fortè reprimantur; deinde, quia iam induci poſſe ſatis conſtat, reuocentur; poſtremò ardeant, cunctaque corripiant. hac arte vtuntur ij, qui noua, & inaudita in remp. inducunt.*

h *Mimos & corpore infames in collegia ſacrorum adſciſci minimè æquum eſt.*

i *De rebus ſacris nulla ſtipulatio fieri poteſt.*

k *Cùm diuini honores principi deferrentur, non eſt mirum, ſi iuriiurando adhibebatur nomē ipſius, tanquam numinis alicuius.*

bus

bus,[a] non ideo decretum patri suo cœlum, vt in perniciem ciuium is honor verteretur. [b] Cassium histrionem [c] solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quòd [d] effigies eius, [e] vt alia numinum simulacra, venditionibus hortorum, & domuum accedant. [f] Iusiurandum perinde æstimandum, quàm si Iouem fefellisset. [g] deorum iniurias [h] diis curæ. Nec multò pòst Granium Marcellum prætorem Bithyniæ [i] quæstor ipsius Cæpio Crispinus maiestatis postulauit, [k] subscribente Romano Hispone, qui formam vitæ iniit, quam postea [l] celebrem miseriæ temporum, & audaciæ hominum fecerunt. nam [m] egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sæuitiæ principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, [n] potentiam apud vnum, odium apud

OBSERVATIONES.

a Quædam magnis viris, ob præclara ipsorum in remp. merita tribuuntur, quæ tamen in perniciem ciuium verti minimè debent. hinc regula generalis colligi potest hoc modo; Quicquid in perniciem ciuium vertitur, id principi honorificum esse nec potest, nec debet.

b Cùm passim histriones vocentur infames, hanc vocem Tiberij diligenter, credo, excipient, qui probare possunt, non semper se hominibus vsque adeò odiosos fuisse, quin ludis in memoriam Augusti maximi qui fuerunt, qui sunt, qui erunt, principis aliquando interfuerint.

c Quæ fiunt exemplo ducto ab domo principis, aut loco aliquo illustri, in iis reprehensioni locus non est.

d Cùm Tiberius non connumeraret effigies, & simulachra numinum inter res sacras, meritò respondit, ea hortorum, & domuum venditionibus accedere, hoc est, de cuiusuis numinis simulachro stipulationem fieri posse.

e Non est postulandum mortali, vt sibi maior, quàm diis honor habeatur.

f Periurio violatur nomen Dei; videturque adeò Deus falli.

g Quæ iniuriæ Deo ita fiunt, vt, factæ sint necne, ipse vnus, præterque ipsum nemo dispicere potest, ab harum cognitione abstinere homines debent. cur enim, & quid de eo cognoscant, cuius ad inuestigationem nulla humana industria, aut ope perueniri potest? hoc sensu verissimum est, Deorum iniurias esse dijs curæ.

h Clementia facilè paratur aditus ad principatum; & iam adeptus corroboratur. nempe, si non ob singula ciuium, quæ reprehendi possent facta, in ipsos morosè & grauiter animaduertitur; sed vt excusatione digna videri possunt, ita ab eo, qui principatum ambit, excusantur; veniaque his, præter expectationem, datur.

i Tantum potest seu inuidia, seu ambitio, vt minores magistratus audeant reos facere maiores, atque adeò eos, quibus ipsi parent.

k Accusatio ab vno intenditur, cui alij subscribunt.

l Quidam non ob proprias virtutes, sed propter temporum miserias & audacias hominum celebres euadunt.

m Tyrannorum aulæ plerunque refertæ sunt eo genere hominum, qui ipsi egentes, ignoti, & inquietes, occultis libellis sæuitiæ principis adrepunt; mox clarissimo cuique negotium facessunt.

n Hic ferè est exitus inquietorũ hominum, quique ex egentibus, & contemptis metuendi facti sunt, aditumque sibi patefecerunt ad honores malis artibus, vt potentiam quidem apud vnum, odium verò apud omnes adipiscantur; nec sibi minùs perniciem, quàm alijs inueniant. hi sunt de quibus Salomon in prouerb. loquitur c. 26. v. 21. Qui fodit foueam incidit in eam, & qui voluit lapidem reuertetur ad eum.

omnes adeptus, dedit exemplum quod ſecuti ex pauperibus diuites, ex contemptis metuendi perniciem aliis, ac poſtremùm ſibi[a] inuenere. Sed Marcellum inſimulabat ſiniſtros de Tyberio ſermones[1] habuiſſe: [b] ineuitabile crimen, cùm ex moribus principis fœdiſſima quæque deligeret accuſator, obiectaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hiſpo,[c] ſtatuam Marcelli[d] altiùs, quàm Cæſarum ſitam, & alia in ſtatua, amputato capite Auguſti, effigiem Tyberii inditam. ad quod[e] exarſit adeò, vt rupta taciturnitate proclamaret, ſe quoque in ea cauſa laturum ſententiam palàm, & iuratum, [f] quò cæteris eadem neceſſitas fieret. Manebant etiam tum[g] veſtigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piſo, [h] Quo, inquit, loco cenſebis Cæſar? ſi primus, [i] habebo quod ſequar: ſi poſt omnes, vereor ne imprudens diſ-

1 Vide lib. 6. de Paconiano, qui ob carmina in principem factitata in carcere ſtrangulatus eſt.

OBSERVATIONES.

a *Qui aliis perniciem quærit, hoc vno fœlix eſt, quòd eam ſibi quoque inuenit.*

b *Ineunte principatu nullum crimen exitioſius eſt, quàm læſæ maieſtatis; quod non ſolùm eò vſque extenditur, ſi per quem factum eſt, vt & princeps, & reſp. detrimentum caperet, ſed et ad ipſa verba refertur, quæ eadem atrocitate puniuntur, qua deterrima quæque flagitia. Itaque de principe, potiſſimùm tyranno, nunquam niſi neceſſariò, & perparcè loquendum eſt.*

c *Locus non magis, minuſúe honoratus dicitur propter eam perſonam, cuius eſt; verùm etiam propter eas omnes res, quæ illam perſonam demonſtrant; cuiuſmodi ſunt imagines, ſtatuæ, effigies, ſimulachra, & cætera eius generis.*

d *Cùm ſuperior locus, etiam in rebus inanimis, ſit honoratior inferiore, diligenter cauendum eſt, ne quid in ea re peccetur, qua re quiſquam, ac potiſſimùm princeps meritò offendi poſſit. Itaque quemadmodum ſi ipſe adeſſet, primum haud dubiè locum, nullo aduerſante, inſideret, quæcunque referunt illius perſonam haud dubiè ſimili loco ſunt collocanda.*

e *Hic eſt mos principum callidiſſimorum, vt, etſi aliquem perdere mirè cupiunt, tamen non id, quapropter verè dolent, ſed honeſtiorem aliquam cauſam affectui ſuo prætexant; eamq́ue obtentui, in illius, ſcilicet, perniciem, quem oderunt, ſumant. Ita in iis, quæ impotentiſſimè faciunt, ſpeciem aliquam induunt recti.*

f *Si princeps ab ſenatu, aut quouis alio ſibi in aliqua re, operam præſtari cupit, ipſe ſuo exemplo, verbiſque conceptis apertè declaret, quid animi ſuper ea re habeat. quippe ſatis conſtat, neminem fore, qui ipſius autoritatem defugiat.*

g *In principatu nondum adulto morientis libertatis veſtigia etiam manere dicuntur, cùm aliquis etiam reperitur tanta conſtantia, vt cæteris in fœdam adulationem lapſis, iniquæ principis ſententiæ ipſe vnus aduerſari audeat.*

h *Non ſatis eſt tutum ijs de rebus, quas princeps ratas apud ſe, ſtatutaſque habet ante ipſum, aut poſt ipſum ſententiam dicere. quippe ſi princeps primus dicit, iam quod ſequaris, habes; nec ſine offenſione, aut periculo ab eo diſſentire potes; ſi poſt omnes, verendum eſt, ne imprudens ab eo diſſenſeris. hinc prudens principis conſiliarius diſcet, ſibi ante omnia, & per omnia principis mentem eſſe pernoſcendam: ne quid ſibi excidat, quod intempeſtiuum, moleſtum, reip. infructuoſum, ſibique exitioſum ſit.*

i *Qua de re quid quiſque ex ſuis conſiliariis ſentiat. ſi princeps ſcire vult, ipſe ab ſententia coram dicenda abſtineat, ac cæteros tantùm audiat. qui aliter facit, non rogat ſententias, ſed ſuam prætexere vult.*

ſentiam

ſentiam.[a] permotus his,[b] quantoque incautiùs efferbuerat,[c] pœnitentia patiens tulit abſolui reum criminibus maieſtatis. de pecuniis repetundis ad reciperatores itum eſt. Nec patrum cognitionibus ſatiatus, iudiciis[d] adſidebat in cornu tribunalis,[e] ne prætorem curuli depelleret: multaque eo coràm,[f] aduerſus ambitum & potentium preces conſtituta. ſed dum[1] veritati conſulitur, libertas corrumpebatur. Inter quæ Pius Aurelius ſenator, queſtus mole publicæ viæ, ductuque aquarum, labefactas ædis ſuas, auxilium patrum inuocabat. reſiſtentibus ærarij prætoribus[g] ſubuenit Cæſar, pretiumque ædium Aurelio tribuit,[h] erogandæ per honeſta pecuniæ cupiens. quam virtutem diu retinuit,[i] cùm cæteras exueret. Propertio Celeri prætorio[k] veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies ſeſtertium largitus eſt, ſatis comperto, paternas ei anguſtias eſſe. tentantis eadem alios, probare cauſam ſenatui iuſſit, cupidine ſeueritatis, in his etiam quæ rite faceret,[l] acerbus. vnde cæ-

1 Quippe, verũ quidẽ erat coercẽdum eſſe ambitum & potẽtiã primorum, ſed nõ animaduertebant ſinguli ea maximè ratione vniuerſorum libertatem corrumpi.

OBSERVATIONES.

a *Et ipſo corruptiſsimo ſæculo liberæ reprehenſioni locus adeò eſt, vt pernicioſa principis conſilia non raro impediri poſsint. Itaque nullo metu principis conſiliarius deterreri debet à proferenda ea ſententia (etiam aduerſus ipſum principem) quæ periclitantibus opem ferre poteſt.*

b *Quantò quis ira incautiùs efferbuit, tantò magis poſt pœnitentia miteſcit.*

c *Cùm ſingulis mortalibus, tum verò principi diligenter cauendum eſt, ne in iram prolabatur: ne illius impulſu aliquid committat, cuius poſtea poenitendum ſit.*

d *Princeps ne quid eorum, quæ in rep. fiunt, ignoret, non modò iis, quæ in ſenatu aguntur, ſed & iis iudiciis, in quibus priuatorum lites dirimuntur, aliquando intereſſe debet.*

e *Quia princeps, vt caput reip. ac ſupremus magiſtratus ſingulis tribunalibus, & abſens, & præſens adeo præſidere cenſetur, vt magiſtratus, cuius ea eſt iuriſdictio, non ſuo, ſed principis nomine id loci obtineat, non mirum facit princeps, ſi, cùm fortè iudiciis interuenire vult, vt, quæ ibi agantur, ſciat, non ſemper ſuum, ſed alium quemuis locum occupat, Tiberii exemplo; quod potiſsimùm imitari debet is, qui liberam remp. nuper oppreſsit: vt hoc facto, ſuum ius magiſtratibus manſiſſe, nihilque ab ſe in rep. immutatum eſſe oſtendat.*

f *Hac arte vtitur is, qui remp. oppreſsit, vt multa conſtituat aduerſus ambitum, & preces potentiũ grata in vulgus: vt, cùm hos depulerit, ſuo arbitratu, nemine impediente, cæteram multitudinem opprimere, ac libertatem pergat corrumpere.*

g *Quam ob rem damnum acceptum eſt, ob eam vt læſo ſubueniatur, æquitas ſuadet.*

h *Inter præcipuas virtutes, quæ eſſe in viro principe debent, hæc meritò connumeratur, vt ſit cupiens erogandæ pecuniæ per honeſta; i. vt eos ſua benignitate iuuet, qui ea digni ſunt. hac certè virtute difficile dictu eſt, quantopere ſibi conciliet hominum beneuolentiam. Sed hoc, hodierno die, perpaucis perſuadeas. nam quotuſquiſque non id agere videtur, vt, pro beneuolentia hominum odia emptitet?*

i *Multi antequam altiſsimum dignitatis gradum obtineant, omnibus virtutibus præditi videntur, quas poſtea, quia planè animo nequaquam inhæſerant, ſed in ſpeciem quæſitæ erant, exuunt.*

k *A publicis muneribus videntur ij excuſandi, quibus ſunt domeſticæ anguſtiæ & paupertas.*

l *Quidam eo ſunt ingenio præditi, vt, in ijs etiam, quæ ritè faciunt, non modò ſeueri, ſed & acerbi & ſint, & videri velint.*

teri [a] ſilentium & paupertatem confeſſioni & beneficio præpoſuere. Eodem anno continuis imbribus auctus Tyberis plana vrbis ſtagnauerat. [b] Relabentem ſecuta eſt ædificiorum & hominum ſtrages. Igitur cenſuit Aſinius Gallus, vt libri Sibyllini adirentur. [c] Renuit Tyberius, perinde diuina humanaque obtegens: ſed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni, & L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis [d] leuari in præſens proconſulari imperio, tradique Cæſari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris, ac ſuo nomine obtulerat Druſus præſedit, [e] quanquam vili ſaguine nimis gaudēs; quod vulgus formidoloſum, & pater arguiſſe dicebatur. [f] cur abſtinuerit ſpectaculo ipſe, variè trahebant; alii tædio cœtus, quidam triſtitia ingenii & metu [g] comparationis, quia Auguſtus [h] comiter interfuiſſet. [i] Non crediderim [k] ad oſtentandam ſæuitiam, mouendaſque populi offenſiones conceſſam filio materiam; quanquam id quoque dictum eſt. [l] Theatri licentia proximo priore anno cœpta grauiùs tum

OBSERVATIONES.

a *Multi potiùs, quàm domeſticas anguſtias, & paupertatem ſuam nudent, & confiteantur, & beneficio nimis vulgato ſint obſtricti, ſilent, nec quibus rei familiaris anguſtiis conflictentur palam facere volunt. & hoc illud eſt, quod Tacitus apellat, ſilentium, & paupertatem beneficio præponere.*

b *Non cùm flumen perpetuis auctum imbribus plana loca ſtagnat, tunc eſt periculum ruinæ: ſed cùm relabitur, metuendum eſt, ne ſecum ædificiorum, & hominum ſtragem trahat.*

c *Nouus princeps diligenter operam det, ne, quarum rerum cognitio ſibi obeſſe poteſt, eæ vulgentur; nempe, quibus decretis nititur imperium ſuum, hæc ſemper obtegi, & recondi debent. quædam, ſcilicet, ſunt, quæ ratio imperandi facit arcana.*

d *Videat princeps ne preces & iuſta deſideria prouinciarum onera deprecantium aſpernetur.*

e *Sæuitia magna eſt, vel vili gladiatorum ſanguine nimis gaudere; debet autem princeps, quàm maximè poteſt, amouere ab ſe ſuſpitionem crudelitatis, qua generi humano nihil odioſius dici poteſt.*

f *Præſtat omnino abſtinere ab áliqua re, quàm in ea ita verſari, vt, nec tibi, neque cæteris ſatiſfacias.*

g *Princeps qua ex re deceſſorem ſuum magnam laudem adeptum eſſe videt, ſi eadem in re ipſe, pari cum laude verſari non poteſt, ab ea planè abſtineat, ne ſuperioris comparatione principis deterior illo appareat; ac proinde de ſua exiſtimatione multùm ipſe detrahat.*

h *Quibus rebus delectatur populus præſertim potens, iſque apud quem eſt caput rerum, iis princeps ſi comiter intererit, rem multitudini gratam faciet.*

i *Hiſtoriæ ſcriptor etſi nequaquam reticere debet ea, quæ principi, fama, & ſermone hominum atrociſſima obiectantur, tamen ſe ea non credere affirmet. qua re & prudentem ſe, ac modeſtum eſſe demonſtrabit; & conſulet poſteritati, quæ ſibi nihil atrox imitandum proponet; cùm quicquam tam dirum ne factum quidem vnquam eſſe quiſquam animum inducere poſſit.*

k *Qui id agit vt hominum offenſiones in aliquem moueantur, is huic perſuadeat, aut, ſi poteſt, cogat eum iis defungi muneribus, quæ per ſe ſunt odioſa; eaſque illi præbeat vitiorum oſtendorum occaſiones, quas ſcit eſſe maximas.*

l *Linguæ petulantia ſemper hiſtrionum adeò propria fuit, vt vna procacitate tota hiſtrionalis ars niti videatur.*

erupit occiſis non modò è plebe, ſed militibus, & centurione, vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magiſtratus & diſſenſionem vulgi prohibent. Actum de ea ſeditione apud patres; dicebanturque ſententiæ, vt prætoribus ius virgarum in hiſtriones eſſet. interceſſit Haterius Agrippa tribunus plebei, [a] increpituſque eſt Aſinii Galli oratione, qui ea ſimulachra libertatis Senatui præbebat, ſilente Tyberio. [b] valuit tamen interceſſio, [c] quia diuus Auguſtus immunes verberum hiſtriones quondam reſponderat, [d] neque fas Tyberio infringere [e] dicta eius. De modo lucaris, & aduerſus laſciuiam fautorum multa decernuntur, ex quîs maximè inſignia: [f] Ne domos [1] pātomimorum ſenator introiret: ne [g] egredienteis in publicum equites Romani cingerēt, [h] aut alibi, quàm in theatro ſpectarentur, & ſpectantiū [i] immodeſtiam exilio mulctandi poteſtas prætoribus fieret. [k] Templum vt in colonia Tarraconenſi ſtrueretur Auguſto petentibus Hiſpanis, permiſſum, [l] datumque in omnes prouincias exemplum. [m] Centeſimam rerum venaliū poſt bella ciuilia inſtitutam, deprecante populo, [n] edixit Tyberius [2] militare æra-

1 Pantomimi ij dicuntur, qui artem ſaltādi profitentur, vide Senec. epiſt. 96. hinc pantomimica ornamēta. Seneca epiſt. 26.

2 Militare erarium illud erat, ex quo ſola ſtipendia exercitibus perſoluēda promebantur.

OBSERVATIONES.

a *Cùm reip. ſtatus iam vergit ad principatum, qui nouo principi operam præſtant, id agere debent vt minima quæque libertatis veſtigia deleant.*

b *Nouus princeps etſi minima quæque libertatis veſtigia delere debet, conſultè tamen faciet, ſi non vno impetu id aget, ſed pedetentim. ac ne id agere videri poſſit, interdum aliqua veſtigia, ſiue ſimulachra libertatis ſenatui, populóue præbebit.*

c *Hiſtriones, decreto Auguſti, immunes ſunt verberum.*

d *Succeſſor illius qui remp. oppreſſit, ſingula dicta, facta, reſponſa deceſſoris ſui ſumma cura, & religione obſeruare debet, ne ſi vnius auctoritas eleuetur, periculum ſit ne aperiatur feneſtra ad cætera illius acta labefactanda, quæ omnia eò referebantur, vt reip. libertas opprimeretur. quod cùm fœliciter præſtitum eſt, quibus rationibus eò peruentum eſt, ea ſi tanquam ſacroſanctæ obſeruabuntur, ſatis conſtat principatum iam inſtitutum ita corroborari, vt nulla amplius ratione conuelli poſſit. Hæc fuit intima cauſa Tiberio, quapropter nequaquam fas ſibi duxerit infringere, non modò acta, ſed ne dicta quidem Auguſti.*

e *Quid loquantur principes diligenter videāt, cùm dicta ipſorum eodem apud homines ſint loco, quo leges, reſponſa prudentum, ſenatuſconſulta, aut ipſa oracula.*

f *Non eſt fas viro ampliſſimo ingredi in ædes pantomimorum.*

g *Homines aliqua dignitate præditos minimè decet, pantomimos in publicum egredientes cingere.*

h *Pantomimos, & hiſtriones alibi, quàm in theatro ſpectare indecorum eſt.*

i *Immodeſtia eorum, qui fauent laſciuiæ, dictiſque procacibus pantomimorum, & hiſtrionum exilio coercetur.*

k *Templa non modò Dijs immortalibus, verùm etiam hominibus, etiam deterrimis, interdum ſtruuntur.*

l *Cùm princeps in ſui honorem aliquid vt faciat, cuipiam permittit, ſatis oſtendit, cupere ſe, vt cæteri inde exemplum capiant.*

m *Qui ſumptus in rep. neceſſarij ſunt, hi certo aliquo ærario, aut certa aliqua pecunia niti debēt, quæ in nullos alios vſus conferatur.*

n *Obſeruent principes, iuſtas populi preces admittendas eſſe; aut, cur id fieri non poſſit, rationem publicè reddi oportere edicto, aut epiſtola; vt, non ſe libidine agi, ſed reip. neceſſitate cogi oſtendant.*

rium eo subsidio niti, simul imparem oneri Remp. nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximę seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, [a] abolita in posterum. Actum deinde in senatu ab Arruntio & Ateio, [b] an ob moderandas Tyberis exundationes verterentur flumina & lacus, per quos augescit. Auditæque municipiorum & coloniarum legationes, orantibus Florētinis, ne Clanis solito alueo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciē adferret. Congruentia his Interamntes disseruere, pessum ituros fœcundissimos Italiæ campos, si amnis Nar [id enim parabatur] in riuos diductus superstagnauisset. Nec Reatini silebant, Velinum lacum, quà in Narem effunditur, obstrui recusantes; quippe in adiacentia erupturum: [c] optumè rebus mortalium consuluisse naturam, [d] quæ sua ora fluminibus, suos cursus, [e] vtque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, [f] qui sacra, & lucos, & aras patriis amnibus dicauerint: quin ipsum [g] Tyberim nolle prorsus accolis fluuijs orbatum minore gloria fluere. Seu preces coloniarum, seu difficultas operū, siue superstitio valuit, vt in sententiam Pisonis concederet, qui nil mutandum censuerat. Prorogatur Poppæo Sabino prouincia Mœsia, additis Achaia & Macedonia. [h] Id quoque morum Tyberij fuit, continuare im-

OBSERVATIONES

a *Sapienter facit princeps, cùm quæ vi à potentibus iam sunt extorta, ea ipse ita temperat, vt edicto licet paulùm immutata aut permittat; aut probabili aliqua ratione aboleat. Ita enim populo satisfacit cum dignitate.*

b *Ad moderandas violentioris alicuius amnis exundationes verti flumina, & lacus, per quos augescit, debent.*

c *Natura ita consuluit mortalibus, vt de ea conqueri nemo possit: estque temeritatis insignis, ea velle mutare, quæ naturalia sunt.*

d *Natura fluminibus sua ora, suos cursus, vtque origines, ita fines dedit.*

e *Cuicūque rei natura originem, huic fines dedit. ita quicquid manat à principio, tendit ad interitū.*

f *Cùm singulis fluminibus singula numina præesse veteres crederent, non mirum est, si his diuinum cultum tribuerunt, ac sacra, lucos, aras patrijs amnibus dicarunt.*

g *Flumen eò maiori gloria fluere dicitur, cùm multi alij accolæ fluuij in eum influunt.*

h *Quidam eo sunt ingenio præditi, vt semel placita pro æternis seruent, etiam in ijs, quæ mutari debere videntur. Certè Tiberium mirum est, tam callidum principem imperia, & iurisdictiones continuasse, cùm potiùs natura noui principatus postulare videatur, vt quibus maxima reip. munia commissa sunt, subinde mutentur. Sed præter huius rei causas, quæ hìc à Tacito afferuntur, hanc memorabo. Non metuisse Tiberium, ne quid turbæ ab ijs, quos exercitibus, ac prouinciis præficiebat, daretur, quia certa pro incertis, præsentia pro futuris, tuta pro periculosis reliquissent; cùm satis constet, perrarò quenquam res nouas moliri, nisi desperatione aut odio coactum, quæ nulla erant in iis, quos Tiberius honoribus, & opibus cumulauerat: ac proinde causa nulla erat, cur ab illis sibi metueret. ex quibus tamen si aliquis insanire occepisset, satis sciebat illius conatus ab aliis exercitibus infringi paruo negotio posse. Suetonius huius rei causam refert ad abiectam ab eo reip. curam.*

peria, ac plerosque ad finem vitæ in ijsdem exercitibus, aut iurisdictionibus habere. Causæ variæ traduntur: alij tædio nouæ curæ, semel placita pro æternis seruauisse: quidam inuidia, [a] ne plures fruerentur. sunt qui existiment, [b] vt callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. [c] neque enim eminentis virtutes sectabatur; & rursum vitia oderat. ex optimis periculum sibi, à pessimis [d] dedecus publicum metuebat. qua hæsitatione [e] postremò eò prouectus est, vt mandauerit quibusdam prouincias, quos egredi vrbe non erat passurus. De comitijs consularibus, quæ tum primùm illo principe, ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeò diuersa non modò apud autores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque & vitam, & stipendia descripsit, [f] vt qui forent [g] intelligeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, [h] suam ad id curam pollicitus est. plerunque eos tantùm apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset. posse & alios profiteri, si gratiæ, aut meritis confiderent. [i] spe-

OBSERVATIONES.

a *Minor videtur esse inuidia si bono, aut honore aliquo vnus diu fruitur, quàm si minori spatio temporis multi.*

b *Cuius callidum est ingenium, huius anxium solet esse iudicium de iis, quorum opera necessariò vtitur.*

c *Etsi princeps odit vitia, non tamen eminentes virtutes plerunque sectari solet. siquidem à præstantibus hominibus periculum sibi fore suspicatur. Non igitur causa est, quapropter mirentur homines virtute præstantes si non, quo digni sunt, loco apud principes sunt; atque ex suis virtutibus ornantur; siquidem, vti diximus, non minùs metuuntur virtutes, quàm exosa sunt vitia; &, vt Sallustius ait in Coniurat. Catil. Regibus boni, quàm mali suspectiores sunt; semperque his aliena virtus formidolosa est.*

d *Cùm publicum dedecus à pessimis hominibus meritò metuendum sit, diligenter princeps videre debet, quibus dignitates mandet.*

e *Hic callidissimorum principum mos est, vt, cùm eminentes virtutes metuant, vitia item ad vitandum publicum dedecus oderint, diu quibusnam prouincias, maximique momenti negotia committant, hæsitent; qua hæsitatione eò tandem proueniunt, vt, quos tam ob vitia, quàm ob maximas virtutes suspectos habuerunt, hos tandem summis afficiant beneficiis, magnisque extollant honoribus; nempe, vt se omni suspicione pariter exoluant, ac periculo.*

f *Certa demonstratio (vt est apud Iurisconsultos) est vice nominis, vel sic; Eius nomen nomino, quem ita describo, vt ea descriptio conueniat, præter ipsum, nemini.*

g *Cùm in comitiis agitur de iis, qui honore sunt honestandi, singulorum facta, & virtutes enumerare, quàm nomina proferre præstat.*

h *Nouus princeps mirum in modum conciliat sibi nobilium beneuolentiam, si sua gratia, & studio, in adipiscendis honoribus, iuuat eos, qui ipsius gratia, aut proprijs meritis confidunt.*

i *Tyrannus plerunque multa dicit speciosa verbis, quæ re ipsa inania sunt, aut subdola.*

ciosa verbis, re inania, aut subdola: [a] quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tantò eruptura ad infensius seruitium.

OBSERVATIONES.

a *Nouus princeps, remanentibus adhuc vestigiis libertatis, quæ potissimùm conspiciuntur in eo, si suffragiis populi magistratus creantur, debet dare operam, vt candidati, iique qui honores ambiunt, apud se nomina profiteantur; hoc est, vt in sua manu sit id omne, quod pertinet ad comitia; hac specie, vt dicat, se nonnisi eorum nomina esse editurum, qui gratia, hoc est fauore multitudinis, sed re uera ipsius principis, & propriis meritis nituntur. hac arte cuncta ad se trahet; nam quantò maiore libertatis imagine quicquid ea in re ipse aget, tegetur, tantò magis erumpet ad infensius seruitium. siquidem princeps nonnisi magistratus designabit, & creabit eos, quos volet; ac proinde vniuersam remp. in sua manu habiturus est.*

FINIS OBSERVATIONVM IN PRIMVM LIBRVM ANNALIVM C. CORNELII Taciti.

EPITOME SECVNDI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

ONONES Parthorum Rex, regno exutus ab Artabano, & ad Armenios profugus ab his in regnum accipitur. Id quod cùm Artabanus iniquo animo ferret, & hác ob causam Armenijs minitaretur, in quibus aduersus vim Parthorum parum subsidij erat; & causa esset nulla, cur bellum aduersus Parthos eius causa susciperetur, à Cretico Sullano rectore Suriæ custodia circumdatur. Cùm & has, aliasq; ob causas, quas infra memorabo, Sisenna Statilio Tauro, L. Libone A. V. C. D.CCLXIX. Coss. res Orientis turbarentur, hác occasionem arripuit Tiberius abstrahendi Germanicum ab suetis legionibus, nouisque prouincijs imponēdi, dolo simul & casibus obiectandi. Ille verò hoc cognito, celerandæ aduersus Germanos victoriæ intentior, fabricat classem mille nauium ad vehēdas legiones vsque ad Amisiam flumen. Illis quippe in locis bellum erat gerendum aduersus Cheruscos. Ibi Stertinius, missu Germanici, igne, & cædibus Angriuariorum, qui defecerant, perfidiam vltus est. Carioualda dux Batauorum pro Romanis aduersus Cheruscos pugnans, cum aliquot nobilibus interficitur. Cæterùm tam de Cheruscis, quàm cæteris Germanis magnam statim victoriam, commisso prelio, Germanicus reportauit. eo ex prælio Arminius vulneratus, & Inguiomerus euaserūt. in loco prælii Tiberius ab legionibus imperator salutatus est. Ea clades tanto dolore & ira affecit Germanos, vt statim bellum restaurarint: quo rursus ipsorum ingenti clade, superati sunt. Post quæ continuò Angriuarii supplices in deditionem accipiuntur. His rebus ita gestis, Germanicus cùm maiorem partem exercitus classi impositam reueheret, vi ventorum, & sæuitia fluctuum pars nauium hausta, pars disiecta, & in solas terras, aut in Britanniam delata est. Quæ damna statim pensata sunt prospera expeditione in Marsos. Inde crebris Tiberii epistolis Germanicus Romam accitur. Ibi Libo Drusus Scribonius, fraude Firmii Cati senatoris, quasi res nouas moliretur, in senatu accusatus, voluntaria morte iudicum sententias effugit. Facta de Mathematicis, Magisque Italia pellendis senatusconsulta; quorum è numero L. Pituarius saxo deiectus est. P. item Martius supplicio est affectus. Aduersus luxum ciuitatis decretum est, ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, néue serica vestis viros fœdaret. Inter quæ Vrgulania, quam amicitia Augustæ supra leges extulerat ab L. Pisone in ius vocatur. Eo anno res dilatæ; tentatumque est vt magistratus essent quinquennales.

cui rei aduersatus est Tiberius. Is M.Hortalo paupertatem suam querenti quamuis primò aduersatus, tamen perspecta inclinatione senatus benignè fecit. Eodem anno, cùm Clemens Posthumi Agrippæ seruus, extincto, vt superiori libro dictum est, domino eius cineres furatus se Agrippam esse mentiretur, iamque futurum esset, vt ex eo noui motus propediem orirentur, opera Sallustii Crispi, Romam tractus interficitur. Fine anni arcus, ob recepta signa cum Varo amissa; item ædes Fortis fortunæ, & effigies diuo Augusto dicantur.

A. V. C. D.CCLXX. Sequenti anno, C.Cœlio, L. Pomponio Coss. Germanicus triumphauit de Cheruscis, Chattisque & Angriuariis, aliisque nationibus vsque ad Albim. Cæterũ ad ea, quæ supra de Armenia memoraui accedebat, quòd morte Archelai regis Cappadocia sine rege erat. prȩterea Antiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis turbabantur nationes. & prouinciæ Syria, atque Iudæa fessæ oneribus diminutionem tributi orabát. Igitur Germanicus iamdiu inuisus Tiberio ad hos motus compescendos in Orientem, Drusus alia specie, aliisque de causis in Illyricum mittitur. Eodem anno duodecim celebres Asiæ vrbes nocturno motu terræ collapsæ, & diductis terris haustæ sunt. Ædes aliquot sacræ aut vetustate, aut igni abolitæ à Tiberio dedicantur. Tacfarinas Africæ turbator à Furio Camillo proconsule Africæ funditur, fugaturq;.

A. V. C. D. CCLXXI. Sequenti anno, Tiberio tertiùm, Germanico iterum Coss. Germanicus per Illyricam oram, in Græciam, mox in Thraciam venit. & superatis angustiis Propõtidis, & ore Pontico relegit Asiam; appulsusque Colophona ad Armenios contendit. his dato rege Artaxia, Cappadociam in formam prouinciȩ redigit. Comagenis Q.Seruæum præficit. Interim Cn.Piso, quem Tiberius ad insectandum Germanicum Syriæ præfecerat, assequitur Germanicum apud insulam Rhodum; eoque præuẽto in Syriam pergit.

A. V. C. D.CCLXXII. M.Sillano, L.Norbano Coss. Germanicus in Ægyptum profectus, quæ visu digna sunt, visit; Maroboduus Sueuorum Rex ab Catualda armis petitus, mox fractus, & ab omnibus desertus, inuitatu Tiberii in Italiam venit, & Rauennæ per duodeuiginti annos habitus est. Catualda pulsus Germania Forum Iulium mittitur. Decretũ senatus fit, vt Germanicus, & Drusus ouantes vrbem ingrederẽtur. Rhescuporis Thraciæ rex, ob fraude captũ, mox interfectum Cotyn fratis filium, custodia circumdatus, Romamq; tractus, & in senatu accusatus, damnatus est, vt procul regno teneretur. Regnum in liberos Cotyis diuiditur. Ipse Alexandriæ, quò deuectus fuerat, interficitur. Vonones antea Pompeiopolim Ciliciæ vrbem amotus, cùm corruptis custodibus fugeret, in ripa Pirami fluminis à Vibio Frontone vincitur; mox à Remmio euocato interficitur. At Germanicus postquam ex Ægypto rediit, fraude, & dolo (vt creditur) Cn.Pisonis in grauissimum

uiſſimum morbum incidit, cuius vi tandem, non ſine ingenti omnium luctu, extinctus eſt. Cn. Sentius (nam Piſo, iuſſu Germanici prouincia exceſſerat) de conſilio legatorum Suriæ præficitur. Agrippina aſcendit claſſem cum cineribus Germanici, liberiſque Romam contendens. Piſo accepto nuncio mortis Germanici apud Coum inſulam, eoque intemperanter cum Plancina vxore vſus, redit ad prouinciam, Domitio Celere in eam ideo præmiſſo, vt quicquid hominum poſſet, armaret. Ipſe cùm eò rediiſſet, cum ea manu, quam in modum legionis compoſuerat, Calenderim Ciliciæ caſtellum admodum munitum occupat; in quo cùm ſe aduerſus Sentium, à quo obſidebatur, non ſe defendere poſſet, tandem victa pertinacia, & traditis armis, naues, ac tutum in vrbem iter obtinuit. Germanici mors Romæ nunciata tantum luctus, doloriſq; populo Rom. attulit, vt ſpõte omnes inſignia luctus ſumpſerint. Honores ei, qui maximi potuerunt, decreti ſunt. Liuia ſoror Germanici nupta Druſo, recenti adhuc mœſtitia, duos virilis ſexus ſimul enixa eſt. Eodem anno cautum eſt, ne quæſtum corpore faceret cui pater, auus, aut maritus eques Rom. fuiſſet. In locum Occiæ, quæ ſeptem, & quinquaginta per annos Veſtalibus ſacris præſederat, ſuffecta eſt Domitii Pollionis filia. Arminius, pulſo Maroboduo regnum affectans, armis petitus, dolo propinquorum cecidit.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER II.

ET IN HVNC OBSERVATIONES
Caroli Paſchalii Cuneatis.

SISENNA Statilio Tauro, L. Libone COSS. mota Orientis regna prouinciæque Romanæ, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma, acceptumque regem, quamuis gentis Arſacidarum, vt [a] externum aſpernabantur. Is fuit Vonones, obſes Auguſto datus à Phrahate. Nam Phrahates quanquam depuliſſet exercitus, duceſque Romanos, cuncta [b] venerantium officia ad Auguſtum verterat, [c] partemque prolis, firmandæ amicitiæ miſerat, haud perinde noſtri metu, [d] quàm fidei popularium diffiſus. Poſt finem Phrahatis & ſequentium regum, [e] ob internas cædes, venere in vrbem legati à primoribus Parthis, qui Vononem vetuſtiſſimum liberorum eius accirent. [f] Magnificum id ſibi credidit Cæſar, auxitque opibus. Et accepere barbari lætantes, [g] vt ferme ad noua imperia. Mox ſubit pudor degenerauiſſe Parthos, petitum alio ex orbe regem hoſtium artibus infectum: iam inter prouincias Romanas ſolium Arſacidarum haberi darique: Vbi illam gloriã trucidãtium Craſſum, exturbantium Antonium, ſi [h] mancipiũ Cæſaris tot per annos ſer-

OBSERVATIONES.

a *Is nobis pro alieno & externo eſt, qui alibi, quàm in patria altus, & educatus, externiſque moribus imbutus eſt.*

b *Aliud eſt ſeruire; & aliud venerari. veneratio eſt obſeruantia imbecillioris erga valentiorem; ſeruitus eſt ius domini in mancipium.*

c *Non exiguum amicitiæ argumentum exhibetur ei, cuius in aulam pars regiæ & nobiliſſimæ alicuius prolis, hoc eſt, aliquis ex liberis, chariſſimum ſcilicet, pignus mittitur.*

d *Fœdus, & amicitia à principe cum exteris duabus de cauſis firmatur; nempe, metu potentioris; aut, quòd is fidei popularium diffidit.*

e *Ex inteſtinis malis, & periculis externis profecta eſt neceſſitas conſtituendi publicam rem certa aliqua forma. optimæ autem reip. formæ argumentum eſt, cum vtrique malo obuiam itum eſt.*

f *Magnificum eſt principi peti ab ſe, & ex aula ſua, tanquam ex regum ſeminario, acciri eum, qui florentiſſimæ alicuius prouinciæ, & validiſſimæ gentis rex futurus eſt.*

g *Hic eſt fere barbarorum mos, vt rerum mutatione, nouiſque imperijs delectentur.*

h *Regno haud ſatis videtur eſſe honorificum, in ſolio regio locare eum, qui apud exteras gentes ſeruitutem perpeſſus ſit. certè Parthi hoc pacto poterant vocari vernæ Romanorum, quomodo Fabius Pictor lib. 2. de aur. ſec. & orig. vrb. Romæ dicit Romulum ex regulo primum regem à Thuſcis declaratum eſſe. quam rem per occaſionem acceptam Mithridates rex Aſiæ pro ignominia Romanis oppoſuit, quod vernæ fuiſſent Thuſcorum.*

uitutē perpessum Parthis imperitet? Accēdebat dedignantes & ipse diuersus [a] à maiorum institutis, raro venatu, segni equorum cura, quoties per vrbes incederet [b] lecticæ gestamine, fastuque erga patrias epulas. inridebantur & Græci comites, ac vilissima vtensilium annulo clausa. sed [c] prompti aditus, obuia comitas, [d] ignotæ Parthis virtutes, [e] noua vitia, & quia ipsorum maioribus aliena, [f] perinde odium prauis & honestis. Igitur Artabanus Arsacidarum è sanguine apud Dahas adultus excitur: primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum & Romanas opes infida, ob [g] scelus Antonij, qui Artauasdem regem Armeniorum specie [h] amicitiæ inlectum, dein [1] catenis oneratum, postremò interfecerat. Eius filius Artaxias, [i] memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus à Cæsare Armenijs Tigranes, deductusque in regnum à Tyberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. dein iussu Augusti impositus Artauasdes, & non sine clade nostra deiectus. Tum C. Cæsar componendæ Armeniæ deligitur. Is

1. Ac ne quid honori deesset aureis. Paterc. & Dio.

OBSERVATIONES.

a *Princeps vt suorum popularium fauorem sibi conciliet, non debet præbere se diuersum à maiorum, gentisque cui imperitat, institutis; ea dico, quæ sunt moris, & consuetudinis antiquæ; quæque sunt posita ante omnium oculos; cuius generis sunt venatus, cura equorum, patriæ epulæ, vestitus, sermo, & quæ sunt de eodem genere. certè nunquam prudens princeps conturbabit publicos mores, nec populum, vt ait Seneca in se, vitæ nouitate, conuertet.*

b *Princeps ab ijs rebus omnino abstinere debet, quæ animum mollem, & effœminatum arguunt.*

c *Difficile dictu est, quàm gratæ sint in vulgus eæ virtutes, quæ etsi omnes homines decent, tamen principum ita propriæ sunt, vt ijs carere, sine magna infamia, & fortasse periculo nō possint; prompti, scilicet, aditus, & obuia comitas, & (quamuis hoc loco de ea non agatur) liberalitas. Hæ virtutes, præter hanc vltimam, barbaris sunt ignotæ; & quò magis à nobis vt virtutum potissimæ celebrantur, hoc magis ab ipsis tanquam vitia notantur.*

d *Princeps inprimis debet nosse ingenia eorum, quibus imperat; siquidem alios comitate, & beneuolentia in officio contineas; alios, & hos barbari ingenij homines, nonnisi seueritate, trucique & aspectu, & atrocibus factis coerceas.*

e *Cùm satis constet cuncta mortalium vna singulorum opinione niti, heu miseros nos, quibus ne in virtute quidem persæpe præsidium vllum est! siquidem quòd tu pro certo habes esse virtutem, id aliis fortasse est vitium. Ita, qua ex re laudem speras, hæc tibi dedecori est.*

f *Et apud vulgus, & apud barbaras gentes, quæ sunt aliena à maiorum institutis, ea siue praua, siue honesta perinde odio sunt.*

g *Princeps diligenter cauere debet, ne, scelestis hominibus prouincias committat, præsertim longinquas, & potentes, & potentissimis atque infensissimis hostibus finitimas; ne scelere præfecti prouinciales abalienati, ab suo ad illorum obsequium traducantur.*

h *Hominis est mirè perfidi, aliquem specie amicitiæ illicere, ac postea in eum sæuire.*

i *Sedulò danda est opera, ne quenquam mortalium, præsertim verò præpotentes homines offendamus; cùm non minùs odia à patribus ad filios, quàm hæreditates transferantur.*

Ario-

Ariobarzanen origine Medum, ob[a] insignem corporis formam, & præclarum animum[b] volentibus Armeniis præfecit. Ariobazane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud tolerauere. tentatoque[c] fœminæ imperio, cui nomen Erato, eaque breui pulsa, incerti solutique, & magis[d] sine domino, quàm in libertate, profugum Vononem in regnũ accipiunt. Sed vbi minitari Artabanus, & parum subsidii in Armeniis, vel si nostra vi defenderetur, [e] bellum aduersus Parthos sumendum erat, rector Syriæ Creticus Sillanus excitum [f] custodia circundat, manente luxu & regio nomine. quod ludibrium vt effugere agitauerit Vonones, in loco reddemus. Cæterùm Tyberio[g] haud ingratum accidit, turbari res Orientis, vt[h] ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, nouisque prouinciis impositum dolo simul & casibus obiectaret. [i] At ille quantò acriora in eum studia militum, & auersa patrui voluntas, celerandæ victoriæ intentior, tractare præliorum vias, [k] & quæ sibi tertium iam annum belligeranti sæua vel prospera euenissent: fundi Germanos acie, & iustis

OBSERVATIONES.

a *Is regno, & principatu dignus videri potest, cui natura, præter insignem corporis formam, præclarum quoque animum dedit.*

b *Qui volentibus præficitur, is legitimè, ac proinde tutò diuque imperat.*

c *Vix fieri potest, vt feroces nationes, & bellaces gentes fœminæ imperium ferant.*

d *Aliud est esse sine domino, & aliud esse in libertate. quippe sine domino dicuntur esse ij, qui assueti sunt imperio vnius, qui etsi è medio sublatus est, tamen propediem futurum est, vt alius, quisquis ille futurus est, in demortui locum suffectus imperitet. In libertate verò ij sunt, qui ita affecti sunt animis, vt, mortalem supra se agnoscant esse neminem, præter vnum magistratum, & leges. hinc fit, vt, vniuscuiusque conditio non tam ex præsenti statu, quàm ex animo spectanda sit.*

e *Cùm agitur de alicuius causa aduersus potentißimum hostem suscipienda, primùm illud in deliberationem venire debet, an id, quod agendum suscipimus, honestè facere poßimus; mox, vtrum plus vtilitatis, aut damni ad nos inde rediturum sit. quòd si magnitudo periculi ea est, vt nos nostraque manifestò in casum demus, causa nulla est, quapropter pro ea re propugnationem suscipiamus, ex qua pernicies nostra proficisci potest.*

f *Cùm agitur de rege, aut principe aliquo in potestate habendo, potest is circumdari custodia, manente tamen dignitatis, quam obtinet, nomine, & luxu.*

g *Nobis malè esse possumus pati, dummodo incommodo nostro vti poßimus ad impedienda consilia, & conatus eorum, quos suspectos habemus.*

h *Princeps si quem, ob potentiam, suspectum habet, hunc probabili specie abstrahit ab ijs locis, atque ab iis exercitibus, apud quos auctoritate plurimùm potest; eumque dolis, multisque casibus obiectat. i. aut dolos ei nectit, quibus circumuentus pereat, aut ab hostibus opprimatur.*

i *Quò quis magnus, & præclarus vir pluribus dolis se petitum esse scit à principe, qui ipsius, scilicet, gloriæ inuidet, hoc debet esse intentior celerandis præclaris facinoribus. nam demus ei vitam postea per scelus eripi, non tamen poterit fraudari gloria ea, quam, in infinita posteritate est percepturus ex magnitudine rerum gestarum.*

k *Cautus dux exercitus ex præteritis, quæ sibi sæua, aut prospera euenerunt, futura colligit; quæ omnia vt rectè reputare poßit, debet singillatim scire, quibus rebus suus exercitus potißimùm superior, itemque quibus hoste sit inferior. hanc rationem qui diligenter subduxerit, nouas vincendi hostis rationes, illique incognitas haud dubiè fœliciter experietur.*

locis, iuuari ſyluis, paludibus, breui æſtate, & præmatura hyeme: ſuum militem haud perinde vulneribus, quàm ſpatiis itinerum, damno armorum adfici; feſſas Gallias miniſtrandis equis;[a] longum impedimentorum agmen opportunum ad inſidias, defenſantibus iniquum. at ſi mare intretur, promptam ipſis poſſeſſionem, & hoſtibus ignotam: ſimul bellum maturiùs incipi, legioneſque & commeatus pariter vehi: integrum equitem, equosque per ora & alueos fluminum media in Germania fore. Igitur huc intendit, miſſis ad cenſus Galliarum P. Vitellio &[1] Cantio. Silius & Anteius & Cæcinna fabricandæ claſſi præponuntur. Mille naues ſufficere viſæ, properatæque:[b] aliæ breues anguſta puppi, proraque, & lato vtero, quò faciliùs fluctus tolerarent: quædam planæ carinis, vt ſine noxa ſiderent: plures appoſitis[2] vtrinque gubernaculis, conuerſo vt repente remigio, hinc vel illinc adpellerent: multæ pontibus ſtratæ, ſuper quas tormenta veherentur, ſimul aptæ ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citæ remis agebantur alacritate militum[3] in ſpeciem ac terrorem.[4] Inſula Batauorum, in quam conuenirent prædicta, ob faciles adpulſus, accipiendisque copiis, & tranſmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas inſulas circumueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur, ſeruatque nomen & violentiam curſus quà Germaniam prçuehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, verſo cognomento, Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiuſque immenſo ore eundem in Oceanum effunditur. Sed Cæſar dum adiguntur naues, Silium legatum cum expedita manu inruptionem in Chattos facere iubet. Ipſe, audito caſtellum Luppiæ flumini adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit. neque Silio, ob ſubitos imbres, aliud actum, quàm vt modicam prædam, & Arpi principis Chattorum coniugem, filiamque raperet. Neque Cęſari copiam pugnæ obſeſſores fecere, ad famam aduentus eius dilapſi: tumulum tamen nuper Varianis legionibus ſtructum, & veterem aram Druſo ſi-

1 lego C. Anitio.

2 De hoc nauiũ genere ſic Tacit. lib. 3. hiſt. ſic, inquit, inter vndas voluuntur, pari vtrinque prora, & mutabili remigio quãdo hinc vel illinc adpellere indiſcretũ, & innoxiũ eſt.

3 Sic in vita Agric. Britannorum acies in ſpeciem ſimul, ac terrorem.

4 De hac inſula vide lib. de morib. Germ.

5 Vide lib. de morib. Germ.

OBSERVATIONES.

a *Expedito exercitu, vt ſupra obſeruaui, multò maiora geri poſſunt, quàm ſi impedimentis detineatur. quippe hæc ad inſidias opportuna, ac defenſantibus iniqua eſſe conſtat.*

b *Multa nauium genera ad inſtruendam claſſem ſunt neceſſaria: ſiquidem alias oportet eſſe breues, anguſta puppi, proráque & lato vtero, quò faciliùs fluctus tolerent; alias verò planas carinis, vt ſine noxa ſidant, cuiuſmodi videmus eſſe triremes.: alias appoſitis vtrinque gubernaculis, vt conuerſo repente remigio, hinc vel illinc adpellant: alias pontibus ſtratas, ſuper quas tormenta vehantur; ſimulq́ue ferendis equis, aut vehendo cõmeatui aptas. Sunt & alia nauium genera ſingularum gentium propria, atque adeò quæ ex præſenti vſu comparantur, vt ait Tacit. lib 3. hiſt. Quin inquit, & barbari contemptiùs vagabantur, fabricatis repente nauibus, quas cameras vocant, arctis lateribus aluum ſine vinculo æris, aut ferri connexam. Denique nauium laudes hæ ſunt, vt velis ſint habiles, citæ remis, ac poſtremò remigum alacritate agantur.*

tam disiecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haud [1] visum. & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum nouis limitibus, aggeribusque permunita. Iamque clasis aduenerat, cùm pręmisso commeatu, & distributis in legiones, ac socios nauibus, fossam, cui Drusianę nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, vt se eadem ausum libens placatusque[a] exemplo, ac [b] memoria consiliorum atque operum iuuaret. lacus inde & Oceanum vsque ad Amisiam flumen, secunda nauigatione peruehitur. Clasis Amisię relicta lęuo amne; erratumque in eo, quod non [2] subuexit: [[3]transposuit militem dextras in terras iturum.] ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuaria, nondum adcrescente vnda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batauique in parte ea dum [4] insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt. Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio à tergo nuntiatur. Missus illico Stertinius cum equite & armatura leui, [c] igni & cædibus perfidiam vltus est. Flumen [5] Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum cæteris primoribus Arminius adstitit; quesitoque an Cæsar venisset, postquam adesse responsum est, [d] vt liceret cum fratre conloqui, orauit. Erat is in exercitu cognomento Flauius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tyberio. tum permissum. progresúsque salutatur ab Arminio, qui amoris stipatoribus, vt sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent, postulat. & postquam digresi, vnde ea deformitas oris interrogat fratrem: illo locum, & prælium referente, quodnam [6] præmium recepisset, exquirit. Flauius [e] aucta stipendia, torquem, & coronam,

1 Quia tam clá dis acceptæ, quàm pietatis illorum, qui tumulum extruxerãt, gratique muneris in defunctos testis esse poterat.

2 i. Non perduxit, aut transposuit militem in dexteram ripã.

3 Hæc ex margine libri, in cõtextum, vt ego puto, irrepserunt, tanquam interpretatio illius, subuexit. tamẽ nihil muto.

4 Sic lib. 3. hist. Germani notis vadis persultabant.

5 De hoc flumine vide Paterc. lib. 2.

6 Nunc præmium appellat id, quod cùm irridebit paulò post pretium vocabit.

OBSERVATIONES.

a *Exemplo domestico, & memoria consiliorum paternorum maximi cuiusque viri pectus ad præclarißima quæque facinora mirum in modum acuitur.*

b *Hoc verè est filium esse, non tantùm ore, & reliqua specie corporis patris effigiem præ se ferre, sed illius, si vir præclarus fuit, vestigiis insistere, illius exemplum imitari, illius consilia, & præcepta memoria tenere.*

c *Cùm in defectione alicuius tam grande momentum est, vt res maximæ, quas molimur, impediri poßint, haud dubiè huius perfidia, ad terrorem cæterorum, igne, & cædibus vindicanda est.*

d *Ad disciplinam militarem potißimùm pertinet, edicere, ne quisquam illorum, qui sunt in exercitu, quicunque tandem ille est, cum hoste, nisi priùs impetrata ab imperatore venia, colloquatur, aut extra ordinem iniussu ducis sui pugnet. qui secus faxit, is, quia militarem disciplinam soluit, capitali supplicio affici debet; cuius rei illustre exemplum legitur apud Liu. lib. 8. hist. ab vrbe cond. cuius meminit Sallust. in coniurat. Catil.*

e *Siquis vir insignis cum hoste manu collata ita vulneratus est, vt ex vulnere non minima appareat deformitas oris, huic augeri stipendia debent; ac prætereà torque, corona, cæterisque donis militaribus donandus, hoc est ijs rebus honestandus est, quæ nunquam leues ideo videri poßunt, quòd sunt singularis, & eximiæ virtutis argumenta. hæc, nimirum, sunt illa decora, quæ ignobiles inserunt magnis nominibus, & nobiles eo quo sunt loco dignos præstare pergunt.*

aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio vilia seruitii [a] pretia. Exin diuersi ordiuntur: hic magnitudinem [b] Romanam, opes Cæsaris, & victis graues pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam, neque coniugem & filium eius hostiliter haberi. Ille [c] fas patriæ, libertatem auitam, [1] penetralis Germaniæ deos, matrem precum sociam; ne propinquorum & adfinium, denique gentis suæ desertor & proditor, quàm imperator esse mallet. [d] Paulatim inde ad iurgia prolapsi, [e] quominus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum iræ, armaque & equum poscentem Flauium attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, prælium-que denuntians. nam pleraque Latino sermone interiaciebat, vt qui Romanis in castris ductor popularium meruisset. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones [f] haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Præfuere Stertinius, & è numero primipilarium Aemilius, distantibus locis inuecti, [g] vt hostem diducerent. quà celerrimus amnis, Carioualda dux Batauorum erupit. eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam [h] traxere: dein coorti, & vndique effusi trudunt aduersos, instant cedentibus, [i] collectosque in orbem

1 i. intimę. quasi dicat, non ab externis gentibus accitos deos, sed quibús ab omni æuo Germanũ nomẽ curę est.

OBSERVATIONES.

a *Etsi hæc sæpe confunduntur, tamen ita distincta sunt, vt aliud sit pretium, aliud præmium; illo vilium personarum opera conducitur; hoc non alij debetur, quàm illi, qui, cùm virtute cum multis contenderet, eos sua præstantia superauit. In pretio spectatur vtilitas, in præmio decus. Iam verò stipendia possunt videri pretia; sed dona militaria propria virtute parta nequaquam. pretio enim mercenarij, præmio fortissimus quisque ad res maximas excitatur. Itaque malè Arminius seruitij pretia vocat quæ præmia dici, quod vni virtuti data sunt, debent.*

b *Aduersus eum pertinaciter magis, quàm prudenter bellum suscipitur, qui sua magnitudine cuncta complet, cuiusque immensis opibus vix pares reperiuntur. qui huius tam potentis hostis vim, quàm clementiam experiri maluit, si victus est, meritò suæ temeritatis pœnas dat. quod non accideret ei, qui ex æquo dimicat.*

c *Iustum bellum dici potest illud, quod necessitate geritur, nempe, pro propugnatione patriæ, libertatis auitæ, penatium.*

d *Fratrum odium ab iis rebus profectum quæ pertinent ad remp. solet esse multò acrius, quàm cæterorum.*

e *Hi sunt gradus irarum; vt primùm exprobretur aliquid factum, aut non factum; inde ad iurgia prolabamur; postremò pugnam conseramus.*

f *Haud est imperatorium, dare exercitum in discrimen, in locis præsertim hostilibus, iniquis, & periculosis, nisi præsidiis bene dispositis, omnibusque priùs diligenter circumspectis.*

g *Cùm hostium exercitus, si vnum in locum coeat, ingens futurus est, priusquam coalescat, præmittendus est equitatus, non simul, & cateruatim, sed locis distantibus ad hostem diducendum.*

h *Non semper qui fugere videtur verè fugit; sed fugam, scilicet, simulat, donec paulatim persequentes in loca ipsis iniqua, sibi æqua traxerit. ea re diligenter cauendum est, ne effuse fugientes semper sequamur, metu insidiarum.*

i *Qui se vndique ab hostibus circumuentos vident, optimum est vt, quò hostium se circumfundentium, & vndique effusorum impetus sustinere poßint, in orbem collecti pugnent, donec ingruentes cateruas globo frangere poßint: ipsosque tandem propria virtus, atque audacia periculo eximat.*

pars

pars congressi, quidam eminus proturbant. Carioualda diu sustentata hostium sæuitia, hortatus suos vt ingruentes cateruas globo frangerent, atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis, & suffoso equo labitur, ac multi nobilium circa: cæteros vis sua, aut equites cum Stertinio, Æmilioque subuenientes periculo exemere. Cæsar transgressus Visurgim, [a] indicio perfugæ cognoscit delectum ab Arminio locum pugnæ, conuenisse & alias nationes in syluam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides: & cernebantur ignes, suggressique propiùs [b] speculatores audiri fremitum equorum, immensique, & inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo [c] summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo [d] incorruptum foret, secum agitabat. Tribunos & centuriones læta sæpiùs, quàm comperta nuntiare, libertorum seruilia ingenia, amicis inesse adulationem, si concio vocetur, illic quoque quæ pauci incipiant, reliquos adstrepere: [e] penitus noscendas mentes, cùm secreti, & incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent. Nocte cœpta, egressus Augurali, per occulta & vigilibus ignara, comite vno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorũ vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cùm hic [f] nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem per seria, per iocos eundem animum

OBSERVATIONES

a *Diligenter cauere debet is, qui exercitui præest, ne perfugarum indicia spernat, si modò sunt verisimilia.*

b *Speculatorum opera in exercitu nunquam non est necessaria.*

c *Summæ rei discrimen tunc instare dicitur, cùm maximo conatu, totisque viribus vtrinque decertandum est: eo tempore, & loco, imperator militum animos explorare debet, an pugnam libenter, & alacri animo capessant. nam si fortè torpent, prælio omnino abstinere præstat, quàm incerto & fortasse irato Marti se permittere.*

d *Si sciret imperator quantùm in se vno, suaque diligentia est positum, nunquam profectò cuiquam de rerum summa apud se agenti, rerumque statum referenti ita fidem haberet, quin & ipse singula diligenter circumspectare, ac nosse, omnibusque locis frequens adesse vellet. quippe, ita comparatum est, vt vnusquisque rem pro suo ingenio, sæpiusque aliter, atque est, narret. amici quidem adulantur; seruorum cùm sit seruile ingenium, haud dubium est, quin ad gratiam loquantur; tribunorum, & centurionum mos est, læta potiùs, quàm vera referre; multitudo non quod ipsa sentit, sed eius, qui clamare cœperit, sensum sequitur. Itaque cautus princeps, & imperator nunquam alienis oculis videbit, nec pedibus alienis ambulabit; sed nulli, nisi sibi credens, ex eo, quod viderit audiuerit, cognouerit, quid facto opus sit, consultabit.*

e *Si princeps subiectorum, aut imperator militum mentes planè nosse studet, non debet eos vocare in concionem, quò mendacia, & simulationes quàm sæpißimè veniunt, sed ipse varia veste exornatus, ac in dißimulationem sui compositus interesse iis locis, in quibus homines solent nudare animos suos; cuiusmodi sunt conuiuia, vbi quisque liberè quid animi habeat, tam per seria, quàm per iocos palam facit. hac ratione ea cognosci maximè possunt, quæ ad rerum summam pertinent.*

f *Hæ sunt laudes duci à militibus plerunque tribui solitæ; nobilitas, decor, patientia, comitas.*

laudibus[a] ferrent: [b] reddendamque gratiam in acie faterentur. ſimul perfidos & ruptores pacis vltioni & gloriæ mactandos. Inter quæ vnus hoſtium Latinæ linguæ ſciens, acto ad vallum equo, voce magna, coniuges, & agros, & ſtipendii in dies, donec bellaretur, ſeſtertios centenos, ſi quis transfugiſſet, Arminii nomine pollicetur. Incendit ea [c] contumelia legionũ iras; veniret dies, daretur pugna, ſumpturũ militẽ Germanorũ agros, tracturum coniuges: accipere omen, & matrimonia ac pecunias hoſtium prædæ deſtinare. Tertia ferme vigilia adſultatum eſt caſtris, ſine coniectu teli, poſtquam crebras pro munimentis cohortes, & nihil[1] remiſſum ſenſere. [d] Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque ſe[2] operatum, & ſanguine ſacro reſperſa prætexta, pulchriorem aliam manibus auiæ Auguſtæ accepiſſe. Auctus omine, addicentibus auſpiciis, vocat concionem, & quæ [e] ſapientia præuiſa, aptaque imminenti pugnæ diſſerit. [f] Non campos modò militi Romano ad prælium bonos, ſed, ſi [g] ratio adſit, ſyluas & ſaltus. [h] nec enim immenſa barbarorum ſcuta, enormis[3] haſtas inter truncos arborum, & enata humo virgulta perinde haberi quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina: denſarent ictus, ora mucronibus quærerent: non[4] loricam Germano, non galeam: ne ſcuta quidem ferro, neruoue firmata, ſed viminum textus, vel tenuis, & fucatas[5] colore tabulas.[6] primam vtcunque aciem haſtatam: cæteris præuſta aut breuia tela. iam [i] corpus, vt viſu toruum, & ad breuem

1 De ſueta, diligentique cuſtodia, & vigiliis.
2 Sacris.

3 Quas frameas Germani vocãt lib. de morib. Germ.
4 Sic lib. de morib. Germ. paucis loricæ: vix vni, alteriue caſſis, aut galea.
5. Sic li. de morib. German. ſcuta tãtùm lectiſsimis coloribus diſtinguunt.
6. Ante primã aciem pedites ex omni iuuẽtute delectos Germani locãt. ibid.

OBSERVATIONES.

a *Ea demum vera laus dici debet, quæ vltro tribuitur abſenti ab iis, qui dictorum, & factorum eius ſunt oculati teſtes. certè vera laus imperatoris ab exercitu profecta omni triumpho anteponi debet.*

b *Quæ maxima gratia optimo imperatori ab exercitu reddi poteſt, non alia eſt, quàm vt in acie miles fortem, ac ſtrenuum ſe præſtet.*

c *Contumeliam is mihi infert, qui me inuitat ad coeundam ſceleris ſocietatem.*

d *Neque nouum, neque abſurdum eſt, ea facto comprobari, quæ magno alicui viro ſecundum quietem viſa ſunt.*

e *Is cui commiſſus exercitus eſt, non temerè concionem alloqui; ſed priùs ſapienter præuidere quod facto opus eſt, mox id in concione cùm res, tempuſque poſtulat, diſſerere debet.*

f *Bono militi ac ſtrenuo ſingula loca ſunt bona ad prælium.*

g *Cùm omnia mortalium, tum verò potiſsimùm res bellicæ non temeritate, ſed ratione adminiſtrari debent.*

h *Bonus dux exercitus is meritò dici poteſt, qui pro ratione temporis, locorum, armorum, tam hoſtilium, quàm ſuorum, militem quomodo in acie ſe gerere debeat, docet.*

i *Quemadmodum ignaui militis hæc eſt vera deſcriptio, vt corpus habeat viſu quidem toruum, ſed ad breuem impetum validum; deinde ſine cura ducum abeat, fugiat, pauidus aduerſis, inter ſecunda non diuini, non humani iuris memor; ita bonus, ac ſtrenuus miles is dicendus eſt, qui ſtatura eſt militari, vultu non toruo, ſed grato, neque tamen mollitiem indicante; qui diu irruentis hoſtis impetus ſuis viribus ſuſtinet; qui vulneratus prælio non excedit; qui duci obſequitur, eique in periculo vbique comes adeſt, atque aduerſo corpore pugnat; in aduerſis intrepidus; inter ſecunda non inſolens, ſed modeſtus eſt.*

impetum

impetum validum, ſic nulla vulnerum patientia, ſine pudore flagitii, ſine cura ducum, abire, fugere, pauidos aduerſis, inter ſecunda, non diuini, non humani iuris memores: Si tædio viarum ac maris [1] finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim, quàm Rhenum: neque bellum vltra; modò ſe patris patruique veſtigia prementem iisdem in terris victorem ſiſterent. Orationem ducis ſecutus militum ardor, ſignumque pugnę datum. Nec Arminius, aut cęteri Germanorum proceres omittebant ſuos quiſque teſtari; Hos eſſe Romanos Variani exercitus fugaciſſimos, qui [a] ne bellum tolerarent, ſeditionem induerint: quorum pars [2] onuſta vulneribus tergum, pars fluctibus & procellis fractos artus infenſis rurſum hoſtibus aduerſis diis obiiciant, nulla boni ſpe: claſſem quippe & auia Oceani quæſita, ne quis venientibus occurreret, ne pulſos premeret: ſed vbi miſcuerint manus, inane victis ventorum remorumue ſubſidium. [b] meminiſſent modò auaritiæ, crudelitatis, ſuperbiæ: [c] aliud ſibi reliquum quàm tenere libertatem, aut mori ante ſeruitium? Sic accenſos & prælium poſcentes in campum, cui Idiſtauiſo nomen, deducunt: is medius inter Viſurgim & colles, vt ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium reſiſtunt, inæqualiter ſinuatur. Ponè tergum inſurgebat ſylua editis in altum ramis, & pura humo inter arborum truncos. Campum & prima ſyluarum barbara acies tenuit: ſoli Cheruſci iuga inſedere, vt præliantibus Romanis deſuper incurrerent. Noſter exercitus ſic inceſſit: auxiliares Galli, Germanique [d] in fronte: poſt quos pedites ſagittarii, dein quatuor legiones, & cum duabus prætoriis cohortibus, ac delecto equite [e] Cæſar: exin totidem aliæ legiones, & leuis armatura cum equite ſagittario, ceteræque ſociorum cohor-

1 Tam exercitæ militiæ. id quod in ſeditione poſtulauerant.

2 Non aduerſo corpore, ſed in tergo acceptis.

OBSERVATIONES.

a *Hæc eſt natura malorum, atque ignauorum militum, vt ſeditionem induant, ne bellum tolerent.*

b *Extrema pars orationis illius, qui militem ad vlciſcendum hoſtem accendere vult, debet continere eorum enumerationem, propter quorum atrocitatem bellum, omnium conſenſu, ſuſceptum eſt, vt inde iræ militares, & ſtudium vltionis intendatur.*

c *Quid aliud præclaro viro reliquum eſſe debet, quàm tenere libertatem, aut mori ante ſeruitium? certè mortem ſeruituti anteponendam eſſe ſummorum hominum exemplis doceri poſſumus.*

d *A maximis viris obſeruatum legimus, vt auxiliares copiæ, ſi prælium committendum erat, partim in fronte exercitus, ne legiones proderent, ſed vellent nollent manus cum hoſte conſererent; partim à tergo, & in vltimo agmine permixtæ Romano militi collocarentur; at robur legionum medium eſſet, nempe, omne vniuerſi exercitus momentum, quod & hoſtem vinceret, & ſocios in officio contineret.*

e *Prudens imperator, ſi fortè prælio cum hoſte decertandum eſt, ita diſponit exercitum, vt ſe medium in eo, cum firmo equitatu collocet, non vt ſibi loco caueat, ſed vt inde, tanquam è ſpecula, omnes in partes oculos conijcere, labantes hortari, pauidos increpare, laborantibus, ac periclitantibus adeſſe, & ſubuenire, aliaque ducis munia obire poſſit.*

tes.[a] Intentus paratusque miles vt ordo agminis in aciem adſiſteret. Viſis Cheruſcorum cateruis, quæ per ferociam proruperant, validiſſimos equitum incurrere latus, Stertinium cum cæteris turmis circungredi, tergaue inuadere iubet, ipſe in tempore adfuturus. Inter ea pulcherrimũ augurium octo [b] aquilæ petere ſyluas, & intrare viſæ, imperatorem [1] aduertere: [c] exclamat, irent, ſequerentur Romanas aues, propria legionum numina. Simul pedeſtris acies infertur, & præmiſſus eques poſtremos, ac latera impulit. Mirumque dictu, duo hoſtium agmina [d] diuerſa fuga, qui ſyluam tenuerant in aperta, qui campis adſtiterant, in ſyluam ruebant. Medii inter hos Cheruſci collibus detrudebantur; inter [2] quos [e] inſignis Arminius manu, voce, vulnere ſuſtentabat pugnam. Incubueratque ſagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes ſigna obieciſſent: niſu tamen corporis & impetu equi peruaſit, oblitus faciem ſuo cruore, ne noſceretur. quidam adgnitum à Chaucis inter auxilia Romana agentibus, emiſſumque tradiderunt. [3] Virtus ſeu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. Cæteri paſsim trucidati. & pleroſque tranare Viſurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, poſtremò moles ruentium, & incidentes ripæ operuere. quidam turpi fuga in ſumma arborum niſi, ramiſque ſe occultantes, admotis ſagittariis per ludibrium figebantur: alios prorutæ arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. Quinta ab hora diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaueribus atque armis oppleuere, repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, vt [f] non dubio euentu porta-

1 Sic 3. hiſtor. aduertit ea res Veſpaſiani animum.

2 Sic lib, xv. Annal. cùm per hęc, atque talia Marcellus inueheretur toruus & minax voce, vultu, oculis ardeſceret &c. & lib. 3. hiſtor. vbi plurimus labor vnde aliqua ſpes cõſilio, manu, voce inſignis hoſti, &c. & eod. lib. is in vallum regreſſus, deturbatis qui reſiſterent, conſpicuus manu, ac voce capta caſtra conclamauit, & li. 1. hiſt. ſtricto pugione occurrẽs armatis, & ſcelus exprobrans, ac modò manu, modò voce vertendo in ſe perculſores, &c.

3 Sic Virg. 2. Aeneid. dolus an virtus, quis in hoſte requirat?

OBSERVATIONES.

a *Et hoc inter præcipua militaris diſciplinæ capita connumerari debet, vt, cum inſtat prœlium, intentus, paratuſque miles ſit, vt ordo agminis in aciem aßiſtat, hoc eſt, vt non confuſè, ſed quo quiſque loco conſiſtere debet, eo ſtet.*

b *Cùm aquilæ eſſent aues Romanæ, ipſaque adeò legionum numina, non mirum eſt ſi, vbicunque aſpicerentur, id Romanis pulcherrimum augurium erat. Sic lib. 1. hiſt. lætum, inquit, augurium Fabio Valenti, exercituique quem in bellum cogebat, ipſo profectionis die, aquila leui meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ præuolauit, longumque per ſpatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, vt, haud dubium magnæ & proſperæ rei omen acciperetur.*

c *Non vulgaris prudentiæ eſt, ſingula fortuita, etſi futilia alioquin videri poſſunt, in ſapientiam vertere; nec tam veritati, quàm multitudinis opinioni, prout res poſtulat, ſubſeruire. ita Germanicus ſapientiſsimè aquilarum fortè præteruolantium augurio vſus eſt ad inflammandos militum animos, vt alacriùs, tanquam Deo duce, ac victoriæ certi in hoſtem ferrentur.*

d *In fuga rationis eſt nihil; fugit quà quiſque poteſt.*

e *Is demum dux mihi tanquam fortis, & acer probatur, qui inter ſuos effuſè fugientes ipſe inſignis manu, voce, vulnere, ſi fortè vulneratus eſt, ſuſtentat pugnam; hoc eſt, & ducis, & militis munia ſimul obit, eaque ratione inclinatam, aut etiam perditam rem reſtituit.*

f *Plerunque accidit, vt, qui inſolenter ſibi victoriam ante pugnam in manibus eſſe gloriatur, huius iactantia infelici exitu concludatur.*

uerant

uerant. [a] Miles in loco prælii Tyberium imperatorem ſalutauit, ſtruxitque aggerem & in modum trophæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, [b] quàm ea ſpecies dolore & ira adfecit. Qui modò abire ſedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt plebes, primores, iuuentus, ſenes, agmen Romanum repente incurſant, turbant, poſtremò deligunt locum flumine & ſyluis clauſum, arcta intus planitie, & humida; ſyluas quoque profunda palus ambibat, niſi quòd latus vnum Angriuarii lato aggere extulerant, quo à Cheruſcis dirimerentur. hic pedes adſtitit; equitem propinquis lucis texere, vt ingreſſis ſyluam legionibus à tergo foret. [c] Nihil ex iis Cæſari incognitum: conſilia, locos, prompta, occulta nouerat, aſtusque hoſtium in perniciem ipſis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem [d] campumque. Peditum aciem ita inſtruxit, vt pars æquo in ſyluam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur. [e] quod [1] arduum ſibi, cætera legatis permiſit. quibus plana euenerant, facilè inrupere: quis impugnandus agger, vt ſi murum ſuccederent, grauibus ſuperne ictibus conflictabantur. Senſit dux imparem cominus pugnam, [f] remotisque paulùm legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hoſtem iubet. Miſſæ è tormentis haſtæ. quantoque conſpicui magis propugnatores, tantò pluribus vulneribus deiecti. Primus Cæſar cum prætorijs cohortibus capto uallo dedit impetum in ſyluas. cōlato illic gradu certatum. Hoſtem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebāt. [g] vtriſque [h] neceſſitas in loco, ſpes in virtute, ſalus ex victoria. Nec minor Germanis animus, ſed genere pugnæ & armorum ſuperabantur, cū

1. Sicli. 13. Ann. Sibique quod validiſſimum in ea præfectura cognomento Volandum ſumit: minora Cornelio Flacco legato, & Iſteo Capitoni caſtrorū præfecto mandat.

OBSERVATIONES.

a *Ad æternam memoriam inſignis alicuius victoriæ, quo in loco parta eſt, ibi ab exercitu princeps ſalutari, ſtrui agger, armaque in modum trophæorum imponi debent, ſubſcriptis nominibus gentium ab eo victarum, cuius auſpiciis bellum geritur.*

b *Non tam vulneribus, luctu, excidijs, cladeque irritantur homines, quàm ignominia accenduntur ob ſpolia ſibi erepta, hoſtibus gloriæ, ſibi perpetua ignominiæ monimenta.*

c *Si imperator quam debet diligentiam adhibet in cognoſcendis hoſtium conſilijs, locis, promptis, occultis, haud dubium eſt, quin illorum aſtus in perniciem ipſis vertat.*

d *Nihil in re bellica magis tritum eſt, quàm equitatum campo, & locis apertis locari debere.*

e *Hoc eſt argumentum maximi, ac præſtantiſſimi ducis, quod arduum eſt, id ſibi ſumere, cætera iis, quibus mandata ſunt munia exercitus, permittere.*

f *Ridiculè quidam ſentiunt, nunquam inde referendum eſſe quò ſemel intuleris, pedem, ac proinde impetu magis, belluarum more, quàm ratione, & conſilio cum hoſte pugnandum. quam ſanè ſententiam veritati apertè repugnare, hoc Germanici prudentiſſimi ducis exemplo doceri quiſque poteſt.*

g *Cùm neceſſitas eſt in loco, hoc eſt, cùm æquis locis ita pugnatur, vt hoſtium illinc excedere neutri liceat, ſpes omnis eſt in virtute, ſalus ex victoria.*

h *Neceſſitas ſpem, ſpes virtutem, virtus victoriam, victoria ſalutem parit.*

ingens multitudo arctis locis [a] prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus & velocitate corporũ vteretur, coacta stabile ad prælium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, & insidẽs capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret, [b] imprompto iam Arminio ob continua pericula, siue illum recens acceptum vulnus tardauerat. Quin & Inguiomerum tota volitantem acie, [c] fortuna magis quàm virtus deserebat. Et Germanicus quò magis agnosceretur, [d] detraxerat tegimen capiti, orabatque insisterent cædibus, nil opus captiuis, solam [e] internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem [f] faciendis castris: cæteræ ad noctẽ cruore hostium satiatæ sunt. Equites ambiguè certauere. [g] Laudatis pro concione victoribus Cæsar congeriem armorum struxit, [h] superbo cum titulo, DEBELLATIS INTER RHENVM, ALBIMQVE NATIONIBVS, EXERCITVM TYBERII CAESARIS EA MVNIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. De [i] se nihil addidit, metu inuidiæ, an ratus [k] conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angriuarios Stertinio mãdat, ni deditionẽ properauissent. atque illi supplices nihil abnuendo, [l] veniam omnium accepere. Sed æstate iã adulta, legionum aliȩ itinere terrestri in hybernacula remissæ: plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano inuexit. Ac primò placidum æquor mille nauiũ remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando: simul variis vndique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pauidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel [m] intempestiuè iuuat, offi-

OBSERVATIONES.

a *Cui militi est prælonga hasta, is neque adsultibus, neque velocitate corporis vti potest. sed est bonus ad stabile prælium; cuiusmodi hodierno die videtur esse hastata acies Heluetiorum.*

b *Non est nouum, promptissimum quemque ob continua pericula, impromptum reddi.*

c *Sua laude is nequaquam fraudari debet, quem fortuna magis, quàm virtus deserit.*

d *Interdum res postulat, vt se imperator de facie militibus cognoscendum præbeat, vt ij alacriùs, quippe sub ipsius ducis oculis imperata faciant.*

e *Qui bellum gerit cum hoste barbaro, infensissimo, & cum quo nulla pax firmari potest, non tam captiuis, quàm cædibus insistere debet; quando, scilicet, sola internecio gentis finem bello est allatura.*

f *Legiones ipsæmet sibi castra faciebant.*

g *Post insignem victoriam, victor exercitus pro concione ab imperatore laudari debet.*

h *Congeries armorum, vbi parta est insignis aliqua victoria strui debet; addendusque est titulus pro dignitate principis, & magnitudine victoriæ.*

i *Vir insignis, ac potissimùm is, qui proximus principi destinatur, etsi res maximas gessit, tamen abstineat à magnifica prædicatione rerum ab se præclarè gestarum.*

k *Conscientia præclarè factorum adeò illustre testimonium est, vt, qui ea sustentatur, externa facilè negligat.*

l *Qui se nobis dedunt, ac supplices nihil abnuunt, venia digni sunt.*

m *Intempestiuè aliquem iuuare, est ei impedimento esse.*

cia.

cia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cœlum, & mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini Septentrionis horridior rapuit, disiecitque naues in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptas, vel per occulta vada infestas. quibus paulùm ægreque vitatis, postquam mutabat æstus, eodemque quò ventus ferebat, non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentis vndas poterant: equi, iuměta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò leuarentur [1] aluei [2] manantes per latera, & fluctu superurgente. Quantò violentior cætero mari Oceanus, & truculentia cœli præstat Germania, tantum illa clades nouitate & magnitudine excessit, hostilibus circùm litoribus, aut ita vasto & profundo, vt creditur nouissimum ac sine terris mare: pars nauium haustę sunt; plures apud insulas longiùs sitas eiectæ: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa tolerauerant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit; quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos & prominentis oras, cùm se tanti exitij reum clamitaret, vix cohibuere amici, quò minus eodem mari opperteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudæ naues raro remigio, aut intentis vestibus, & quędam à validioribus tractæ reuertere, [a] quas raptim refectas misit, vt scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique. multos Angriuarij nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere. quidā in Britanniā rapti, & remissi à regulis. Vt quis ex longinquo reuenerat, [b] miracula narrabant, vim turbinū, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & belluarum formas, visa, [c] siue ex metu credita. Sed fama classis amissę, vt Germanos ad spem belli, [d] ita Cęsarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malouendus nuper in deditionem acceptus propinquo loco defossam Varianę legionis [e] aquilam modico pręsidio seruari indicat. Missa extemplo manus, quæ hostem à fronte eliceret, alij qui terga circumgressi recluderent humum. & vtrisque adfuit fortuna. eò promptior Cæsar pergit introrsus, populatur, exscindit

1. i. naues. Salust. Liu. & Paterc.
2. Laxis laterū cōpagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fathiscūt. Virg. 1. Æneid.

OBSERVATIONES.

a *Si qua clades accepta est iniuria temporis, potiùs quàm inscitia ducis, ipse damnum protinus resarcire debet nempe, vt miles intelligat, suam salutem imperatori curæ esse.*
b *Qui ex longinquo reueniunt plerunque miracula narrant.*
c *Multa metu creduntur, quæ visa plerique autumant.*
d *Quò magis fama insignis alicuius infortunij cladisque acceptæ hostem ad spem belli, hoc magis imperatorem ad illud coercendum erigere debet.*
e *Non minùs est honorificum signa militaria priùs amissa recuperare, quàm fuit ignominiosum ea amisisse.*

non ausum congredi hostem, aut sicubi restiterat, statim pulsum, nec vnquã magis (vt ex captiuis cognitum est) pauentem.[a] Quippe inuictos & nullis casibus superabiles Romanos prędicabant, perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, & veluti aucti numero inrupissent. Reductus inde in hiberna miles, lætus animi, quod aduersa maris expeditione prospera pensauisset. addidit munificẽtiam Cæsar,[b] quantum quis damni professus erat, exoluendo. Nec dubium habebatur,[c] labare hostes, petendaeque pacis consilia sumere, & si proxima æstas adijceretur, posse bellum patrari.[d] sed crebris epistolis Tyberius monebat, rediret ad decretũ triumphũ: satis iam euentuum, satis casuum: prospera illi & magna prælia: eorum quoque meminisset, que venti & fluctus nulla ducis culpa, grauia tamen & sæua damna intulissent: se nouies à diuo Augusto in Germaniam missum,[e] plura[1] cõsilio, quàm vi perfecisse: sic Sicambros in deditionem acceptos, sic Sueuos, regemque Maroboduum pace obstrictum: posse & Cheruscos cæterasque rebellium gentes,[f] quando Romanæ vltioni cõsultum est,[g] internis discordijs relinqui. Precãte Germanico annum[2] efficiendis cœptis, acriùs modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia præsens obiret. Simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret[h] materiem Drusi fratris gloriæ, qui nullo tum alio hoste, nonnisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium, & deportare lauream posset.[i] Haud cunctatus est vltra Germanicus, quanquam fingi ea, seque per inuidiam parto iam decori abstrahi intelligeret. Sub idem tempus è familia Scriboniorum[3] Libo Drusus defertur moliri

1. Sic lib. 12. Ann. Pleraq; in summa fortuna, auspiciis, & consiliis, quàm manib' geri.

2. i. perficiendis vt. lib. 4. Ann. effectis in quæ tendi. & lib. 15 finiuitque tempus intra quod effectis dominus, &c.

3. Vide Senecã epist. 71.

OBSERVATIONES.

a *Virorum fortium animi non modò accepta insigni aliqua clade non remittuntur, aut infringuntur, quin potiùs ad maiora audenda incenduntur.*

b *Exercitus damna, quæ quisque professus est, exoluere militibus imperator, si potest, debet.*

c *Labascunt sine dubio ij, quibus cum eo hoste res est, quem nullæ clades, nullæ aduersæ res frangere potuerunt. quippe hæc est illa constantia, quam magis laudare, aut in aliis admirari, quàm ipsi præstare plerunque homines possunt.*

d *Supra iam adnotaui hunc esse morem principum suspitiosorum, quique eorum, qui ipsis operam præstant, gloriæ inuident, vt eos honesta aliqua specie reuocent à cursu rerum gestarum, ac parto iam decori abstrahant.*

e *Prudens imperator & princeps plura consilio, quàm vi perficit.*

f *Ad maiestatem imperii, ac principis dignitatem maximè pertinet, summa ope niti, ne qua iniuria publicè facta inulta relinquatur. præstantissimum autem vltionis genus est, vt vi, & armis nostra vindicemus ab iis, à quibus armatis iniuria nobis illata est.*

g *Nulla maior vlciscendi hostis ratio est, quàm vt relinquatur internis, & ciuilibus discordiis.*

h *Præclariùs omnino cũ iis agitur, quibus aliquis hostis est, quàm cum iis, quibus omnino nullus est. illi enim habent materiem gloriæ, quam viri principes per omnia quærere debent; hi nonnisi senescere otio possunt.*

i *Magnum est argumentum hõminis modesti, ac prudentis, dissimulare ea, quæ in speciem sui honoris gratia, re autem ipsa contra se fiunt à suspitioso, inuidoque principe, eoque qui plus potest.*

res nouas.[a] Eius negotij initium, ordinem, finem curatiùs differam, quia tum primùm reperta sunt, quę per tot annos Remp. exedere. Firmius [1] Catus Senator ex intima Libonis amicitia, iuuenem improuidum & [b] facilē inanibus, ad Chaldęorum promissa, Magorum sacra, [c] somniorum etiā interpretes impulit, dum proauum, Pōpeium amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Cæsares, plenā imaginibus domum ostētat, hortaturque ad luxum & æs alienum, [d] socius [e] libidinum & [f] necessitatum, quò pluribus [g] indiciis inligaret. Vt satis testium, & qui serui eadem noscerēt, reperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine, & reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tyberio vsus erat. Cæsar [h] indicium haud aspernatus, [i] cōgressus abnuit. Posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare. Atque interim Libonem [k] ornat [l] prætura, conuictibus adhibet, non vultu alienatus, non [m] verbis commotior. [n] adeò irā condiderat, cunctaque eius dicta factaque cùm prohibere posset, [o] scire malebat: donec

1 hic post octo annos quia falsis maiestatis criminibus sororem petiuerat, senatu pulsus, eique exilium Tiberius deprecatus est. Lib 4.

OBSERVATIONES

a *Earum rerum initia, ex quibus aliquid insigne ortum est curatiùs considerare solemus.*

b *Homines improuidi, quibusque sunt ingenia & ventosa, & facilia, hoc est, mens ægra, & mobilis, ad inanes, falsas, ac superstitiosas disciplinas, ac detestanda sacra, nullo negotio, impelluntur.*

c *Eadem est ratio illorum, qui interpretantur somnia, & Chaldæorum, & Magorum, hoc est, superstitiosas artes sectantium.*

d *Illius amicitia à quo ad vitia impellimur, & periculosa, & perniciosa est.*

e *Mi Plautus, vt est in prologo Trinummi, nomen luxuriæ indidit: Tum mihi gnatam hanc is esse voluit, Inopiam.*

f *Is intimus amicus videri potest, qui non solùm cùm felices sumus, sed & tempore nostro difficili, & calamitoso eandem fortunam, qua premimur, & ipse nobiscum, volens, patitur.*

g *Certa indicia dici possunt ea, quæ petuntur ex intima alicuius vita, mente, consilijs, dictis, factis singulis.*

h *Quacunque tandem de re indicia ad se perferantur, ea minimè princeps aspernari debet.*

i *Non est ex dignitate principis vt continuò ad ipsum admittantur ij, qui ab se aduersus aliquem indicia, & accusationes deferre profitentur; quando per internuntios res commodè, & occultè agi potest.*

k *Cùm quis apud principem alicuius criminis insimulatur, non properè prudens princeps in eum animaduertet, aut rem in disquisitionem vocabit, aut palam faciet, se eius rei certiorem esse factum; sed vt certioribus indiciis ad obiectorum criminum cognitionem perueniat, debet se sustinere, donec res ad maturitatem perducta sit. contentus interim eo, vt sciat quæ agantur. Vt verò ipsum scire, nemo suspicari poßit, adeò ei ira est condenda, & induenda simulatio, vt eum, qui accusatur, augeat præmiis, & honoribus. hac ratione nihil temerè, aut præposterè committet, cuius postea sit pœnitendum.*

l *Fallitur interdum qui se ideò à principe amari putat, quòd ab eo ornatur iis dignitatibus, quæ maximæ sunt. quippe multa principes in speciem agunt, quæ re ipsa aliò, quàm vulgus putat, referuntur.*

m *Dißimulatio nō tantùm in vultu, sed & in verbis consistit, quibus maximè animi sensa declarantur, & occultantur.*

n *Animi valdè sedati argumentum est, affectus animi ita condere vt nulla ratione cognosci & perrumpi poßint.*

o *Princeps in eo diligentißimum se præbere debet, vt singula quæ vspiam aut dicuntur, aut fiunt, sciat. nam quæ scit, ea prohibere potest, cùm vult.*

Iunius quidam tentatus vt [a] infernas vmbras carminibus eliceret, [b] ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, [c] auidumque famæ malæ. Statim corripit reum, adit consules, senatus cognitionem poscit, & vocantur patres, addito, consultandum super re magna & atroci. Libo interim, veste mutata, cum primoribus fœminis, circumire domos, orare adfines,[1] vocem aduersum pericula poscere. [d] abnuentibus cunctis cùm diuersa prætenderent, eadem formidine, die senatus metu & ęgritudine fessus, siue, vt tradidere quidá, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiæ, innisusque fratri, & manus ac supplices voces ad Tyberium tendens, [2] immoto eius vuultu excipitur. Mox libellos & autores recitat Cæsar, ita [e] moderans, ne lenire, néue asperare crimina videretur. Accesserant præter Trionem & Catum accusatores Fonteius Agrippa, & C. Liuius, [f] certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Liuius, quia nec ipsi inter se concederent, & Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vecordes adeò, vt consultauerit Libo, an habiturus foret opes, quîs viam Appiam Brundusium vsque pecunia operiret. Inerant & alia huiuscemodi [g] stolida, vana, si molliùs acciperes, miseranda. Vni tamen libello, manu Libonis, nominibus Cæsarum aut senatorū, additas atroces, vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo, adgnoscentes seruos [h] per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatusconsulto, [i] quæstio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tyberius, [k] mancipari singulos actori publico iubet:

1. i. defensionē & patronum, quomodo vsus est Cic. in orat. pro Arch. poëta.

2. libr. 16. Ann. donec princeps immobilē se precibus, & inuidiæ iuxta ostendit.

OBSERVATIONES.

a *Infernas vmbras carminibus elicere, est crimen atrox, ac legibus, & pœna coercendum.*

b *Qui rogatus est vt aliquod scelus patraret, duabus de causis eius rei indicia ad magistratus deferre debet: nam eum, qui se tam prauæ mentis existimauit, vt scelestè aliquid faceret, vlciscitur: & si quà alià fortè res ad magistratum perueniret, eius quoque criminis reus & ipse videri posset, si non illico totius indicium ad eum, cui id iurisdictionis est, detulit.*

c *Quædam reperiuntur ingenia acria simul, & auida quidem famæ, sed malæ.*

d *Cui atrocia crimina, præsertim maiestatis, obiiciuntur, huic nemo, ne adfines quidem ipsi adesse audent, ne & ipsi eodem crimine contacti videantur.*

e *Crimine, quod alicui obiicitur, nondum probato, ita princeps, quiue pro principe est, de eo loqui, eaque moderatione vti debet, ne quicquam lenire aut asperare videatur. hoc imprimis in omnibus iudicijs obseruandum est.*

f *Cùm in peroratione, seu epilogo grande totius causæ momentum sit, persæpe contendebant oratores, cuinam hoc ius perorandi daretur: nempe, qui perorauerat, hic pene vnus aut reum subleuasse, aut totam accusationem peregisse dicebatur.*

g *Vecordia, stoliditas, vanitas miseratione potiùs est digna, quàm pœna & supplicio vindicanda.*

h *Heu miseram seruorum conditionem, qui negante quæ obiiciuntur, domino, per tormenta, interrogantur.*

i *Planè iniquum videtur, quæstionem de seruis haberi in caput domini.*

k *Ecqua tandem lex est, cui à validiore, callida iuris interpretatione non fiat fraus?*

ſcilicet, vt in Libonē ex ſeruis, ſaluo ſenatuſconſulto quæreretur. Ob quæ poſterum diem reus petiuit. Domumque digreſſus, extremas preces P. Quirino propinquo ſuo ad principem mandauit. [a] reſponſum eſt, vt ſenatum rogaret. Cingebatur interim milite domus; ſtrepebant etiam in veſtibulo, vt audiri, vt aſpici poſſent, cùm Libo ipſis, quas in nouiſſimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percuſſorem, præhenſare ſeruorum dextras, inſerere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, euertentibus adpoſitum menſa lumen, feralibus iam ſibi tenebris [b] duos ictus in viſcera direxit. Ad gemitum conlabentis, adcurrere liberti: & cæde viſa miles abſtitit. [c] Accuſatio tamen apud patres adſeueratione eadem [1] peracta. [d] iurauitque Tyberius [e] petiturum ſe vitam, quamuis nocenti, niſi [f] voluntariam mortem properauiſſet. [g] Bona inter accuſatores diuiduntur: & præturæ extra ordinem datæ his qui ſenatorii ordinis erant. Tunc Cotta Meſſalinus ne [h] imago Libonis exequias poſterorum comitaretur cēſuit: Gn. Lentulus ne quis Scribonius cognomentum Druſi adſumeret. [i] ſupplicationum dies Pomponij Flacci ſententia conſtituti: vt dona Ioui, Marti, Concordiæ, vtque Iduum Septembrium dies, quo ſe Libo interfecerat, dies feſtus haberetur. L. P. & Gallus Aſinius, & Papius Mutilius, & L. Apronius decreuere, quorum autorita-

1 Id quod poſtea euenit Cn. Piſoni, mortuo.

OBSERVATIONES.

a *Cùm quis maieſtatis poſtulatus ad principis clementiam confugit, hunc princeps reiicere debet ad ſenatum; ne aut indulgentia ſua ſibi noceat; aut ſæuitia, homines offendat, atque abalienet.*

b *Animus ſibi malè cōſcius nihil magis odit, quam lucem hanc: idque adeò vt, ſi neminem ipſi nocentem animam eripere velle videt, eò furoris ab deſperatione perducatur, vt, ſibi ipſe manus afferat.*

c *In reum maieſtatis, etſi fato functus eſt, accuſatio nihilominus peragitur, ac ſi viueret; nempe ad damnandam eius memoriam.*

d *Cùm licet principi impune, hoc eſt, ſine vllo ſuo facto, & damno oſtentare ſuam clementiam, id nnnquam omittat. idem obſeruauit Nero. vt eſt lib. 15. Annal. Et cùm damnatio, inquit, inſtaret, brachiorum venas Torquatus interſcidit; ſecutaque Neronis oratio ex more; Quamuis ſontem, & defenſioni meritò diffiſum, victurum tamen fuiſſe, ſi clementiam iudicis expectaſſet. Certè nouum imperium inchoantibus, vt ait Tacit. lib. 4. hiſt. vtilis eſt clementiæ fama.*

e *Nouus princeps quamuis penes vnum ſe vitæ, & necis omnium poteſtas ſit, tamen verba ſua ſemper flectere debet ad modeſtiam, tanquam ſi ſua ſenatui autoritas maneat: certè Tiberius non ſe Liboni vitam daturum, ſed petiturum dixit. Sic de Apuleia; adulterij, inquit, grauiorem pœnam deprecatus. &c. Simile eſt illud quod de Tiberio narrat Sueton. Alium, inquit, dicentem ſacras eius occupationes, & rurſus alium auctore eo ſenatum ſe adijſſe, verba mutare, & pro auctore ſuaſorem, pro ſacris laborioſas dicere coegerit.*

f *Aſtuti principes ſua ſæuitia multos manus ſibi afferre cogunt, metu ſupplicij inſtantis; quam poſtea ipſi voluntariam mortem appellant; ac ſi non rei tam diræ ipſi cauſam dederint.*

g *Haud laudato exemplo fit, vt bona rei mortui inter accuſatores diuidātur. Sed hoc ſuſpitioſi principes agunt; vt, hac illecebra ad recentes accuſationes illud hominum genus promptiùs reddatur.*

h *In odium illius, qui maieſtatis damnatus eſt, tum nomen, tum imago ipſius poſt mortem ignominia notatur.*

i *Quo die Reſpub. liberata eſt inſigni aliquo periculo ſupplicationes decerni, iſque dies feſtus celebrari debet.*

tes, adulationesque retuli, vt sciretur [a] vetus id in Rep. malum. [b] Facta & de [1] Mathematicis Magisque Italia pellendis senatusconsulta: quorum è numero L. Pituarius saxo deiectus est. In P. Martium consules extra portam Exquilinam, cùm [2] classicum canere iussissent, more prisco aduertere. Proximo senatus die, multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio consulari, Octauio Frontone prætura functo: [c] decretúque ne [d] vasa auro solida ministrandis cibis fierent; ne [e] vestis [3] serica viros fœdaret. Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, supellectili, familiæ. [f] Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid è Rep. crederent, loco sententiæ promere. Contra Gallus Asinius disseruit, [g] auctu imperij adoleuisse etiam priuatas opes; idque non nouum, sed è vetustissimis moribus: aliã apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam, & [h] cuncta [4] ad Remp. referri: qua tenui, angustas ciuium domos; postquam eò magnificentiæ venerit, gliscere singulos: [i] neque in familia & argento, quæque ad vsum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis: [k] distinctos senatus & equitum census, non quia diuersi natura, sed vt locis,

1. de quibus li. 1. histor. sic loquitur genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax: quod in ciuitate nostra & vetabitur semper & retinebitur.
2. Hunc moré descripsit Sen. his verbis: Itaque etsi induéda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est, procedam in tribunal non furens &c. de Ira lib. 1. meminit & Plutarchus in vita Gracchorum.
3. Sericarum vestium turpitudinem descripsit Seneca de benef. li. 7. ca. 9. video, inquit sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis mulier parum liquidò nudam se esse non iurabit. hæ ingéti summa ab ignotis etiã ad commerciũ gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quàm in publico ostendant. De his ipsis vestibus vide eundé Sen. epist. 91 Has indicauit etiam Tacitus lib. 3. Ann. promiscuas, inquit viris & fœminis vestes.
4. Singulorum facultates, & copiæ diuitiæ sunt ciuitatis, inquit Cic.

OBSERVATIONES.

a *Adulatio est vetus in repub. malum. de hac, præter ea quæ paßim leguntur, vide Senecam lib. 6. de benef. cap. 30.*

b *Mathematici, & magi exilio, & morte multantur.*

c *Ad præcipuas curas principis maximè pertinet, coercere luxum, qui consistit in materia, forma, & numero.*

d *Nimis vile est aurum illi, qui eo ad priuatum luxum abutitur. certè vasis auro solidis ad ministrandos priuato homini cibos est luxus à principe coercendus.*

e *Serica vestis adeò non decet viros, vt ea non modò quisquam non ornetur, verùm etiam fœdetur.*

f *Hoc est integri munus Senatoris, atque adeò hominis liberi, vt, siquid è rep. esse credit, id, quicquid est, loco sententiæ promat, hoc est, occasionem captet qua & principi, & Senatui, suam ea de re sententiam palam faciat.*

g *Priuata res est vera imago publicæ. ea re fit, vt, si publicæ opes nullæ, aut exiguæ sunt, priuatorum quoque tenues sint. contra in magnis imperiis ingentes semper spectantur opes. hæc cùm ita sint; cùm agitur de luxu coercendo, habenda est ratio status, & conditionis tam publicæ, quàm priuatæ, & hinc peti modus qui iis, in quibus luxus consistit, adhibendus est.*

h *Priuatorum opibus continentur opes publicæ; hoc est, si priuati habent magnas opes, eas quodammodo sibi vendicat resp.*

i *In familia, argento, & cæteris, quæ ad vsum parantur, nihil est aut nimium, aut modicum, nisi ex fortuna poßidentis.*

k *Omnes homines iidem sunt natura:* νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν, *inquit Arist. 1. politic. tam, scilicet, mendicus homo, homo est, quàm rex; vt videre est apud Senecam epist. 47. sed solùm distincti sunt hominum gradus, ideo vt, qui cæteris prudentia, consilio, aliisque præclaris animi & corporis dotibus antecellunt, iidem etiam locis, ordinibus, dignationibus antistent. Hinc natum est discrimen inter clarißimos & obscuros, nobiles & ignobiles, honestos & infames, dominos & seruos.*

ordi-

ordinibus, dignationibus antistent, talesque [a] ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur: [b] nisi fortè clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum & periculorum carẽdum esse.[c] Facilẽ adsensum Gallo, sub nominibus honestis, cõfessio vitiorum, & [d] similitudo audientium dedit. Adiecerat & Tyberius, non id tempus censuræ: nec si quid in moribus labaret, [e] defuturum corrigẽdi autorem.[f] Inter quæ L. Piso ambitum fori, corrupta iudicia, sæuitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se, & cedere vrbe, victurum in aliquo abdito & longinquo rure testabatur. simul curiam relinquebat. [g] Commotus est Tyberius, & quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, vt abeũtem autoritate vel precibus tenerent. Haud minùs liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocata in ius Vrgulania, [h] quam supra leges amicitia Augustæ extulerat. Nec aut Vrgulania obtemperauit, in domũ Cæsaris, spreto Pisone, vecta, aut ille abstitit, [i] quanquam Augusta se violari & imminui quereretur. Tyberius [k] hactenus indulgere matri ciuile ra-

OBSERVATIONES.

a *Quicquid aut agitur, aut poßidetur, id ad requiem animi, vel ad salubritatem corporum refertur.*

b *Quò quisque est vir clarior, ac maiores ei curæ incumbunt, ac proinde maiora quàm cæteri, pericula adit, hoc magis licet ei vti delinimentis curarum. hinc, scilicet, profectus est vsus morionum frequens apud principes, aliaque eius generis, quæ ad oblectandos magis principes, quàm ad instruendos reperta sunt; quæque aulici non adminicula & instrumenta obscænarum voluptatum, sed delinimenta curarum, & periculorum vocãt: adeò nominibus honestis, ac speciosis omnia, quãuis teterrima tegi possunt.*

c *Qui vitia propugnanti assentitur satis fatetur se iisdem, quæ tuetur, vitiis pollutum esse.*

d *Ea facilè esse in rep. patiuntur homines, etsi à vitiis potiùs, quàm à virtute proficiscuntur, quibus se sentiunt implicatos. neque magnopere est adhibenda vis eloquentiæ ad ea persuadenda, quibus ij, quos alloqueris, adeò delectantur, vt ab ea, in qua sunt sententia, nulla ratione deduci queant. hæc scilicet, est, quam Tacitus appellat confeßionem vitiorum, & similitudinem audientium.*

e *Siquid in moribus labat, id princeps summa ope niti debet, vt protinus in melius mutetur.*

f *Etsi nuper resp. in vnius potentiam conceßit, tamen interdum reperiuntur ingenia adeò liberà, vt ea, quæ secum trahit tyrannis palam increpent; qui sanè liber, & generosus dolor nonnisi ab animi magnitudine proficiscitur.*

g *Nullo metu vir præstans deterreri debet ab libera reprehensione earum rerum, quæ in priuatorum, reique pub. perniciem redundant. siquidem tanti est fortis, & constans æqui, & honesti propugnatio, vt ei suam sæuitiam vel ipse tyranuus submittat.*

h *Amicitia principis quosdam supra leges extollit, quasi & ipsi sint principes, ac proinde legibus soluti. Sed tantum abest, vt hoc ferendum sit, vt princeps ipse legibus locum dare debeat.*

i *Principes viri immeritò queruntur se violari, suamque autoritatẽ imminui, siquis ex amicitia ipsorum intima in ius vocatur, & in ordinem vnà cum cæteris cogitur.*

k *Principis fauor eò vsque extẽdi debet, vt roget iudices in causa amici; nõ autẽ vt cogat; ne sua ipse maiestate ad priuata studia abutatur, atque adeò eius minuendæ cæteris autor sit. Porrò hæc vna iuris, & legum obseruatione continetur. id quod adeò verũ est, vt, cùm princeps in causa amici iudices rogat principis ponat, priuati personã induat. Quòd si priuatus cogeret iudices, ac proinde maiestatẽ minueret, pœna & supplicio vtique dignus esset, si idem admittit princeps, haud dubiè eiusdẽ criminis reus dici potest. In huiusmodi rebus nunquam princeps peccabit, si officiũ, & personam priuatã ab officio, & persona publica distinguet. quã sanè distinctionẽ Tiberiũ optimè nouisse, vel ex eo intelligi voluit, quòd ad tribunal acceßit nõ stipatus milite, quẽ procul sequi iußit, sed tãquã priuatus.*

tus, vt se iturum ad prætoris tribunal, adfuturum Vrgulaniæ diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur occursante populo, compositus ore, & sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem [a] frustra coercentibus, deferri Augusta pecuniam, quæ petebatur, iuberet. Isque finis rei, ex qua neque Piso [b] inglorius, & Cæsar maiore fama fuit. Cæterùm Vrgulaniæ [c] potentia [d] adeò nimia ciuitati erat, vt testis in causa quadam, quæ apud senatum tractabatur, venire dedignaretur. Missus est prætor, qui domi interrogaret: cùm virgines [e] Vestales in [f] foro & iudicio audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuerit. Res eo anno prolatas haud referrem, nî pretium foret Gn. Pisonis & Asinij Galli super eo negotio diuersas sententias noscere. Piso quanquam abfuturum se dixerat Cæsar, ob id magis agendum censebat, vt absente principe, [g] senatus & equites possent sua munia [h] sustinere: decorum Reip. fore. Gallus, quia speciem libertatis Piso præceperat, [i] nihil satis inlustre, aut ex dignitate populi Ro. nisi coram & sub oculis Cæsaris: eoque conuentum Italiæ & adfluentis prouincias præsentiæ eius

OBSERVATIONES.

a *Parum est, fortiter aliquid cœpisse, nisi in eo constanter perseueres.*

b *Non est inglorium litigare cum magno aliquo, & potente viro iusta de causa; ad eamque rem tantum afferre fortitudinis, & constantiæ, quantum satis est ad illius libidines comprimendas, & potentiam infringendam.*

c *Potentia alicuius tum demum nimia, nec ferenda videri debet, cùm is vocatus ad tribunal accedere dedignatur.*

d *Perrarò fœminæ, cùm animo sint impotenti, modum potentiæ tenent.*

e *Virginum Vestalium multò maior est, quàm cæterarum fæminarum, etiam amplißimarum autoritas, & dignitas, has tamen in foro, & iudicio audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuit. tanta debet esse iudiciorum autoritas, & dignitas, vt, quæ maxima sunt, illis submittantur.*

f *In foro, & iudicio testimonium dicere, honorificum est.*

g *Et senatum, & magistratus, absente principe, sua munia sustinere posse, si modò volunt, satis constat.*

h *Etsi libertas, & principatus in speciem ideo similes videtur eße, quòd in vtroque statu idem senatus, ijdemque magistratus conspiciuntur, tamen natura multùm differunt. quippe, in libertate nullius magistratus cuiusquam aut nutum obseruat, aut iussa moratur, sed quod quisque sentit, de eo liberè sententiam dicit. Contra in principatu senatus, & magistratus speciem quidem autoritatis, & potestatis retinent, autoritatem verò, ac potestatem minimè; cùm ea penes vnum principem sit. non ergo mirum est, Asinium Gallum humillimum Tiberii adulatorem Pisonis sentētiæ apertè contradixisse, cùm is censeret, magistratus, principe absente nihilominus sua munia obire posse. qua sententia haud dubiè tota vis principatus conuellebatur, ac libertas reuocabatur. Hoc loco is, qui principatum in libera rep. nuper adeptus est, obseruet, se in eo totum esse debere, vt senatus, & singuli magistratus in neceßitatem adducantur, nihil in iis, quæ ad remp. pertinent, statuendi, nisi ipso præsente, aut sanè ipsius vnius iussu, & autoritate. nam si semel res ipsa palam fecerit, à magistratibus, si quisque munus fungatur suum, remp. administrari posse, videbitur princeps omnino superuacuus, cùm eo resp. carere, hoc est, libera esse, absque vllo detrimento, poßit.*

i *In rebus arduis, & magni momenti nihil satis illustre, atque ex dignitate agi posse videtur, nisi coram, & sub oculis ipsius principis.*

seruanda

ſeruanda dicebat. Audiente hæc Tyberio[a] ac ſilente, magnis vtrinque contentionibus acta, [b] ſed res dilatæ. Et certamen Gallo aduerſus Cæſarem exortum eſt. Nam cenſuit in quinquennium magiſtratuum comitia habenda: vtque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, iam tum prætores deſtinarentur: princeps duodecim candidatos, in annos ſingulos, nominaret. Haud dubium erat, eam ſententiã [c] altiùs penetrare, & arcana Imperij tentari. Tyberius tamen [d] quaſi augeretur poteſtas eius, diſſeruit, graue [e] moderationi ſuæ [f] tot eligere, tot differre: vix per ſingulos annos [g] offenſiones vitari, quamuis repulſam propinqua ſpes ſoletur: quantum odii fore ab his, qui vltra quinquennium proiiciantur? vnde proſpici poſſe quæ cuique tam longo temporis ſpatio [h] mens, domus, fortuna? ſuperbire homines etiam annua deſignatione,

OBSERVATIONES

a *Silentium principis inter duos contendentes, quorum alter reuera fauet ipſi, eſt mera approbatio eorum, quæ ab hoc dicuntur.*

b *Haud dubium eſt, quin ſemper præualeat ea ſententia, quæ principi placet, etſi eſt iniqua.*

c *Cùm arcanum imperij in hoc potiſsimùm conſiſtat, vt princeps omnia ad vnum ſe trahat, certè nouus princeps tria ſemper obſeruabit; quorum primum eſt, vt magiſtratus non ſint diuturni; ne longo ſpatio temporis ipſorum potentia corroboretur. nam quantum veræ potentiæ, & autoritatis magiſtratibus accedit, tantundem de potentia principis demi conſtat. Itaque dabit operam vt ſint annui. Secundum eſt, vt id agat, qui penes vnum ſe, nec qemuis alium ſit liberum arbitrium, ſummumq́ue ius creandi magiſtratus eos, quos vult. Sic enim remp. in ſua manu habebit, cùm eos, qui magiſtratum gerunt, ſuam dignitatem principi acceptam referent; & qui honores ambiunt, cùm eos ſe nonniſi beneficio principis conſequi poſſe videbunt, huius non modò acta, ſed & nutus in ſingula momenta obſeruabunt. Tertium eſt, vt omnium, quibus dignitates tradi poſſunt, ita princeps rationem habeat, vt paucos nominet, vtique proximo anno creandos. hos cùm iam ſibi deuinxerit, alios quoque inſequentibus annis eadem ratione obſtringere, ſibiq́ue firmare pergat. Ita fiet, vt intra paucos annos vniuerſam nobilitatem, atque adeò eos omnes qui honoribus inhiant, ſuo beneficio deuinctos habeat. hæc tria qui diligenter obſeruabit vnus remp. in ſua manu habebit. Hæc cùm ita ſint, non mirum eſt, ſententiam Galli altiùs penetraſſe, & arcana imperij tentaſſe. Siquidem hæc tria, quæ dixi, per eam euertebantur. continebat enim tria capita; quorum primum eſt, vt in quinquennium haberentur comitia magiſtratuum: Secundum, vt, non quos princeps vellet, ſed legionum legati, qui prætura functi non eſſent, neceſſariò prætores deſtinarentur. Tertium, vt princeps duodecim candidatos in ſingulos annos nominaret, qui ſpatio quinquennij futuri erant ſexaginta: quæ ſingula apertè pugnant cum iјs, quæ à me dicta ſunt; quæq́ue Tiberius quàm diligentiſsimè obſeruabat, vt ex ſingulis eius & dictis, & factis apertè colligi poteſt.*

d *Etſi reuera aliquid dicitur in principem; atque illud ipſe, cuiuſmodi eſt, intelligit, tamen debet diſsimulare ſe, quonam illa ſpectent, intelligere; eaq́ue quæ dicta ſunt, quàm honorificentiſsimè poteſt, pro ſe interpretari. hoc modo intercludet aditum cæteris, quominus ea ſe ſentire profiteri audeant, quæ ipſi ſunt pernicioſa.*

e *In omnibus, potiſsimùm verò in maximi momenti rebus, princeps moderationem præ ſe ferre debet.*

f *Moderatio in eo potiſsimùm conſiſtit, vt ſobriè de iјs, quibuscum nobis res eſt, iudicemus.*

g *Quemadmodum princeps omnium obſequio fruitur, ita omnium offenſionibus vnus petitur.*

h *In hominibus hæc præcipuè ſpectari ſolent; mens, domus, fortuna.*

quid ſi honorem per[a] quinquennium agitent? quintuplicari prorſus magiſtratus, [b] ſubuerti leges, quæ ſua ſpatia [c] exercendæ candidatorum induſtriæ, [d] quærendiſque aut potiundis honoribus ſtatuerint. Fauorabili in ſpeciem oratione vim imperii tenuit; [e] cenſuſque quorundam ſenatorum iuuit. Quò magis mirum fuit, quòd preces M. Hortali nobilis iuuenis in paupertate manifeſta ſuperbiùs accepiſſet. Nepos erat oratoris Hortenſii [f] inlectus à diuo Auguſto liberalitate decies ſeſtertium ducere vxorem, ſuſcipere liberos, [g] ne clariſſima familia extingueretur. Igitur quatuor filiis ante limen curiæ adſtantibus, loco ſententiæ, quum in palatio ſenatus haberetur, modò Hortenſii inter oratores ſitam [h] imaginẽ, modò Auguſti intuens ad hunc modum cœpit: Patres conſcripti, Hos, quorum numerum, & pueritiam videtis, nõ ſponte ſuſtuli, ſed quia princeps monebat, ſimul maiores mei [i] meruerant vt poſteros haberent. Nam ego qui non pecuniam, non ſtudia populi, neque eloquentiam [k] gentile domus noſtræ bonum [l] varietate temporum accipere vel parare potuiſſem, [m] ſatis habebam, ſi tenues res meæ nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forẽt: [n] iuſſus ab imperatore vxorem duxi. En ſtirps & progenies tot conſulum, tot dictatorum. Nec ad inuidiam iſta, ſed [o] conci-

OBSERVATIONES.

a *Quò magiſtratus ſunt diuturniores, hoc ſanè conſtat eſſe potentiores.*

b *Si quando accidit vt, quod contra principis autoritatem tentatur, id etiam fiat aduerſus leges, exclamet princeps, non quidem inſignitè ſibi iniuriam fieri, id enim diſsimulare debet, ſed ſubuerti leges, quæ debent eſſe ſacroſanctæ, ſubuerti iura, euerti remp.*

c *Quò frequentiora habentur comitia magiſtratibus creandis, hoc magis induſtriam candidatorum exerceri conſtat.*

d *Et quærendis, & potiundis honoribus tempus debet eſſe præſtitutum.*

e *Nouus princeps quò plura dominationis ſuæ ſubſidia firmet, ac paret, virorum illuſtrium pauperũ cenſus i. fortunas, augere debet, vt eos hac ratione ſibi firmet.*

f *Ad principis curas maximè pertinet, prouidere, ne clariſsimæ familiæ, propter egeſtatem extinguãtur. eritque ei ſemper honorificum, ipſius liberalitate factum eſſe, vt propagata ſit ſtirps hominum clariſsimorum.*

g *Viri clariſsimi, deque rep. optimè meriti, adeò ſunt fauorabiles, vt videatur intereſſe reip. ne eorum proles extinguatur; quandoquidem à poſteris illa met expectantur, aut etiam maiora iis, quæ præſtita ſunt à maioribus. hæc dici poſſunt pro generis nobilitate, quam nonnulli per nimiùm, quia virtutem non poſſunt, oſtentant.*

h *Qui aliquid ſibi concedi mirè cupit, à quibus id petit, hos obteſtetur per ea, quæ ipſis ſcit eſſe chariſsima, quorumque charitate commoueri eos conſtat.*

i *Homines virtute præſtantes digni ſunt qui poſteros habeant.*

k *Quædam ſunt dotes adeò quorundam hominum propriæ, vt verè poſsint dici alicuius domus bona gentilia.*

l *Temporum varietatibus ea perſæpe tribui ſolent, quæ deſidiæ, ignauiæ, cæteriſque vitijs fortaſſe veriùs adſcribi poſſent.*

m *Nobilis, cui res domi eſt tenuis, debet proſpicere, ne ſibi paupertas pudori, neque cuiquam ſit oneri.*

n *Quod tuo iuſſu feci, id ſi fraudi mihi eſſe pateris, palam iniquus es.*

o *Miſericordiam haud dubiè nobis conciliamus comparatione maiorum noſtrorum hominum præſtantiſsimorum, & clariſsimorum cum noſtra præſenti fortuna, ſi eſt tenuis, magis propter varietates, & calamitates temporum, quàm noſtra culpa.*

liandæ misericordiæ refero. Adsequentur, florente te, Cæsar, quos dederis honores. interim Q. Hortensii pronepotes, diui Augusti alumnos ab inopia defende. Inclinatio senatus [a] incitamentum Tyberio fuit, [b] quò promptiùs aduersaretur, his fermè verbis vsus: Si quantum pauperum est, venire huc, & liberis suis petere pecunias cœperint, singuli nunquam exatiabuntur, Respublica deficiet. Nec sanè ideo à maioribus [c] concessum est egredi aliquando relationem, & quod in cōmune conducat loco sententiæ proferre, vt [d] priuata, negotia & res familiares nostras hìc augeamus, cum inuidia senatus & principum, siue indulserint largitionem, siue abnuerint. Non enim [e] preces sunt istuc, sed flagitatio intempestiua quidem, & improuisa: cùm aliis de rebus conuenerint patres, consurgere, & [f] numero, atque ætate liberûm suorum [g] vrgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac, velut [h] perfringere ærarium; quod si [i] ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi Hortale diuus Augustus pecuniam, [k] sed non [l] compellatus, [m] nec ea lege vt semper daretur. [n] Languescet alioqui

OBSERVATIONES.

a *Tanta est in quibusdam prauitas, vt ijs, qui ipsorum opem implorant, hoc promptiùs aduersentur, quò maiorem cæterorum inclinationem in eam rem, qua de agitur, vident.*

b *A principe, siquid tanquam ipsius vnius munus petitur, faciliùs impetratur, quàm si illud beneficium non ipsius solùm, sed & aliorum videri possit. Sic Tiberius cùm videret fore, vt Hortalus nō tam sibi, quàm senatui acceptum relaturus esset, siquid ei benignè fieret, huic petitioni aduersatus est; nempe, vt intelligeret omnes (id quod ipse sciri volebat) suā vnius autoritatem pluris esse, quàm vniuersi senatus. Hinc colligi & illud potest, quod sæpiùs adnotaui, sæpiusque inculcandum videtur, vt, siue de publicis rebus, siue de priuatis agatur, in his ita princeps versetur, vt semper omnia ad vnū se trahat. Adnotent & illud priuati, vt, siquid à principe consequi student, id ita petant, vt vnius ipsius, neque cuiusquam alius beneficium videri possit.*

c *More maiorum licebat aliquando egredi relationem in senatu, i. ijs de rebus, loco sententiæ verba facere, de quibus non erat relatum ad senatum; si modò eæ erant, quæ in commune conducerent.*

d *Senatores, ijque omnes, quibus publica munia mandantur, sciant se non ideo eum locum obtinere, vt priuata negotia, & rem quisque suam familiarem augeat; sed vt, quicquid aut loquitur, aut agit, in eo semper publicam spectet vtilitatem.*

e *Aliud est precari, & aliud, intempestiuè, & improuisè aliquid efflagitare.*

f *Numerus, & tenera ætas in aliqua familia non sunt parua incitamenta misericordiæ.*

g *Is alicuius modestiam sua postulatione vrgere dicitur, qui nec loco, nec, quo debet, tempore, petit; aut certè ita petit, vt, non petere, sed impudenter efflagitare videatur.*

h *Illi verè possunt appellari perfractores ærarij publici, qui nullum ob meritum, sed sola audacia freti, & impudentia, ita à principibus pecunias petunt, eorumque modestiam adeò vrgent, vt, tādem quod impudenter petunt, violenter extorqueant.*

i *Plerunque accidit, vt, qui ambitiosè ærarium exhausit, illud postea per scelera supplere cogatur. ita qui sua prodegerunt, aliena ereptum eunt.*

k *Ea demùm verè liberalitas appellatur, quæ proficiscitur à non compellato.*

l *Multa principes vltro largiuntur, quæ compellati fortasse non largirentur.*

m *Qui semel vltro, ac sponte est liberalis, non obligauit se, eo facto, ad semper dandum.*

n *De mendico (vt est apud Plautum) malè meretur qui ei dat, quod edit, aut quod bibat. nam & illud, quod dat, perdit, & illi producit vitam ad miseriam. planissimè. nam si semper ei des, languescet industria, intendetur socordia; siquidem is nullum habet ex se metum, aut spem. & securus aliena subsidia expectabit, sibi ignauus, cæteris grauis.*

induſtria, [a]intendetur ſocordia, ſi nullus ex ſe metus, aut ſpes, & ſecuri omnes aliena ſubſidia expectabunt, ſibi ignaui, nobis graues. Hæc, atque talia, quanquam cum adſenſu audita ab his, [b] quibus omnia principum honeſta atque inhoneſta laudare mos eſt, plures [c] per ſilentium, aut occultum murmur excepere. [d] ſenſitque Tyberius. Et cùm [e] paulùm reticuiſſet, [f]Hortalo ſe reſpondiſſe ait. cæterùm ſi [g] patribus videretur, daturum [h] liberis eius [1] ducena ſeſtertia ſingulis qui ſexus virilis eſſent. egere alii grates, ſiluit Hortalus, pauore, an auitæ nobilitatis [i] etiam inter anguſtias fortunæ retinens: neque miſeratus eſt poſthac Tyberius, quamuis domus Hortenſii pudendam ad inopiam dilaberetur.[2] Eodem anno mancipij vnius audacia, [k] ni maturè [l] ſubuentum foret, diſcordiis, armiſque ciuilibus Remp. perculiſſet. Poſthumi Agrippæ ſeruus, nomine Clemens, comperto fine Auguſti, pergere in inſulam Planaſiam, & fraude, aut vi raptum Agrippam ferre ad excercitus Germanicos, [m] nõ ſeruili animo, concepit. Auſa eius impediuit tarditas onerariæ nauis. atque interim [3] patrata cede, [n] ad maiora & magis præcipitia conuerſus, furatur cineres, vectusque Coram Ethruriæ promontorium ignotis locis ſeſe abdit, donec crinem, barbamque promitteret. Nam ætate & forma haud diſſimili in dominum erat. Tum per idoneos & ſecreti eius ſo-

1. ſic li. 13. Ann. Sed nobili familiæ honor auctus eſt, oblatis in ſingulos annos quingenis ſeſtertiis quibus Meſſala paupertatẽ innoxiam ſuſtentaret.

2. Tale quiddã vide lib. 2. hiſt. ibi, Tunc Seruus è Ponto, & ibi, Extiterat quidam Scribonianus &c.

3. Interfecto Agrippa.

OBSERVATIONES.

a *Paupertati hoc acceptum referri debet, quòd ea intenditur induſtria, & langueſcit ſocordia.*

b *Adulatorum hæc eſt veriſſima definitio, vt ſint ij, quibus omnia principum honeſta, atque inhoneſta laudare mos eſt. quod principes aiunt, affirmant & ipſi; quod negant, ipſi pernegant.*

c *Qui coram principe, poſt alicuius verba, quæ alii approbarunt, ſilet, aut occultè murmurat, is ſatis oſtendit, ſibi id, quod agitur, minimè probari.*

d *Hæc debet eſſe ſagacia principis, vt ex vultu quid quiſque animi habeat, coniectet; vt ſi fortè aliqua in ſe offenſio orta eſt, ex tempore iis, quibuſcum ipſi res eſt, ſatisfaciat.*

e *Cùm ſeria tractamus, lingua cogitationem præcurrere non debet.*

f *Iudicium cuiuſque in eo perſpicitur, ſi diſtinguenda non confundit. certè Tiberius Hortalo ſe reſpondiſſe dicit: mox ea, quæ ſe æquum eſt facere, velle ſe profitetur.*

g *Etſi in vnius principis manu id, quod agitur, eſt, nihilominus tamen ſenatorum, atque hominum ampliſſimorum beneuolentiam ſibi conciliabit, ſi nihil, niſi de eorum ſententia velle ſe ſtatuere palã profitebitur; tanquam ſi eos poteſtatis participes habeat.*

h *Princeps in iis, quæ magis ex ſe, ſuaque liberalitate, quàm ex aliorum iudicio, aut decreto pendent, maiorem haud d.biè laud.m conſequetur, ſi ſe facilem præbebit, quàm ſi ſedulò aduerſabitur viris ampliſſimis, quorum iam inclinationem ſtudiaque perſpexit.*

i *Eximiæ nobilitatis homines, etiam inter anguſtias fortunæ, animum minimè remittunt.*

k *Et ab hominibus obſcuriſſimis interdum talia proficiſcuntur, quibus ſi non maturè ſubuenitur, magna damna, magnæque calamitates in remp. importantur.*

l *Siqui noui motus ad principem deferuntur, principiis obſtet, maturè, inquam, ſubueniat; nam poſtea nequicquam medicina paratur.*

m *Non eſt nouum, neque mirandum, homines obſcuros, atque adeò ſeruos ipſos nequaquam ſeruili, ſed excelſo animo eſſe.*

n *Animus aud ix etſi prima propter fortuitum aliquod non prouenerunt, non tamen incœpto abſiſtit; ſed maiora aggreditur.*

cios

cios, crebreſcit viuere Agrippam,[a] occultis primùm ſermonibus, vt vetita ſolent, mox vago rumore apud[b] imperitiſsimi cuiuſque promptas aures. aut rurſum apud turbidos. eoque noua cupientes.[c] Atque ipſe adire municipia[1] obſcuro diei, neque propalam aſpici, neque diutius iiſdem locis.[d] Sed quia veritas viſu & mora,[2] falſa feſtinatione & incertis valeſcunt,[e] relinquebat famam, aut præueniebat. Vulgabatur interim per Italiam ſeruatum[f] munere deûm Agrippam,[g] credebatur Romæ. iamque Hoſtiam inuectum multitudo ingens, iam in vrbe clandeſtini cœtus celebrabant, cùm Tyberium[h] anceps cura diſtrahere,[i] víne militum ſeruum ſuum coerceret, an inanẽ credulitatem tempore ipſo[k] vaneſcere ſineret: modò[l] nihil ſpernendũ, modò non omnia metuẽda, ambiguus pudoris ac metus reputabat. Poſtremò dat negotium Salluſtio Criſpo. Ille ẽ clientibus duos (quidam milites fuiſſe tradunt) deligit, atque hortatur, ſimulata conſcientia, adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exequuntur vt iuſſum erat. Dein ſpeculati noctem

1. Sic li. 2. Ann. Iuuat credulitatem nox, & promptior inter tenebras adfirmatio.
2. ſic lib. 1. hiſt. Scelera impetu bona conſilia mora valeſcere

OBSERVATIONES.

a *Vetita non ſtatim palam, ſed primùm occultis in vulgus ſermonibus crebreſcunt; mox vago rumore apud imperitiſsimi cuiuſque promptas vanitati aures, aut rurſum apud turbidos, eoque noua cupientes celebrantur.*

b *Imperitiſsimus quiſque promptas habet aures excipiendis vagis rumoribus; modò ſint, quæ dicuntur, veriſimilia.*

c *Non vna via eaque recta, ſed certè pluribus, iiſque deuiis & obliquis rationibus ad principatum perueniri poteſt.*

d *Qui rem, vt eſt, ita ſciri, cognoſcique vult, non feſtinanter, ac trepidè, ſed diu, planè, & conſtanter eam cuiuſmodi eſt, ſpectari patiatur. ſiquidem veritas viſu, & mora; falſa feſtinatione, & incertis valeſcunt. certè veterator vt faciliùs hominibus imponat, feſtinat; ne vt eſt, ita planè cognoſci poſsit.*

e *Autor rerum nouarum, ſi nititur falſo aliquo rumore, quem vulgari ipſius valde intereſt, falſum verò, vt eſt, cognoſci, ipſi periculoſum eſt, iſque rumor ex ſua ipſius perſona pendet, det operam vt, feſtinatione tantùm relinquat ſui famam, aut præueniat; ne, ſcilicet, initio rerum nouarum, & priùs quàm aliqua auſorum munimenta acceſserint, ſua ipſe vanitate collapſus conficiatur.*

f *Quæ præter ſpem accidunt, quorumque cauſæ ignorantur, ea ſi nobis probantur, muneri Deum accepta plerunque referre ſolemus: ſi infeſta nobis ſunt, temporum calamitati aſsignamus.*

g *Mira & noua facilè creduntur.*

h *Cùm ab homine obſcuro tumultus excitantur, prudentem principem anceps cura haud dubiè diſtrahit, víne militum infimum hominem coerceat, an verò inanem vulgi credulitatem, qua fretus rerum nouarum autor tot turbas dat, ipſo tempore vaneſcere ſinat. tali re, ac tempore vtram ſententiam princeps ſequi debeat, non tam facilè dici poteſt, quàm tutum illi erit id ſequi, quod res ipſa ex tempore monebit, exemplo Tiberii.*

i *Ad principis dignitatem valde pertinet, leuiſsimum quemque rerum perturbatorem non ſtatim copiis, & exercitu coercere, quaſi iuſtum hoſtem; quia priùs ſe æqualem facit, qui ideo pugnat, vt vincat. ſed aliis rationibus ſuæ, totiuſque reip. ſecuritati ita proſpicere, vt illum ipſa dies, & principis conſilium potiùs, quàm vis infringat.*

k *Quæ falſa ſunt tempore ipſo vaneſcunt.*

l *Periculum, quod ab infimo homine proficiſcitur vti non ſpernere maximus quiſque princeps, ita quoque non omnia metuere debet.*

incuſtoditam, accepta idonea manu, vinctum clauſo ore in palatium traxere. Percunctanti Tyberio, quomodo Agrippa factus eſſet? reſpondiſſe fertur: [a] quomodo tu Cæſar. Vt ederet ſocios ſubigi non potuit. Nec Tyberius pœnam eius [b] palam auſus, in ſecreta palatij parte interfici iuſſit, corpuſque clam auferri. & quanquam multi è domo principis, equitéſque ac ſenatores [c] ſuſtentaſſe opibus, iuuiſſe conſiliis dicerentur, [d] haud quæſitum. Fine anni arcus propter ædem Saturni, ob recepta ſigna cum Varo amiſſa, ductu Germanici, [e] auſpicijs Tyberij, & ædes Fortis fortunæ Tyberim iuxta in hortis, quos Cæſar dictator populo Ro. legauerat, ſacrarium genti Iuliæ, effigieſque diuo Auguſto apud Bouillas dicantur. C. Cælio. L. Pomponio coss. Germanicus Cæſar ad VII. Cal. Iunias triumphauit de Cheruſcis Chattiſque & Angriuariis, quæque aliæ nationes vſque ad Albim colunt: vecta ſpolia, captiui, ſimulacra montium, fluminum, prælıorum: bellumque, [f] quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium viſus [g] eximia ipſius ſpecies, curruſque [h] quinque liberis onuſtus. [i] Sed ſuberat occulta formido reputantibus, haud proſperum in Druſo patre eius fauorem vulgi, auunculum eiuſdem Marcellum flagrantibus plebis ſtudiis intra iuuentam ereptum: breues & infauſtos pop. Rom. amores. Cæterùm Ty-

OBSERVATIONES.

a *Quando regum, & principum excellens potentia per animorum conſenſum conſtat, à quibus is conſenſus obtineri poteſt, iis vtique legitimè imperatur. ad hunc autem conſenſum cùm ſæpiùs malis, quàm bonis artibus perueniatur, nequaquã mirãdum eſt, ſi percunctanti Tiberio ſeruum Agrippæ quomodo Aggrippa factus eſſet, reſpondit, quomodo tu Cæſar; ac ſi dicat; tu quibus potuiſti artibus ad principale faſtigium euectus es: eccui mirum ſit, ſi iſthuc ipſum ego, quibus potui rationibus, tentaui?*

b *Is qui ſeditiosè bellum conciuit, aut res nouas alia ratione molitus eſt, ſi in principis poteſtatem venit, continuò extingui, ſed non ſemper ſub omnium oculis, debet; ne fortè, illo viſo, ſeditioſis audacia creſcat, eoque erumpat, vt inde maiores tumultus excitentur.*

c *Coniuratio nondum ad alta flectitur, atque adeò extinguitur, autore eius oppreſſo. Cæterùm licet multi, ac primarij viri eodem crimine ſint contacti, ſi ea res palam non eſt, conſultè faciet princeps ſi non anxiè in eos inquiret; contentus eo, quòd oppreſſo duce, coniuratio pariter euanuit.*

d *Suſtentamur opibus, iuuamur conſiliis. ſimile præceptum eſt Senecæ li. 1. de beneficijs, cap. 2. in fi. Alium inquit, re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium præceptis ſalutaribus adiuua.*

e *Eius auſpiciis bellum geri dicitur, cuius ſumptibus & periculo geritur.*

f *Quod niſi prohibitus eſſem, feciſſem, id ita accipitur, ac ſi feciſſem; nam vnamquamque rem non ad id, quod actum eſt, ſed ad conſilium dirigi oportet. hinc fit, vt, is æque ſit præmio dignus, qui rem non confecit, ac ſi confeciſſet, ſi per ipſum haud ſtetit quominus conficeret.*

g *Eximia ſpecies corporis non minimum decus addit principi.*

h *Inter cæteras principis fœlicitates numerus liberorum meritò connumeratur.*

i *Iis ſolet eſſet breuis, pernicioſus, & infauſtus fauor, & amor vulgi, qui propter genus, ingentes opes, rerum geſtarum magnitudinem, animum excelſum, ſingularem fælicitatem, principi in ſuſpitionem affectandi principatus venire poſſunt.*

berius

berius nomine Germanici trecenos plebi ſeſtertios viritim dedit, ſeque collegam conſulatui eius deſtinauit. [a] Nec ideo ſynceræ charitatis fidem adſecutus, [b] amoliri iuuenem ſpecie honoris ſtatuit, ſtruxitque cauſas, aut fortè oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquageſimum annum Cappadocia potiebatur inuiſus Tyberio, [c] quòd eum Rhodi agentem, [d] 1 nullo officio coluiſſet. Nec id Archelaus per ſuperbiã omiſerat, ſed ab intimis Auguſti monitus; quia florente C. Cæſare, miſſoque ad res Oriẽtis, intuta Tyberij amicitia credebatur. Vt 2 verſa Cæſarum ſobole, imperium adeptus eſt, elicit Archelaum matris literis, quæ [e] non diſſimulatis filij offenſionibus clementiam offerebat, [f] ſi ad precandum veniret. Ille ignarus doli, vel [g] ſi intelligere crederetur, vim metuens, in vrbem properat: exceptuſque immiti à principe, & mox accuſatus in ſenatu, non ob crimina quæ fingebantur, ſed angore, ſimul feſſus ſenio, & [h] quia regibus ęqua, nedum infima inſolita ſunt, finem vitæ ſponte an fato impleuit. Regnum in prouinciam redactum eſt, fructibuſque eius [i] leuari poſſe centeſimæ vectigal profeſſus Cęſar, ducenteſimam in poſterum ſtatuit.

1. Quemadmodũ Archelaus Tiberio inuiſus fuit, quòd eum Rhodi agentem nullo officio coluiſſet, ita Sulpitij Quirinij, quòd eum ibidem agentem coluiſſet, in ſenatu officia laudauit. vt eſt libro ſeq.

2. i. Extincta. vt lib. 1. verſo ciuitatis ſtatu, i. planè extincta uetere repub. & lib. ſeq. abolitas leges, & funditus uerſas, &c.

OBSERVATIONES.

a *Non ſemper honos ad aliquem delatus ſynceræ illius à quo defertur, in eum, qui honore honeſtatur, charitatis fidem facit.*

b *Princeps ſi quem metuit, ob nimium vulgi fauorem, hunc ſpecie honoris, procul amoueat ab oculis hominum. cuius rei ſi nullæ, in præſentia, probabiles ſunt cauſæ, has ipſe, quando res omnes & ſingula momenta in ſua poteſtate habet, aut ſtruat, aut fortè oblatas arripiat.*

c *Etſi æmulatio, aut odia inter principes viros eò vſque exarſerunt, vt, qui ei aduerſatur, quem neceſſariò colimus, huius amicitia nobis intuta videri poſsit, tamen inter tot rerum humanarum volutationes, hoc animo noſtro ſemper obuerſari debet, eum, qui nunc rerum habenas tenet, paruo momento euerti, aut extingui poſſe; eumque fortaſſe cæteris mox imperitaturum, quem fortuna aut multis caſibus iactat, aut in occulto tenet. Quæ cùm ita ſint, vir prudens nunquam quicquam committet, quo dicto, aut facto meritò is offendi poſsit, qui aut iure ſanguinis, aut ſingulari virtute, aut populorum voto, aliáue de cauſa deſtinatur; ne is imperium adeptus meritas ab eo pœnas expetat, à quo ſe aliquando aut ſpretum, aut læſum eſſe meminit.*

d *Cùm cultus, & veneratio viris principibus, iure quodam illius dignitatis, quam obtinent, debeatur, ſatis conſtat, ab ijs, à quibus nullo officio coluntur, æquè lædi eos, atque ab iis, à quibus aliquo facto offenſi ſunt. Itaque non ſatis eſt principes non lædere, verùm etiam officio, quatenus licet, colendi ſunt. huius rei illuſtre teſtimonium eſt Thraſea Pætus: cui non quod quicquam in Neronem, aut Remp. deliquiſſet, obijciebatur; ſed quòd vni ipſi incolumitas Neronis ſine honore eſſet; & talia multa quæ leguntur lib. 16. Annal.*

e *Hæc eſt fallendi ratio omnium callidiſsima, nempe, veriſimilia, atquè adeò vera narrare ei, qui decipitur; nempe, vt ſecurus dormiat, ac ſecum bona fide agi putet.*

f *Clementia principis non indignus videtur is, qui cùm armis ſe tutari poſsit, poſita ferocia, principem precatur.*

g *Sæpiùs admonui, etſi quæ in nos principes ſimulatè agunt, intelligimus, tamen non eſſe è re noſtra vt intelligere videamur.*

h *Reges non modò non infimo loco eſſe, ſed ne æquo quidem iure cum cæteris viuere, & in ordinem cogi poſſunt.*

i *Acceſsione fructuoſæ alicuius prouinciæ cæteras oneribus leuari à principe æquum eſt, vt qua re amplitudo imperij, hac eadem contineatur vtilitas eorum, quorum opera partum eſt.*

Per idem tempus Antiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, [a] turbabantur nationes, plerisque Romanum, alijs regium imperium cupientibus. & prouinciæ Syria atque Iudæa [b] fessæ oneribus diminutionem tributi orabant. Igitur hæc, & de Armenia quæ supra memoraui, apud patres disseruit, nec posse motum Orientem [c] nisi Germanici sapientia componi. Nam suam [d] ætatem vergere, Drusi nondum satis adoleuisse. Tunc decreto patrum permissæ Germanico prouinciæ, quæ mari diuiduntur; [e] maiusque imperium quoquò adisset, quàm his qui [f] sorte, aut missu principis obtinerent. Sed Tyberius [g] demouerat Syria Creticum Sillanum per adfinitatē connexum Germanico, quia Sillani filia Neroni [vetustissimo liberorum eius] pacta erat; præfeceratque Gn. Pisonē [h] ingenio violentum, & obsequij ignarum, insita ferocia [i] à patre Pisone, qui ciuili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio aduersus Cæsarem iuuit, mox Brutum & Cassium

OBSERVATIONES.

a *Nulla maior calamitas prouinciis accidere potest, quàm si suis principibus planè orbantur. satis enim constat fore, vt mirum in modum tam intestinis, quàm externis malis vexentur.*

b *Non est nouum prouincias oneribus fessas, diminutionem tributi à principe petere.*

c *Ad longinquas prouincias subitis perculsas, turbatasque casibus componendas à principe mittendus est is, qui multa, magnaque sapientiæ documenta priùs dedit.*

d *Magnis rebus gerendis, summisque imperijs administrandis non omnis ætas conuenit: neque enim illa quæ iam vergit, aut illa, quæ nondum adulta est, sed florens tanto oneri par est.*

e *Non omnium, quibus prouinciæ permittuntur, vna eademque ratio est. Siquidem alij maius, alij minus, prout res postulat, imperium à principe accipiunt.*

f *Veteri reip. more consulares, aut prætorij prouincias sortiebantur, perpaucis exceptis, quibus prouinciæ extra ordinem dabantur; cuius rei exempla frequentissima sunt apud Liuium, & alios. at posteaquam Resp. à principibus oppressa est, ferè missu principis, aut decreto patrum, perspecta priùs inclinatione, & voluntate ipsius principis, prouinciæ obtinebantur.*

g *Cùm princeps necessitate aliqua adductus maximas, & fructuosissimas prouincias alicui, qui sibi suspectus est mādat, siquis fortè ex iis, qui in illa cum imperio sunt, huic fauet, hunc priùs aliqua specie inde dimoueat; ne vterque cōiunctis animis aliquid in principem machinentur: & in eius locum sufficiat aliquem ferocem hominem, & obsequij ignarum, cuique non bene conueniat cum illo, cui tota prouincia commissa est. horum enim voluntates cùm non coalescere possint, omni se princeps suspicione, & periculo pariter liberat. nam siquid is, quem metuit, fortè moliri occipiet, ab hoc, qui velut infensus singula illius & dicta, & facta diligenter obseruat, omnes illius conatus, aut palam fieri, aut etiam impediri, & infringi continuò poterunt.*

h *Quemadmodum amici principum imprimis debent nosse ingenium principis, ita quoque principis est, nosse ingenia illorum, quorū obsequio, & ministeriis ad maximas quasque res vtitur; vt his, pro ratione rerum, locorum, ac temporum vti rectè possit. nam ceu pater familias singula, etiam quæ vilia atque adeò superuacua videntur, ad omnem, scilicet, vsum reponit; ita tempora persæpe incidunt, quibus cautus princeps omnium opera necessariò vti debet. nunc, scilicet, miti, mox feroci, aliquando liberali, nonnunquam parco homine ad ea, quæ agere instituit, opus est.*

i *Non solùm rei familiaris, verùm etiam ingenij persæpe à parentibus ad liberos, & posteros peruenit hæreditas. non igitur mirum est, vt supra obseruaui, ex patre feroci filium quoque pari ferocia nasci.*

ſecutus, conceſſo reditu, petitione honorum abſtinuit; donec vltro [a] ambiretur delatum ab Auguſto conſulatum accipere. ſed præter paternos ſpiritus, vxoris quoque Plancinæ nobilitate, & opibus accendebatur: vix Tyberio concedere; liberos eius vt multùm infra deſpectare: nec dubium habebat, ſe delectum, qui Syriæ imponeretur ad ſpes Germanici coercendas. Credidere quidam data & à Tyberio occulta mandata, & Plancinam haud dubiè Auguſta monuit muliebri æmulatione Agrippinam inſectandi. [b] diuiſa namque & diſcors aula erat, tacitis in Druſum aut Germanicum ſtudijs. Tyberius [c] vt proprium & ſui ſanguinis Druſum fouebat. Germanico [d] alienatio patrui amorem apud cæteros auxerat. & quia claritudine [e] materni generis anteibat, auum M. Antonium, auunculum Auguſtum ferens. Contra Druſo proauus eques Rom. Pomponius Atticus [f] dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici Agrippina, [g] fœcunditate ac fama Liuiam vxorem Druſi præcellebat. Sed fratres [h] egregiè concordes, & proximorum certaminibus inconcuſſi. Nec multò poſt Druſus in Illyricum miſſus eſt, vt ſueſceret militiæ, [i] ſtudiaque exercitus pararet: ſimul iuuenem [k] vrbano luxu laſciuientem meliùs in caſtris haberi Tyberius, ſeque tutiorem rebatur,

OBSERVATIONES.

a *Neque nouum, neque mirandum eſt, viros præſtantes vltro ambiri à principibus, vt magiſtratus, ac maximas quaſque dignitates accipiant. tantus, ſcilicet, virtuti eſt honos, vt eam vel in his, qui nobis aliquando aduerſati ſunt, ſuſpicere cogamur.*

b *Ferè fit, vt, ſi duo, aut plures pari gradu affinitatis principem contingunt, aula ſit diuiſa, & diſcors, tacitis in hunc, aut in illum ſtudiis.*

c *Naturalia nos ſemper magis afficiunt, quàm quæ ab arte tantùm, & incitamentis naturæ proficiſcuntur. hinc fit, vt, ſim propenſior in filium meum naturalem, quàm in adoptiuum.*

d *Alienatio principis ab eo, qui ei chariſſimus eſſe deberet, haud dubiè conciliat ei fauorem cæterorum. nimirum, ſæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria, vt ait Seneca, epiſt. 92.*

e *Si qua forte contentio inter principes, aut illuſtres perſonas, ob nobilitatem, oritur, cæteris paribus, is haud dubiè præferendus videtur, qui claritudine materni generis ſuis æmulis anteit.*

f *Cùm in multis alijs, tum verò in connubiis principum virorum ſeruiendum eſt opinioni multitudinis, quæ externa imprimis ſpectanda eſſe exiſtimat. Itaque quòd ad hanc rem pertinet, minimè committendum eſt, vt princeps eam ducat vxorem, cuius ignobilitas longa ſuæ familiæ decora, & imagines dedeceat.*

g *Mulier duabus his ferme laudibus potiſſimùm celebratur, pudicitia, & fœcunditate.*

h *Qui diuerſa hominum in ſe ſtudia ſequentes ipſi inter ſe ſunt diſcordes, paruo negotio concutiuntur. quòd ſi nihilominus egregiè concordes manent, neque cuiuſquam certaminibus diſtrahuntur, concuti nulla ratione poſſunt. tantùm poteſt concordia, potiſſimùm inter fratres, & conſanguineos.*

i *Principes adoleſcentes debent ſueſcere militiæ, vt ſtudia exercitus parent, iis potiſſimùm in imperijs, aut regnis, quæ ſunt in manu exercituum, cuiuſmodi erat imperium Romanum.*

k *Adoleſcentes luxu vrbano laſciuientes eò mittendi ſunt, vbi labori ſueſcere, & virtuti operam dare poſſint.*

vtroque filio [a] legiones obtinente. Sed Sueui [b] prætendebantur auxilium aduersus Cheruscos orantes. Nã discessu Romanorũ, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, & tum æmulatione gloriæ [c] arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Marobodui regis nomẽ inuisum apud populares: Arminium pro [d] libertate bellantem fauor habebat. Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminij miles, sumpsere bellum, sed è regno etiam Marobodui Sueuæ gentes, Semnones ac Langobardi defecere ad eum. Quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam, quàm quia fratris filio iuueni patruus senex parere [e] dedignabatur. Diriguntur acies pari vtrinque spe, nec vt olim apud Germanos, [f] vagis incursibus, aut disiectas per cateruas. Quippe longa aduersus nos militia insueuerãt [g] sequi signa, subsidijs firmari, dicta imperatorũ accipere. Ac tunc Arminius [h] equo conlustrans cũcta, vt quosque [r] aduectus erat, reciperatã libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela Romanis direpta [i] in manibus multorum ostentabat: contra, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Herciniæ latebris defensum, ac mox per dona & legationes petiuisse fœdus, proditorem patriæ, satellitem Cæsaris, [k] haud minùs infensis animis exturbandum, quàm Varum Quintilium interfecerint: meminissent modò tot prẹliorum, quorum euentu, & ad postremum eiectis Romanis satis probatum, [l] penes vtros summa belli fuerit. Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in ho-

r. Sic lib. 5. hist. exhortatio ducum non more cócionis apud vniuersos, sed vt quosque eorum aduehebantur.

OBSERVATIONES.

a *Validissimi exercitus, atque adeò ij, quorum in manu resp. est, ijs tantùm committi debẽt, quorum interest militum fidem erga principem intemeratam seruari.*

b *Viri prudentes satis habent, si id, quod volunt, perficiunt; sæpiusque cur quicque agant recondunt; quin sæpiùs alia, quàm quæ vera sunt, prætendunt. persæpe enim nostra interest, ignorari, quo vnamquamque rem animo, consilioque agamus.*

c *Plerunque accidit, vt gentes bellaces, si sunt vacuæ externo metu, partim assuetudine, partim æmulatione gloriæ arma in se vertant. à quibus hæ nationes regnantur, nunquam non externis bellis attineri debent, ne gentes bellicosæ infestis armis se ipsæ conficiant.*

d *Nihil multitudini gratius diei potest libertate, pro qua quisquis libenter, & alacri animo propugnationem suscipit, hunc haud dubiè populi fauor habet.*

e *Non iniuria senes iuuenibus parere dedignantur, præcipuè verò adfinibus, & consanguineis.*

f *Barbari plerunque militant nulla disciplina; sed vagis tantùm incursibus, aut per disiectas cateruas inconditi.*

g *Ibi disciplina militaris esse dicitur, vbi miles sequitur signa, subsidiis firmatur, dicta imperatoris accipit.*

h *Cùm acies vtrinque stant directæ, iam iamque committi debet prælium, cautus, & diligens imperator equo cũcta collustrare, & ad singulas exercitus partes aduehi debet, & ea alta voce proferre, quæ animos militum ad pugnam accendere possunt.*

i *Ea demum vera sunt quæ ipsa re præsenti comprobantur.*

k *Proditor patriæ haud minùs infensis animis est exturbandus, quàm apertus hostis.*

l *Qui hostem eum, qui ad se opprimendum venerat, è finibus suis eijcit, satis luculento testimonio probat, summam belli penes se esse.*

stem

ſtem abſtinebat, ſed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne Cheruſcorum, illius conſiliis geſta, quæ proſperè ceciderint, teſtabatur: [a] væcordem Arminium, & neſcium alienam gloriam in ſe trahere, quoniam tres vacuas legiones, & ducem fraudis ignarum [b] perfidia deceperit, magna cum clade Germaniæ & ignominia ſua, [c] cùm coniunx, cùm filius eius ſeruitium adhuc tolerent. At ſe [d] duodecim legionibus petitum, duce Tyberio, illibatam Germanorum gloriam ſeruauiſſe, mox cõditionibus æquis diſceſſum. neque pœnitere quod ipſorum in manu ſit, integrum aduerſum Romanos bellum, an pacem incruentam malint. His vocibus inſtinctos exercitus propriæ quoque cauſæ ſtimulabant, cũ à Cheruſcis Langobardiſque pro antiquo decore, aut recente libertate, & contra augendæ dominationi certaretur. Non aliàs maiore mole [e] cõcurſum, neque ambiguo magis euentu, fuſis vtrinque dextris cornibus. Sperabaturque rurſum pugna, ni Maroboduus caſtra in colles ſubduxiſſet. [f] Id ſignum perculſi fuit. & tranſfugis paulatim nudatus in Marcomannos conceſſit, miſitque legatos ad Tyberium oraturos auxilia. Reſponſum eſt, [g] non iure [h] eum aduerſus Cheruſcos arma Romana inuocare, qui pugnantis in eundem hoſtem Romanos nulla ope iuuiſſet. Miſſus tamen Druſus, vt retulimus, pacis firmator. Eodem anno duodecim celebres Aſiæ vrbes conlapſæ, [i] nocturno motu terræ, quo improuiſior [k] grauiorque [l] peſtis fuit. Neque ſolitum in tali caſu effugium

OBSERVATIONES.

a *Hæc ſunt ſigna vecordis, ac rerum neſcij ducis, iactare ſe, probris in hoſtem non abſtinere; poſtremò alienam gloriam in ſe trahere.*

b *Nec magnum, nec præclarum facinus eſt, hoſtem fraudis ignarum perfidia decipere.*

c *Cuius vxor, aut filius, chariſſima pignora adhuc ſunt in hoſtium poteſtate, ibique ſeruitium tolerant, is ſanè vecors eſt, ſi belli decus penes ſe eſſe gloriatur.*

d *In magnis viris habendus eſt is, qui à ſummo duce, & validiſſimo, eodemque numeroſiſſimo exercitu non eſt profligatus, ſed æquis conditionibus bellum dirimit; remque eò loci adducit, vt in ipſius manu ſit, an integrum bellum aduerſus hoſtem, an verò pacem incruentam malit.*

e *Tunc demum magna mole concurrere dicuntur acies, cùm vtrinque funduntur.*

f *Qui poſt collatas cum hoſte manus locum pugnæ deſerit, exercitumque in loca tuta ſubducit, is haud multùm differt à victo.*

g *Ei auxilium, & opem ferre non debere videor, qui me, cùm eodem loco eſſem, nulla re iuuit.*

h *Petitum auxilium tacitè demonſtrat auxilij ferendi obligationem.*

i *Quæ noctu accidunt, multò magis terrent, quàm quæ interdiu.*

k *Quò caſus ſunt improuiſiores, hoc ſanè ſunt grauiores.*

l *Cùm non modò quæ arte, manuque fiunt, corruant, ſed & ea, quæ ità à natura facta ſunt, vt æterna videri poſſint, collabantur, heu miſeris nobis! ecquid tandem eſt, in quo ſpem rerum noſtrarum ponere poſſimus? eò gloriaris, quòd non modò quæ mouentur, ſed & ea, quæ ſoli ſunt, poſſides? quid, ſi motu terræ, aut alio aliquo improuiſo, grauioreque caſu aut collabantur, aut diductis terris hauriantur? idque adeò vt, rerum facies mutetur? ſedent quippe immenſi montes; eorum iuga diffluunt; videnturque in arduo quæ plana fuerunt.*

subueniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. Sedisse immensos montes, visa in arduo quæ plana fuerant, effulsisse inter ruinam ignes memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiæ traxit. [a] nam centies sestertium pollicitus Cæsar, & [b] quantum ærario, [c] aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes à Sipylo, proximi damno ac [d] remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegæatas, Apollonienses, quique Mosceni aut Macedones Hircani vocantur, & Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Tmolum leuari idē in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret, refoueretque. Delectus est M. Aletus è prætoriis, ne consulari obtinēte Asiam æmulatio [e] inter pares, & ex eo impedimentū oriretur. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæsar, haud minùs [f] grata liberalitate, quòd bona Aemyliæ Musæ locupletis [g] intestatæ petita in fiscum, Aemylio Lepido, cuius è domo videbatur, & Patulei diuitis equitis Romani hæreditatem (quanquam ipse hæres in parte legeretur) tradidit M. Seruilio, quem prioribus, neque suspectis tabulis scriptum compererat. [h] nobilitatem vtriusque pecunia iuuandam prçfatus. Neque hæreditatem cuiusquam adiit, nisi cum [i] amicitia meruisset. Ignotos & [k] aliis in-

OBSERVATIONES.

a *Princeps debet se præbere benignum, & misericordem erga afflictos nullo ipsorum merito, sed vi maiori, casuque grauissimo; nec solùm erga priuatos, verùm etiam in vniuersam gentem, si calamitas ad omnes peruenit. hæc autem benignitas in eo consistit, vt his de suo det, & quantum ærario, aut fisco pendent, ad tempus remittat, ac pro magnitudine damni accepti consolationem, & remedium adhibeat, suosque populos qua re maximè potest, foueat.*

b *Paria sunt, dare de suo, & quæ sibi debentur, remittere.*

c *In rep. aut in principatu bene constituto aliud est ærarium, aliud verò fiscus. quæ referuntur in ærarium, ea non tam principis, quàm reipub. sunt. contra, quæ fisco addicuntur, ea in priuatam principis vtilitatem cedunt. hæc etsi notissima sunt, tamen obseruare operæpretium esse existimaui, quia hodie, plerisque in locis ita confunduntur, vt, quæ pecunia reip. est, quamque in publicos tantùm vsus conferri oportet, hac principes ad priuatos abutantur; publicum ærarium exhauriant, perdant, dilapident. at publicas opes, & rem familiarem principis distingui debere, docent verba illa Senecæ lib. 7. de benef. cap. 6. Cæsar, inquit, omnia habet; fiscus eius priuata tantùm, ac sua; & vniuersa in imperio eius sunt; in patrimonio propria. Tacit. lib. 12. Annal. Pub. Celerius eques Rom. & Elius libertus rei familiari principis in Asia impositi. & eodem lib. cùm Claudius libertos quos rei familiari præfecerat. &c.*

d *Remedium pro magnitudine damni adhiberi debet.*

e *Prudentia principis in eo luculenter spectatur, si, quoad eius fieri potest, fugitat occasiones offensionum, quæ frequentes inter eos oriuntur, quibus dignitates, magnaque munera mandata sunt. siquidem constat, ab æmulatione honoris proficisci contentiones, atque hinc non modò negotia non promoueri, sed & impediri.*

f *Ea demum liberalitas meritò appellanda est, quæ ab eo, cuius est dare, proficiscitur in eum, in quem potissimùm beneficium conferri debet.*

g *Bona intestati, nullo comparante propinquo hærede, addicuntur fisco.*

h *Nobilitas quid tenue videri potest, nisi opibus, & pecunia iuuatur.*

i *Hæreditas non semper aditur propter vtilitatem, sed honoris gratia eius, qui fato functus est, potissimùm à viris principibus. hinc honorarius hæres apud Iuriscons.*

k *Mihi non debet esse gratum id, quod ideo in me confertur, vt ex eo facto is, cui ea res iure debebatur, damno afficiatur; quippe non amore mei, sed illius odio, cui detrahitur, fit.*

fensos, eoque principem nuncupantes [a] procul [b] arcebat. Cæterùm vt [c] honestam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos & ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium [d] mouit senatu, aut sponte cedere passus est. Iisdem temporibus [e] deûm ædes vetustate aut igni abolitas, cœptasque ab Augusto dedicauit. Libero Liberæque & Cereri, iuxta Circum maximum, quas Aulus Posthumius dictator vouerat; eodemque in loco ædem Floræ ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus constitutam; & Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prosperè mari gessit, triumphumque naualem de Pœnis meruit. Spei ædes à Germanico sacratur: hanc Atilius vouerat eodem bello. Adolescebat interea lex maiestatis. Et Apuleiam Variliam sororis Augusti neptem, [f] quia probrosis sermonibus diuum Augustum ac Tyberium, & matrem eius inlusisset, Cæsarique connexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. De adulterio satis caueri lege Iulia visum. Maiestatis crimen distingui Cæsar postulauit, damnarique si qua de Augusto [g] inreligiosè dixisset: [h] In se iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus à consule quid de his censeret, quæ de matre eius locuta secus, argueretur, [i] reticuit. Dein proximo senatus die

OBSERVATIONES.

a *Alienum rapitur aut propalam, & vi, aut improbis artibus ab iis, qui alienis fortunis insidiantur. genus hoc hominum cùm latè pateat, nimiùm multos etiam principes (heu rem miseram!) complectitur. qui quasi aliud agant, eò perueniunt rapacitatis, & auaritiæ, vt, quorum fortunas tueri deberent, his miseros subiectos euertant. quos de Tyberio discere hoc saltem peruelim, vt aduersus pecuniam alienam firment animum; & quod suum non est, id non modò cuiquam fraude, aut vi eripiant; sed ne vltro quidem dari sibi ab infirmiori patiantur.*

b *Quid minùs principem decet, quàm ab ignotis, ac maleuolis hæreditates accipere?*

c *Paupertas nulla culpa contracta honesta est; & hanc princeps sua benignitate leuare debet: ob flagitia, & prodigalitatem, minimè. hæc non modò non leuanda, sed & punienda est. illa est innocens paupertas; hæc est turpis & flagitiosa egestas.*

d *Qui ad egestatis terminos, ob prodigalitatem, & flagitia redactus est, minimè æquum est, vt maiorum, quorum se tam dissimilem præstat honoribus fungatur.*

e *Ad præcipuas curas principis maximè pertinet, Deûm curam gerere, eaque quæ ad pietatem pertinent, singula diligenter curare. ideo si ædes sacræ aut vetustate sunt collapsæ, aut igni abolitæ, aut sunt à superiore principe cœptæ, has restaurare, reficere, restituere, ac dedicare debet.*

f *Qui probrosis sermonibus principem illudit, maiestatis postulari potest.*

g *Cùm persona principis, vt est apud Iurisconsultos, sit sacra, de eo religiosè loquendum est.*

h *Callidus princeps, si agitur de eo crimine maiestatis, quod ex eo oritur, siquis de ipso irreligiosè loquutus est, hac arte vtitur, vt palam & apertè profiteatur, non ea quæ in se, sed quæ in decessorem suum irreligiosè dicta sunt, velle se ad cognitionem vocari: nempe, hac simulatione clementiæ hominum beneuolentiam sibi conciliat, sibique inlatam iniuriam eadem ratione vlciscitur. nam cùm tanti ipse sit, quanti fuit decessor suus, significans non impedire se quò minùs quæ in illum dicta sunt, puniantur, satis ostendit, posse pariter, non dissentiente se, animaduerti in eum, à quo irreligiosis dictis offensus est.*

i *Iis de rebus interrogati quæ minimè ad nos pertinent, cùm quid responderi debeat, in nostra manu non sit, tacere omnino præstat, quàm quicquam ita eloqui, vt eius postea pœnitendum sit.*

illius quoque nomine orauit, ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent: liberauitque Apuleiam lege maiestatis. [a] Adulterij grauiorem pœnam deprecatus, vt exemplo maiorum [b] propinquis suis [c] vltra ducentesimum lapidem remoueretur, suasit. Adultero Manlio Italia, atque Africa interdictum est. De prætore in locum Vipsanij Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romæ erant) Haterium Agrippam propinquum Germanici fouebant. contra plerique nitebantur, [d] vt numerus [e] liberorum in candidatis præpolleret, quod lex iubebat. [f] Lætabatur Tyberius cùm inter filios [eius] & leges senatus disceptaret. [g] Victa est sine dubio lex: sed neque statim, & [h] paucis suffragiis: quomodo, etiam [i] cũ valerent, [k] leges vincebantur. Eodem anno cœptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, [l] vagos primùm, & latrociniis

OBSERVATIONES.

a *Pœna adulterij grauißima, nempe mortis, aut relegationis à principe minui potest.*

b *Cùm adulterium potiùs priuatum, quàm publicum sit crimen, non abs re est, vt, qui eo crimine contacti sunt, propinquis, quibus iniuria fit, puniendi mittantur. cuius rei non pauca exempla adduci possunt.*

c *Apud priscos in more positum erat, vt adulteri vltra ducentesimum ab vrbe lapidem remouerentur.*

d *Planè æquum est, in candidatis numerum liberorum præpollere; hoc est, cùm inter competitores, ob eum, qui ambitur, magistratum, certamen ortum est, eos aliis præferri, qui, cæteris paribus, numero liberorum præstant.*

e *Cæteris paribus, fauorabilior est is, qui liberos, nempe, reip. seminarium, procreauit, eo, qui nullos habet.*

f *Illud verè est magnæ potentiæ signum, atque adeò eius, quæ in libera rep. ferri non debet, cùm inter leges, & aliquem disceptatur; hoc est, cùm tantum quis in repub. potest, quantum posse deberent leges; idque adeò, vt quicquid illi collibitum est, id ipsum sit loco legis. Qui tantum potentiæ adeptus est, hoc est, qui legum interpretationis, ac vis in sua voluntate modum habet, huius in manu vniuersa resp. esse dicitur. Itaque eccui mirum sit, si Tiberius se quò voluerat, peruenisse lætabatur? nempe, vt non modò supra magistratus omnes, verùm etiam supra ipsas leges, quæ eminentißimæ esse deberent, extaret?*

g *Vinci leges tunc dicuntur, cùm nimia alicuius potentia, & gratia, quem deberent, locum non obtinent.*

h *Etsi vnius potentia cuncta complectitur, tamen vix fieri potest, vt non aliqua re palam faciat multitudo se præclarè intelligere, artibus, ac vi tyranni cuncta rapi.*

i *Resp. dicitur status is, in quo valent leges. principatus verò is, in quo rerum omnium, ne legibus quidem exceptis, arbitrium & potestas omnis est penes vnum principem. etsi hoc ipsum principis arbitrium ad legis normam dirigi debet.*

k *Non est nouum, non modò in principatu, verùm etiam in libera rep. vinci leges, nimijs, scilicet, hominum studijs, nimiaque ciuium potentia.*

l *Aliud est bellum gerere, & aliud latrocinari, hoc est, vagos homines, & latrociniis suetos ad prædam & raptus congregare.*

ſuetos ad prædam & raptus congregare, dein, [a] more militiæ, per vexilla, & turmas componere, poſtremò non inconditæ turbæ, ſed Muſulanorum dux haberi. Valida ea gens, & ſolitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum vrbium cultu, cepit arma, Mauroſque accolas in bellum traxit. Dux & his Mazippa. Diuiſuſque exercitus; vt Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos caſtris attineret, diſciplina & imperiis ſueſceret: Mazippa leui cum copia incendia & cædes, & terrorem circumferret. compulerantque Cinithios haud ſpernendam nationem in eadem, cùm Furius Camillus proconſul Africæ legionem, & quod ſub ſignis ſociorum, in vnum conductos ad hoſtem duxit, modicam manum, ſi multitudinem Numidarum atque Maurorum ſpectares. Sed nihil æquè cauebatur, quàm ne bellum [1] metu eluderent. [b] Spe victoriæ inducti ſunt, vt vincerentur. Igitur legio medio, leues cohortes, duæque alę in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectauit: fuſi Numidæ, multoſque poſt annos Furio nomini [c] partum decus militię. Nam poſt illum reciperatorem vrbis, filiumque eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memorauimus, bellorum expers habebatur. [d] Eò pronior Tyberius res geſtas apud Senatum celebrauit. [e] & decreuere patres triumphalia inſignia. Quod Camillo ob [f] modeſtiam vitæ impune fuit. Sequens annus Tyberium tertiò, Germanicum iterum cōſules habuit. ſed eum honorem Germanicus inijt apud vrbem Achaiæ Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram, viſo fratre

1 i. Simulatione metus.

OBSERVATIONES

a *Omnes mortales, qui per ætatem arma ferre poſſunt, atque adeò latrones, & ruſtici fiunt milites, & quæ priùs fuit incondita hominum turba fit agmen, accedente ordine, ac diſciplina militari; quæ quanti ſit hinc diſcere licet, quòd ex latrone pariter fit dux, & imperator is, qui quos homines ad prædam, & raptus priùs congregauit, per vexilla, & turmas ita componit, vt diſciplinæ & imperijs ſueſcant, ac poſtremò non latrocinari, ſed bellum gerere dicatur.*

b *Cunctando, bellumque mora eludendo potuit quis vincere, ſi non præceps, ſpe victoriæ ad pugnam, & cladem ruiſſet. certè qui res nouas cœptat planè vecors eſt, ſi prælio ſe, ſuaſque ſpes committit, non alio aduerſus exercitum veteranum fretus milite, quàm aut tirone, aut nuper conſcripto, aut voluntario, qui, vt alibi Tacit. ait, nec iubetur, neque regitur; ſed cuncta ex libidine agit. Ideo conſultè faciet, ſi bellum mora eludet; hoc eſt, excurſionibus, eruptionibus, leuibus præliis, populationibus ſuorum vires, atque animos paulatim firmabit, & ſingulas occaſiones, vno excepto prælio, quibus hoſtem infringat arte potiùs, quàm vi aperta, captabit.*

c *Magnum decus is ſibi peperit, qui parua manu hoſtium copias fudit, fugauitque.*

d *Quò minùs aliquid ſperabatur, hoc maiori laudi duci debet ei, qui rem difficilem confecit, atque in ſuo munere præclarè verſatus eſt.*

e *Qui paruum quidē bellum confecit, illa tamen victoria maioris belli incendia extinxit, æquè honore dignus videri poteſt, ac ſi bellum atrox confeciſſet.*

f *Multis modeſtia ſaluti eſt, potiſſimùm apud tyrannos, eoſque qui plus poſſunt. Hanc ob rem quò quis maioribus extollitur honoribus hoc magis fortunam moderetur. quippe hac ratione non modò dignitati, verùm etiam ſaluti egregiè proſpexerit. tanti certè eſt modeſtia, vt neque ſummis mortalium ſpernendam eſſe, & à Dijs æſtimari, ſcribat Tacit. lib. 15. Annal.*

Druſo, in Dalmatia agente, Hadriatici, ac mox Ionij maris aduerſam nauigationem perpeſſus. Igitur paucos dies inſumpſit reficiendæ claſſi; ſimul ſinus Actiaca victoria inclutos, & ſacratas ab Auguſto manubias, caſtraque Antonij cum recordatione maiorum ſuorum adiit. Namque ei, vt memoraui, auunculus Auguſtus, auus Antonius erant; magnaque illic imago triſtium lætorumque. Hinc ventum Athenas, fœderique ſociæ & vetuſtæ vrbis datum, [a] vt vno lictore vteretur. Excepere Græci quæſitiſſimis honoribus, vetera ſuorum facta dictaque præferentes, [b] quò plus dignationis adulatio haberet. Petita inde Eubœa, tramiſit Lesbum, vbi Agrippina nouiſſimo partu Iuliam edidit. tum extrema Aſiæ, Perinthumque ac Byzantium Thracias vrbes, mox Propontidis anguſtias, & os Ponticum intrat, cupidine [c] veteres locos, & fama celebratos noſcendi: [d] pariterque prouincias [e] internis certaminibus, aut magiſtratuum iniuriis feſſas refouebat. Atque illum in regreſſu ſacra Samothracum viſere nitentem obuii aquilones depulere. Igitur aliaque quę ibi varietate fortunæ, & noſtri origine veneranda, relegit Aſiam, adpellitque Colophona, vt Clarii Apollinis oraculo vteretur. Non fœmina illic, vt apud Delphos, ſed certis è familiis & fermè Mileto accitus ſacerdos numerum modò conſultantium & nomina audit: tum in ſpecum degreſſus, hauſta fontis arcani aqua, ignarus plerunque literarum, & carminum, edit reſponſa, verſibus compoſitis ſuper rebus, quas quis mente concepit: & ferebatur, Germanico [f] per ambages (vt mos oraculis) maturum exitium cecinisse. At Gn. Piſo quò properātiùs deſtinata inciperet, ciuitatē Atheniensiū turbido inceſſu exterritam oratione ſæua increpat, obliquè Germanicum perſtringens, quòd cōtra [g] decus Romani nominis non Athe-

OBSERVATIONES.

a *Et à principe, & ab eo, qui pro principe eſt, magnus habetur honos hoſpitæ ciuitati, ſi dum ibi commoratur, de magiſtratus, ac potentiæ inſignijs aliquid detrahit, perinde ac ſi non in ſubiecta, ſuæque ditionis, ſed in ſocia vrbe verſetur.*

b *Fœdiſsima adulatio non vna, & eadem ratione, ſed multis, ac ſpecioſis, & ſua quoque dignatione tumeſcens, nec ſolùm è priuatorum penatibus, ſed ex totis vrbibus, ac prouincijs, rectà ad principes it, & maximos quoſque homines aggredi nequaquam veretur.*

c *Loca vetuſta, & fama celebrata maximos quoſque homines ad ſe viſendum alliciunt.*

d *Nullum tempus, nulla res, nullus eſſe locus, nihil ſerium, nihil per iocum, aut relaxandi animi gratia agere debet princeps, quin ſit intentus in ſingulas occaſiones, quibus ſecuritati, & emolumento ſubiectorum proſpicere poſsit. Certè Germanicus, vel tum cum peregrinabatur, & curis vacuus videbatur eſſe, prouincias internis certaminibus, aut magiſtratuum iniuriis feſsas refouebat.*

e *Publica mala aut ex internis certaminibus, aut certè ex magiſtratuum, ac potentiorum proficiſcuntur iniuriis.*

f *Conſulta oracula aut mentiuntur, aut ſi fortè verum dicunt, per ambages ſolent reſpondere; adeò vt non ſit operæpretium ea conſulere; at mera vanitas, atque adeò flagitium ſit, huiuſmodi reſponſis fidem adhibere.*

g *Omnibus in rebus diligenter cauendum eſt, ne, dum noſtras virtutes oſtentamus, quidquam committamus contra dignitatem noſtram, & decus illius, cuius vices gerimus. quippe, virtutem alieno & loco ac tempore oſtentare, magis ad vitium, quàm ad virtutem referri poteſt.*

nienſes

nienſes tot cladibus extinctos,ſed [a] conluuiem illam nationum comitate nimia coluiſſet. hos enim eſſe Mithridatis aduerſus Sullam, Antonii aduerſus diuum Auguſtum ſocios. etiam vetera obiectabat, quæ in Macedones improſperè, [1] violenter in ſuos feciſſent, offenſus vrbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falſi damnatum precibus ſuis non concederent. Exin nauigatione celeri per Cycladas, & compendia maris adſequitur Germanicum apud inſulam Rhodum, haud neſcium quibus inſectationibus petitus foret: ſed tanta manſuetudine agebat, vt, cùm orta tempeſtas raperet in abrupta, [b] poſſetque interitus inimici ad caſum referri, [c] miſerit triremeis, quarum ſubſidio diſcrimini eximeretur. [d] Neque tamen mitigatus Piſo, & vix diei moram perpeſſus, linquit Germanicum, præuenitque: & poſtquam Syriam, ac legiones attigit, [e] largitione, ambitu infimos manipularium iuuãdo, cùm veteres centuriones, ſeueros tribunos demoueret, locaque eorum clientibus ſuis, vel deterrimo cuique attribueret, deſidiam in caſtris, licentiam in vrbibus, vagum, ac laſciuientem per agros militem ſineret, eò vſque corruptionis prouectus eſt, vt ſermone vulgi, [f] parens legionum haberetur. Nec Plancina ſe intra decora fœminis tenebat, ſed [g] exercitio equitum, decurſibus cohortium intereſſe: in Agrippinam, in Germanicum

1. Nam Socratẽ tantum philoſophum capitis damnarunt. vide huius apologiam apud Platonem. ac Themiſtoclem virũ de patria optimè meritum expulerunt: vide Thucydidẽ libr. 1. de bello Peloponeſſ. & Plutarchum in Themiſtocle. & ſocios, grauitate tributorũ presſerunt. vide eundem Thucyd. lib. 1. hiſt.

OBSERVATIONES.

a *Cũ imitatione virtutis veriùs, quàm nomine & imaginibus fiat fides generis nobiliſſimi, perſæpe iniuria gloriantur homines ſe iis eſſe prognatos, quos vniuerſus orbis terrarum, ob ſingularem virtutem, admiratur, ſi in ipſis nulla antiquæ virtutis veſtigia apparent. itaque etſi populus Athenienſis, aut alius quiſpiam fama celebris, re ipſa illorum, quos aſſerit eſſe maiores ſuos, perquam diſſimilem ſe præſtat, ac degeneres animos arguit ignauia, huic verò illud obiectari verè poteſt, illorum quidem, à quibus ſe eſſe ortũ inſolenter & falsò gloriatur, progeniem longa ſæculorum ſerie, multiſque caſibus eſſe extinctam; ipſum verò aliunde illò conueniſſe, eſſeque non ſtirpem illam præclariſſimorum hominum, ſed colluuiem omnium nationum.*

b *Impune tunc inimicum vlciſci poſſumus, cùm quicquid illi aduerſi accidit, id ad caſum referri poteſt.*

c *Is verè & generoſus, & manſuetus dici debet, qui cùm ita poſſit de inimico pœnas ſumere, vt id caſu, non ipſius conſilio factum eſſe dici poſſit, tamen de eius ſalute adeò laborat, vt eum ſua opera ac diligentia periculo eximat. Quantam laudem meretur hic, tanto certè odio dignus eſt is, qui cui ſalutari opera adeſſe poteſt, hunc perire patitur. mihi quidem paria videntur eſſe, aliquem necare, & quem potes non ſeruare.*

d *Malus animus, & iniquus nullo beneficio mitigari poteſt.*

e *Quemadmodum ſtrenuus imperator cauet ſedulò, ne otio miles corrumpatur, eumque crebris expeditionibus, patientia periculorum, laboribus, & experientia durat, ita ignauus exercitum corrumpit largitione, atque ambitu, infimos manipularium, hoc eſt, obſcuriſſimum quemque militem iuuando; veteres centuriones, & ſeueros, antiquam, duramque militiam reuocantes demouendo, & & eorum loca deterrimo cuique attribuendo; ſinendo deſidiam in caſtris, licentiam in vrbibus, ac militem vagum & per agros laſciuientem.*

f *Vulgus plerunque deterrima quæque laudat.*

g *Haud ſatis decet fœminam intereſſe exercitiis militaribus, atque adeò ijs omnibus, quæ virorum propria ſunt.*

contumelias iacere,quibusdam etiam [a] bonorum militum ad mala obsequia promptis,quòd haud inuito imperatore ea fieri [b] occultus rumor incedebat.Nota hæc Germanico; [c] sed præuerti ad Armenios instantior cura fuit.Ambigua gens ea antiquitus non modò ingeniis, sed situ terrarum,quo nostris prouinciis latè prætenta, penitus ad Medos porrigitur, maximisque imperiis interiecti,& sępiùs [d] discordes sunt, aduersus Romanos odio, & in Parthum inuidia. Regem illa tempestate non habebant,amoto Vonone; sed fauor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium,quòd is prima ab infantia instituta & cultum Armeniorum [e] æmulatus,venatu, epulis, & quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta deuinxerat.Igitur Germanicus in vrbe Artaxata [f] adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine, [g] insigne regium capiti eius imposuit. [h] cæteri venerantes regem, Artaxiam consalutauere,quod illi vocabulum indiderant ex [i] nomine vrbis. At Cappadoces in formam prouinciæ redacti Q.Veranium legatum accepere. Et quædam ex regiis tributis [k] deminuta, quò mitius Romanum imperiũ speraretur. Commagenis Q. Seruæus præponitur, tum primum ad ius prætoris translatis. Cunctaque socialia prosperè composita, [l] non ideo lætum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis,qui iussus partem

OBSERVATIONES.

a *Minori negotio boni redduntur praui, & promptiores ad mala obsequia, quàm mali ad bona, si modò principis mentem habent perspectam.*

b *Dij boni! quæ hæc est peruersitas mentis humanæ, vt, quæ ratio suadet, lex iubet, princeps velle se palam, & apertè profitetur, hæc non iussi neque coacti, sed libentes relinquamus; ac nullo impellente, nisi fortè occulto aliquo, ac sæpiùs falso rumore, aut leuissima quaque suspitione, ad ea quæ nusquam sunt, nec esse debent, credenda, sequenda, amplectenda tam procliues simus?*

c *Priuatæ iniuriæ non tam nobis debent esse curæ, vt, propter eas curam reip. nobis mandatæ omittamus: quam certè rebus omnibus præuerti æquum est.*

d *Ferè fit, vt prouinciæ maximis imperijs interiectæ discordes sint; exteros verò, eò, scilicet, feroces, quòd nulli parent, aut oderint, aut ijs inuideant.*

e *Difficile dictu est, quantum gratiæ, & beneuolentiæ concilient sibi principes viri apud eas nationes, quarum instituta, & cultum studiosè, diligenterque æmulantur.*

f *Reges plerunque creantur consensu, & adprobatione nobilium.*

g *Insigne regium capiti regis nonnisi ab eo imponi debet, cuius est dare regnum, aut regi creato suam auctoritatem accommodare; aut certè ab eo, cui id muneris ab vniuersa Repub. datum est.*

h *Is qui rex designatus est, non priùs appellatione regis honestatur, quàm ab eo, cui id iuris est, insigne regium capiti eius impositum est. id simulatque præstitũ est, circumfusa multitudo regẽ veneratur, eumque proprio nomine consalutat. quæ consalutatio ad illud refertur, quod multitudo hodierno die vno ore conclamat: Viuat N. Rex noster.*

i *Non est nouum, vt magnis viris, ac præcipuè regibus nomina indantur vrbium.*

k *Recens adeptus principatum, vt planè extinguat desiderium superioris principis, quo plerunque homines, etsi malus fuit, afficiuntur, aliquid ex tributis diminuat; nihilque eorum prætermittat, ex quibus nouum imperium mitius sperari possit.*

l *Multa prospera minimè delent dolorem haustum ex vna aliqua re, in qua grauiter offendimur: nempe, acriùs afficimur dolore, quàm lætitia, aut voluptate.*

legi-

legionũ ipſe, aut per filiũ in Armeniã ducere, vtrũque neglexerat. Cyrri demũ apud hyberna decumæ legionis conuenere,[a] firmato vultu Piſo aduerſus metũ, Germanicus ne minari crederetur: & erat, vt retuli, clementior. Sed amici [b] accendendis offenſionibus callidi, intendere vera, adgerere falſa, ipſumque & Plancinam, & filios variis modis criminari: poſtremò paucis familiarium adhibitis, ſermo cœptus à Cæſare,[c] qualem ira & diſſimulatio gignit. Reſponſum à Piſone [d] precibus contumacibus. diſceſſerantque apertis odiis: poſtque rarus in tribunali Cæſaris Piſo; & ſi quando adſideret, atrox, ac diſſentire manifeſtus. vox quoque eius audita eſt in conuiuio, cùm apud regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Cæſari, & Agrippinæ, leues Piſoni, & cæteris offerrẽtur, [e] principis [f] Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari: abiecitque ſimul coronam, & multa in [g] luxum addidit. Quæ Germanico, quanquam acerba,[h] tolerabantur tamen. Inter quæ ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miſerat, amicitiam ac fœdus memoraturos, & cupere [i] renouari dextras: [k] daturum honori Germanici, vt ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad diſcordias traheret. Ad ea Germanicus, de

OBSERVATIONES.

a *Qui quid animi ſuper aliqua re habeat intelligi non vult, vultu aduerſus omnes affectus firmato adeò eſſe debet, vt perrumpi nullo pacto poßit.*

b *Hæc eſt natura aulicorum, vt, ſi quem oderunt, in hunc accendendis offenſionibus ſint valde callidi; intendant vera; nec his contenti, aggerant falſa, eumq; variis modis apud principem criminẽtur.*

c *Vix fieri poteſt, vt ſermo quamtumuis dißimulatus, vel intimos penitus animi ſenſus non indicet.*

d *Non ſemper qui preces adhibet fidem facit animi manſueti, ac demißi. Siquidem & inter has deprehendi contumacia poteſt. preces certè Piſonis ab decoro, contumacia ab animo indomito proficiſcebatur. hinc obſeruandum eſt, non ſatis eſſe quomodocunque precari, ſed ita, ſcilicet, precandum eſſe, vt non tam verbis, quàm modeſtia preces commedentur.*

e *Nullum maius ornamentum eorum, quæ agenda ſuſcipimus, reperiri poteſt, quàm nuſquam aberrare à decoro. nempe, huc pertinet reprehenſio Piſonis, vt dicat, coronas vnis regibus, ac præter eos nemini, niſi ineptè, offerri.*

f *Supra admonui principis nomen indicare ſpeciem quandam libertatis eius reip. quæ hoc nomine conſtituta eſt. non itaque mirum eſt, ſi Piſo, ferox homo, vixque Tyberio concedens Germanicum dicit longè inferiorem eſſe filio regis Parthici; cùm Tiberius non rex, ſed princeps (quomodo Romani loquuntur) imperij, reique pub. Romanæ, vt ipſe exiſtimat, ſit.*

g *Ei rei iniquè infenſi ſumus, cui non aliam ob cauſam locum inter vitia aßignamus, quàm quòd ex ea alijs meliùs eſt, quàm nobis.*

h *Non cuiuſuis, ſed vnius prudentis eſt, in præſentia, quæ in ſe dicuntur, aut fiunt, tolerare, quanquam acerba.*

i *Qui fœdus ſemel inter ſe initum cupiunt eſſe perpetuum, ſæpiùs amicitiam, dextraſque renouare debent.*

k *Ei, quiſquis ille eſt, ſine dubio magnum honorem habet magnus, ac potens rex ad quem propiùs quàm ſolet, accedit.*

societate Romanorum, Parthorumque [1] [a] magnificè: de aduentu regis, & cultu sui cum decore, ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciæ maritimam vrbem amotus est. [b] Datum id non modò precibus Artabani, [c] sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat, [d] ob plurima officia & dona, quibus Plancinam deuinxerat. M. Sillano, L. Norbano COSS. Germanicus Ægyptum proficiscitur [e] cognoscendæ antiquitatis, [f] sed cura prouinciæ prætendebatur. [g] leuauitque [h] apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata vsurpauit, [i] sine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis [k] æmulatione, [2] quem eadem factitauisse apud Siciliam, quamuis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tyberius cultu, habituque eius lenibus verbis perstricto, [l] acerrimè increpuit quòd contra instituta Augusti non [3] sponte principis Alexandriam introisset. Nam [4] Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equiti-

1. sic lib. 4. hist. cęterū vt princeps loquebatur ciuilia de se & rep. egregia.

2. nā vt ait Liu. lib. 29. ab vrbe cond. præter Pleminii facinus, Locrensiūque cladem, ipsius etiam imperatoris (Scipionis) nō Romanus, sed ne militaris quidē cultus iactabatur, cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio: libellis etiam, palestræque operam dare, &c.

3. sic lib. 4. hist. Sponte legatorum excitari bellum.

4. sic l. 12. Ann. Nam diuus Augustus apud equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi decretaque eorum proinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani cōstituissent. & lib. 3. hist. Ægyptus, inquit, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum prouinciarum, &c.

OBSERVATIONES.

a *Obseruent magistratus, legati principum, atque adeò ij omnes quibus aliena negotia cōmissa sunt, vt in iis, quæ ad suum munus pertinent, magnificè, & ex illius dignitate cuius vices gerunt, quæ verò suam ipsorum personam spectant, de his cum decore, & modestia loquantur.*

b *Interdū ei malefacimus, quē quidē non odimus; sed vt illi, cuius gratia is est subnixus, oculi doleāt.*

c *Non mediocris prudentiæ est, posse alienæ petitioni cum dignitate satisfacere; eademque opera aut inimicum vlcisci, aut alia ratione rebus suis consulere.*

d *Hoc astu vtuntur ij, qui adfectant viam ad potentem aliquem, vt vxorem illius officijs, & donis ac interdum, vt infra suo loco videbimus, adulterio deuinciant, vt marito faciliori, in ijs, quæ moliuntur, vtantur.*

e *Homine ingenuo, & ad res præclaras nato, nihil dignius est, quā studiū cognoscendæ antiquitatis.*

f *Cùm aliæ sint partes principis, aliæ priuati, non quicquid priuatum decet, id statim principem decet: siquidem huius persona ideo tantùm videtur esse nata, vt seruiat publicæ vtilitati. Ea re factum est, vt Germanicus prætenderit curam prouinciæ ad visendam Aegyptum, non studium antiquitatis cognoscendæ: ne reip. hanc cupiditatem prævertisse diceretur.*

g *Quà iter facit princeps æquum est sentiri leuamen, non onus.*

h *Princeps nihil neque laudabilius, neque gratius in vulgus vsurpare potest, quàm si apertis horreis leuet pretia frugum, & caritati annonæ obuiam eat. qui hac in parte populo satisfacit, illius haud dubiè beneuolentiam sibi conciliat, cùm ei ex rep. vna sit annonæ cura, vt est 4. histor.*

i *Difficile dictu est, quàm grata sint in vulgus ea, quæ princeps de fastigio illo dignitatis aliquando detrahit; cuiusmodi est, si sine milite incedit; vtiturque vulgari amictu illius prouinciæ, in qua est; & quæ sunt de eodem genere.*

k *Princeps maximum, & præclarissimum quemque virum, non solùm in rebus arduis, sed & in iis, quæ minimi momenti videri possunt, æmulari debet.*

l *Si in ditione principis aliqua est prouincia, aut vrbs tantæ dignitatis, aut momenti, vt, si vel leui præsidio teneatur, eam, quod imperij caput est, prouinciam, vrbemue fame vrgere, siue alia ratione maxima damna importare poßit, omnino edicat princeps, ne quis vir illustris, & magnus eam prouinciam aut vrbem, nisi permissu suo, ingrediatur; sibique eam seponat. certè Augustus non alios, quàm equites Romanos Aegypto præesse voluit. sic Tacit. lib. 1. hist. Aegyptum, inquit, copiasque quibus coerceretur, iam inde à diuo Augusto equites Romani obtinent loco regum. Ita visum expedire, prouinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione, ac lasciuia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum domi retinere.*

bus

bus Romanis inlustribus, sepo∫uit Ææegyptum: [a] ne fame vrgeret Italiam quisquis eam prouinciam, claustraque terræ ac maris, quamuis leui præsidio aduersum ingentes exercitus insedisset. Sed Germanicus nondum comperto profectioné eam incusari, Nilo subuehebatur, orsus oppido à Canopo. Condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem nauis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diuersum ad mare, terramque Libyam delatus. Inde proximum amnis os dicatũ Herculi, quem indigenæ ortum apud se, & antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, [1] [b] in cognomentum eius adscitos. Mox visit veterum Thebarum magna vestigia. & manebant structis molibus literæ Ægyptię priorem opulentiam complexæ: iussusque è senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta millia ætate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Lybia, Æthiopia, Medisque & Persis, & Bactriano, ac Scythia potitum, quasque terras Suri, Armenijque, & contigui Cappadoces colunt: inde Bithynum, hinc Lycum ad mare imperio tenuisse. [c] Legebantur & indicta gentibus tributa, pondus argenti & auri, numerus armorum, equorumque, & dona templis ebur, atque odores, quasque copias frumenti & omnium vtensilium quęque natio penderet, haud minus magnifica, quàm nunc vi Parthorum, aut potentia Romana iubentur. Cæterùm Germanicus aliis quoque [d] miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere Memnonis saxea effigies, vbi radiis Solis icta est, vocalem sonum reddens, disiectasque inter & vix peruias arenas, instar mõtium eductę pyramides certamine & opibus regum; lacusque effossa humo superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiæ, & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabiles. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperij, quod nunc rubrum ad mare patescit. Dum ea æstas Germanico plures per prouincias transigi-

1. Vide Xenophontis lib. de æquiuocis.

OBSERVATIONES.

a *Tanti est Aegyptus, vt, quisquis eam prouinciam vel leui præsidio tenet, is claustra maris Tyrrheni ac terræ in sua potestate habeat; eaque poßit tutari aduersus ingentes exercitus.*

b *Qui præclari alicuius viri eximiam virtutem æmulantur, in illius cognomentum, sponte & consensu vulgi plerunque adsciscuntur. sic Scipiones, ac Cæsares vulgo appellamus eos, quorum hæc propria laus est, vt belli gloria, & rerum gestarum magnitudine cæteris præstent.*

c *Apud potentißimos reges, quique conterminis nationibus imperitabant, in more positum fuit, vt structis molibus literas insculpendas curarẽt, quibus legi, cognoscique poßent indicta gentibus tributa, pondus argenti, & auri, numerus armorum, equorumque; quasque copias frumenti, & omnium vtensilium quæque natio penderet. hæc certè singillatim princeps debet scire, vt, cui oneri sit par, cui impar, quid suscipiendum, quid cauendum sibi sit, post hanc rerum suarum diligenter subductam rationem prudenter constituere poßit.*

d *Miracula dicuntur ea, quæ cùm fiant præter communem naturæ ordinem, spectantes in sui admirationem rapiunt.*

tur, haud leue decus Drusus quæsiuit [a] inliciens Germanos ad discordias; [1] vtque fracto iam Maroboduo [b] vsque in exitium insisteretur. Erat inter Gothones nobilis iuuenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, & tũc [c] dubiis rebus vltionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, [d] corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque iuxta situm; veteres illic Sueuorum prædæ, & nostris è prouinciis lixæ, ac negotiatores reperti, [e] quos ius commercij, dein cupido augendi pecuniam, postremùm obliuio patriæ suis quẽque ab sedibus hostilem in agrum transtulit. Maroboduo vndique deserto, non aliud subsidium, quàm [f] misericordia Cæsaris fuit. transgressus Danubium, quà Noricam prouinciam præfluit, scripsit Tyberio, [g] non vt profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocãtibus Romanam amicitiam prætulisse. [h] responsum à Cæsare, tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus suis aliud conduceret, [i] abiturum fide qua venisset. cæterùm apud senatum disseruit, non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum, aut Antiochum populo Rom. perinde metuendos fuisse. Extat oratio qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, & quàm propinquus Italiæ hostis, [k] suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Rauennæ habitus, ne, si quando insolescerent Sueui, [l] quasi rediturus in regnum [2] ostentabatur. sed non

1. Hic multa deesse affirmare ausim.

2. sic in vita Agric. Agricola expulsum seditione domestica vnum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiæ in occasionem retinebat.

OBSERVATIONES.

a *Hostium haud dubiè potietur is, qui eos potest illicere ad discordias.*

b *Fracto iam hoste, vsque in illius exitium insistendum est.*

c *Nullum vltioni tempus aptius est, quàm cùm eius, quem vlcisci volumus, res dubiæ sunt. tunc certè, qualicunque accedente manu ad eas copias, quibus vrgetur, infringi nullo negotio, potest.*

d *Qui magnum, & memorabile facinus aggreditur, imprimis debet dare operam vt primores, hoc est, eos quorum auctoritatem cæteri sequuntur, ad societatem corrumpat.*

e *Non solùm colonijs deducendis publicè mutantur sedes; sed priuatim etiam commerciis, & cupidine augendi pecuniam. quidam enim sunt, qui vbi bene est, ibi patriam esse ducunt, sedesque figunt.*

f *Qui se ab omnibus desertum videt, is quid agat aliud, nisi vt ad eius, qui ei opem ferre potest, misericordiam confugiat?*

g *Rarò accidit vt reges, etsi ab omnibus deserti sunt, supplices alicui adsint. siquidem memores prioris fortunæ, potius quàm præsentis status, retinent spiritus illos regios.*

h *Magni principis est, clarissimos viros, ac potissimùm reges, ac principes, tristissimo ipsorum tempore, omni humanitatis, & beneuolentiæ genere complecti.*

i *Sciant reges, nihil esse præclarius, quàm fidem alicui datam, quisquis ille est, intemeratam seruare.*

k *Licet interdum principi, cùm res, & occasio postulat, res à se gestas publicè extollere, potissimùm si non vanitate, sed fide incorrupta subnixus est.*

l *Magnum regem, ac principem nihil magis decet, quàm comitas, atque adeò hospitalitas erga alios aut reges, aut principes, siqui fortè profugi ipsius fidei se credere haudquaquam sunt veriti. cæterùm in ea tempora incidere potest, quibus haud eum sui officij pœnitebit; cùm in vna regis, aut principis, licet profugi persona tantum sit positum, vt eius opera ad maximas res gerendas vtilis esse possit.*

excess-

excessit Italia per duodeuiginti annos, consenuitque multùm imminuta claritate, [a] ob nimiam viuendi cupidinem. Idem Catualdæ casus, neque aliud perfugium. pulsus haud multò post Hermundurorum opibus, & Vibilio duce, receptusque, forum Iulium Narbonensis Galliæ coloniam mittitur. Barbari vtrumque [1] comitati, [b] ne quietas prouincias immisti turbarent, Danubium vltra inter flumina Marum & Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum. Simul nuntiato regem Artaxiam Armeniis à Germanico datum, [c] decreuere patres, vt Germanicus atque Drusus ouantes vrbem introirent. structi & arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie Cæsarum; lætiore Tyberio, quia [d] pacem sapientia firmauerat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoque Thraciæ regem [e] astu adgreditur. omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat. quo defuncto Augustus partē Thracum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea diuisione arua, & vrbes, & vicina Græcis, Cotyi: [f] quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorúq; regum ingenia, illi mite, & amœnum, huic atrox, auidum, & societatis impatiens erat. sed primò [g] subdola concordia egere, mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, & resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem autorem vtriusque regni, si sperneretur, [h] vindicem metuebat. enimuero audita [2] mutatione principis, [i] immittere latronum globos, [k] excindere castella, causas bello. [l] Nihil æque Tyberium anxium habebat, quàm ne composita turbarentur. [3] deligit [m] centurionem, qui nuntiaret regi-

1. in bello.

2. sic supra, nullis nouis causis nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello, &c

3. sic l. 15. Ann. Casparius Centurio in eam legationem delectus.

OBSERVATIONES.

a *Non desunt qui ob nimiam viuendi cupidinem, claritatem magnitudine rerum gestarum priùs partam, imminuunt. id cùm in omnibus, tum verò in regibus fœdum est, cùm priùs vitam amittere debeant, quàm senescere otio, ac proinde decori, & ornamentis iam partis caliginem obducere.*

b *A quibus turbidis & seditiosis metuitur, ne quietæ prouinciæ turbentur, hi in iis locis collocandi, atque eò amouendi sunt, vbi nihil etiam turbarum dare poßint.*

c *Honore is dignus est, qui etsi non per acies bellum confecit, tamen ne bellum esset, sua sapientia præstitit.*

d *Non minor est laus, pacem sapientia firmare, quàm bellum per acies conficere.*

e *Quò vi non possumus, eò astu contendendum est.*

f *Prudentia principis in eo potißimùm perspicitur, si singulis pro cuiusque ingenio satisfacit.*

g *Subdola concordia maximarum discordiarum semina tantùm alit.*

h *Cuius rei autor sum, eam sine dubio, quoad eius fieri poterit, nunquam infringi patiar.*

i *Qui vltro in meas prouincias immittit armatorum globos specie latronum, exscindit castella, aliaque vsurpat hostilia, satis ostendit se causas belli quærere.*

k *Non priùs bellum ostendi, quàm geri debet.*

l *Nihil æquè nouum principem anxium habet, quàm ne ea, quæ ab se, maximis laboribus, ac pari fælicitate sunt composita, turbentur; ac ne qui noui tumultus oriantur.*

m *Aliud est denunciatio, aliud legatio; hæc viris amplißimis; illa cuiuis ministro, cuius modò fides principi sit perspecta, committitur.*

bus, [a] ne armis disceptarent. statimque à Cotye dimissa sunt quæ parauerat, auxilia. Rhescuporis [b] ficta modestia postulat [c] eundem in locum coiretur; posse de controuersiis colloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cùm alter [d] facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentque. Rhescuporis sanciendo (vt dictitabat) fœderi [e] conuiuium adiicit. tractaque in multam noctem lætitia per epulas ac vinolentiam, incautum Cotyn, & postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiæ deos, & [1] hospitalis mensas obtestantem, [f] catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tyberium, structas sibi insidias, [g] præuentum insidiatorem: simul bellum aduersus Bastarnas, Scythasque [h] prætendens, nouis peditum, & equitum copiis sese firmabat. [i] Molliter rescriptum, [k] si fraus abesset, posse eum innocentiæ fidere. cæterùm neque se, neque senatum nisi [l] cognita causa, [m] ius & iniuriam discreturos. proinde tradito Cotye veniret;

1. sic li. 15. Ann. Sed abnuit Piso inuidiã prætendens, si sacra mensæ, diique hospitales cæde qualiscũque principis cruentarentur. certè sacra res est mensa hospitalis, vt ait Sen de benefic. lib. 4. cap. 38.

OBSERVATIONES.

a *Ad principis maiestatem, & imperij securitatem maximè pertinet, summa ope niti, vt inter duos, pluresue contendentes, quorũ singuli ipsius imperio aut parent, aut certè ad ipsum cuncta venerantiũ officia deferunt, pax firmetur potius, quàm ipsius copijs alteruter iuuetur. Certè princeps nihil neque ineptius, nec reip. magis exitiosum committere potest, quàm cùm eiusmodi æmulationes, contentiones, rixæ inter eos, qui suæ ditionis sunt, oriuntur, odia intenduntur, res ad arma spectat, ipse suis studiis, mox autoritate, postremò opibus, & copijs alterutrius insaniam iuuat. nimirum, hac ratione è principe sensim fit priuatus qui aduersus eos arma capit, quos sola autoritate coercere & potest, & debet. cæterum, satis constat, quantum spirituum, ac ferociæ homines tractandis armis sumunt, tantumdem de principis dignitate & autoritate detrahi. Itaque sciat princeps hanc decertationem nonnisi sibi, & sui fastigij hominibus conuenire; hoc est, illis tantùm, qui nullius potentioris iussa suspiciunt, sed sui iuris per omnia sunt. cæteros principis maiestas, magistratuum autoritas, metus legum in officio continere debet.*

b *Nulla re æquè falluntur homines, ac fictis alicuius virtutibus, hoc est, specie, & simulachro virtutis.*

c *Tutissima ratio adipiscendi ea, quæ volumus, hæc est, vt in potestate habeamus eum, per quem stetit, quominus illorum potiamur.*

d *Non est nouum, vt facilitas, & animus apertus à fraude vincatur.*

e *Apud plerasque gentes fœderibus sanciendis conuiuia adiiciuntur.*

f *Diligenter obseruent ij, qui cum principibus maximas inimicitias gesserunt, vt, siue ipsi principes, aut infra principale fastigium sunt, ne vnquam se in casum dent, suamque personam potentiorum fidei committant, ijs in locis, in quibus ab ipsis facilè circumueniri, & opprimi possunt.*

g *Nihil est neque præclarius, neque tutius, quàm eum, à quo structæ sunt insidiæ, præuenire.*

h *Qui magni momenti negotia administrat, si nunquam quo quicque consilio agat, vulgabit, hoc assequetur, vt, absque vlla leuitatis nota priorem sententiam mutare, si velit, possit: ac præterea vix impediri queat, quominus destinata perficiat. Siquidem quò spectet, præter vnum se, scit nemo.*

i *Nunquam dicta atrocia præuerti debent factis; ne illa sint nobis impedimento, quominus ad hæc perueniamus.*

k *A quo fraus abest, huic in innocentia æquum est tantum esse præsidij quantum satis est.*

l *Neque princeps, neque senatus, neque quisquam index, nisi cognita causa, ius & iustitiam discernere debet.*

m *Iudicare est, ius, & iniuriam discernere.*

trans-

[a] transferretque inuidiam criminis. Eas literas Latinius Pandus proprætor Mœsiæ cum militibus, quîs Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis inter metum & iram cunctatus, [b] maluit patrati, quàm incœpti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet, [c] mortemque sponte sumptam ementitur. [d] Nec [1] tamen Cæsar placitas semel artes mutauit; sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem stipendiis, & arcta cum rege amicitia, [e] eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maximè Mœsiæ præfecit. Flaccus in Thraciam transgressus, per ingentia promissa, quamuis [f] ambiguum & scelera sua reputantem perpulit, vt præsidia Romana intraret. Circundata hinc regi [g] specie honoris valida manus, tribunique, & centuriones, monendo, suadendo, & quantò longiùs abscedebat, apertiore custodia, postremò gnarum necessitatis in vrbem traxere. Accusatus in senatu ab [h] vxore Cotyis damnatur, vt [i] procul regno teneretur. Thracia in Rhemetalcen filium, quem paternis consiliis [k] aduersatum constabat, inque liberos Cotyis diuiditur: iisque nondum adultis Trebellie-

2. sic lib. 6. de Tiberio loquēs destinata retinens, consilijs, & astu res externas moliri', arma procul habere.

OBSERVATIONES.

a *Qui tanquam si sit alicuius atrocis criminis reus omnium sermonibus petitus, ab eo, à quo falsò accusabatur, id, quicquid est, flagitij ortum, profectumq; esse probat, hic ab se in illum criminis inuidiam transferre dicitur.*

b *Hæc est natura flagitiosorum hominum, vt malint patrati, quàm incœpti facinoris esse rei; hoc est, quando in ius ob incœptum aliquod flagitium trahi debent, non modò non eos sceleris pœniteat, sed suis veluti numeris indignum facinus absoluant, vt, non parum meriti, sed fœdissimo quoque supplicio digni censeantur.*

c *Quem principes clam in vinculis occidi iubent, huius mortem sponte sumptam ementiri solent. ita lib. 6. de Agrippina loquens; & postquam nihil de sæuitia remittebatur, voluntate extinctam: nisi si negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus.*

d *Plura arte, quàm vi patrari satis constat. hanc ob causam, etsi quid accidit, in quo princeps meritò commoueri, atque adeò, omni abiecta simulatione, & cunctatione, vim ab ipso adhiberi oportere rei atrocitas, & ira suadent; tutiori tamen via ad id, quod vult, perueniet, si non præceps ad ea, ad quæ indignatione impellitur, ruet; sed se sustinebit, artesque ante priùs fœliciter expertas nunquam mutabit.*

e *Ad fallendum maximè accommodati sunt ij, quorum de fide, & beneuolentia ij qui fraude petuntur, dubitare non possunt.*

f *Animus sibi malè conscius semper se fallacijs peti putat; quippe qui secum scelera sua reputat.*

g *Hoc est illud ludibrium, quo plerunque conflictantur magni viri, atque adeò principes, ac reges, si quando in custodiam tradendi sunt, vt valida armatorum manu, specie honoris, circundentur; dehinc gnari necessitatis huc illuc, arbitratu potentioris, trahantur. cæterùm non lictorum modò opera, aut milite gregario vtuntur principes ad homines in vincula coniiciendos; sed & maximis, fortissimisque viris, si ij, quos in potestate habere student, magni sunt, ac potentes.*

h *Vxor admittitur ad accusandos & insectandos interfectores mariti.*

i *Quo grauissimo supplicio reges affici possunt, ob ipsa etiam atrocissima scelera, est, vt procul regno, quo multantur, teneantur.*

k *Actiones ex delicto, vt asserunt Iurisconsulti, non dantur in hæredes. ideo pœna patri debita non transit ad filios, si scelere paterno non modò non inquinatos, verùm etiam aduersatos esse constat.*

nus Rufus prætura functus [a] datur, qui regnum interim tractaret, [b] exẽplo quo maiores M. Lepidum Ptolemei liberis tutorem in Ægyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam deuectus, atque illic fugam tentans, [c] an ficto crimine interficitur. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoraui, corruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque & consanguineum sibi regem Scytharum conatus est, specie venandi. Omissis maritimis locis, auia saltuum petit; mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolæ ruperant, audita regis fuga, neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis à Vibio Frontone pręfecto equitum vincitur: mox Remmius euocatus priori custodiæ regis adpositus, quasi per iram gladio eũ transigit. [d] Vnde maior fides, conscientia sceleris, & metu indicij mortem Vononi inlatam. At Germanicus Ægypto remeans, cuncta quæ apud legiones, aut vrbes iusserat, abolita, [e] vel in contrarium versa cognoscit. [f] Hinc graues in Pisonem contumeliæ; nec minùs acerba quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. Dein Piso abire Suria statuit. mox aduersa Germanici valetudine detentus, vbi recreatum accepit, [g] votaque pro incolumitate soluebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochẽsium plebem, [h] per lictores [i] proturbat. Tum Seleuciam degreditur opperiens ægritudinem, quæ rursum Germanico acciderat. sæuam vim morbi augebat [k] persuasio veneni à Pisone accepti. & repe-

OBSERVATIONES.

a *Regi nondum adulto dari debet tutor vir amplißimus, qui regnum, donec is adoleuerit, tractet.*

b *Quæ fiunt exemplo, ea legitimè fieri existimãtur. ceterùm diutius durant exempla, quàm mores, vt ait Tacit. 4. histor.*

c *Cùm princeps (aut ob scelera, aut quia in rem suã ita conducit) magni aliquem nominis, cuius in persona grande momentum est, quem in custodia habet, tollere studet, prudenter faciet, si non ob crimen, cuius is insimulatur, sed propter fugam à captiuo tentatam, illum forte à militibus custodiæ adpositis, aut aliquo alio casu, quippe morbo extinctum esse vulgabit.*

d *Qui metuit, ne per conscium sceleris palam fiant eius incœpta, hunc, quæsita aliqua probabili specie, euertit.*

e *Paria sunt, iussa abolere, & ea in contrarium vertere; hoc est, verba legis retinere quidem, sed sententiam eius peruertere.*

f *Grauißimam offensionis, & indignationis causam habet princeps, atque amplißimus quisque homo aduersus eum, à quo sua iußa atque instituta abolita, vel in contrarium versa esse cognoscit.*

g *Nunquam committendum est, quò minùs vota publicè, vt aliquid consequeremur, suscepta, id simulatque adepti sumus, soluantur. quippe nulla re tam offenditur Deus, quàm ingrati animi vitio.*

h *O nequam homines, qui magistratu, & insignijs magistratus abutuntur ad priuata studia, atque ad malas libidines.*

i *Qui aliquem odit, huic haud dubiè stomachum faciunt quæcunque in illius honorem fieri videt.*

k *Sæuam per se vim morbi haud dubiè auget persuasio ægroti.*

riebantur ſolo, ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina, & deuotiones, & nomen Germanici plumbeis tabulis inſculptum, ſemiuſti cineres, ac tabe obliti, aliaque [a] maleficia, quîs creditur animas numinibus infernis ſacrari; ſimul miſſi à Piſone incuſabantur, vt valetudinis aduerſa [b] rimantes. Ea Germanico haud minùs ira, quàm per metum accepta, [c] ſi limen obſideretur, ſi effundendus ſpiritus ſub oculis inimicorum foret, [d] quid deinde miſerrimæ coniugi, quid infantibus liberis eueunturum? [e] lenta videri veneficia: feſtinare & vrgere vt prouinciam, vt legiones ſolus habeat: ſed non vſque eò defectum Germanicum, [f] neque pręmia cædis apud interfectorem manſura. componit epiſtolas quîs [g] amicitiam ei renuntiabat. Addunt plerique iuſſum prouincia decedere. nec Piſo moratus vltra, nauis ſoluit, moderabaturque curſui, qui propiùs regrederetur, ſi mors Germanici Suriam aperuiſſet. Cæſar pauliſper ad ſpem erectus, dein feſſo corpore, vbi finis aderat, adſiſtentes amicos in hunc modum adloquitur. Si [1] fato concederem, iuſtus mihi dolor etiam aduerſus deos eſſet, [h] quòd me parentibus, liberis, patriæ intra iuuentam [2] præmaturo exitu raperent. nunc ſcelere Piſonis & Plancinæ interceptus [i] vltimas preces pectoribus veſtris relinquo; referatis patri ac fratri, [k] quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus inſidiis circumuentus mi-

1. non fraude inimicorum.

2. quam ſupra vocauit mortẽ fato properam.

OBSERVATIONES.

a *Maleficia ea propriè dicuntur incantamenta, quæ traduntur falſis, ac ſuperſtitioſis diſciplinis; verſanturque in eruendis humanorum corporum reliquiis, carminibus, & deuotionibus, ſculptura nominis illius, qui huiuſmodi artibus petitur, ſemiuſtis cineribus, ac tabe oblitis. his porrò maleficijs vulgus ſuperſtitioſorum credit, animas eorum qui viuunt infernis numinibus ſacrari, hoc eſt, morti deſtinari.*

b *Cùm de principis, aut magni alicuius viri morbo agitur, is ſuſpitione non caret, qui valetudinis aduerſa rimatur.*

c *Vel ipſam mortem, quamuis fraude inimici nobis obtigerit, fortè æquo animo ferre poſſumus; ſed ſub eius oculis effundere ſpiritum, hoc demum illud eſt, quod quia grauiſſimum eſt, nulla æquitas animi ferre poteſt.*

d *Non mirum eſt, viduas & pupillos proteri, cùm maximi viri, ac ferociſſimarum gentium victores ijs etiam caſibus confliĉtentur, qui maximi ſunt, & grauiſſimi.*

e *Qui ſcelus admittit, huic nihil ſatis feſtinari poteſt. quippe ea etiam, quibus vtitur ad perpetrandũ facinus, videntur eſſe lenta.*

f *Quid iniquius, minuſque ferendum dici poteſt, quàm præmia fraudulentiſſimæ cædis apud interfectorem manere?*

g *Qui atrociſſimo ſcelere amicitiæ iura prior violauit, hic non modò in amicorum numero poſtea non habendus eſt, quinimo ad quem ea res pertinet, ei amicitiam per epiſtolam renunciare debet.*

h *De natura meritò conqueri videntur poſſe, qui parentibus, liberis, patriæ, intra iuuentam, præmaturo exitu, rapiuntur.*

i *Principum, & præclariſſimorum hominum quibus iam iam morituris adſiſtitur, vltimas preces amicorum pectoribus hærere æquiſſimum eſt.*

k *Illi periniquo fato nati videntur, qui dum viuunt, multis acerbitatibus dilacerantur, inſidiis inimicorum circumueniuntur; ac denique miſerrimam vitam peſſima morte finiunt.*

ſerrimam vitam peſſima morte finierim. Si quos [a] ſpes meæ, [f]ſi quos propinquus ſanguis, etiam quos [b] inuidia erga viuentem mouebat, inlacrymabunt, quondam florentem, & tot bellorum ſuperſtitem, [c] muliebri fraude cecidiſſe. Erit vobis locus [d] querendi apud ſenatum, inuocandi leges. [e] Non hoc præcipuum amicorum munus eſt, proſequi defunctum ignauo queſtu, ſed quę voluerit, meminiſſe, quæ mandauerit, exequi. [f] flebunt Germanicum etiam ignoti. vindicabitis vos, [g] ſi me potiùs, quàm fortunam meam fouebatis. [h] Oſtendite populo Rom. diui Auguſti neptem, eandemque [1] coniugem meã: numerate ſex [2] liberos. [i] Miſericordia cũ accuſantibus erit: fingentibusq; [k] ſceleſta mandata, aut [l] nõ credent homines, aut non ignoſcent. Iurauere amici, [m] dextram morientis contingentes, ſpiritum ante, quàm vltionem amiſſuros. Tum ad vxorem verſus, per [n] memoriam ſui, per communes liberos orauit, [o] exueret ferociam, ſæuienti fortunæ ſummiteret animum, neu regreſſa in vrbem

1. quæ mox futura eſt vidua.
2. parente orbatos, & pupillos

OBSERVATIONES.

a *Maximis, ac principibus viris hæc plerunque perniciem adferunt; ſpes aliorum; id eſt, ſucceſſio, illorum omniũ, qui ipſis proximi deſtinantur, & qui eorũ bonis imminent; ac proinde propinquus ſanguis; nempe illi, qui ipſis genere ſunt proximi, quique ferre non poſſunt, à quoquam ſe anteiri: poſtremò inuidia, qua macerantur ij, qui, quòd aliis bene eſt, dolent.*

b *Quæ eſt inuidia erga florentem, ea eſt miſericordia erga miſerabilem.*

c *Viro forti ac præclaro, qui nullis bellis, nullis aduerſis caſibus frangi potuit, hoc videtur eſſe vltimum, & atrociſſimum genus calamitatis, muliebri tandem fraude cadere.*

d *Queri apud ſenatum, & inuocare leges, eorum eſt, quibus inſignitè iniuria facta eſt.*

e *Non hoc præcipuè ab amicis expectatur, vt defunctum ignauo queſtu, infirmo deſiderio, mulierum, puerorum, aut præficarum more proſequantur: ſed vt, quod ille imprimis vt fieret, mandauit, eius meminerint, & id penitus animo figant, & exequantur.*

f *Eximia virtus in principe tanti certè eſt, vt eam ignotæ, & longinquæ nationes ſuſpiciant, admirentur, ament.*

g *Hoc intereſt, inter adulatorem, & amicum, quòd ille non perſonam, ſed fortunam, ſpectat: hic nõ fortunam ſectatur, ſed vnam perſonam fouet.*

h *Vidua & liberi pupilli relicti à patre homine præclariſſimo, quem non hoſtis, ſed fraus extinxit, eccuius animum non flectant ad miſericordiam?*

i *Perrarò accuſator ad miſericordiam flectit animos iudicum; quippe rei calamitate potiùs commoueri ſolent. Accidit tamen interdum, vt propter criminis atrocitatem accuſatio vſque eò ſit fauorabilis, & pia, vt legum interpretatatio non ad abſoluendum, ſed ad ſeueriùs puniendum reum conferri debeat. hoc eſt illud, quod Tacitus ait; miſericordia cum accuſantibus erit; cùm aliàs inuidia laborent accuſatores. quod genus hominum publico exitio repertum eſſe, alibi Tacit. ait.*

k *Nonniſi ſceleſtum mandatum dici poteſt illud, quo quis à patre iubetur filium necare.*

l *Sceleſto homini ſceleſta mandata fingenti neque credendum, neque, ſi fortè mandata vera ſunt, ignoſcendum eſt. Sceleſta autem mandata intelligi vult Germanicus, Tiberij patris, quibus ipſius cædes Piſoni imperaretur.*

m *Dextram morientis contingere, eſt ſpecies quædam affirmationis, ſeu iuriſiurandi, quo ſpondemus nos ſpiritum potiùs amiſſuros, quàm non id præſtaturos quod morienti amico recipimus.*

n *Maritus moriens per nihil aliud ſanctius vxorem obteſtari poteſt, quàm per communes liberos, & memoriam ſui.*

o *Stultum eſt, tempore alieno eſſe ferocem; ſed vnius ſapientis eſt, exuere ferociam, ſæuienti fortunæ ſummittere animum; neque æmulatione potentiæ validiores irritare.*

æmula-

æmulatione potentiæ, validiores inritaret. Hæc palàm, & alia ſecretò, per quæ oſtendere credebatur metum ex Tyberio. Neque multò pòſt extinguitur [a] ingenti luctu prouinciæ, & circumiacentium populorum. Indoluere exteræ nationes regeſque: [b] tanta illi comitas in ſocios, [c] manſuetudo in hoſtes: viſuque & auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem & grauitatem ſummæ fortunæ retineret, [d] inuidiam & adrogantiam effugerat. Funus ſine imaginibus & pompa, [e] per laudes, & memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erãt qui formam, ætatem, genus mortis ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis [f] adæquarent. Nam vtrumque corpore decoro, genere inſigni, haud multùm triginta annos egreſſum, ſuorum [g] inſidiis externas inter gentes occidiſſe: ſed hunc [h] mitem erga amicos, [i] modicum voluptatum, vno matrimonio, [k] certis liberis egiſſe: neque minùs præliatorem, etiam ſi [l] temeritas abfuerit, præpedituſque ſit perculſas tot victoriis Germanias ſeruitio premere. quòd ſi ſolus arbiter rerum, ſi iure & [m] nomine regio fuiſſet, tantò promptiùs adſecuturum gloriam militiæ,

OBSERVATIONES.

a *Viri præclariſſimi nunquam extinguntur ſine ingenti luctu eorum omnium, quibus ipſorum virtus cognita eſt, & perſpecta.*

b *Hæ ſunt virtutes, & laudes propriæ maximi, & præclariſſimi principis, vt comis ſit in ſocios, manſuetus in hoſtes, viſu & auditu iuxta venerabilis, & qui cùm magnitudinem, & grauitatem ſummæ fortunæ retineat, nihilominus tamen inuidiam, & arrogantiam effugiat.*

c *Comitas eſt propriè in ſocios; manſuetudo in hoſtes.*

d *In ſumma fortuna conſtitutum vitare inuidiam, eſt fortunæ; adrogantiam virtutis.*

e *Quæ cuique tribuitur laus non conſiſtit in cæremoniis, & externo cultu, pompa, & imaginibus, ſed commemoratione, & commendatione veræ virtutis. Itaque quod ad hanc rem attinet, dici poteſt, multò honeſtiùs duci funus per veras laudes & memoriam virtutis, quàm imaginibus, & põpa.*

f *Similes maximorum hominum caſus, exitus, animi, & corporis dotes atque haud diſſimilia fortuita conferri rectè poſſunt.*

g *Hoc eſt argumentum viri maximi, ſuorum inſidiis occidiſſe.*

h *Principis viri hæ ſunt maximæ laudes, vt ſit corpore decoro, genere inſigni, in iuuenta iam maximas res geſſerit; qui tantus ſit vt virtute nunquam vinci; ſed ſolis inſidiis extingui poſſit; non in patria deſes, ſed externas inter gentes vbi maximas res, aut ingentia bella adminiſtrabat, fortiter occubuerit: quem fama & ſermo hominum verè celebret mitem fuiſſe erga amicos, modicum voluptatum, contentum vno matrimonio, ex quo non vulgo quæſitos, & ſpurios, ſed certos liberos ſuſceperit.*

i *Quò magis abundantia voluptatum principes affluunt, hoc maiori laude digni ſunt, ſi eas modicè, ac temperanter habent.*

k *Certi liberi ij dicuntur qui non ex ea muliere, quæ quæſtum corpore facit, ſed ex legitima vxore nati ſunt.*

l *Temeritas bello meliorem facit neminem. is enim bonus dux belli eſt, qui ſapienter non temerè bellum gerit.*

m *Hoc reges, & principes cæteris magnis viris præſtant, quòd cùm iure, & nomine regio ſoli ſint arbitri rerum, tantò promptiùs aſſequuntur gloriam militiæ, quàm ij, qui alienis auſpiciis res gerunt. hi enim aut inuidia, aut inſcitia, aut metu illorum, quibus obſequuntur, curſum præclariſſimorum facinorum ſiſtere perſæpe coguntur.*

[a] quantum clementia, temperátia, cæteris bonis artibus præstitisset. Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ destinabatur. Prætuleritne veneficij signa, parum constitit. Ná [b] vt quis misericordia in Germanicum, & [c] præsumpta suspicione, aut fauore in Pisonem pronior, diuersi interpretabantur. [d] Consultatum inde inter legatos, quique alij senatorum aderant, quisnam Suriæ præficeretur. & cæteris modicè nisis, inter Vibium Marsum, & Gn. Sentium diu quæsitum. dein Marsus [e] seniori, & acriùs tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis ea in prouincia, & Plancinæ percharam nomine [f] Martinam in vrbem misit, postulantibus Vitellio, ac Veranio, cæterisque qui crimina & accusationem, tanquam aduersus receptos iam reos, instruebant. At Agrippina quanquam defessa luctu, & corpore ægro, [g] omnium tamen quæ vltionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici, & liberis, [h] miserantibus cunctis, quòd fœmina nobilitate princeps, pulcherrimo modò matrimonia inter venerantis gratantisque aspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, [i] incerta vltionis, anxia sui, & [k] infelici fœcunditate fortunæ toties obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, excessisse Germanicum. Quo [l] intemperanter accepto, [m] cædit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans, & magis insolescente Plancina, quæ luctũ

OBSERVATIONES.

a *Difficile dictu est, quantum decoris addat gloriæ militari clementia, temperantia, & cæteræ præclaræ artes, quæ esse in viro principe debent.*

b *Quæ cuiusmodi sunt, parum constat, de iis pro suo quisque ingenio, nempe, misericordia in hunc, fauore erga illum, metu alicuius, odio in alium loquitur,*

c *Præsumpta alicuius rei suspicio magnum veritati solet afferre præiudicium.*

d *Dum princeps, qui longè abest, de obitu præfecti prouinciæ certior fit, ab senatoribus, virisque amplissimis, qui fortè ibi sunt, eligi debet aliquis, qui prouinciam administret, donec princeps cuinam eam committat, rescripserit.*

e *Cæteris paribus, seniores iunioribus anteferri æquum est.*

f *Non est nouum fœminas dare operam veneficiis.*

g *Fœminæ natura sunt auidæ vltionis, idque adeò vt, quicquid vltionem morari videtur, id nulla ratione ferre possint.*

h *Maximè miserationem mouet florentissimi status comparatio cum aduersa fortuna, statuque luctuoso, & calamitoso.*

i *Qui eum, à quo insigni iniuria affectus est, vlciscitur, ea vltione videtur aut dolorem solari, aut certè eius acerbitatem minuere; sed esse incertum vltionis, hoc demum illud est, quo acerbissimè conflictatur is, ad quem ea res pertinet.*

k *Infœlix fœcunditas dicitur esse, cùm infantes liberi patre homine præclarissimo orbantur, ac relinquuntur odiis potentissimorum inimicorum, & grauissimis quibusque fortunæ casibus obiiciuntur.*

l *Peruersi admodum ingenii non minima sunt signa, intemperanti gaudio, propter alicuius obitum efferri.*

m *O dijs inuisa sacra, quæ ob scelus egregiè patratum ab impijs fiunt, quasi Deum vocent autorem ac testem nequitiæ.*

amissæ

amissæ sororis, tum primùm [a] læto cultu mutauit. Adfluebant centuriones, monebantque, prompta illi legionum studia, repeteret prouinciam non iure ablatam & vacuam. Igitur quid agendum consultanti M. Piso filius properandum in vrbem censebat: [b] nihil adhuc inexpiabile admissum, neque [c] suspiciones imbecillas, aut inania famæ pertimescenda: discordiam erga Germanicum [d] odio fortasse dignã, non pœna : & [e] adẽptione prouinciæ satisfactum inimicis. Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, [f] ciuile [g] bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos [h] recens Imperatoris sui memoria, & penitus infixus in Cæsares amor præualeret. Contra Domitius Celer ex intima eius amicitia disseruit, [i] vtendum euentu. Pisonem non Sentium Suriæ præpositũ. Huic fasces & ius prętoris, huic legiones datas : Si quid hostile ingruat, quem iustiùs arma oppositurum, [k] qui legati autoritatem, & [l] propria mandata acceperit? [m] Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. [n] Plerunque innocentes recenti inuidię impares. At si teneat

OBSERVATIONES.

a *Impotentissimi animi magnum argumentum est, non modò alienis malis lætari, sed id etiam externo cultu palam facere.*

b *Qui nihil admisit inexpiabile, hoc est, de quo non se cuiuis purgare possit, hic cur fugitet iudicis conspectum causa nulla est.*

c *Si modò falsa sunt, quorum insimulamur, neque imbecillæ suspitiones, neque inania famæ sunt pertimescenda. tantum debet vnicuique in innocentia esse præsidii.*

d *Non statim quæ odio, eadem pœna sunt digna.*

e *Interdum in rem nostram est, vt aliquid nobis adimatur, si inimicos, qui in singulas nobis malefaciendi occasiones intenti sunt, habemus; vt ipsis hac ademptione satisfiat: siquidem hoc pacto maius aliquod periculum vitatur.*

f *Ciuilis belli totum crimen & inuidia penes eius autorem est.*

g *Ciuile bellum non solùm dicitur illud, quod inter ciues in ipsa ciuitate geritur, verùm & illud, quod vtrinque ab ipsis ciuibus, quocunque tandem in loco sint, suscipitur. sic supra lib. 1. at si auxilia & socij aduersum abscedentis legiones armarentur, ciuile bellum suscipi.*

h *Permultum in centurionibus, & militibus potest recens imperatoris sui memoria, & in eum penitus infixus amor.*

i *In summis nostris periculis, id agere debemus, quî vti possimus euentu, id est, ea, quæ iam nobis acciderunt singula ad nostram vtilitatem conferre, atque adeò in iis, qualiacunque sunt, nobis inuenire præsidium.*

k *Is lacessentibus iustè arma opponit, qui à principe ipso præpositus est prouinciæ, & exercitui, & propria ab illo mandata accepit, hoc est, cui à principe imperium, & iurisdictio data est.*

l *Qui propria mandata à principe accepit, is in negotio sibi commisso nullius, quisquis ille est, arbitrium moratur, sed suis tantùm consilijs, si vult, nititur, propriaque autoritate prouinciam sibi mandatam administrat.*

m *Cùm in rebus mortalium fama plurimùm momenti habeat, sapientis est, relinquere tempus rumoribus, quo senescant, atque inualidi sint.*

n *Recens inuidia sæpissimè plus potest, quàm innocentia. ideo non satis laudari prudentia illius potest, qui tempori cedit, & rumoribus, donec & senescant, & vanescant.*

exercitum, augeat vires, [a] multa quæ [b] prouideri non poßint, fortuito in melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, vt te inauditum & indefensum [c] planctus Aggripinę, ac vuulgus imperitum, primo rumore rapiant? Est tibi [d] Augustę conscientia, est Cæsaris fauor, [e] sed in occulto: & periisse Germanicum nulli iactantiùs mœrent, [f] quàm qui maximè lętantur. Haud magna mole Piso [g] promptus [1] ferocibus in sententiam trahitur. missisque ad Tyberium epistolis, [h] incusat Germanicum luxus & superbiæ: seque pulsum vt locus rebus nouis patefieret: curam exercitus eadem fide qua tenuerit, repetiuisse. Simul Domitium impositum triremi vitare litorum oram, pręterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas; traiectisque in continentem nauibus, vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum vt se auxiliis iuuarent, scribit, haud ignauo ad ministeria belli iuuene Pisone, [i] quanquam suscipiendum bellum abnuisset. Igitur oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegẽtes obuiis nauibus, quæ Agrippinam vehebant, vtrinque infensi [k] arma primo expediere: dein [l] mutua formidine, non vltra iurgiũ processum est. Marsusque Vibius nuntiauit Pisoni, Romam ad dicendam

1. sic lib. 1. Promptum ad asperiora ingenium Druso erat.

OBSERVATIONES

a *Nunquam est desperandum de fortuna, rebusque nostris. quinimo, ipso calamitosißimo nostro tempore, eorum, quæ nos facere est æquum, prætermittamus nihil; firmemus, inquam, nos, & muniamus iis præsidiis, quæ necessaria sunt. cætera euentui cõmittamus. Siquidem multa, quæ prouideri non possunt, incertum est, an fortuitò in melius, vt plerunque accidere videmus, sint casura.*

b *Quæ prudentia gubernari non possunt, ea fortunæ sunt cõmittenda.*

c *Planctus muliebris, & vulgus imperitum sunt accerrimi aduersarij.*

d *Qui subnixus est secreto fauore principis, causa nulla est, quapropter cæteros aduersarios quamuis potentißimos metuat*

e *Prudens aulicus non semper externis fauorem, aut odium principis coniectare debet, cùm vtrumque non ilico in apertum proferatur, sed sæpißimè recondatur; sed ad occultiora signa peruenire debet, quæ nunquam sunt fallacia, sed pro certißimis haberi possunt.*

f *Non ideo quia luges, doles. neque imitamenta doloris & dolor verus, vnum & idem sunt. Certè regibus, & principibus mos est, magnum luctum, ob excessum decessoris præ se ferre, ac iactanter ante omnium ora mœrere, hoc est, magnam ostendere significationem doloris: cum tamen illius morte tam lætentur quàm qui maximè.*

g *Dubiis super aliqua re sententiis, ingenia violenta haud magna mole à mitiore, & benigniore sententia in duriorem, & ferociorem trahuntur.*

h *Quid magis impium dici potest, quàm præstãtem virum fraude interemptum, ab autore cædis incusari eorum vitiorum, à quibus illius virtus maximè abhorrebat; & proditionis insimulari eum, qui non ab aliis, quàm à teterrimis proditoribus euerti potuit?*

i *Etsi filius dissentit à patre in eo, quod in præsentia agitur; tamen vitio ei verti non potest, quin potiùs laudem meretur, si ei operam suam haud cunctanter præstat. certè inuidiã facti penes patrem, obsequij, & pietatis laudem penes filium remanere æquum est.*

k *Non semper quia arma expediuntur, pugnabitur.*

l *Etsi multa, ignauia prætexuntur, tamen sciendum est, mutua formidine sæpiùs impediri homines, quominus pugnent.*

causam

causam veniret. Ille eludens respondit, [a] adfuturum vbi [b] prætor qui de veneficiis quæreret, reo atque accusatoribus diem prædixisset. Interim Domitius Laodiceam vrbem Syriæ adpulsus, cum hyberna sextæ legionis peteret, quòd eam maximè nouis consiliis idoneam rebatur, à Pacuuio legato [c] præuenitur. Id Sentius Pisoni per literas aperit, monetque ne [d] castra corruptoribus, ne prouinciam bello tentet. Quosque Germanici memores, aut inimicis eius aduersos cognouerat, contrahit, [e] magnitudinem imperatoris identidem ingerens, & Remp. armis peti: ducitque validam manum, & prælio paratam. Nec Piso, quanquam cœpta secus cadebant, omisit [f] tutissima è præsentibus. Sed castellum Ciliciæ munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. Nam admistis desertoribus, & tirone nuper intercepto, suisque & Plancinæ seruitiis, auxilia Cilicum, quæ Reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Cęsarisque se legatum testabatur prouincia, quam is dedisset, arceri, non à legionibus (earum quippe accitu venire) sed à Sentio, [1] [g] priuatum odiū falsis criminibus tegente: consisterent in acie, non pugnaturis militibus, vbi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si [h] iure ageretur, potiorem, si armis non inualidum vidissent. Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo & derupto. Nam cętera mari cinguntur. Contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi, hinc militum, inde locorum asperitas. Sed non animus, non spes, ne tela, quidem nisi agrestia ad subitum vsum properata. Vt venere in manus, non vltra dubitatum, quàm dum Romanæ cohortes in æquum eniterētur: [i] vertunt terga Cilices, seque castello claudunt. Interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustra tentauit: regressusque, & pro muris modò semet afflictando, modò [k] singulos nomine ciens, præmiis vocans,

1. sic lib. 14. & Suetonio discors bonum publicum priuatis simultatibus impediebat

OBSERVATIONES.

a *Quàm sæpissimè accidit, vt aliud agentes ea vaticinemur, quæ nobis contingent.*

b *Prætor reo, atque accusatoribus diem prædicebat, quo vterque adesset, hi ad accusandum, ille ad dicendam causam.*

c *Vnius diligentiæ ope maxima mala vitantur, & nunquam non ingentes commoditates ex ea oriuntur.*

d *Is lege maiestatis tenetur, qui castra corruptoribus, & alienam prouinciam bello tentat, ac proinde remp. armis petit.*

e *Simulatque ab rerum nouarum autore bellum concitum esse ad præfectum prouinciæ perlatum est, non cunctanter, sed summa diligentia primis illius conatibus ire obuiam, ac magnitudinem principis, cui fit iniuria, ingerere, remque pub. armis petitam esse vulgare debet apud eos omnes, à quibus iuuari potest.*

f *Cùm res ferro cernitur, id semper arripiendum est, quod in præsentia tutissimum est.*

g *Hic est mos hominum, vt priuatum odium falsis criminibus tegant.*

h *Penes quem hæc duo consociata sunt, ius, &, qua illud tueri possit, vis, hic vix fieri poterit, quominus ad id, quod vult, perueniat.*

i *Haud multùm præsidij est in milite tumultuario, ac recens hinc inde collecto.*

k *Nunquam pati debet dux exercitus, vt milites, cùm non pugnatur, ad muros obsessæ vrbis propiùs accedant, ne inuitari possint ad defectionem.*

ſeditionem cœptabat: adeoque commouerat, vt ſignifer legionis ſextæ ſignum ad eum tranſtulerit. Tum Sentius [a] occanere cornua, tubaſque, & peti aggerem, erigi ſcalas iuſſit, ac promptiſſimum quemque ſuccedere: alios tormentis haſtas ſaxa, & faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piſo orauit, vti traditis armis maneret in caſtello, dum Cæſar, cui Syriam permitteret, conſulitur. [b] Non receptæ conditiones: nec aliud quàm naues, & tutum in vrbem iter conceſſum eſt. At Romæ poſtquam Germanici valitudo percrebruit, cunctaque, vt [c] ex longinquo aucta in deterius adferebantur, [d] dolor, ira, & erũpebant queſtus. Ideo nimirũ in [e] extremas terras relegatũ: ideo Piſoni permiſſam prouinciam: hoc egiſſe ſecretos Auguſtæ cum Plancina ſermones: vera prorſus de [1] Druſo ſeniores locutos, [f] diſplicere regnãtibus ciuilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quàm quia populum Roma. æquo iure complecti, [g] reddita libertate, agitauerint. Hos vulgi ſermones audita mors adeò incendit, vt [h] ante [i] edictum magiſtratuum, ante ſenatuſconſultum, ſumpto iuſtitio, deſererentur fora, clauderentur domus, paſſim ſilentia & gemitus, nihil compoſitum in [2] oſtentationem. Et quanquam neque inſignibus lugentium abſtinerent, [k] altiùs animis mœrebant. Fortè negotiatores, viuente adhuc Germanico, Syria egreſſi, lætiora de valitudine eius attu-

1. Patre Germanici.

2. imitamẽtum doloris.

OBSERVATIONES.

a *Simulatque dux ſeditionem in exercitu cœptari videt, illico occanere cornua, tubaſque iubeat, eademque opera militem in hoſtem ducat, aut ducere ſimulet. hoc ſanè pacto laſciuientes militum animi à ſeditione ad pugnam ſæpe ſunt reuocati.*

b *Victus fruſtra eſt, ſi pacẽ in ſuas leges cõfici putat poſſe. certè eius cõditiones vix vnquã recipiũtur.*

c *Quæ ex longinquo afferuntur ſi bona, & proſpera in melius; ſi mala ſunt, in deterius augentur.*

d *Ex dolore & ira erumpunt liberi queſtus.*

e *Non ſemper mandantur magna negotia, aut permittuntur maximæ prouinciæ ÿs, qui ſunt ex intima principis amicitia. Siquidem multi, ſpecie honoris, in vltimas aliquando terras procul ab oculis, conſpectuque principis relegantur. ſic libr. 1. hiſtor. mox, inquit, ſuſpectum (Othonem) in eadem Poppæa in prouinciam Luſitaniam, ſpecie legationis, ſepoſuit.*

f *Nihil æquè principatum vi adeptum, ipſámque adeò tyrannidem arguit, quàm ciuilia illorum ingenia, qui principi conſanguinitate proximi ſunt, quíque adeò principes deſtinantur. Ea re minimè mirum videri debet, ſi huiuſmodi ingenia, tanquam populo præbentia ſpeciem quandam libertatis, princeps imprimis odit; quem nihil tam perſtringit, quàm quicquid libertatem reuocare, aut ſaltem hominibus eius ſpem facere poteſt.*

g *Libertas dicitur illa, quæ, vt lib. 1. dictum eſt, æquo iure omnes complectitur.*

h *Maximum argumentum eximiæ virtutis eius, quæ in viro principe conſpicitur, eſt conſentiens admiratio, fauor, & amor populi; qui, vix dici poteſt, quàm multas, & quàm magnas, ſponte ſua, inſignis amoris, & obſeruantiæ ſignificationes oſtendat illi, quem de ſuis commodis, ſecuritate, libertate laborare ſibi perſuadet. quam quidem ad rem minimè opus eſt hortatore, aut monitore.*

i *Cùm princeps fato functus eſt, populus edicto monendus eſt, vt ſumpto iuſtitio componat ſe ad luctum, & omnia inſignia doloris ſumat. hæc autem ſunt; Vt iuſtitio deſerantur fora, claudantur domus; paßim ſilentia & gemitus; omnia denique in luctum ſint compoſita.*

k *Luctus quantus ſit non ſemper declarant eius inſignia; ſiquidem qui altiùs animo mœrent, nulla re tantum mœrorem palam facere poſſunt.*

lere.

lere. [a] Statim credita, statim vulgata sunt. Vt quisque obuius (quamuis leuiter audita) in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt; [b] cursant per vrbem, moliuntur templorum fores. [c] Iuuat credulitatem nox, & promptior inter [1] [d] tenebras adfirmatio. [e] Nec obstitit falsis Tyberius, donec tempore ac spacio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum [f] acriùs doluit. [g] Honores, vt quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretique: vt nomen eius saliari carmine caneretur, sedes curules sacerdotum Augustaliũ locis, superque eas [2] querceæ coronæ statuerẽtur; ludos Circẽses eburna effigies præiret, néue quis Flamen aut Augur in locum Germanici, [h] nisi gentis Iuliæ, crearetur. Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni, & in monte Syriæ Amano, cũ inscriptione rerũ gestarũ, [3] ac mortẽ ob Remp. obiisse: sepulchrũ Antiochiæ vbi crematus: tribunal Epidaphne, quo in loco vitam finierat. Statuarũ, locorumue in quîs coleretur, haud facilè quis numerum inierit. Cùm cẽseretur [4] clypeus, auro & magnitudine insignis, inter autores eloquentiæ, adseruit Tyberius solitum, paremque cæteris dicaturum. [i] Neque

1. sic li. 1. atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque, diutius ijsdem locis.
2. quę iis dabãtur, qui seruati ciuis decus retulerant.
3. vide Cic. Philipp. ix.
4. nam affigebantur sacrarũ ædium parietibus clypei & imagines defunctorum principum: cuiusmodi est illud de Domitiano apud Sueton. scalas etiam inferri, clypeosque & imagines eius coram detrahi, & ibidẽ solo affligi iuberet &c. hũc morem seruãt Veneti principes, quorum defunctorum clypei cõspiciũtur in ędibus Diui Marci.

OBSERVATIONES.

a *Quæ mirè cupimus ea statim credimus, statim vulgamus; eaque, quamuis leuiter audita, in alios, atque ab illis in plures gaudio cumulata transferuntur.*

b *Cursare per vrbem solliciti, & inquietis animi argumentum est.*

c *Veritas die; vanitas, & mendacia nocte corroborantur. cuiusmodi est illud: sed quia veritas visu, & mora, falsa festinatione, & incertis valescunt.*

d *Qui sciens mentitur, vix fieri potest, quin erubescat. at rubor tenebris obtegitur. non ergo mirum est, si quæ interdiu dici, aut fieri non possunt, ea, accedente licentia noctis, patrantur.*

e *Quo rumore gaudet multitudo, hunc princeps, quamuis falsum, non statim refellere debet: si modò, quod nuntiatum est, credi sua nihil interest. Quinimo prudens princeps interdum veluti laxiores habenas multitudini permittet, ne inania eius studia diutius retenta animis ad deterius aliquod facinus erumpant. Cæterùm si princeps falsa, quæ libenter creduntur, ilico argueret, ostenderet sibi illa non placere, quæ vniuerso populo placent. id quod princeps summo studio cauere debet; potissimùm cùm futurum est, vt tempore, & spatio illud, quicquid est, quod creditur, vanescat.*

f *Quò quid præter spem nobis accidit, hoc acriùs nos afficit.*

g *Summi honores, qui mortuis principibus decernuntur, hi sunt: vt nomen defuncti solemni alicuius sacerdotij carmine publicè canatur: eaque quæ magistratus, ac dignitates eas, quibus functus est, referre possunt, locis honoratissimis statuantur: ludi magnificentissimo apparatu in funere edantur, ipsiusque imago præeat; fiatque decretum, ne quis in eius locum succedat, nisi principis, aut clarissimo alio genere prognatus: arcus non vno loco solùm, verùm etiam ijs omnibus, in quibus aliquod insigne facinus ab eo, dum viueret, editum est, erigantur, cum inscriptione rerum ab eo gestarum; ac mortem, si & illud fortè verum est, ob remp. obijsse. Sepulchra ædificentur. Quo in loco vitam finijt, ibi aliquid insigne statuatur. statuæ multis in locis erigantur. Quòd si ciuilibus quoque artibus instructus fuit, ea quoque ipsi decernantur, quæ ijs, qui in illis artibus excelluerunt, decerni solita sunt. Postremò, vt certis diebus, ijsque recidiuis, aut equitum turmæ, aut alia huiusmodi, quot annis, mortui imaginem sequantur.*

h *Non solum mea interest, cuinam in magistratu succedam, verùm & illud, quis mihi succedat.*

i *Eloquentia non discernitur fortuna; hoc est, non ideo quis inter eloquentes censeri debet, quòd in amplissima familia natus, ac cæteris fortunæ bonis abundè cumulatus est.*

enim eloquentiam [a] fortuna discerni, & satis inlustre, [b] si veteres inter scriptores haberetur. Equester ordo cuneum Germanici appellauit, qui Iuniorum dicebatur instituitque vti [1] turmæ Idibus Iulij imaginem eius sequerentur. Pleraque manent, quædam statim omissa sunt, aut vetustas obliterauit. Cæterùm recẽti adhuc mœstitia, soror Germanici Liuia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est. [c] Quod rarum, lætumque [d] etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, vt non temperauerit, quin iactaret apud patres, nulli ante Romanorum eiusdem fastigij viro geminam stirpem editam. Nam cuncta etiam [e] fortuita ad gloriam vertebat. [f] Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, [g] tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis vrgeret. Eodem anno [h] grauibus senatus decretis libido fœminarum coërcita; cautumque ne quæstum corpore faceret, [i] cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset. Nam Vistilia prætoria familia genita licentiam stupri apud ædiles vulgauerat, [k] more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsa professione flagitij credebant. Exacta & à Titidio Labeone Vistiliæ marito, [l] cur in vxore delicti manifesta vltionem legis omisisset: atque illo prætendente sexaginta dies ad consultandum datos, necdum præteriisse, satis visum de Vistilia statuere.

1. tale quiddã est illud quod legitur lib. 1. Restituit aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.

OBSERVATIONES.

a *Potest virtus vel inuitam secum trahere fortunam, secus contra.*

b *Tantum honorem eloquentiæ habuit antiquitas, vt maximus quisque princeps non minùs hanc laudem affectarit, quàm bellicam.*

c *Fœcunditas fœminarum illustrium, ac principum inter raras, maximasque fœlicitates meritò connumerari potest.*

d *Et ipsis modicis penatibus fœcunditas læta est.*

e *Callidus princeps singula, etiam fortuita ad gloriam vertere debet.*

f *Quem ingenti fauore populus prosequitur, quæ huic, etiam fortuitò accidunt, miro studio, aut pro eo, aut in eum interpretatur.*

g *Illa principum domus, quæ aliis numero liberorum præstat, firmioribus haud dubiè radicibus hæret, quàm illa, in qua solitudo est. maiori sanè mole, vt supra lib. 1. admonui, labefactantur plures, quàm vnus aut alter. non itaque mirandum est, si inter potißimas principis fœlicitates connumeratur multitudo liberorum. certè si fortè aut de succeßione, aliaue de re ambigitur, illa familia, quæ plures complectitur, eam semper vrgebit, in qua vnus, aut alter numerantur.*

h *Interest reip. ne libido fœminarum maneat impunita.*

i *Fœmina quò nobilior est, & illustrior, hoc est impurior, si se libidine inquinat, & corpore questum facit.*

k *Cùm non modò quæ à magistratibus infligitur pœna; sed & ipsa confeßio, atque adeò profeßio flagitij grauißimum supplicium meritò vocari poßit, non est mirum, si apud veteres in more positum fuit, vt fœminæ libidinosæ licentiam stupri apud magistratus vulgarent. vix enim credibile est, fœminam tam perfrictæ frontis reperiri, quæ audeat palam profiteri se esse impudicam; ac proinde existimarunt viri sapientißimi nullum aduersus impudicas atrocius supplicium constitui posse, quàm vt ipsæ suamet confeßione arguerentur esse impudicæ. quippe, nihil tetrius mulieri dici potest, quàm meretrix.*

l *Et maritus ipse plecti debet, si in vxore delicti manifesta vltionem legis omittit.*

Eaque [a] in inſulam Seriphon abdita eſt. Actum & de ſacris Ægyptiis, Iudaiciſque [b] pellendis. Factumque patrum conſultum, vt [c] quatuor millia libertini generis ea ſuperſtitione infecta, quîs idonea ætas, in inſulam Sardiniã veherẽtur, coërcẽdis illic latrociniis, &, ſi ob grauitatẽ cœli interiiſſent, vile damnum: cęteri cederent Italia, niſi certam ante diem profanos ritus exuiſſent. Poſt quæ retulit Cæſar capiẽdam virginem in locum Occię, quæ ſeptem & quinquaginta per annos ſumma ſanctimonia Veſtalibus ſacris præſederat: egitque grates Fonteio Agrippæ, & Domitio Pollioni, quòd [d] offerendo filias, de officio in remp. certarent. Prælata eſt Pollionis filia, non ob aliud, [e] quàm quòd mater eius [f] in eodem coniugio [g] manebat. Nam Agrippa diſſidio domum imminuerat: & Cæſar quamuis poſthabitam, decies ſeſtertij dote ſolatus eſt. Sæuitiam annonæ incuſante plebe, [h] ſtatuit frumento pretium quod emptor penderet, binoſque nummos ſe additurum negotiatoribus in ſingulos modios. Neque tamen ob ea [i] parentis patriæ delatum & [1]antea vocabulum ad- 1. vt dixit lib. 1.
ſumpſit, [k] acerbeque increpuit eos, qui [l] diuinas occupationes, ipſum-

OBSERVATIONES.

a *Adulteræ nobiles fœminæ in vltimas terras abdi debent.*

b *Prudens princeps externos ritus & externa ſacra, eoſque qui ſuperſtitionibus ſunt imbuti, niſi certam ante diem, profanos ritus exuant, è ſuis ditionibus pellere debet. huic certè malo ſi non maturè obuiam itur, vix dici poteſt quot, quantiſque calamitatibus reſp. conflictetur.*

c *Princeps malis quoque inſtrumentis ad res præclaras vti poteſt, & debet: exempli gratia; ſi multitudo hominum deterrimorum inutilis, aut etiam grauis reip. eſt, aliquò ad publica miniſteria mittendi ſunt. vile quippe damnum, ſi intereant, cùm interim reip. non inutiles eſſe poſſint. hinc manauit inſtitutum mittendi ad triremes facinoroſos homines.*

d *Qui ſacris filiam addicit, eam Deo offert, magnumque reip. officium præſtat.*

e *Cæteris paribus, in ſacris is præfertur, qui ex ÿs parentibus ortus eſt, qui maiora caſtitatis documenta dederant.*

f *Is luculentum caſtitatis documentum dat, qui vno matrimonio contentus vitam agit.*

g *Caſtitas parentum haud dubiè liberis prodeſt.*

h *In magna annonæ caritate princeps debet frumento pretium ſtatuere, ac tempeſtiua benignitate de ſuo ſoluere negotiatoribus id quod pretio ab ipſis ſtatuto deeſt. hac ratione ſtudia plebis ſibi conciliabit, cuius conſenſu & flagranti deſiderio futurum eſt, vt pater patriæ appelletur, ÿſque appellationibus honeſtetur, quæ maximæ, & ampliſſimæ ſunt.*

i *Princeps in eo totus eſſe debet, vt maximo quoque honore dignus à populo iudicetur. eò nunquam perueniet, niſi ſibi ſalutem ſingulorum chariſſimam eſſe quouis tempore, & loco, quibuſque rebus maximè poteſt, oſtendat. Id ſi, vt faciat, in animum inducere poterit, nemini dubium eſt, quin ampliſſimis honoribus, ab iis, qui eos conferre poſſunt, ornetur.*

k *Modeſtia, ſi quæ alia virtus principem maximè decet. conſiſtit autem in eo, vt princeps ſpecioſos titulos, & nomina honorum, ac præcipuè illa quæ meram tyrannidem olent, recuſet; atque adeò re ipſa eam adulationem ſibi diſplicere oſtendat.*

l *Non eſt poſtulandum mortali, vt humanæ ſortis, & communis imbecillitatis oblitus, ſibi diuinos honores tribui patiatur.*

que [a] dominum dixerant. Vnde [b] angusta & [c] lubrica oratio, sub principe, qui [d] 1 libertatem metuebat, adulationẽ oderat. Reperio apud scriptores senatoresque eorumdem temporum, Adgandestrij principis Chattorum lectas in senatu literas, quibus mortem Arminij promittebat, si patrãdę neci venenum mitteretur: responsumque esse, [e] nõ [f] fraude, neque occultis, sed palam & armatum populum Roma. hostes suos vlcisci. Qua gloria æquabat se Tyberius priscis Imperatoribus, [g] qui venenum in Pyrrhum regem 2 vetuerant, prodiderantque. Cæterùm Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium aduersam habuit: petitusque armis, cùm varia fortuna certaret, [h] dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Ro. sicut alij reges ducesque, sed florentissimum Imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ expleuit: [i] caniturque adhuc barbaras apud gentes, Græcorum annalibus ignotus, qui [k] sua tantùm mirantur: Romanis haud perinde celebris, [l] dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

1. loquendi.

2. Fabricius medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caueret insidias. Senec. ep. 121. & paulò post, Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi.

OBSERVATIONES.

a *Ab nouo principe superbas, & odiosas quasque appellationes reijci debere paulò ante admonui, & hic illud ipsum repeto, cùm ex hoc Tiberij facto hæc doctrina colligi debeat. certè nomen domini ab fœdissima adulatione profectum esse constat. vide Sueton. in Tiber.*

b *Sub eo principe, qui libertatem metuit, fœdam item adulationem odit, oratio quamuis sit angusta, lubrica est. hoc est, non adeò pauca loqui quis potest, quin ex iis aliquid princeps suspitiosus excerpat quod reprehendat.*

c *Cùm oratio angusta, hoc est in pauca collata sit lubrica, ac reprehensioni obnoxia, quid dici potest de multiloquio, & vaniloquentia?*

d *Ij principes, quibus pectus sapit, etsi libertatem loquendi metuunt, tamen adulationem oderunt.*

e *Rem indignam sua persona, atque adeò flagitiosissimam admittit princeps si non palam, & armatus, sed occultis venenis hostes suos vlciscitur.*

f *Ad principis dignitatem maximè pertinet, eorum operam, quamuis sibi vtilem, recusare, quos fraude magis, quàm bonis artibus niti videt. certè cum id quod honestum est pugnat cum vtilitate, hæc est abiicienda, & illud summo studio amplectendum.*

g *Venenum hosti dare, etsi non desunt qui secus putant, est hominis obscuri, ac perfidi: quin semper honorificum erit principi, nullam huiusmodi proditionem admittere; sed tale facinus vetare; atque adeò id ipsum hosti, cuius in perniciem paratur, prodere.*

h *Nihil tam vulgatum est, quàm magnos viros, quique virtute superari non possunt, fraude, ac dolo eorum, quorum se fidei crediderunt, opprimi.*

i *Hominum præstantissimorum memoria omnis generis monimentis commendari solet; duratura, scilicet, in infinita posteritate.*

k *Insignis vanitatis argumentum est, sua tantùm mirari.*

l *Hic est mos hominum, vt vetera tantummodo extollant; quæ verò suo sæculo, quamuis præclarissima acciderunt, ea facilè negligant.*

FINIS SECVNDI LIBRI.

EPITOME TERTII LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

GRIPPINA Brundusium appulit. Inde Romam itinere terrestri tendit, magno comitatu eorum, qui ei obuiam venerant; & à principe missi, aut admoniti suprema erga cineres, & memoriam Germanici munera fungebantur. Coss. M. Valerio, & M. Aurelio Cotta Germanici cineres in vrbem illati sunt, tumuloque Augusti cōditi. ob mortem illius indoluerunt reges, nationes, atque in primis pop. Romanus, qui post ingentem luctum tandem edicto à Tiberio monitus, exuto iustitio, rediјt ad munia. Drusus item Illyricos ad exercitus rediјt; quē Cn. Piso rediens ex Syria conuenit, pręmisso ad vrbem, nempe ad molliendū principē filio, quem ipse cū Plancina vxore secutus Romā venit, atque in senatu statim accusatur. accusationis hæc erant capita; odio Germanici & rerum nouarum studio corruptum ab eo militem. contra in optimum quēque, maximè in comites, & amicos Germanici sæuisse; postremò ipsum deuotionibus, & veneno peremisse: sacra hinc, & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ; petitam armis remp. vtque reus agi posset, acie victum. Cęterùm cùm tam Cęsar, quàm senatus se reo implacabilem præberet: ac populi ante curiam voces audirentur, non temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset, ipse sibi suo ictu mortem inuenit. Eo mortuo accusatio nihilominus est peracta. Post quę Drusus ouans vrbem ingreditur. Huius mater Vipsania supremum diem obiјt. Tacfarinas cùm bellum in Africa renouasset, cohortemque Romanam pepulisset, priùs à L. Apronio, ac mox ab Apronio Cæsiano filio proconsulis fusus, pulsusque est in deserta. Lepidæ Æmiliæ, ob multa flagitia, aqua & igni interdictum est. Cæterùm cùm lege Pappia Poppæa, quam Augustus ad impediendam orbitatem, & augendum ęrarium sanxerat, multorum status excinderentur, & terror omnibus intentaretur, ei rei Tiberius remedium statuit. Postea Neronem Germanici filium patribus commendat: eique in senatu præmaturos honores petit. Sequens annus consules habuit Tiberium quartum, Drusum secundū. Eluditur sententia Seueri Cecinæ, qui cēsebat, ne quem magistratū, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur. Drusus cùm Anniam Rufillam publica custodia attineri iussisset, ob id quòd se imagine Cęsaris tutā credēs probra in C. Sestiū senatorē, qui eam fraudis damnauerat, iecerat, exemplum dedit in eos, qui ideo in loca sacra perfugiebant, vt eo subsidio ad flagitia vterentur. Antistio,

A. V. C. D.CCLXXIII.

A. V. C. D.CCLXXIV.

quòd Rescuporidis consiliis permixtus esset, cùm bellum aduersus Ro. voluerat, aqua, & igni interdictum est. Eodem anno defectio Galliarum eorum diligentia, quibus & cohortes, & legiones in Galliis commissæ erant, repressa est. Cùm tamen superesset apud Æduos maior belli moles, duce Sacrouiro, qui finitimos Sequanos ad id bellum traxerat, ductu Silii hostes profligati, bellumque confectum est. C. Lutorius Priscus, quòd ægro Druso carmen composuisset in laudem eius, tanquam mortui, vltimo supplicio affectus est. C. Sulpitius, D. Haterius coss. sequuntur. Cura luxus coërcendi remissa ab senatu ædilibus est. Tiberius Drusum filium summæ rei admouet, petita ei ab senatu potestate tribunitia. Africa prouincia Iunio Blæso prorogatur. Cùm Cræciæ ciuitates de iure, & immunitatibus quæque suis disceptarêt, totius rei disquisitio à Tiberio ad senatum mittitur. Inde supplicationes Diis, ob valetudinem Iuliæ Augustę ludique magni ab senatu decernuntur. C. Silano Asiæ proconsuli repetundarum, & maiestatis simul postulato aqua & igni est interdictum, ipseque in insulam Cytheram relegatur. Seruius Maluginẽsis, quòd Flamẽ Dialis erat, Asiam prouinciam non obtinuit. Tacfarinas reparatis per intima Africæ auxiliis per legatos sibi, suoque exercitui sedem ab Tiberio petere ausus est. Hunc Blæsus proturbat, ftatremque eius capit. Eodem anno Iunia C. Cassii vxor, M. Bruti soror fato functa est.

A. V. C. D. CCLXXV.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER III.

ET IN HVNC OBSERVATIONES Caroli Paschalij Cuneatis.

IHIL intermissa nauigatione hyberni maris Agrippina Corcyram insulam aduehitur, litora Calabriæ contra sitam. Illic paucos dies [a] componendo animo insumit, violenta luctu, & nescia [b] tolerandi. Interim aduẽtu eius audito, intimus quisque amicorum, & plerique militares, vt quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis è municipiis, pars [c] officiũ in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod nauiganti celerrimum, fidissimumque adpulsu erat. Atque vbi primùm ex alto visa classis, complentur non modò portus & proxima maris, sed mœnia ac tecta, quaque longissimè prospectari poterat, mœrentiũ turba, & rogitantium inter se, [d] silentióne an voce aliqua egredientem exciperent. Neque satis constabat quid pro tempore foret, cùm classis paulatim successit, non alacri, vt adsolet, remigio, sed [e] cũctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis [f] feralem vrnam tenẽs egressa naui, [g] defixit oculos, idem omnium gemitus: neque discerneres proximos, alienos, virorum, fœminarumve planctus, nisi quòd comitatum Agrippinæ longo mœrore fessum, [h] obuij & recentes in dolore anteibant. [i] Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito vt magistratus Calabriæ, Appulique, & Campa-

OBSERVATIONES.

a *Post magnas, & insignes perturbationes non priùs ad negotia, pristinúmque vitæ genus accedere debemus, quàm animo componendo aliquot dies à nobis insumpti sint.*

b *Mulieres sunt animo adeò impotenti, vt nihil aduersum tolerare sciant.*

c *Officium in principem haud dubiè declarant ij, qui affinibus illius honorem quàm maximum possunt, habent.*

d *Princeps voce, & acclamationibus à læta, silentio à mœsta multitudine excipi solet.*

e *In ingenti luctu cuncta ad tristitiam componuntur.*

f *Cineres defuncti principis, aut, quod hodie vsitatum est, ipsius corpus, in locis frequentissimis, nonnisi ab vxore illius, filiis, aut propinquis contingi debet. nempe, eodem loco, dum mortuo iusta fiunt, eius cadauer esse æquum est, quo is esset, si etiam viueret.*

g *Defigere oculos in terram magni mœroris indicium est.*

h *Longo mœrore nemo non ita defatigatur, vt non eum recentes in dolore anteeant.*

i *A corpore principis prætoriæ cohortes, donec humatum sit, itidem ac si viueret, nunquam abscedere debent.*

ni, suprema erga memoriam filij sui munera fungerentur. [a] Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur. Præcedebant incompta signa, versi fasces. atque vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, [1] trabeati equites, pro opibus loci vestem, odores, aliaq; funerum solennia cremabant. Etiam quorum diuersa oppida, tamen obuij, & victimas, atque aras [b] Diis Manibus statuentes, lacrymis, & conclamationibus dolorem testabãtur. Drusus Tarracinam progressus est, cum Claudio fratre, liberisque Germanici, qui in vrbe fuerant. Consules, M. Valerius & C. Aurelius (iam enim magistratum occeperant) & senatus, ac magna pars populi viam compleuere, disiecti, & [c] vt cuique libitum, flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus [d] lætam Tyberio Germanici mortem [2] malè dissimulari. Tyberius atque Augusta publico abstinuere, [e] inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur, [f] ánne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur? Matrem Antoniam non apud autores rerum, non [g] [3] diurna actorum scriptura, reperio vllo insigni officio functam, cùm super Agrippinam, & Drusum, & Claudium, cæteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine præpediebatur, seu victus luctu animus [h] magnitudinem mali perferre visu non tolerauit. faciliùs crediderim, Tyberio & Augu-

1. vestiti veste lugubri

2. ægrè.

3. Tacit. lib. 16. Ann. diurna populi Ro. per prouincias, per exercitus accuratiùs leguntur vt noscatur &c & lib. 13. cùm ex dignitate populi Ro. repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis vrbis actis mandare.

OBSERVATIONES.

a *Principis corpus, siue cineres etiam per agros humeris hominum militarium, nempe tribunorum, & centurionum portari debent. porrò præcedunt incompta signa militaria, versa imperatoria, & magistratus insignia. Si verò funus oppida transgreditur, danda est opera, vt plebs atrata, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum sollemnia crement. quinimo, & quorum sunt diuersa oppida, ac deuia, tamen obuij veniant; ritus tali re, ac tempore obseruari solitos celebrẽt; lachrymis, & conclamationibus tristibus dolorem, vt est, aut esse debet, testentur.*

b *Pium esse credidit antiquitas, mortuos iuuare apud Deos manes, quibus ideo vt placarentur, victimæ cædebantur, atque aræ statuebantur.*

c *Aliud est simulare dolorem, & aliud ex animo, & verè dolere.*

d *Dolor & luctus simulari fortasse possunt; at verò lætitia ob alicuius mortem malè dissimulatur.*

e *Ex dignitate principis est, tempore luctus ac funeris domestici, abstinere publico. quippe palam lamentari cuiusuis hominis, & inferius maiestate principis est. Cæterùm quàm sæpissimè accidit, vt successor, & hæres principis non tam doleat, quàm lætetur morte decessoris sui. i. iactanter veriùs, quàm ex animo doleat. Id quod cùm pessimo exemplo ante omnium ora, & multitudine veluti ficti doloris conscia, fiat, præstat principem interna hac sua lætitia frui, quàm aspicientibus, eiusque vultum scrutantibus præbere facultatem coniectandi, quàm falsus sit, quamque non doleat. & quamuis hic dici possit Tiberium non successisse Germanico, tamen non minùs eius morte lætabatur, quàm si successor eius esset: cùm id metueret, ne is habere imperium, quàm expectare mallet.*

f *Vix fieri potest, vt plurium oculis vnius vultum scrutantibus non intelligant, verus, falsusne sit.*

g *Princeps inprimis curare debet, vt, quod quoque die apud ipsum agitur, scriptis commẽdetur.*

h *Cùm luctus est ingens, si ad magnitudinem mali visus accedit, vix dolor tolerari potest: nam vt scribit Cic. Torquato; oculi augent dolorem, qui ea, quæ cæteri audiunt, intueri coguntur; nec auertere à miseriis cogitationem sinunt.*

sta,

ſta, qui domo non excedebant, cohibitam: [a] vt par mœror, & matris exemplo auia quoque & patruus attineri viderentur. [b] Dies quo reliquiæ tumulo Auguſti inferebantur, modò per ſilentium vaſtus, modò ploratibus inquies; plena vrbis itinera, [c] conlucentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, [d] ſine inſignibus magiſtratus, populus per tribus, [e] concidiſſe Remp. nihil ſpei reliquum clamitabant, prõptiùs, apertiuſque, [f] quàm vt meminiſſe imperitantium crederes. Nihil tamen Tyberium magis penetrauit, quàm [g] ſtudia hominum accenſa in Agrippinam, cùm [h] decus patriæ, ſolum Auguſti ſanguinem, vnicum antiquitatis ſpecimen appellarent, verſique ad cœlum ac deos, integram illi ſobolem, ac ſuperſtitem iniquorum precarentur. [i] Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quæ in Druſum patrem Germanici honora & magnifica Auguſtus feciſſet. [k] Ipſum quippe aſper-

OBSERVATIONES.

a *Cùm officium, aut etiam pietas noſtra à multitudine ideo quod ab ea re abſtinemus, quam ſine ſcelere omittere non poſſumus, meritò deſiderari poteſt, danda eſt opera vt is, quẽ ei rei caput eſſe æquũ eſt, ac de cuius probitate nemo dubitat, honeſta, ac veriſimili aliqua ſpecie ab ea re quoque abſtineat; quippe hoc pacto factũ noſtrũ, illius exemplo, ad quem totũ negotiũ pertinet, excuſari facilè poteſt.*

b *Quo die iuſta perſoluuntur ei principi, quem populus ſibi ereptum mœret, ſilentium vbique eſt, traducitur dies ploratibus inquies; plena vrbis itinera; collucentes frequentioribus locis faces; miles cum armis; magiſtratus ſine inſignibus conſpiciuntur; voces plenæ doloris, ac deſperationis vbique exaudiuntur.*

c *Faces interdiu collucentes non ſemper indicant lætitiam, ſed interdum, ac ſemper in funeribus mœrorem.*

d *Nunquam magiſtratus debet eſſe ſine ſuis inſignibus, quò facilius ab aliis dignoſcatur; niſi fortè in publico luctu.*

e *Cùm maximus aliquis, ac præclariſſimus vir extinctus eſt, tunc verò concidiſſe remp. ac nihil ſpei reliquum eſſe, meritò clamitare videmur poſſe.*

f *Verus & iuſtus dolor multitudinis ab ea exprimit voces liberas, eaſque quibus qui rerum potiuntur, acriter interdum petuntur. vix enim populus cohiberi poteſt, quominus quæ vera eſſe ſentit, palam, & apertè eloquatur.*

g *Nihil æquè principem penetrat, quàm ingens in ipſius conſanguineos, qui ei ſunt ſuſpecti, eique proximi deſtinantur, accenſa populi ſtudia.*

h *Quæ maximæ laudes principi tribui poſſunt, hæ ſunt, vt decus patriæ, ſolus herois alicuius ſanguis, vnicum antiquitatis ſpecimen appelletur.*

i *In ſolemnibus pompis omnino cauendum eſt, ne quid peccetur, quo facto is, cuius intereſt, offendi meritò poſſit. porrò offenditur princeps, aut qui hæc diligenter animaduertere ſolet, populus, ſi de iis honoribus, qui aliis eiuſdem faſtigij hominibus tribui ſoliti ſunt, quicquam detrahitur ei, in quem multitudinis ſunt propenſa ſtudia. Certè in his, quæ verè æſtimanti inania ſunt, cur populo potenti non ſatisfieri debeat, equidem cauſam video nullam.*

k *Funus magnificentiſſimo, vereque regio apparatu ita celebrari poteſt: nempe, ſi princeps ipſe, ſummuſue magiſtratus ei quam longiſſimè poteſt, obuiam procedat; nec vnquam abſcedat à corpore; ſimulque vrbem intret: circunfundantur lecto, vbi repoſitum eſt corpus, maiorum ipſius imagines; toro præponatur effigies mortui: meditata ſint ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, & lachrymæ doloris incitamenta: denique cuncta à maioribus reperta & à poſteris inuenta cumulentur. Quòd ſi ob longinquitatẽ itinerũ externis in terris, hoc eſt, iis in locis vbi princeps fato functus eſt, non integri honores ei exhiberi potuerunt, tantò plura decora mox ei tribui par eſt, quanto prima ſors negauit.*

1. sic supra li. 1. neque abscedere à corpore, idque vnum ex publicis muneribus vsurpare.

rimo hyemis, Ticinum vsque progressum,[1] neque abscedentem à corpore simul vrbem intrauisse: circumfusas lecto Claudiorum Iuliorumque imagines, defletum in foro, laudatum pro rostris, cuncta à maioribus reperta, aut quę posteri inuenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem & cuicunque nobili debitos honores contigisse. Sanè corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum, sed tantò plura decora mox tribui par fuisse, quantò prima fors negauisset. Non fratrem, nisi vnius diei via, non patruum saltem porta tenus obuium. vbi illa veterum instituta? præpositam[2] toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes & lacrymas,[a] vel doloris imitamenta. Gnarum id Tyberio fuit; vtque[b] premeret vulgi sermones, monuit edicto, multos inlustrium Romanorum ob Remp. obiisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum.[c] Idque & sibi & cunctis egregium,[d] si modus adiiceretur:[e] non enim eadem decora[f] principibus viris, & Imperatori, populoque, modicis domibus, aut ciuitatibus. conuenisse[g] recenti dolori luctum, & ex mœrore solatia. Sed referendum iam animum ad firmitudinem, vt quondam diuus Iulius amissa vnica filia, vt diuus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam.[h] Nil opus vetustioribus exemplis; quoties populus Romanus clades exercituũ, interitũ ducum, funditus amissas nobiles familias[i] constãter tulerit.

2. sic Virg. effigiemque toro locat.

OBSERVATIONES.

a *Si non re ipsa tibi isthuc dolet, ait Demea ille Terentianus, simulare certè est hominis. certè princeps ab decoro nusquam discedere debet. ideo si non dolet, saltem simulet se dolere.*

b *Qui sermones inuidiam principi conflare possunt, hos ipse summa diligentia illico reprimere debet.*

c *Parentibus, fratribus, & affinibus non potest esse non egregium, & honorificum, eum, qui vita excessit, ob præclaras corporis, & animi dotes flagranti desiderio publicè celebrari. certè id nihil aliud, quàm excellentis cuiusdam virtutis argumentum est.*

d *Mœrore non adeò opprimi debemus, quin tandem luctui modus adiiciatur, animusque ad firmitudinem reuocetur.*

e *Non omnes omnia decent: quippe alia est ratio principum, & imperatorum; alia modicarum domuum, & alia vniuersi populi. Ea re videant singuli, iis in rebus, quas agendas suscipiunt, non quid alii agant, sed quid se facere æquum sit, suamque adeò personam deceat.*

f *Cùm omnium oculi in vnum principem, ipsiusque mores sint coniecti, ideoque in altissimo dignitatis gradu locatus videatur, vt quisque sibi inde capiat exemplum, nõ decet ipsum mœrore ita confici, ob domestica & priuata, quibus ictus est, vulnera, vt reip. administrandæ parum videatur idoneus. quin potiùs animum ad firmitudinem reuocare, seseque ipse erigere, & tristitiam abstrudere debet, vt regendæ moli, cui insidet, par sit.*

g *Recenti adhuc dolore conuenit luctus, & ex mœrore solatia. i. postquam diu lachrymis, ac tristitiæ se homines tradiderunt æquum est ipsos postea admittere solatia doloris.*

h *Cùm exemplis vtendum est, ab alienis, ac longè petitis, quantum potest, abstinendum est; & vtendum, quatenus licet, domesticis, ac recentibus, quibus vehementer homines affici solent.*

i *Constantia est virtus, quæ conspicitur in aduersis. itaque qui domesticas, & publicas, easque ingentes calamitates æquo animo fert, is constans meritò appellari potest.*

prin-

[a] Principes [b] mortales, Rēp. æternā esse. Proin repeterent solēnia: & quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent. Tum exuto iustitio, reditum ad munia, & Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, [c] erectis omnium animis petendæ è Pisone vltionis, & crebro questu, quòd vagus interim per amœna Asiæ atque Achaiæ, adroganti & [d] subdola mora, scelerum probationes subuerteret. Nam vulgatum erat missam (vt dixi) à Gn. Sentio famosam veneficiis Martinā subita morte Brundisij extinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec vlla in corpore signa sumpti exitij reperta. At Piso, [e] præmisso in vrbem filio, datisque mandatis, per quæ principem molliret, ad Drusum pergit, quem haud fratris interitu trucē, quàm [f] remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tyberius [g] quò integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuuenem, [h] sueta erga filios familiarium nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quæ iacerentur, pręcipuum in dolore suum locum respōdit: [i] sed malle falsa & inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. Hæc [k] palam, & vitato omni secreto:

OBSERVATIONES.

a *Cùm princeps est gnarus, quo argumento nitatur multitudo ad ea confirmanda, in quæ ipsa miro studio accensa est, quæ tamen principi nō probātur, illud argumentū, quasi aliud agens, edicto refellere debet. certè Tiberius hoc loco respondet voci illi pop. Romani quam paulò ante memorauit Tacitus, nempe concidisse remp. nihil spei reliquum.*

b *Discant principes, quicquid mortale est, id esse infra illud quod est immortale. at principes esse mortales, & remp. immortalem satis constat. se ergo ideo eò loci esse pro certo habeant vt reip. seruiant, non contra. hæc diuina Tiberij vox principum animis perpetuò hærere deberet.*

c *Nulla re magis eriguntur hominum animi; quàm expectatione eius vltionis, quæ petenda est ab eo qui propter insigne aliquod scelus, omnibus est inuisus.*

d *Quod probari nonnisi recenti facto potest, id optimum est, vt illius mora, qui criminis insimulatur, eludatur: hoc sanè pacto sceleris probatio subuerti potest.*

e *Qui se ab inimicis apud populū, aut apud principem in inuidiam alicuius criminis adductum esse videt, non illico iudicium subire, hoc est periculis, & inuidiæ se offerre, sed cedere rumoribus, ac tēpori debet: atque interim aliquem gratiosum hominem ad principem præmittere, qui eum molliat; eius iram, si qua est, leniat; suamque causam apud principem agat.*

f *Nullum principatus consortium adeò esse potest, vt inter ipsas coniunctißimas personas æmulatio eò euadat, vt alter æmuli morte lætetur.*

g *Princeps omnibus in rebus integrum iudicium, hoc est, non præiudicatum, præbere; quod si non habet, saltem ostentare debet.*

h *Cùm patres filiis exiguè præbeant sumptum, præclarè faciet princeps si, adhibito iudicio, iuuenum illustrium tenuitatem sua benignitate subleuabit. quo sanè facto præter eos, quibus benignè fit, patres quoque ipsos, & affines sibi, & reip. firmat, atque ex ea re magnam apud omnes laudem consequitur.*

i *Eum vlcisci debeo, à quo constat ortum esse quo de agitur, scelus, ob quod admissum, præcipuus in dolore locus meus est. cæterùm in eiusmodi rebus, quisque ea animi moderatione esse debet, vt optet crimina, quorum reus accusatur, esse falsa & inania; ne, scilicet, cuiquam illius mors, quem luget, exitiosa sit.*

k *Quæ ita vt à nobis dicuntur, accipi volumus, ea palam, & vitato omni secreto proferre debemus.*

[a] neque dubitabantur præscripta & à Tyberio, cùm [b] incallidus alioqui, & facilis iuuenta, senilibus tum artibus vteretur. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam nauibus per Picenum, ac mox Flaminiam viam adsequitur legionem, quæ è Pannonia in vrbem, dein præsidio Africæ ducebatur. [c] Eaque res agitata rumoribus, vt in agmine atque itinere [d] crebrò se militibus ostentauisset. Ab Narnia, vitandæ suspicionis, an, quia [e] pauidis cōsilia in incerto sunt? Nare ac mox Tyberi deuectus auxit vulgi iras, quia [f] nauem tumulo Cæsarum [g] adpulerat, dieque, & ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, fœminarum comitatu Plancina, & vultu [h] alacres incessere. Fuit inter inritamēta inuidiæ domus foro immines festo ornatu, conuiuiumque & epulæ, & celebritate loci nihil occultum. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulauit. Contra Vitellius ac Veranius, cæterique Germanicum comitati tendebant, [i] nullas esse partes Trioni: neque se accusatores, [1] sed rerum indices & testes [k] mādata Germanici perlaturos. Ille dimissa eius causæ delatione, vt priorem vitam accusaret, obtinuit: petitumque est à principe, cognitionem exciperet: Quod ne reus quidem abnuebat, [l] studia populi & patrum metuens. contra, Tyberium [m] spernendis rumoribus validum, & conscientiæ ma-

1. sic lib. 15. An. fomenta vulneribus nulla iussu suo sed quia cætera palam vana obiecisset adiungere crimen visum, se pariter indicē, & testem facere.

OBSERVATIONES.

a *Non proprio, sed prudentioris alicuius consilio eum niti verisimile est, qui præter ætatem, naturamque suam senilibus artibus vtitur.*

b *Iuuenes natura plerunque sunt incallidi, & faciles.*

c & f *Qui multitudini iam odio est eius leuissima peccata pro grauissimis accipiuntur.*

d *Qui se militibus crebrò ostentat, aliquid seditiosum, aut hostile videtur agitare.*

e *Animi perturbatione consilium impediri constat: non itaque mirum est, si pauidis consilia in incerto sunt.*

g *Minimis etiam rebus suspicax vulgus offenditur.*

h *Parum prudens est is, qui in communi luctu, non modò non luget ipse; verùm etiam vultu est alacris. nam haud dubiè omnium inuidiam aduersus se, odiaque accendit.*

i *Cùm magnū totius causæ momentum positum sit in persona accusatoris, non cuiusuis partes sunt, reum aliquem facere apud magistratus, ne mutua accusatoris, & rei collusione totum crimen eludatur. Sed res, scilicet, potissimùm agi debet per eos, qui totius facti indices simul sunt, ac testes.*

k *Aliud est aliquem simpliciter accusare, ceu reum mortis defuncti principis; & aliud mandata ipsius principis mortui perferre; nempe, in quibus plus est momenti, quàm in omnibus alijs probationibus.*

l *Is in quem senatus, & populi odia sunt accensa, ecqua tandem in re innocentiæ suæ (si innocens est) præsidium inuenire potest, nisi in vna principis æquitate?*

m *Princeps debet esse validus spernendis rumoribus; eos dico, qui sunt inanes, & nullo fundamento subnixi, quibus nunquam commoueri debet. neque enim, æquum est, principem huc illuc impelli arbitratu insanæ & concitatæ multitudinis.*

tris [a] innexum esse: veraque aut in deterius credita, [b] iudice ab vno faciliùs discerni, odium & inuidiam apud multos valere. Haud fallebat Tyberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. Igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, & hinc preces audit, integramque causam [c] ad senatum remittit. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quãquam patres censuissent ob receptum Maroboduum, & res priore æstate gestas, vt ouans iniret, [d] prolato honore vrbem intrauit. Postquam reo T. Arrũtium, [Fulcinium] Asinium Gallum, Æserninum, Marcellum, Sext. Pompeium patronos petenti, iisque [e] diuersa [f] excusantibus, M. Lepidus, & L. Piso, & Liueneius Regulus adfuere, arrecta omni ciuitate, quanta [g] fides amicis Germanici, quæ [h] fiducia reo, satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tyberius, an promeret: iis haud aliàs intentior populus, plus sibi in principem [i] occultæ vocis, aut suspicacis [k] silentij permisit. Die senatus, Cæsar orationem habuit meditato temperamento: Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, [l] adiutorẽque Germanico datum à se, autore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic [m] contumacia & certaminibus asperasset iuuenem, exitu-

OBSERVATIONES.

a *Quem reus facinoris scit esse conscium, hunc sibi optat iudicem dari.*

b *Satis constat, singulos iudices si plures sunt, si quid iniquè iudicatum est, eius rei culpam in collegas solere conferre; potißimùm cùm quam quisque sententiam dixerit, non sciri potest. quòd si tota cognitionis moles vni incumbit, næ ille, priùs quam ius, & iniuriam discernat, singula diligenter circumspectabit, nec temerè quicquam aget, cuius infamia penes ipsum remaneat. contra verò apud multitudinem iudicum odium, & inuidia valent, quibus iudicium corrumpitur.*

c *Cùm tantæ molis cognitio principi incumbit, vt, vtram in partem inclinet, futurum sit, vt, aut fama, & populi vocibus distrahatur, aut aliquid aduersus animi sui sententiam committat, iudicio, & cognitione abstineat, remque totam, atque integram causam ad Senatum remittat. hoc pacto se omni odio pariter, ac suspitione exoluet.*

d *Intra annum luctus, cui delatus est honos, eum proferre in aliud tempus debet; ne quod illi gloriæ esse debet, tali tempore, inuidiam potiùs, odiumque pariat.*

e *Tam atrox, tamque odiosum est crimen maiestatis, vt reus vix quenquam patronum inueniat.*

f *Etsi rogati id quod à nobis petitur præstare nolumus, non tamen nolle nos, sed alijs occupationibus distineri profiteamur.*

g *Fides mortuo ab ijs præstari dicitur, qui illius mandata, summa cura, summoque studio conficiunt.*

h *Confidit reus aut innocentiæ suæ, aut fauori iudicis.*

i *Plerunque voces plebis non apertæ, sed occultæ odium in principem, silentium acres suspitiones significat.*

k *Silentium est argumentum iudicij, aut imperitiæ, aut suspitionis.*

l *Principibus iuuenibus quibus maximi momẽti negotia cõmittuntur, rebus administrãdis adiutores dantur ij, qui plurima integritatis, fidei, prudentiæ documenta defunctis principibus dederunt.*

m *Contumacia est proprium vitium illius, qui, vt cui debet, obsequatur, in animum inducere non potest.*

que eius lætatus esset, an [a] scelere extinxisset, [b] integris animis diiudicandum. Nam si legatus officij terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdéq; morte, & [c] luctu meo lętatus est, [d] odero, seponáque à domo mea, & [e] priuatas inimicitias non [f] principis vlciscar: Sin facinus in cuiuscunque mortaliũ nece vindicandũ detegitur, vos verò & [g] liberos Germanici, & nos parẽtes [h] iustis solatiis [i] adficite: simulq; illud reputate, [k] turbidè & [l] seditiosè tractauerit exercitus Piso, quæsita sint per ambitionem studia militum, armis repetita prouincia, an, [m] falsa hæc [n] in maius vulgauerint accusatores. quorũ ego [o] nimiis studiis iure succẽseo. nã quò pertinuit, [p] nudare corpus, & cõtrectandum vulgi oculis permittere: deferriq; etiã [q] per externos, tanquã veneno interceptus esset, si [r] incerta adhuc ista,

OBSERVATIONES

a *Aliud est, exitu alicuius lætari, & aliud eum extinxisse.*

b *Is iudex rectè iudicare dicitur qui in cognitione nihil præter ius, æquumque spectat; atque ad tribunal affert animum integrum, non præiudicatum. nam, vt Cic. ait, tantum opinio præiudicata potest, vt etiam sine ratione valeat autoritas.*

c *Non potes lætari morte filij, aut propinqui mei, quin idem luctu læteris meo.*

d *Eum odisse debeo, qui morte propinqui mei, luctuque meo lætatur.*

e *Sciendum est, principis personam duobus modis considerari. nam aut est publica, aut priuata: hinc fit, vt pleraque princeps agat tanquam princeps, hoc est, caput reip. & multa ceu priuatus. Quæ cùm ita sint, non statim amicus aut inimicus principis, idem socius & amicus, aut inimicus, & hostis reip. iudicari debet; vt distinguenda sit causa publica à priuata. hinc manarunt prudentissima illa Tiberij verba, odero, seponamque à domo mea, & priuatas inimicitias, non principis vlciscar.*

f *Neque princeps, neque magistratus debet abuti ea, quam obtinet, autoritate ad priuatas inimicitias vlciscendas; & ad ea confundenda quæ ratio, & lex iubent esse distincta.*

g *Primus gradus cognationis est liberorum, secundus parentum, & sic deinceps.*

h *Iusta solatia parentum, & liberorum dicuntur illa quæ fiunt in vltionem cæsorum.*

i *Princeps ipse, si qua in re læsus est, quæ tamen causa, nullo pacto complectitur remp. in eo, posita principis persona, legum, Senatus, ac magistratuum auxilium implorare debet.*

k *Non qui studia exercitus, qua re maximè potest, parat, protinus maiestatis postulari potest. Sed si ea res in iudicium venit, iudex reputare debet, an reus turbidè, & seditiosè tractauerit exercitus, & an quæsita sint per ambitionem studia militum, & cætera de eodem genere.*

l *Qui turbidè, & seditiosè tractat exercitus, per ambitionem quærit studia militum, quod potest, & debet iure, & æqua disceptatione, id mauult armis patrare, is haud dubiè turbas, ac tumultus bellicos molitur; ac proinde capitis damnari, ceu reus maiestatis rectè potest.*

m *Illud falsum est, quod aut omnino non, vti dicitur, est; aut si est, in maius elatum est.*

n *Hic est mos sycophantarum, vt falsa in maius vulgent.*

o *Omnibus in rebus diligenter cauendum est, ne quid nimio studio facere videamur. nam etsi iusta de causa alicuius rei propugnatio à nobis suscepta est, si tamen non æquitate, sed studio ducimur, id, quicquid est, non modò laudi nobis non ducitur, sed & vitio verti meritò potest. Siquidem omnia non tam ad euentum, quàm ad consilium referri oportet.*

p *Cæde facta, aut aliquo vi veneni sublato, priùs quàm causa cognita sit, prudens magistratus nunquam patietur corpus nudari, & contrectandum vulgi oculis permittere.*

q *Diligenter cauendum est, ne quibus laboramus vitiis, ea per externos differantur, ne iis ludibrio simus, quibus nostra mala cognita sunt.*

r *Quæ adhuc incerta, & scrutanda sunt, ea pro certis, planeque perspectis vulgare, nimiæ temeritatis est.*

& scru-

& ſcrutanda ſunt? [a] Defleo equidem filium meum, ſemperque deflebo: ſed [b] neque reum prohibeo quò minùs cuncta proferat, quibus innocentia eius ſubleuari, aut ſi qua fuit iniquitas Germanici, coarguit poſſit: voſque oro, ne, [c] quia dolori meo cauſa connexa eſt, [d] obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos [e] propinquus ſanguis, aut fides ſua patronos dedit, quantum quiſque [f] eloquentia & cura valet, iuuate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem conſtantiam accuſatores hortor. Id ſolùm Germanico [g] ſuper leges præſtiterimus, [h] quòd in curia potiùs quàm in foro, apud ſenatum, quàm apud iudices de morte eius anquiritur. cætera pari modeſtia tractentur. nemo Druſi lacrymas, nemo mœſtitiam meam ſpectet, [i] nec ſi qua in nos aduerſa finguntur. Exin biduum criminibus obiiciendis ſtatuitur, [k] vtque ſex dierum ſpatio interiecto reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera & [l] inania orditur, ambitioſè, auareque habitam Hiſpaniam. quod neque conuictum noxæ reo, ſi recentia purgaret: neque defenſum [m] abſolutioni erat, ſi teneretur maioribus flagitiis. Poſt quem Seruæus, & Veranius, & Vitellius conſimili ſtudio, ſed multa eloquentia Vitellius, obiecere: odio Germanici, & rerum nouarum ſtudio, Piſonem vulgus militum [n] per licentiam & ſociorum iniurias eò vſque corrupiſſe, vt [o] parens le-

OBSERVATIONES.

a *Pietate iubetur filius deflere patrem, & contra.*
b *Nunquam reus eſt prohibendus, quominus cuncta proferat, quibus innocentia eius ſubleuari, aut ſi qua aduerſarij iniquitas eſt, coargui poſſit.*
c *Ea iudex integritate eſſe debet, vt, neutram in partem inclinet; neque cuiuſquam, ac ne principis quidem dolore, ac ſuo ipſius, ac lachrymis commoueatur.*
d *Is verè iniquus iudex dici poteſt, qui obiecta crimina pro adprobatis accipit.*
e *Duabus potiſſimùm de cauſis patrocinium rei ſuſcipimus; aut ob propinquitatem ſanguinis; aut ob fidem illi datam, & amicitiæ iura*
f *Præcipuum munus eloquentiæ eſt, iuuare periclitantes.*
g *Ne ipſis quidem principibus quidquam ſuper leges præſtari debet.*
h *Cùm forum ordinarium mutatur, id eſt, cuius iudicis eius, qua de agitur, rei, cognitio eſſe debet, eo poſthabito, tota lis ad aliud tribunal transfertur, cui id datur, id ei ſupra leges præſtari dicitur. nemini certè hoc concedi, niſi grauiſſimas ob cauſas, debet.*
i *Princeps multis de cauſis, debet palam oſtendere, ſe nihil eorum, quæ in ſe dicuntur, ignorare.*
k *Cùm defenſio ſit fauorabilior accuſatione, plus temporis reo ad meditandam cauſam, quàm accuſatori ad accuſandum datur.*
l *Actor priuſquam ad accuſandum accedat, debet ſecum reputare, an, quæ obiecturus eſt, crimina noxæ reo futura ſint. nempe, is eſt ineptus accuſator, qui ea opponit reo, quorum etſi erit conuictus, ei tamen noxæ eſſe non poſſunt.*
m *Ea reus defendere, ac purgare debet, ex quibus oritur abſolutio. cætera ſunt inania.*
n *Cùm militia in laſciuiam vertitur, ſatis conſtat, militarem diſciplinam corrumpi. ideo is imperator qui militibus hactenus indulget, vt hi nimia licentia, otio, & populorum iniuriis laſciuiant, tanquam corruptor diſciplinæ militaris poſtulari poteſt.*
o *Paria ſunt, laudari à deterrimis, & vituperari ab optimis.*

gionum à deterrimis appellaretur: contrà, in [a] optimum quéque, [b] maximè in comites & amicos Germanici sæuisse: postremò ipsum [c] deuotionibus & veneno peremisse: sacra hinc & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ: [d] petitam armis Remp. vtque [e] reus agi posset, acie victum. Defensio in cæteris trepidauit. nam neque ambitionem militarem, neque prouinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem aduersum imperatorem inficiari poterat. solum veneni crimen visus est diluisse. Quod ne accusatores quidem satis firmabant, in conuiuio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. [f] quippe absurdum videbatur, inter aliena seruitia, & tot astantium visu, ipso Germanico coram id ausum. Offerebatque familiam reus, & ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diuersa implacabiles erant: [g] Cæsar ob bellum prouinciæ inlatum; Senatus, nūquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse. [1] scripsissent expostulantes: quod haud minùs Tyberius quàm Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur, [h] non temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset. effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac diuellebant, [i] nî iussu principis protectæ, repositæque forent. Igitur inditus lecticæ, & à tribuno prætoriæ cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur. Eadem Plancinæ inuidia, maior gratia, [k] eoque ambiguum habebatur quantum Cæsari in eam liceret.

1. hic multa desiderantur.

OBSERVATIONES.

a *Paria sunt fouere deterrimos, & sæuire in bonos.*

b *Contumacem, seditiosum, aut hostilem animum satis nudat is, qui in comites, aut amicos principis, aut fiij eius sæuit.*

c *Non est nouum, neque inauditum, homines deuotionibus, & veneno peremptos esse; atque ad eam rem sacra, & immolationes nefandas esse adhibitas.*

d *Qui vi, & armis eum locum occupare studet, vnde ab eo, penes quem summum ius, & potestas eius rei fuit, deturbatus est, is armis remp. petere dicitur, ac maiestatis accusari potest.*

e *Is etiam maiestatis reus videri potest, qui vt criminis cuius accusatus erat, reus agi posset, acie vinci debuit. in eo, scilicet, videtur esse spreta maiestas principis, quòd ad iudicem vocatus non priùs venit, quàm vi in ius tractus est.*

f *Non est verisimile quenquam eò dementiæ deuenisse, vt, principe ipso præsente, & multorum adstantium visu, interque ipsius principis seruitia, & ministros, cibos, qui principis mensæ apponuntur, inficere audeat.*

g *Quæcunque aduersus remp. fiunt, in his princeps implacabilis esse, nihilque omittere, quominus in turbarum authores seuerè animaduertat, debet.*

h *Quid cuique formidabilius accidere potest, quàm furori concitatæ multitudinis, nullam excusationem admittentis obijci?*

i *Princeps nunquam debet indulgere insaniæ, & furori concitatæ multitudinis. hanc ob causam singula, quæcunque tandem illa sunt, quæ populus solo furore actus audet, reprimere, suamque autoritatem interponere debet; vt, quod ille fortè aut trahit, aut diuellit, ipsius iussu protegatur, & reponatur. quippe, nihil magis reip. perniciosum est, quàm plebem furoribus, & seditionibus suescere; easque prospero euentu corroborari.*

k *Cui princeps nimia beneuolentiæ significatione indulget, in hunc haud sanè multum ei licet.*

atque ipsa[a] donec[1] mediæ Pisoni spes, sociam se cuiuscunque fortunæ, &, si ita ferret, comitem[2] exitij promittebat. vt secretis Augustæ precibus veniam obtinuit,[b] paulatim segregari à marito, diuidere defensionem cœpit. Quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus[c] filiis durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationē, infensas patrum voces, aduersa & sæua cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quàm quòd Tyberiū siue miseratione, siue ira,[d] obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tāquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque & liberto tradit. Tum[e] solita curando corpori exequitur. Dein multam post noctem, egressa cubiculo vxore, operiri fores iussit: & cœpta luce perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est. Audire me memini ex senioribus, visum sæpiùs inter manus Pisonis libellum, quem ipse[f] non vulgauerit: sed amicos eius dictitauisse,[g] literas Tyberij, & mandata in Germanicum contineri: ac destinatum promere apud patres, principemque arguere, ni[h] elusus à Se-

1. dubiæ,
2. magis placet exilii.

OBSERVATIONES.

a *Est genus hominum, qui donec amicorum periclitantium mediæ sunt spes, se eis, ne si vita quidem ponenda sit, vnquam defuturos audactèr magis pollicentur, quàm postea, cùm verba ad rem conferri opus est, constanter fidem seruant. nam statim vt miseros fortuna deseruit, hem, ab illis ipsis, quos officij, fidei, pietatis meminisse æquum fuit, deseruntur.*

b *Qui ideo est in periculo quia causam habet coniunctam cum eo, cui omnes sunt infensi, is suæ saluti egregiè prospexerit, si ab illo segregabitur, suamque causam & defensionem ab illius causa, & defensione diuidet. contra reus consultè faciet, si suam causam & defensionem consociabit cum causa & defensione illius, qui apud principem plus potest, quàm ipse.*

c *In maximis nostris periculis nunquam, etsi omnia nobis aduersantur, animum despondere; sed mentem durare, eaque quæ pertinent ad nostram defensionem singula proferre debemus; ne nobis ipsi in summo discrimine, rebusque nostrus dubiis defuisse videamur.*

d *In iudiciis & princeps, & magistratus ita debet esse clausus, vt, non ira, non miseratio in ipso deprehendatur: nullo denique affectu perrumpi possit.*

e *Cui certum est, sibi manus afferre, id adeò dissimulat, vt, nihil minus in animo, quàm tale facinus habere videatur.*

f *Constantis, vereque amici hominis est, ea, vel in ipso vitæ discrimine, nunquam enunciare, aut prodere, quæ vulgata magnum dedecus, & ignominiam, atque adeò periculum amico creare possunt.*

g *Nunquam princeps debet committere vt quicquam sua manu scribat, quod non idem in concione, si res postulabit, legi rectè possit. at occulta mandata sæpiùs dari necesse est; fateor. Sed nego ea scripto magis, quàm verbis contineri debere. nempe, hoc principi ante oculos semper esse debet, ne cuius sceleris argui possit. quòd siquid fortè scriptis commendandum est, ita, scilicet, scribi debet, vt aliam in partem, quàm princeps ipsa re voluit, ab iis accipi, quorum in manus fortasse eiusmodi scripta venient, possit.*

h *Si princeps nefarij alicuius facinoris ab aliquo argui potest, hunc aut variis promissis eludat; aut alio pacto, pro ratione temporis, sibi ita prospiciat, vt id, quicquid est, enunciari nunquam possit.*

iano per vana promissa foret: nec illum sponte extinctum, verùm [a] immisso percussore: quorum neutrum adseuerauerim. [b] neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuuentam durauerunt. [1] Cæsar flexo in mœstitiam ore, suam inuidiam tali morte quæsitam apud senatum; crebrisque interrogationibus exquirit qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset. Atque illo pleraque sapienter, quædam incōsultiùs respōdēte, recitat codicillos à Pisone in hunc fermè modum compositos: [c] Cōspiratione inimicorum & inuidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati & innocentiæ meæ nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me Cæsar cum fide aduersum te, neque alia in matrem tuam pietate: vosque oro [d] liberis meis consulatis, ex quibus Gn. Piso qualicūque fortunæ meæ [e] non est adiunctus, cùm omne hoc tempus in vrbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. atque [f] vtinā ego potiùs filio iuueni, quàm ille patri seni cessisset. eò impensiùs precor ne meæ prauitatis pœnas innoxius luat. [g] Per quinque & quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam diuo Augusto parenti tuo probatus, & tibi amicus, nec quicquam post hæc rogaturus salutem infelicis filij rogo. De Plancina nihil addidit. Post quæ Tyberius adolescentem crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe [h] iussa, nec potuisse filium detrectare: simul nobilitatem domus, etiam ipsius, [i] quoquo modo meriti, grauem casum miseratus. Pro Plancina [k] cum pudore & flagitio disseruit, matris preces obtendens: in quem optimi

1. hic deest aliquid.

OBSERVATIONES.

a *Hinc discant illi, quibus nihil est prius, quàm exequi scelesta principum mandata, quos Tacit. lib. 14 rerum atrocium, & grauiorum facinorum ministros appellat: Principem non magis esse autorem scelesti mandati, quàm aliquando fore exactorem eius pœnæ, quæ debita est illi ipsi sceleri, cui patrando promptiùs, quàm par est, scelestam ei operam præstiterunt.*

b *Quemadmodum historiæ scriptor diligenter cauere debet, ne audaci affirmatione falsa pro veris tradat; ita quoque in maximi momenti rebus minimè occulere debet eos rumores, qui longo temporis spatio percrebuerunt.*

c *Non est nouum, innocentes conspiratione inimicorum, & inuidia falsorum criminum opprimi. id cùm accidit, neque veritati, neque innocentiæ vsquam locus esse dicitur.*

d *Parentes, vel in ipso vitæ d. crimine, plus de filiorum, quàm de sua ipsorum salute solliciti sunt.*

e *Non est æquum, filios innoxios paternæ prauitatis pœnas luere.*

f *Sæpissimè accidit, vt filijs iuuenibus patres parere æquius omnino sit, quàm filios patribus cedere.*

g *Efficaces haud dubiè redduntur preces nostræ commemoratione earum rerum, quæ nobis cum illo quem rogamus, communes aliquando fuerunt.*

h *Quod peccatum ab eo filio commissum est, qui iussa patris detrectare non potuit, venia potiùs dignum, quàm supplicio videtur esse vindicandum: siquidem vix fieri potest, vt filius defugiat autoritatem patris.*

i *Amplissimorum hominum, etiam quoquomodo meritorum graues casus miserari solemus.*

k *Nocens nisi cum pudore, & flagitio à sciente defendi potest.*

iusq;

cuiuſque [a] ſecreti queſtus magis ardeſcebant. [b] Id ergo fas auiæ, interfectricẽ nepotis aſpicere, adloqui, eripere ſenatui. quod pro omnibus ciuibus leges [1] obtineant, vni Germanico non contigiſſe. Vitellij & Veranij voce defletum Cæſarem: ab Imperatore, & Auguſta defenſam Plancinã. [c] proinde venena, & artes tam feliciter expertas [2] verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque auiam, ac patruum ſanguine miſerrimæ domus exatiaret. Biduum ſuper hæc [d] imagine cognitionis abſumptum, vrgente Tyberio liberos Piſonis matrem vti tuerentur. Et cum accuſatores ac teſtes certatim perorarent, reſpondente nullo, [e] miſeratio, quàm inuidia augebatur. Primus ſententiam rogatus Aurelius Cotta conſul (nam referente Cæſare magiſtratus eo etiam munere fungebantur) [f] nomen Piſonis radendum [g] faſtis cenſuit: partem bonorum publicandam, pars vt Gn. Piſoni filio concederetur, iſque [h] prænomen mutaret. M. Piſo exuta dignitate, & accepto quinquagies ſeſtertio in decem annos [3] relegatur, conceſſa Plancinæ incolumitate, [i] ob preces Auguſtæ. Multa ex ea ſentẽtia [k] mitigata ſunt à principe: ne nomen Piſonis faſtis eximeretur, quando M. Antonij, qui bellum patriæ [4] feciſſet, Iulij Antonij, qui domum Auguſti violaſſet, manerent: & M. Piſonem ignominiæ

1. vt plectatur qui hominem interfecerit.
2. Plancina.
3. lego, relegaretur.
4. & hoſtis à ſenatu iudicatus eſſet.

OBSERVATIONES.

a *Quæ ita ſecreta ſunt, vt erumpere non poßint, hæc haud dubiè magis ardeſcunt.*

b *Neque parentibus, neque propinquis illius, qui interfectus eſt, fas eſt, interfectorem aſpicere & alloqui: cùm potiùs mortem defuncti vindicare eos æquum ſit.*

c *Quàm ſæpißimè accidit, vt, qui gladios, venena, malas artes fæliciter, id eſt, ex animi ſui ſententia in alicuius perniciem expertus eſt, nullo metu pœnæ flagitijs cumulet flagitia, quando prima prouenerunt.*

d *Imago cognitionis dicitur, cùm totum iudicium, quaſi de cauſa cognoſcatur, varijs artibus eluditur.*

e *Vel deterrimi cuiuſque indefenſi ſummum periculum poſt inuidiam parit miſerationem.*

f *Pœna illius, qui multa flagitioſè in principem, & in remp. commiſit, talis eſſe poteſt, vt, præter mortem, pars bonorum publicetur; pars filiis, ſi illuſtres ſunt, concedatur; horum nullus prænomen habeat patris. quòd ſiquis ex his culpæ paternæ affinis eſt, ſi ei vita conceditur, exuta, ſi quam fortè obtinet, dignitate, accepto vnde ægrè, & miſerè viuat, aut ad tempus, aut in perpetuum relegetur. at verò patris nomen faſtis, actiſque publicis omnino radatur. His & illud addi poteſt, quod hodie vſitatum eſt, vt damnati imagines & inſignia deleantur.*

g *In rep. bene conſtituta, aut in domo principis quicquid agitur, id ſcriptis diurnis mandari, multis de cauſis, debet.*

h *Nomina, & prænomina quemadmodum ſæpe ex præclaris facinoribus originem trahunt, ita quoque non eſt mirum, ob flagitia amitti.*

i *Mulierum preces apud propinquos, nempe, matris apud filium, vxoris apud maritum, ſororis apud fratrem quàm efficacißimas eſſe, ſæpiùs, experientia duce, cognitum eſt.*

k *Iudicis eſt, nocentem, quamuis magnum, & potentem hominem, condemnare. principis verò non quidem eum eximere ſupplicio, ſed ſententiam (quod ſine damno reip. fieri poßit) mitigare: potißimùm cùm id exemplo facere poteſt: hinc ſanè clementiæ laudem, quæ maxima eſt, adipiſcetur.*

1. Sic lib. 2. hist. egregiè firmus aduersus militarem largitionem, de Vespasiano loquẽs.

exemit, concessitq; ei paterna bona,[a] satis[1] firmus, vt sępe memoraui, aduersum pecuniã, & tum pudore absolutæ Plãcinæ[b] placabilior. Atq; idẽ cùm Valerius Messalinus signum aureum in æde Martis Vltoris, Cæcina Seuerus aram Vltioni statuendam censuissent, prohibuit: ob[c] externas ea victorias sacrari dictitans; [d] domestica mala tristitia operienda. Addiderat Messalinus, Tyberio, & Augustæ, & Antoniæ, & Agrippinæ Drusoque, ob vindictam Germanici, [e] grates agendas, [f] omiseratque Claudij mentionem: & Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram percunctatus est, an prudens preterisset? ac tum demum nomen Claudij adscriptum est. Mihi quantò plura recentium, seu veterum reuoluo, tantò magis [g] ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obuersantur. Quippe fama, spe, veneratione potiùs omnes destinabantur imperio, quàm quem futurum principem fortuna [h] in occulto tenebat. Paucis post diebus Cæsar autor senatui fuit, Vitellio, atque Veranio, & Seruæo [i] sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus, mo-

OBSERVATIONES.

a *Non minima hæc est laus principis, vt sit firmus aduersus pecuniam priuatorum, etsi ea fisco addicta est. Sed quotusquisque principum hodierno die hoc sibi persuadet? certè non pauci sunt, quibus ita videtur, omnem principatus vim eò referri oportere, vt priuatos fortunis euertant. idque adeò vt summam fortunam in auaritia, & rapacitate constituant.*

b *Si te placabilem præbes nocentiori, cur item veniam non des ei, qui non tantum pœnæ suppliciique meritus est?*

c *Hoste debellato, signa, aræque statuuntur Marti Vltori, & Vltioni.*

d *Alia est ratio externorum bellorum, & alia malorum domesticorum. quippe illis confectis causa est, quapropter lætemur; eamque rem, quibus maximè possumus, præclaris monimentis æternitati commendemus: nempe, vt posteritas intelligat, iisdem sibi virtutis, gloriæque vestigiis insistendum esse. at verò mala domestica, bellaque ciuilia luctu & tristitia, atque adeò perpetua obliuione operienda sunt; tantum abest, vt, bello ciuili confecto, signa, aræque ad perpetuam malorum intestinorum memoriam statui debeant.*

e *Cùm intersit reip. facinorosos homines è medio tolli, tum verò præcipuè cùm tales sunt, ex quibus maxima damna in Remp. proficisci poterant, per quos id factum est, ijs grates publicè agi debent.*

f *Diligenter cauendum est, ne quid peccetur in necessaria, & publica principalium nominum commemoratione, ne quis propinquorum principis fortè præteritus, aut alio, quàm quo oportuit loco nominatus offendi meritò possit.*

g *Ecquod tandem negotium est, in quo non ludibria rerum humanarum nobis ob oculos obuersentur? certè experientia doceri possumus, ea quæ modò summa fuerunt, breuibus momentis verti posse; eaque quæ pro nihilo habentur, interdum deprehendi esse maxima.*

h *Neque nouum, neque inauditum est, quàm sæpissimè à fortuna in occulto teneri eos, qui principes, atque adeò reges maximarum prouinciarum, contra omnium spem, & expectationem ab ipsa destinantur. huius rei illustria testimonia non modò ex antiquitate peti, sed hodierno die luculenter conspici possunt.*

i *Eos quorum studio, diligentia, & opera ingens aliquod malum è rep. sublatum est, præmiis à principe donari debere satis constat.*

nuit,

nuit ne [a] facundiam violentia præcipitaret. Is finis fuit vlciſcenda Germanici morte, non modò apud illos homines, qui tum agebant, etiam ſecutis temporibus vario rumore iactata. [b] Adeò maxima quæque ambigua ſunt; alij quoquo modo audita pro compertis habent; alij vera in contrarium vertũt; & gliſcit vtrunque poſteritate. At Druſus vrbe egreſſus, repetendis auſpiciis, mox ouans introiit. Paucoſque poſt dies Vipſania mater eius exceſſit, vna omnium Agrippæ liberorũ miti obitu. Nam cæteros manifeſtum ferro, vel creditum eſt, veneno aut fame extinctos. Eodem anno Tacfarinas, quem priore æſtate pulſum à Camillo memoraui, bellum in Africa renouat: [c] vagis primùm populationibus & ob pernicitatem inultis: dein vicos exſcindere, trahere graues prædas: poſtremò haud procul Pagyda flumine cohortem Romanam circunſedit. Præerat caſtello Decrius [1] impiger manu, exercitus militia, & illam obſidionem [d] flagitij ratus. Is cohortatus milites, vt copiam pugnæ in aperto facerent, aciem pro caſtris inſtruit. Primoque impetu pulſa cohorte, promptus inter tela [e] occurſat fugientibus, increpat ſigniferos, quòd [2] incon ditis, aut deſertoribus miles Romanus terga daret.[3] [Simul excepta vulnera.] Et quanquam transfoſſo oculo, aduerſum os in hoſtem intendit, neque prælium omiſit, donec deſertus à ſuis caderet. Quæ poſtquam L. Apronio (nam Camillo ſucceſſerat) comperta, [f] magis dedecore ſuorum, quàm gloria hoſtis anxius, raro ea tempeſtate, & è vetere memoria facinore, [g] decumum quemque ignominioſæ cohortis ſorte ductos

1. Salluſt. dicit manu promptus, in coniurat. Catilinæ.

2. ſic lib. 4. hiſt. magnamque & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit.

3. hic quoque locus eſt mutilus.

OBSERVATIONES.

a *Periculoſum eſt violentia præcipitare facundiam: hoc eſt; truci eloquentia promptum eſſe aduerſus inſontes; ſiquidem potiùs facundia quiſque ad opem ferendam periclitantibus vti debet.*

b *Quid obſecro te, affirmare audeas, cùm maxima & illuſtria quæque, nempe, illa quæ in maxima luce verſantur, ambigua ſint; hoc eſt, huc illuc, pro cuiuſque ingenio, trahantur? Siquidem eſt genus hominum leuiſſimorum ſanè, qui quoquomodo audita pro compertis habent: alij vani & mendaces vera in contrarium vertunt; & gliſcit vtrumque poſteritate; quippe, cùm vtrumque poſteritati tradatur, tam falſa, quàm vera tempore corroborantur & intenduntur.*

c *Rerum nouarum autor, idemque belli concitor, primò eſt merus populator, ſpemque in pernicitate tantummodo repoſitam habet; dein audet alia hoſtilia; nempe, vicos exſcindere, & trahere graues prædas: poſtremò multitudine auctus ad hoſtem accedit.*

d *Bonus dux belli flagitium ſe facere exiſtimat, ſi ſe ab latronibus obſideri patitur.*

e *Ille mihi eſt optimus dux belli, qui inter tela ſuis fugientibus occurſat, eoſque quòd terga hoſti dant, acerbè increpare audet. poſtremò etſi eſt vulneratus, aduerſum tamen os in hoſtem intendit; nec, deſertus à ſuis, quoad ei vires ſufficiunt, prælium omittit.*

f *Vir præclarus, ſi fortè ab ignauiſſimis hominibus, atque adeò ab latronibus, ac deſertoribus eſt victus, non tam gloria hoſtis, quàm ſuo dedecore eſt anxius.*

g *Dedecus in pugna ob ſolam militum ignauiam contractum ipſorum ſupplicio eſt vindicandum. ſic Liu. lib. 2. hiſt. ab vrb. con. de Appio Claudio loquens; centuriones, duplicarioſque qui reliquerant ordines virgis cæſos ſecuri percuſſit. cætera multitudo ſorte decimus quiſque ad ſupplicium lecti.*

fuste necat. Tantumq; [a] seueritate profectum, vt vexillum veteranorum non amplius quingenti numero easdem Tacfarinatis copias præsidium, cui Thala nomen, adgressas fuderint. quo prælio Rufus Heluius [b] gregarius miles seruati ciuis decus retulit, donatusq; est ab Apronio torquibus & hasta. Cæsar addidit [1] ciuicam [c] coronam, quòd non eam quoque Apronius [d] iure proconsulis tribuisset, questus magis, [e] quàm [f] offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis, & obsidia aspernantibus spargit bellum, vbi instaretur cedens, ac rursum in terga remeans. & dum ea ratio barbaro fuit, [g] inritum, fessumque Romanum impune ludificabatur. Postquam deflexit ad maritimos locos, [h] inligatus præda, statiuis castris hærebat. missuque patris Apronius Cesianus cum equite, & cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam aduersus Numidas pugnam facit, pellitque in deserta. At Romæ Lepida, cui super Æmyliorum decus L. Sulla, ac Gn. Pompeius proaui erant, defertur [i] simulauisse partum ex P. Quirinio diuite atque orbo. adiiciebātur adulteria, venena, quæsitumque per Chaldeos in [k] domum Cæsaris, defendente ream [2] Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus, [l] quamuis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facilè quis despexerit illa in cognitione mentem princi-

1. quippe ciuica corona nonnisi imperatoria manu tribuebatur: sic lib. 15. Ann. si singulis manipularibus præcipua serua ti ciuis corona imperatoria manu tribueretur &c. & Sen. lib. 1. de benef. cap. 5. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. &c.

2. Marco.

OBSERVATIONES.

a *Ignauus miles nonnisi seueritate ducis corrigi potest; quæ sanè post ignominiam acceptam adeò est necessaria, vt alij pœna exemploque exterriti nunquam sibi priùs satisfaciant, quàm quicquid cladis, ignominiæque acceptum est, id præclaro aliquo facinore aboleatur.*

b *Et ipsius gregarij militis præclarum facinus præmio, & remuneratione dignum est. quippe æqua omnibus est virtus; apud quam nulla sanè est* προσωποληψία.

c *Maius quidpiam est, donari corona, quàm torque, & hasta.*

d *Proconsul omnia dona militaria iure suo tribuere cui videtur, potest.*

e *Non semper qui queritur aliquid non esse factum, eo ipso quòd non est factum, offensus est.*

f *Vir prudens nunquam ea omnia sibi arrogabit quæ sui iuris videri possunt, præcipuè si rem habet cum principe suspitioso, eoque qui omnibus in rebus id agit, vt cuncta ad se trahat. quippe præstat modestè in his versari, quàm quicquam committere, quo princeps offendi possit. Quòd si vtrinque periculum est, ne peccetur, equidem in illam partem peccare malim, quæ nimiæ, vt ita dicam, modestiæ adscribi, quàm in illam, quæ nonnisi ad temeritatem referri potest.*

g *Latro, merus populator, & is, cui tales sunt copiæ, vt in acie aduersus hostem consistere non audeat, nunquam quicquam è re sua faciet, si obsidionibus tempus teret; sed quicquid ipse præstare potest, illud, scilicet, est, vt bellum spargat; vbi sibi instari videbit, cedat; ac rursum in terga remeet. hoc sanè pacto, hostem licet potentissimum, irritum fessumque redditum impune ludificari poterit.*

h *Multi vincere potuerunt, si non prædam sectantes, aut ea iam illigati se ipsos quasi sponte hostibus tradidissent.*

i *Simulare partum qui non sit, est crimen atrox, atque adeò legibus vindicandum.*

k *Is maiestatis postulari potest, qui per maleficos, aut veneficos insidiatur domui principis.*

l *Quamuis infamis & nocens, si miseriis & calamitatibus opprimitur, etiam eos, qui ipsi infensi sunt, adducere ad misericordiam potest.*

pis

pis: [a] adeò vertit, ac miſcuit iræ & clementiæ ſigna, deprecatus primò ſenatum ne maieſtatis crimina tractarentur. Mox M. Seruilium è conſularibus, alioſque teſtes inlexit ad proferenda quæ velut reticere voluerat: idemque ſeruos Lepidæ, cùm militari cuſtodia haberentur, tranſtulit ad conſules: neque per tormenta interrogari paſſus eſt de his quæ ad domum ſuam pertinerent. Exemit etiam Druſum conſulem deſignatum dicendæ [b] primo loco ſententię. quod alij ciuile rebantur, ne cæteris adſentiendi neceſſitas fieret. quidam ad ſæuitiam trahebant; neque enim ceſſurum, niſi damnandi officio. Lepida ludorum diebus qui cognitionem interuenerant, theatrum cum claris fœminis ingreſſa, lamentatione flebili maiores ſuos ciens, ipſumque Pompeium, cuius ea monimenta & adſtantes imagines viſebantur, [c] tantum miſericordiæ permouit, vt effuſi in lachrymas [d] ſæua & deteſtanda Quirinio clamitarent, cuius ſenectæ atque orbitati & obſcuriſſimæ domui deſtinata quondam vxor L. Cæſari, ac diuo Auguſto nurus, dederetur. dein tormentis ſeruorum patefacta ſunt flagitia, itumque in ſententiam Rubellij Blandi, à quo aqua atque igni arcebatur. Huic Druſus adſenſit. quanquam alii mitiùs cenſuiſſent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, [e] ne bona pu-

OBSERVATIONES.

a *Si quis maieſtatis ita accuſatus eſt, vt crimen domum, aut perſonā principis reſpiciat, in tota illa cognitione princeps modeſtè ſe gerere, aut ſaltem moderationem ſimulare debet. nec tamen autor illi ſum, vt totam rem, accuſationemque tollat; ſed dico, callidum principem, exemplo Tiberii, ita in huiuſmodi rebus verſari debere, vt miſceat iræ, & clementiæ ſigna. Nam hoc pacto crimen nihilominus impunitum erit: & ipſe modeſti principis laudem, quæ maxima eſt, conſequetur.*

b *Vtrinque dubitari meritò poteſt; nempe, an primo, an verò vltimo loco princeps ſententiam dicere debeat. quippe, ſi primus ſententiam dicit, cæteris neceſſitas aſſentiēdi eo facto impoſita videtur. ſi vltimo loco, videtur omnino id ratum eſſe velle quod cenſuit; neque ſe ceſſurum, niſi id fiat, quod vult. Hæc cùm ita ſint, diſtinctionem hanc adhiberi oportere puto. Nam aut princeps verè dubitat quid facto opus ſit. id quod ſi eſt, quæ res agitur, de ea ſenatorum ſententias exquirere, nec priùs huic, aut illi aſſentiri debet, quàm ſingulos attentè audiuerit. tali re, nonniſi vltimo loco, quam in partem ipſe inclinet, palam facere debet. Quòd ſi non dubitat, ſed iam apud ſe ipſe quid fieri velit, ſtatutum habet, ſolumque ſenatus moratur aſſenſum, haud dubiè primus ita cenſere debet, vt in ſententiam ipſius fiat ſenatuſconſultum. Poſtremò hoc addo, quod à prudentiſſimis principibus factitatur, principē, in rebus arduis, elicere debere ſententiam ſuorum conſiliariorum; ſeque interim ſuſtinere, hoc eſt, nec primo nec vltimo loco cenſere, ſed ipſa re id, ſcilicet, ſequi quod poſt ſingulorum ſententias planè perſpectas, optimum factu, magiſque in rem ſuam videbit eſſe.*

c *Inſignis nobilitas, & claritudo maiorum, quorum ſtatuæ, & imagines, publicis in locis etiam conſpiciuntur, non parua ſunt incitamenta miſerationis erga afflictum, & calamitoſum in ea familia natum, ſi veluti in auxilium publicè ab eo vocantur.*

d *Quamuis matrimonium quod contrahitur cum nobiliſſima fœmina viro interdum ſit decus, ac robur ad maiora nitenti; tamen ſæpiùs accidit, vt, qui ipſe obſcurus vxorem ducit clariſſimo genere prognatam, miris ſe difficultatibus irretitum videat. Nam ſi vxoris improbitatem iudicio, aliaue ratione vlciſci fortè volet, dictum, ac factum opponentur ei ſordes, ceu indigno, qui illam, qualiſcunque eſt, vxorem habeat.*

e *Cui aqua, & igni interdicitur bona publicantur.*

blicarentur. Tum demum aperuit Tyberius compertum sibi etiam ex P. Quirinii seruis, veneno eum à Lepida petitum. At enim haud multùm distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmylii Lepidam [1] amiserant. Solatio adfecit D. Sillanus Iuniæ familiæ redditus. Casum eius paucis repetam. Vt valida diuo Augusto in Rempub. fortuna, ita domi [a] improspera fuit, ob [b] impudicitiam filiæ ac neptis, [c] quas vrbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga puniuit. Nam [d] culpam inter viros ac fœminas vulgatam graui nomine [e] læsarum religionum, ac [f] violatæ maiestatis appellãdo, clementiam maiorum, [g] suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cætera illius ętatis memorabo, si [2] effectis in quæ tendi, plures ad curas vitam produxero. D. Sillanus in nepti Augusti adulter (quanquam non vltra foret sęuitum, quàm vt [h] amicitia Cæsaris prohiberetur) [i] exilium sibi demonstrari [3] intellexit. nec nisi Tyberio imperitante deprecari senatum, ac principem ausus est, M. Sillani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem & eloquentiam præcellebat. Sed Tyberius grates agenti Sillano patribus coram respondit, [k] se quoque lætari quòd frater eius è [l] peregrinatione longinqua reuertisset, idque iure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen aduersus eum [m] integras parentis sui offensiones: neque

1. vtrumque iudicio.

2. perfectis iis ad quæ animũ adieci.

3. sic lib. 6. de Blæsiis, Quod signum mortis intellexere, & executi sunt.

OBSERVATIONES.

a *Nunquam cuiquam fortuna vbique est bona. cui enim illa in rebus publicis est valida, domi plerunque est improspera.*

b *In familiam illustrem, atque adeò in domum principis nulla labes turpior induci potest, quàm impudicitia filiarum, ac cæterarum fœminarum, quæ principis consanguineæ sunt. ea res, hodierno die, tanquam si non sit turpis, & infamis, negligitur in penatibus principum.*

c *Princeps impudicitiam filiarum suarum pœna, & supplicio vindicare, ipsosque adulteros audacissimos homines seuerè punire debet.*

d *Adulterium, si molliùs accipias, videri potest culpa inter viros, ac fœminas vulgata: si duriùs, graui nomine læsæ religionis augeri potest.*

e *Cùm matrimonium inter sacra & religiones, nempe Deo teste, contrahatur, certè qui impudicitiæ labem in illud induxit, ab hoc læsas esse religiones videri rectè potest.*

f *Qui fœminas, quæ in potestate principis sunt, adulterat, is & religiones lædit, ac præterea maiestatem principis violare dicitur.*

g *In rebus alienis fortasse rectè iudicamus: in ijs verò, quæ ad nos attinent, proprijs cupiditatibus obcæcati modum tenemus nullum.*

h *Amicitia mea indignus est is, qui in familiam meam adulterium infert.*

i *Sapiens admodum est, qui cùm se grauiora meritum intelligat, quæ sibi leuior pœna demonstratur, hanc sibi ipse sponte sumit.*

k *Non solùm principis, verùm etiam cuiusuis hominis iudicium planè in eo perspicitur, si quæ coniungi debent, coniungit; quæ item distinguenda sunt, distinguit.*

l *Exilium sponte sumptum non propriè exilium, sed peregrinatio veriùs dici potest.*

m *Etsi iure ciuili cautum est, ne actiones ex delicto in hæredem dentur, tamen ea sententia principes non complectitur, quorum ex animis vix vnquam delentur offensiones parentum, graui præsertim de causa susceptæ. quinimo integræ apud eos manent, & infensi singulas vltionis occasiones captãt.*

reditu Sillani dissoluta quæ Augustus voluisset. fuit posthac in vrbe, neque honores adeptus est. Relatum deinde de [a] moderanda Papia Poppęa, quam senior Augustus post Iulias rogationes [[1]incitandis [2]cælibum pœnis, & augendo ærario] sanxerat. [b] nec ideo coniugia & educationes liberûm frequentabantur, prævalida orbitate. [3] Cæterùm multitudo periclitantium gliscebat: cùm omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur: vtque ante hac flagitiis, ita tunc [c] legibus laborabatur. Ea res admonet, vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum peruentum sit, altiùs disseram. [4] Vetustissimi mortaliũ nulla adhuc mala [d] libidine, sine probro, scelere, [e] eoque sine [f] pœna aut coërcitionibus agebant: neque [g] præmiis opus erat, cùm honesta [h] suopte ingenio peterentur, & vbi nihil [i] contra morem cuperent, nihil [k] per metum vetabantur. At postquam exui [l] æqualitas,

1. fortasse hoc totum est glossema.
2. si modò hæc sunt Taciti, lego, intendẽdis hoc est, augendis.
3. hic puto annectenda esse ea, quæ infra de hac ipsa lege dicũtur: & ita legendum: prçualida orbitate. Acriora ex eo vincla &c. vsque ad illud, leuamentum fuere. deinde huc redeundũ, & subnectenda hæc quæ sequuntur, cęterùm multitudo. Mihi in tantis tenebris destituto libris antiquis, nihil licet aliud, quã proferre in medium hãc meã coniecturam. vt vt est, mira certè hic contextus immutatio est.
4. Vide Fabium Pictorẽ lib. 1. de aureo seculo: & quæ dicit, Athenæus apud Platonem dialogo 3. de legib. & Seneca epist. 91.

OBSERVATIONES

a *Quæ duriter à maioribus instituta sunt, ea moderanda esse ratio, & communis vsus suadent.*

b *Interest reip. ad impediendam orbitatem, vt coniugia, & educationes liberûm frequententur.*

c *Vix dici potest, quàm sit periculosa multiplex, ac diuersa legum interpretatio; siquidem non quid lex iubet, sed quicquid maleuolo & iniquo legum interpreti collibitum est, attenditur. porrò eum in locum res interdum redit, vt, non minùs legibus, quàm flagitiis laboretur, hoc est, non minùs periculosum sit, esse obnoxium tam variæ legum interpretationi, quæ pro cuiusque arbitratu fit, & qua multæ domus subuertuntur, quàm committere flagitia, quorum olim tantùm pœnæ dabantur. Ea re nihil princeps reip. cõducibilius facere potest, quàm si infinitam hãc legum multitudinem resecet. hoc Iustinianus frustra tentauit; cùm hodie non tam legibus, quàm fœda legum laceratione laboremus. quippe plus glossarum, plus consiliorum, plus decisionum, plus est lecturarum, quàm olim muscarum cùm caletur.*

d *Hi sunt gradus peccati; libido aliena rapiendi; hinc ad probra descenditur; ex his oritur scelus. quo quisquis contaminari non vult, is coërceat, et comprimat eas libidines, quibus semel inquinatus animus nihil sibi turpe ducit.*

e *Pœna orta est ex delicto: quod vbi nullum est, neque pœna, neque coërcitionibus opus est.*

f *Pœna punitur admissum flagitium; coërcitione cauetur, ne admittatur. nam vt ait Plato, referente Seneca lib. 1. de ira cap. 16. nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.*

g *Cùm præmia ideo proponantur, vt iis homines ad virtutem amplectendam incitentur, vbi honesta suopte ingenio petuntur, illorum nullus, scilicet, vsus est.*

h *Is verè est probus, qui non coactus, aut in speciem, sed suopte ingenio honesta petit.*

i *Bene viuere, est, nihil contra morem cupere.*

k *Primæ leges ex delicto natæ sunt: ex hoc metus, per quem vetantur homines quidquam cupere contra morem.*

l *Omnes virtutes vna æqualitate continentur. Nam si homines in animum inducere possent, vt æqualiter vitam agerent, haud dubiè secundum morem, hoc est, secundum naturam viueretur, quæ omnes homines pares edidit, vt est apud Arist. 1. Polit. cap. 3. vt verum sit quod Plautinus ille Leonida dicit, tam ego homo sum, quàm tu. sed vbi exuitur æqualitas ab iis, qui in ordinem vnà cum cæteris cogi non possunt, illico cedit modestia germana soror æqualitatis; & in harum locũ succedunt ambitio, & vis; ex quibus cætera mala orta sunt.*

& pro modestia ac pudore, ambitio & vis insidebat, prouenere [a] dominationes, multosque apud populos [b] æternùm mansere. Quidam [1] statim, aut postquam [c] Regum pertæsum, [d] leges [e] maluerunt. [f] Hæ primò [g] rudibus hominum animis simplices erant. maximeque fama celebrauit Cretensium. quas Minos; Spartanorum, quas [2] Lycurgus, ac mox Atheniensibus quæsitiores iam & plures [3] Solon perscripsit. Nobis Romulus, vt libitum, imperitauerat: dein [4] Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam à Tullo & Anco: sed præcipuus [5] Seruius Tullius sanctor legum fuit, quîs [h] etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit, [i] tuendæ libertatis, & [k] firmandæ concordiæ: creatique decemuiri, & [l] accitis quæ [6] vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis [m] ęqui iuris. Nam secutę [7] leges, [n] etsi aliquando in maleficos ex delicto, sępiùs tamen dissensione ordinum, & [8] apiscendi inlicitos honores, aut pellendi

1, simulatque de constituenda certa aliqua reip. forma agi cœptum est.
2. vide Platonẽ sub finem Apologiæ Socratis.
3. huius vitam scripsit Plutar.
4. vide Liu. lib. 1. ab vrbe cõd.
5. Hic duas & viginti leges tulit, vt obseruatum est apud priscos scriptores, ac potissimum apud Liuium.
6. sic loquitur lib. xi. Ann. trãsferendo huc quod vsquam egregium fuerit.
7. vide Liu. lib. 2. hist. & l. 2. ff. de orig. iur.
8, sic libro 15. Annal. Vsu, inquit, Pætus Thrasea probatum est, P. C. leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licẽtia Cinciam rogationem; candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scita pepererunt. nam culpa, quã pœna tempore prior: emẽdari quàm peccare posterius est.

OBSERVATIONES.

a *Dominatio & inæqualitas, hoc est, diuersæ hominum conditiones, eædemque iniquæ originem ducunt ab ambitione, & vi. adeò vt, præter regium (si rex consensu gentis electus est) & politicum statum, quem Arist. 1. Polit. cap. 4. dicit constare* ἐκ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἴσων *cætera omnia dominationis genera ideo sint illegitima, quia sunt violenta; quamuis ad illam ipsam vim parandam sit opus virtute; vt eodem loco est apud Arist.*

b *Semel parta dominatio transferri quidem ab vno ad alium; sed extingui vix vnquam potest.*

c *Rex in rep. fungitur vice legum.*

d *Non dubium est, quin sit in manu multitudinis certam aliquam reip. formam instituere: & iam institutam, si eius tædium cœpit, mutare.*

e *Leges in rep. funguntur vice regum, ac dominorum.*

f *Is mihi status verè videtur esse liber, in quo leges supremum locum obtinent.*

g *Hominibus rudibus non quæsita, sed simplicia quæque satis sunt. hinc fit, vt, quæ leges primò rudibus adhuc hominum animis latæ sunt, simplices essent: hoc est, simpliciter bene viuendi rationem differentem à vita belluarum, homines illos rudes, & duro robore natos, vt est apud Virg. doceret. hos dicit Sen. epist. 91. non fuisse sapientes, quamuis eorum vita egregia fuerit, & fraude carens. quippe ignorantia rerum innocentes erant.*

h *Omnes homines, ne regibus quidem exceptis, legibus obtemperare æquum est.*

i *Qui securitati liberæ reip. optimè prospectum esse cupit, summo studio, parique diligentia debet conquirere ea, quæ pertinent ad tuendam libertatem, & ad firmandam ordinum concordiam. quorum vtrumque nulla res præstare potest, præter leges.*

k *Nullum maius bonum hominibus contingere potest, quàm concordia.*

l *Ad constituendum reip. statum, ferendasque leges ea potissimùm acciri debent, quæ vsquam gentium egregia sunt.*

m *Aequum ius dicitur illud, quod omnes in libera rep. pariter complectitur, quodque vnum in ea dominatur. Aequum ius, inquit Seneca epist. 108. est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est.*

n *Legum aliæ in maleficos ex delicto oriuntur; & hæ sunt necessariæ; aliæ aut à potentioribus per vim feruntur in rep. distracta, nempe, ad adipiscendos illicitos honores, aut à plebe seditiosa ad pellendos è rep. claros viros, & alia praua: cuiusmodi fuerunt agrariæ, multæque ex ijs, quæ post leges duodecim tabularum Romæ à furiosis tribunis plebis sæpiùs latæ sunt.*

claros viros, aliaque ob praua per vim latæ sunt. Hinc Gracchi, & Saturnini turbatores plebis, nec minor [1] largitor nomine senatus Drusus, corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socij. Ac ne bello quidem Italico mox ciuili omissum, quin multa & diuersa sciscerentur, donec L. Sulla dictator abolitis vel conuersis prioribus, cùm plura addidisset, otium ei rei haud in longum parauit, statim turbidis Lepidi rogationibus: neque multo pòst Tribunis reddita licentia quoquò vellent populum agitandi. Iamq; nõ modò in commune, [a] sed in singulos homines latę quæstiones, & [b] corruptissima Rep. plurimæ leges. Tum Gn. Pompeius tertiũ consul corrigendis moribus dilectus, & [c] grauior remedijs quàm delicta erant, [d] suarumq; legum autor idéac subuersor, quæ armis tuebatur, [e] armis [f] amisit. Exin cõtinua per viginti annos discordia, [g] nõ mos, non ius, deterrima quæque impune, ac multa [h] honesta exitio fuere. Sexto demũ consulatu Cæsar Augustus potentiæ securus quæ triumuiratu iusserat, [i] aboleuit,

1. nam latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, senatui iudicia permisit.

OBSERVATIONES.

a *Tum verè corrupti mores in rep. esse dicuntur, cùm non modò per vim perniciosæ leges in commune, sed in singulos quoque homines, ambitione potentiorum feruntur quæstiones, quibus plerunque innocentia opprimitur.*

b *Corruptissima rep. plurimæ leges feruntur: hoc est, nullum maius argumentum populi corrupti esse potest, quàm multitudo earum legum, quæ latæ sunt aut ad coercenda delicta; aut ad confirmandam paucorum potentiam.*

c *Supra obseruaui magistratum nunquam debere esse grauiorem remediis, quàm sunt delicta.*

d *Haud multùm ponderis, & momenti est in iis legibus, quarum vnus, & idem lator, & subuersor est. Ideo iniquè principes sæpiùs queruntur, leges ab se latas in nulla esse veneratione; neque iis quenquam, nisi malo coactum, obtemperare; cùm ipsi, quorum tota vita lex esse deberet, cuius ad normam cæteri suos mores componerent, multitudini viam, quam ingrediatur, monstrent, nempe, contemptum sacrarum constitutionum, quas non tam ad stabiliendam reip. securitatem, quàm ad terrorem singulorum ferunt; atque adeò iis tanquam atroci ministro, ad sæuitiam, ad omnes malas libidines, denique ad calcandam multitudinem abutuntur.*

e *Vis vi retunditur; arma armis vincuntur.*

f *Dij boni! quibus tandem in rebus non conspiciuntur ludibria rerum humanarum? Siquidem qua re maximè freti magnas res aggredimur, sæpe accidit vt illa ipsa res nobis ipsis perniciem afferat.*

g *Ne spes quidem eum reip. statum seruare potest, in quo permultos annos discordia ita grassatur, vt nulla res ad concordiam ciues reuocare poßit: denique vbi non mos, non ius, sed deterrima quæque impunè ac multa honesta exitio sunt.*

h *Non mirandum est, non modò deterrima quæque, verùm etiam multa honesta sæpe iis, à quibus proficiscuntur, exitio esse. quo in loco id accidit, hoc est, vbi quicquid deterrimè egeris, impune egeris, quicquid autem præclari abs te, tuaque virtute profectum est, id fraudi tibi est, ibi certè cuncta pessum ire necesse est.*

i *Non ideo magni viri parum sibi constare dicuntur, quòd quæ antea ab se prudenter constituta sunt, mutant. quippe constantia, & permansio in sententia spectari debet ex eo, si non finis, ad quem quisque tendit, sed via, qua eò perueniri potest, mutatur. hinc fit, vt, quæ priùs sapienter instituta sunt, ea interdum aboleri non leuitas, sed ratio temporum, quibus, omnibus in rebus, assentiendum est, & suadeat, & cogat.*

deditque iura quîs [a] pace & principe vteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes, & lege [1] Pappia Poppæa præmiis inducti [2] visi à priuilegiis parentum cessaretur, velut [b] parens omnium populus vacantia teneret. [c] Sed altiùs penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium corripuerant: multorumque excisi status, & terror omnibus intentabatur, [d] ni Tyberius statuendo remedio [e] quinque consularium, quinque è prętoriis, totidem è cętero senatu sorte duxisset, apud quos exoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Per idem tempus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam commendauit patribus, vtque munere capessendi vigintiuiratus solueretur, & quinquennio maturiùs, quàm per leges Quæsituram peteret, [f] non sine irrisu audientium, postulauit. Prætendebat sibi atque fratri decreta eadem, [g] petente Augusto. Sed neque tum fuisse dubitauerim qui eiusmodi preces occulti inluderent: attamen [h] initia fastigij Cæsaribus erant, [3] magisque in oculis vetus mos, & [i] priuignis cum vitrico leuior necessitudo, quàm auo aduersum nepotem. Additur pontificatus, & quo primùm die forum ingressus est, [k] congiarium plebi, [l] admodum lætæ quòd Germanici stirpem iam puberem

1. hęc verba superesse puto.
2. lego vtsi.

3. cùm August⁹ ea petebat sibi suisque concedi, vetus mos, nempe, vt quęsturam peteret, priusquàm vigintiuiratum adeptus esset, magis erat in oculis illis, qui tunc illudebãt preces Augusti, quam erat sub Tyberio. huc accedit, quòd non tam iusta de causa adducebatur Augustus, vt tantopere vitricus de honore priuigni sollicitus esset, quàm Tyberius, qui ipse auus nepoti honoré petebat. quod nõ adeò nouum, neque mirandum videri poterat.

OBSERVATIONES.

a *Is demum magnus vir est, qui etsi conuertit statum liberæ reip. in principatum, ea tamen iura populis dat, quibus pace, & principe vti possunt; id est, quibus pax & concordia ordinum ita firmatur & consociatur, vt illa eadem resp. quæ cum olim esset libera ciuilibus bellis confecta, nunc pace toties optata fruitur principem, cuius virtute ea parta est, eò vsque libenter ferat; vt mutati status eam minimè pœniteat. Certè hãc laudem Augustus apud Romanos, Cosmus Medicæus apud Florentinos adeptus est.*

b *Vniuersus populus, hoc est, resp. velut communis omnium parens censetur. Itaque non mirum est, si, cui desunt hæredes, huius bona tanquam vacantia in ærarium publicum conferuntur. Sed lege Pappia aliud cautum erat, nempe, vt omnes defunctorum hæreditates referrentur in ærarium pop. Rom. ijs duntaxat exceptis, quæ filijs deberentur; ac præter eos nemini. hinc ille terror de quo hoc loco Tacit.*

c *Multa principes constituunt in speciem publicæ vtilitatis gratia, quæ reuera non aliò spectant, quàm ad augendum ærarium, & priuatos euertendos fortunis; proinde, ac si quicquam principi posset esse vtile, aut salutare, quo pernicies reip. quæ ex priuatis constat, continetur.*

d *Cùm seueritate alicuius legis terror omnibus intentatur, ei rei princeps debet leuamentum afferre de sententia senatus, omniumue ordinum.*

e *Eæ res interdum accidunt, ad quas stabiliendas opus est extraordinario aliquo senatu, qui à principe legi, aut sorte duci è numero senatus ordinarij debet.*

f *Ridiculè id à te peto, quod fiat, necne, id in manu mea est: tibique id extorquere, statim vt collibitum erit, possum.*

g *Quæ fiunt exemplo, ea etsi contra leges fiunt, nobis tamen licere existimamus.*

h *Quicquid alicui supra leges præstatur, id omne sine dubio, est ei initium summi fastigij.*

i *Facilius ferri potest nimium studium coniunctioris, quàm remotioris.*

k *Ad conciliandum sibi vulgi fauorem princeps, aut principis filius, cùm primùm dat se in conspectum populi, eum sua liberalitate sibi demereri debet.*

l *Erga quem propensa fuerunt populi studia, illius stirpem idem populus, qua re maximè potest fouet. nam vt odia, sic etiam populi amores sunt hæreditarij.*

aspi-

aſpiciebat. Auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis & Iuliæ Druſi filiæ. Vtque hęc ſecundo rumore, ita aduerſis animis acceptum, quod filio Claudij ſocer Seianus deſtinaretur: [a] polluiſſe nobilitatem familiæ videbantur, ſuſpectumque iam [b] nimiæ ſpei Seianum vltro extuliſſe. Fine anni conceſſere vita inſignes viri, L. Voluſius, & Salluſtius Criſpus. Voluſio vetus familia, neque tamen præturam egreſſa. Ipſe conſulatum intulit, cenſoria etiam poteſtate legendis equitum decuriis functus, opumque quîs domus illa immenſùm viguit, primus adcumulator. Criſpum equeſtri ortum loco C. Salluſtius, rerum Romanarum florentiſſimus autor, ſororis nepotem in nomen adſciuit. Atque ille, quanquam prompto ad capeſſendos honores aditu, Mecœnatem æmulatus, ſine dignitate ſenatoria multos triumphalium, conſulariumque potentia [c] anteiit, diuerſus à veterum inſtituto, per cultum & munditias, copiaque & affluentia [d] luxu [e] propior. ſuberat tamen [f] [1] vigor animi ingentibus negotiis par, eò acrior quò [g] ſomnum & inertiam magis oſtentabat Igitur incolumi Mecœnate proximus, mox [h] præcipuus cui ſecreta imperatorum inniterentur, & interficiendi Poſthumi Agrippę conſcius, ætate prouecta

1. ſic in vita Agrip. ſciant quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis principibus magnos viros eſſe obſequiumque ac modeſtiam, ſi induſtria ac vigor adſint, eò laudis excedere &c.

OBSERVATIONES.

a *Clariſſimæ familiæ nobilitatem is polluere dicitur qui ipſe obſcurus affinitate, aut alia aliqua ratione in eam inducitur.*

b *Principis fauor erga eum, qui ex intima ipſius amicitia eſt, perrarò vſque eò extendi debet, vt illum per affinitatem inſerat domui ſuæ. nam ferè fit, vt, qui obſcurus homo ad id faſtigij euehitur, hic nimias ſpes, in principis ipſius perniciem agitet.*

c *Interdum ſplendor vitæ priuatæ, & præclara inſtituta domeſtica non minùs honeſtant eum, qui prudenter, & fæliciter his vti ſcit, quàm dignitates, & magiſtratus.*

d *In hoc ſæpiùs peccant homines, quòd dum ſe virtutem ſectari putant, facilè labuntur in illud vitij genus quod illius virtutis eſt ſimulacrum. quod quàm lubricum ſit, nemo, opinor, dubitat.*

e *Alius eſt cultus, & munditiæ; alius verò luxus. nempe, hic ex nimia opum copia, & affluentia, earumque abuſu; ille ex virtute manat. qui illum adhibet, diuitijs, vt par eſt, vtitur; qui hoc, diuitiis hunc abuti conſtat.*

f *Non ſatis eſt, excellēti ingenio præditum eſſe, ijſque artibus, quæ optimæ ſunt, pectus impleſſe; quipe ad hæc accedere debet vigor ille animi, ſine quo nemo ingentibus negotiis par eſſe poteſt.*

g *Fallitur quiſquis exiſtimat, cultum externum eſſe verum indicem eius, quod quiſque in animo habet. ſiquidem eo quidam ſunt ingenio, vt, quò magis ſomnum, & inertiam oſtentant, hoc ſint acriores ad maximas res gerendas. ſic Liu. lib. 1. hiſt. ab vrbe condita: de Bruto illo liberatore populi Rom. loquens: Comes, inquit, his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, iuuenis longè alius ingenio, quàm cuius ſimulationem induerat. & paulò poſt, Ergo ex induſtria factus ad imitationem ſtultitiæ, cùm ſe, ſuaque prædæ eſſe regi ſineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen; vt ſub eius obtentu cognominis liberator ille populi Rom. animus latens aperiretur tempore ſuo, &c.*

h *Præter ſenatum, & publicum conſilium, ſolent principes aliquem occultis ſuis conſiliis intimum habere; nempe, præcipuum, cui principalia ſecreta innitantur. in cuius perſona cùm grande ſit momētum, diligenter priùs videre debent, quemnam interiore illa amicitia, & quaſi conſortio ſummæ poteeſtatis dignum deputent.*

1. sic lib. 16. An. E quibus Senecio è præcipua familiaritate Neronis speciẽ amicitiæ etiam tum retinens &c.

2. ob mortem Germanici.

[a] [1] speciem magis in amicitia principis quàm vim tenuit. Idque & Mecœnati acciderat: [b] fato potentiæ raro sempiternæ; an [c] satias capit aut illos cum omnia tribuerunt, aut hos, cùm iam [d] nihil reliquum est quod cupiant. Sequitur Tyberij quartus, Drusi secundus consulatus patris atque filij collegio insignis. Nam biennio ante, Germanici cum Tyberio idem honor neque patruo [2] lætus, neque natura tam connexus fuerat. Eius anni principio Tyberius [e] quasi firmandæ valetudini in Cãpaniam concessit, longam & continuam absentiam [f] paulatim meditans, siue vt, amoto patre, Drusus [g] munia consulatus solus impleret. At fortè [h] parua res magnum ad certamen progressa præbuit iuueni materiem apiscendi fauoris. Domitius Corbulo pretura functus de L. Sulla nobili iuuene [i] questus est apud senatum, quòd sibi inter spectacula gladiatorum loco non decessisset. Pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant: contra, Mamercus Scaurus, & L. Arruntius, aliique Sullæ propinqui nitebantur: certabantque orationibus, & memorabantur exempla maiorum, qui iuuentutis inreuerẽtiam grauibus decretis notauissent: donec Drusus [k] apta temperandis animis disseruit, & satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullæ, & oratorum ea ætate vberrimus erat. Idem Corbulo plurima per Italiã [l] itinera fraude mancipum, & incuria magistratuũ interrupta, & imperuia clamitan-

OBSERVATIONES.

a *Ex intimis amicis principis alij vim, alij speciem in illius amicitia tenent. Vim quidem prudentes, ijdemque magno, & acri ingenio præditi homines, quorum consilijs principes nituntur; speciem, ij, quos aut ob insignem nobilitatem, & longa familiæ decora, à suo latere princeps vix vnquam abscedere patitur. illi præsidio; hi ornamento dicuntur esse principi.*

b *Sciant homines, esse in fatis, vt rarò potentiæ sint sempiternæ.*

c *Satias omnium rerum est, etiam illarum, quæ hominum opinionibus maximæ sunt, & amplissimæ; atque adeò omnium, cuiusmodi tandem illæ sunt, vna excepta virtute.*

d *Etsi id perrarò accidit, accidit tamen vt, nihil sit reliquum in rebus humanis, quod homines cupere possint; adeò suas ipsi spes vicerunt.*

e *Callidi principes ita assuescunt, falsa specie quicquid agunt, obtegere.*

f *Quæ princeps agere decreuit, non omnia simul, & vno impetu patrare, sed ea paulatim meditari, & quasi aliud agens, sensim cæptare debet. ita, qui longam absentiam meditatur, neque id cuiquam palam faciat, neque se ex hominum conspectu proripiat, sed paulatim se subducat.*

g *Princeps, cui est filius iam adultus, specie firmandæ valetudinis, aut obtendens alias causas, debet per aliquot dies, & menses secedere, eique aliqua reip. munia mandare, vt hoc pacto, is paulatim regendæ reip. assuescat.*

h *Paruæ sæpe res ad magna certamina progrediuntur.*

i *Iuniorum est, loco maioribus natu decedere. id nisi fit, senioribus apud Senatum queri licet; qui iuuentutis irreuerentiam grauibus decretis notare & potest, & debet. ratio est apud Arist. lib. 1. polit. cap. 7.* τὸ πρεσβύτερον, καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου, καὶ ἀτελοῦς ἡγεμονικώτερόν ἐστι.

k *Princeps prudens nunquam potentiorum contentiones asperare, sed eas qua maximè ratione potest, temperare debet, ne ad maiores turbas erumpant.*

l *Interest reip. ne itinera publica sint interrupta, aut imperuia.*

do-

do, executionem eius negotii libens [a] suscepit. quod haud perinde publicè vsui habitum, quàm exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus, & hasta sæuiebat. Neque multò post missis ad senatum literis Tyberius motam rursum Africam incursu Tacfarinatis docuit, iudicioque patrum deligendum proconsulem, [b] gnarum militię, [c] corpore validum, & bello suffecturum. quod initium Sext. Pompeius agitandi aduersus M. Lepidum odii nactus vt socordem, inopem, & maioribus suis dedecorum, eoque etiam Asiæ sorte depellendum incusauit, aduerso senatu, qui Lepidum [d] mitem, magis quàm ignauum, paternas ei [e] angustias & nobilitatem sine probro actam, honori quàm ignominiæ habendam ducebat. Igitur missus in Asiam. Et de Africa decretum vt [f] Cæsar legeret cui mandanda foret. Inter quæ Seuerus Cæcinna censuit, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur: multùm ante [g] repetito, concordem sibi coniugem, & sex partus enixam: seque [h] quæ in publicum statueret domi seruauisse, cohibita intra Italiam, quanquam ipse pluris per prouincias quadraginta stipendia expleuisset. haud enim frustra placitum olim, [i] ne fœminæ in socios, aut gentes externas traherentur. inesse mulierum comitatui quæ pacem [k] luxu, bellum formidine moretur, & Romanum agmen ad similitudinem barbari [1] incessus conuertant: non [l] imbecillem tantùm, & imparem laboribus sexum, sed si licentia adsit, sæuum, ambitiosum, potestatis auidum, incede- 1. inconditi, & incompositi.

OBSERVATIONES.

a *Quidam reperiuntur eo ingenio præditi, vt negotiorum etiam odiosorum atque atrocium procurationem libenter suscipiant, atque adeò eam emptitent, non tam vt publicæ seruiant vtilitati, quàm vt sæuiant in pecuniam, & famam multorum.*

b *Ad belli tumultus cõpescendos mitti debet gnarus militiæ, corpore validus, & bello suffecturus.*

c *Inter cætera quæ desiderantur in duce exercitus, est valitudo, & robur corporis; nempe, vt vbique frequens adesse, & alia munera militaria obire possit.*

d *Quosdam videas, vt supra admonui, quibus nemo videtur esse strenuus, nisi idem ille sit ferox, & aggrestis; cæteros ignauos vocent, qui ijdem & mites, & bellatores sunt. quod quàm falsum sit, docet Tacit. lib. 1. histor. Et fortissimus, inquit, in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Et eodem lib. ignauissimus quisque, &, vt res docuit, in periculo non ausurus, nimij verbis, linguæ ferocis. sic Sallust. in bello Iugurth. lingua, quàm manu promptior.*

e *Paupertas, & rei familiaris angustiæ viro nobili, si modò nobilitatem agit sine probro honori magis, quàm ignominiæ habenda est.*

f *Prudenter facit Senatus, & in loco obsecundat principi, si summa rerum vni ipsi integra seruat.*

g *Siquid publicè statui postulamus aduersus vitia, quibus maximè laborat sæculum nostrum, priùs diligenter circumspectandum est, an aliquid tale, cuiusmodi in aliis reprehendimus, nobis meritò obijci possit; ne vani, & iniqui legis autores dici possimus.*

h *Quæ quis in publicum statuit, priùs domi seruet.*

i *Antiquitus cautum erat, ne fœminæ in socios, aut gentes externas traherentur; hoc est, ne maritis in prouincias euntibus comites irent; siquidem pacem luxu, bellum formidine morantur.*

k *Insigne diuturnæ pacis vitium est luxus; belli verò, formido.*

l *Nihil est certiùs, quã sexũ muliebrẽ non modò esse imbecillũ, & imparẽ laboribus; sed si licentia adsit, impotentẽ, sæuũ, ambitiosum, & potestatis auidũ; idq; adeò, vt non se inter decora sua cõtinere sciat, sed incedere inter milites, exercitui se ostẽtare, eiq; præesse, habere ad manũ centuriones, deniq; singula munia militaria obire velit. cũ hæc fœmina audet, videor videre simiã imitãtẽ gestus hoĩs.*

1. Plancinam

re inter milites, habere ad manum centuriones: præsedisse nuper[1] fœminam exercitio cohortium, decursu legionum: cogitarent ipsi quoties repetundarum aliqui arguerentur, plura [a] vxoribus obiectari: his statim [b] adhærescere deterrimum quemque prouincialium: [c] ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse prætoria, [d] peruicacibus magis & impotentibus mulierum iussis, quæ[2] Oppiis quōdam, aliisque legibus constrictæ, nunc vinclis exolutis, domos, fora iam & exercitus regerent. Paucorum hæc adsensu audita plures obturbabāt. neque relatum de negotio, neque Cæcinnam [e] dignum tantæ rei censorem. mox Valerius Messalinus, cui parens Messala, [f] ineratque imago paternæ facundiæ, respondit: [g] Multa duritie veterum meliùs & lætiùs mutata. Neque enim, vt olim, [h] obsideri vrbem bellis, aut prouincias hostilis esse, & pauca [i] fœminarum necessitatibus concedi, quæ ne coniugum quidem penates, adeò socios non onerent: cætera promiscua cum marito: nec vllum in eo pacis impedimentum. bella planè accinctis obeunda, sed reuertentibus post laborem [k] quod honestius, quàm vxorium leuamentum? At quasdam in [l] ambitionem, aut auaritiam prolapsas. Quid?

2. vide Liu. lib. 34. hist. ab vrbe condita.

OBSERVATIONES.

a *Cùm luxus videatur esse proprium vitium mulierum, non mirum est, viros ab vxoribus eò interdum redigi, vt, non tam ob propria, quàm ob illarum peccata repetundarum arguantur. Siquidem qui in luxum prodigit pecuniam, huic quia id quod habet nunquam satis est, aliena rapere necesse est.*

b *Cùm mulieribus nihil sit infirmius, non est mirum earum imbecillitatem æquè, ac citiùs à deterrimo quoque, quàm ob optimis captari; iisque ipsas statim adhærescere.*

c *Heu miseram remp. in qua ab fœminis negotia suscipiuntur, & transiguntur.*

d *Iussa mulierum plerunque sunt peruicacia, & impotentia. ideoque legibus constringi debent, nam vbi semel vincula exoluerunt, quicquid negotiorum est, mira audacia suscipiunt, ac transigunt; idque adeò vt, ne viris quidem concedant, sed pari cum ipsis dignitate esse, paritérque ab iis, quibus præsunt, coli velint; postremò non domos, & rem familiarem, quæ ipsarum est curatio, sed & fora, & exercitus regant.*

e *Qui id agit, vt rei alicui nouæ magni momenti autor sit, id nunquam quod molitur, assequetur, si eius rei parum dignus censor videtur.*

f *Is verè filius dici potest, cui inest imago paternæ virtutis.*

g *Quæ à veteribus duriter, ac seuerè sunt instituta, de iis aliquid remitti, ac meliùs, lætiusque mutari debent; præcipuè si id postulat ratio temporis; quæ, omnibus in rebus, adeò haberi debet, vt, quæ olim fuerunt necessaria, & optima, ea interdum mutari, quàm manere satius sit; cuiusmodi sunt leges, mores, & consuetudines. adeò vt, non semper quid lex iubeat, aut quid in more positum sit, sed quid tempora postulent, reique pub. expediat, attendendum sit.*

h *Quid ineptius, aut absurdius dici potest, quàm tristissimo nostro tempore, nempe, si ab hostibus vrmur, aut obsidemur, luxui, ac voluptatibus indulgere, inque nugas pecuniam prodigere, potiùs, quàm in ea, quibus salus nostra nititur?*

i *Quædam fœminarum necessitatibus concedi possunt, si modò talia sunt, quæ neque publicam, neque priuatam rem onerent.*

k *Laboribus militaribus defuncto marito ecquod honestius, quàm vxorium leuamentum afferri potest? constat enim vxorum proprium esse, vt viros laboribus defatigatos muliebri suauitate leuet.*

l *Hæc sunt plerunque vitia magistratuum & validiorum; ambitio, & auaritia, vt supra obseruaui.*

ipsorum

ipsorum magistratuum nonne [a] plerosque variis libidinibus obnoxios? [b] non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. [c] corruptos sepe prauitatibus vxorum maritos, num [d] ergo omnes cælibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus Reip. postulantibus: remissum aliquid postea, & mitigatum, quia expedierit. [e] frustra nostram ignauiã alia ad vocabula transferri: nam [f] viri in eo culpam, si fœmina modum excedat. Porrò ob [g] vnius, aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis [h] consortia rerum secundarum aduersarumque: simul [i] sexum natura inualidum [k] deseri, & exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix præsenti custodia manere inlæsa coniugia; quid fore, si per plures annos [l] in modum dissidij obliterentur? Sic [m] obuiam irent iis quæ alibi peccarẽtur, vt flagitiorum vrbis meminissent. Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. Nam principibus [n] adeunda sæpiùs longinqua imperij. Quoties diuum Augustum in Occidentem, atque Orientem meauisse comite Liuia? se quoque in Illyricum profectum, &, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab vxore charissima, & tot communium liberorum parente diuelleretur. Sic Cęcinnæ sententia elu-

OBSERVATIONES.

a *Non est postulandum à mulieribus vt minus sint obnoxiæ vitiis, quàm viri.*

b *Non ideo quia persæpe peccatur ab hominibus tam in re priuata, quàm in publicis muneribus, ab ijs omnino abstinendum est. quippe peccatum potiùs corrigi, quàm tantum ei tribui debet, vt eo ab capessenda Rep. rebusque nostris administrandis deterreamur.*

c *Mariti sæpe corrumpuntur prauitatibus vxorum.*

d *Non ideo quia in vno genere peccatur, in alio sanctiùs viuitur. itaque non quia mariti prauitatibus vxorum sæpe corrumpuntur, ideo omnes cœlibes integri sunt.*

e *Hoc est vitium naturæ hominum insitum, vt, sua vitia ad alia vocabula transferant; hoc est, propria peccata alienis tegant.*

f *Qui prohibere ne peccetur, potest, is, si peccatur, peccati reus est. Itaque viri culpa in eo est, si fœmina modum excedit; cum vir vxorem in officio continere & debeat & possit. idem de domino & seruis dici rectissimè potest.*

g *Quod ab vno, aut altero fit, id totum non eius autoritatis esse debet, vt eorũ exemplo cæteros omnes commoueri æquum sit.*

h *Matrimonium ita definiri potest, vt sit consortium rerum tam aduersarum, quàm secundarum.*

i *Sexus muliebris natura est inualidus.*

k *Videtur omnino præstare, vt vxores à viris ad longinqua itinera ducantur, quàm vt solæ domi relinquantur. quippe sexus natura inualidus si deseratur, suo luxu, exponitur cupidinibus alienis. Cæterùm si vix præsenti custodia manent illæsa coniugia, quin adulteriis inquinentur, quid fiet, si per plures annos in modum dissidij obliterentur, & mariti ab complexu charissimarum vxorum diuellantur?*

l *Longa absentia mariti est similitudo quædam dissidij, i. diuortij.*

m *Sic obuiam ire debemus ijs, quæ alibi, hoc est, extra familiam, patriamue nostram peccantur, vt nostrorum peccatorum, ac vitiorum semper memores simus. i. non tam in alienis vitiis reprehendendis occupati esse debemus, quin priùs nostra corrigamus.*

n *Principes nunquam debent desides sedere domi; sed eò proficisci quò eos reip. negotia vocant; etsi adeunda sunt longinqua imperij.*

ſa. Et proximi ſenatus die, Tyberius per literas [a] caſtigatis [b] obliquè patribus, quòd cuncta curarum ad principem reiicerent, M. Lepidum & Iunium Blæſum nominauit, ex quîs proconſul Africæ [c] legeretur. Tum audita amborum verba, intentiùs excuſante ſe Lepido, [d] cùm valetudinem corporis, ætatem liberûm, nubilem filiam obtenderet; intelligereturque etiam, quod [e] ſilebat, auunculum eſſe Seiani Blæſum, atque eò præualidum. Reſpondit Blæſus [f] [1] ſpecie recuſantis, ſed neque eadem adſeueratione, & conſenſu adulantium auditus eſt. Exin [2] promptum, quod multorũ intimis queſtibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra, & inuidiã in bonos excitandi, [g] arrepta imagine Cæſaris: libertiq; etiam ac ſerui, patrono vel domino cùm voces, cùm manus intentarent, [3] vltro metuebantur. Igitur C. Ceſtius ſenator diſſeruit, [h] principes quidem inſtar deorum eſſe, [i] ſed neque à diis niſi iuſtas preces

1. ſic loquitur lib. 1.

2. palã factum

3. cùm nullam domini, vel patroni ſeruis, & libertis eius rei cauſam dediſſent.

OBSERVATIONES

a *Etſi nouus princeps cuncta ad ſe trahere debet; tamen nunquam modeſtiæ obliuiſci, aut ſaltem eam egregiè ſimulare debet. Ideo nonnunquam obliquè & leuiter caſtigabit eos, qui cuncta curarum ad ipſum reiiciunt, quaſi multitudine, & magnitudine negotiorum obruatur.*

b *Quædam princeps reprehendere debet non palam, & apertè, ſed ita, ſcilicet, vt vix intelligi poſſit, quid ſit ſententiæ. id autem fit, cùm reprehenſio eſt magis quæſita in ſpeciem, quàm neceſſaria, aut vera.*

c *Princeps nouus, ſi agitur de prouinciis, magniſue imperiis demandandis, duos pluresue, qui ſibi videntur, nominet, vt ex iis Senatus, quos volet, legat. hac ratione ipſe dignitati ſuæ egregiè conſulit; eademque opera reipub. ſatisfacit.*

d *Legitimæ excuſationis cauſæ à publicis muneribus, & longa abſentia inter cæteras, hæ ſunt; ætas liberùm, nubilis filia, valetudo corporis.*

e *Eſt prudentis alia obtendentem cedere potentioribus; neque eos æmulatione irritare.*

f *Aliud eſt intentè, & reuera excuſare ſe, & aliud, per ſpeciem ita recuſare honorem, vt ea excuſatione ſatis intelligatur, eum, qui ſe excuſat, nihil æquè cupere, quàm id, quod in ſpeciem recuſat, ſibi tribui.*

g *Perſona principis non modò eſt ſacra; verùm etiam ipſius imagini vſque eò habetur honos, vt etiam nocentes, ea arrepta, religione ſint tuti. is mos ab fœda adulatione profectus eſt.*

h *Inter mortales haud dubium eſt, principes inſtar Deorum eſſe, hoc eſt, ab omnibus proinde colendos ac ſi præſentes dij ſint. cæterùm, cùm Deum dicimus, ipſam virtutem, ſanctitatemque dicimus, cui nulla ineſt labes. ab hac ſanctitate vt longiùs quis abeſt, aut propiùs ad eam acceſſit, ita vitijs, aut virtuti ſimilis, atque ita hominum deterrimorum, aut Deorum inſtar eſſe dicitur. Iam verò cùm principes Deorum vices inter mortales fungantur, turpe eſt ipſis non eorum virtutem amplecti, quorum magnitudinem, altiſsimo inter mortales faſtigio, imitantur; atque id agere qui, non fortuna, ſed meritis Deorum inſtar eſſe dicantur.*

i *Cùm Deo nihil fingi poſsit iuſtius, ſatis conſtat, nihil illi probari quod non idem ſit iuſtum. quæ cùm ita ſint, ſiquid à Deo ſupplices petimus, id priùs iuſtum, iniuſtumne ſit, diſpiciendum eſt. quippe ab eo nonniſi iuſtas ſupplicum preces audiri conſtat. at cùm principes quàm maximè poſſunt, ad Deum accedere debeant, ipſis imprimis cauendum eſt, ne quidquam iniuſtè admittant. Siquidem nulla re magis Deo ſimiles eſſe nec poſſunt, nec debent, quàm iuſtitia. nam, vt eſt apud Platonem in Theæteto,* θεὸς οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἷόν τε δικαιότατος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν, ἢ ὃς ἂν ἡμῶν αὖ γένηται, ὅτι δικαιότατος.

ſupplicum audiri: [a] neque quenquam in Capitolium, aliáue vrbis templa perfugere, vt eo ſubſidio ad flagitia vtatur. [b] Abolitas leges, & funditus verſas, vbi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam fraudis ſub iudice damnauiſſet, probra ſibi & minæ intendantur, neque ipſe audeat ius experiri, ob effigiem imperatoris oppoſitam. Haud diſſimilia alij, & quidam atrociora circunſtrepebant: precabanturque Druſum [c] daret vltionis exemplum, donec accitam conuictamque [d] attineri publica cuſtodia iuſſit. Et Conſidius Aequus, & Cælius Curſor equites Rom. quòd fictis maieſtatis criminibus Magium Cæcilianum prętorem petiuiſſent, autore principe, ac decreto ſenatus [e] puniti. Vtrunque in laudem Druſi trahebatur: ab eo in vrbe inter cœtus & ſermones hominum obuerſante, ſecreta patris [f] mitigari. Neque [g] luxus [1] in iuuene adeò diſplicebat. huc potiùs intenderet, diem [[2] ædificationibus,] noctem conuiuiis traheret, quàm ſolus & nullis voluptatibus [h] auocatus mœſtam vigilantiam, & malas curas exerceret. Non enim Tyberius, non accuſatores fatiſcebant. Et Ancharius Priſcus Cæſium Cordum proconſulem Cretæ poſtulauerat repetundis, addito maieſtatis crimine, quod [i] tum omnium accuſationum complementum erat. Cæſar Antiſtium Veterem è primoribus Macedoniæ abſolutum [k] adulterij, increpitis iudicibus, ad dicendam maieſtatis cauſam retraxit, vt turbidum, & Rheſcuporidis conſiliis permiſtum, qua tempeſtate Cotye [3] fratre interfecto, bellum aduerſus nos [4] voluerat. Igitur [l] aqua & igni interdictum reo, adpoſitumque vt teneretur inſula, neque Macedoniæ neque Thraciæ opportuna. Nam Thracia diuiſo imperio in Rhœmetalcen & liberos

1. ſic lib. 2. hiſt. de Tito Veſpaſiano loquens. Fuere, inquit, qui accenſum deſiderio Beronices reginæ vertiſſe iter crederent, neque abhorrebat à Beronice iuuenilis animus. ſed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum lætam voluptatibus adoleſcentiam egit ſuo quàm patris imperio modeſtior.
2. lego. ambulationib⁹, donec vera lectio ex incorrupto aliquo exemplari promatur.
3. ſupereſt certè ſupra li. 2. dixit eum eſſe fratris filium.
4. à voluo.

OBSERVATIONES

a *Non ideo templa, aliaque loca ſacra, & religioſa ſunt tuta, vt eo perfugio impij ad patranda, ac tutanda ſcelera vtantur; ſed vt calamitoſis, ac miſericordia dignis ſubſidio ſint.*

b *Tunc leges dicuntur eſſe abolitæ, & funditus verſæ, cùm licet improbis impunè probra, & minas intendere in bonos.*

c *Flagitia nulla ratione meliùs è ciuitate tolli poſſunt, quàm ſi princeps, aut magiſtratus inſigne ſeueræ alicuius vltionis exemplum dent, quo homines à peccando deterreantur.*

d *Probra & minæ legibus vindicari debent.*

e *Is pœna, ſupplicioque dignus eſt, qui ficta crimina in aliquem intendit. hæc eſt pœna talionis.*

f *Filius principis ingentem laudem, & gratiam apud omnes omnium ordinum homines conſequitur, ſi ab ipſo ſeueri patris ſecreta mitigantur.*

g *Quod cuiuſque ætatis vitium proprium eſt, id non adeò odioſum eſt; quippe non eſt nouum, ſenes eſſe auaros; adoleſcentes autem luxui deditos.*

h *Principes iuuenes modicis voluptatibus auocari à mala vigilantia, quàm malas curas exercere præſtat.*

i *Cùm primùm reſp. venit in poteſtatem tyranni, crimen maieſtatis omnium accuſationum complementum eſt.*

k *Non minùs viri, quàm fœminæ cauſam ob adulterium dicunt.*

l *Conuictis maieſtatis aqua & igni interdicitur.*

Cotyis, quîs ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, [a] insolentia nostri discors agebat, neque minùs Rhœmetalcen, quàm Trebellienum incusans, popularium iniurias inultas sinere. Cœlaletæ, Odrusæque, & alij, validæ nationes, arma cœpere, ducibus diuersis, & paribus inter se per ignobilitatem: quæ [b] causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars 1 turbant præsentia, alij montem Hæmum transgrediuntur, vt remotos populos concirent. Plurimi ac maximè compositi regem, vrbemque Philippopolim à Macedone Philippo sitam, circunsidunt. Quæ vbi cognita P. Velleio (is proximum exercitum præsidebat) alarios equites ac leuis cohortium mittit in eos, qui prædabundi, aut adsumendis auxiliis vagabantur. Ipse robur peditum ad exoluendum obsidium ducit. Simulq; cũcta prosperè acta, cæsis populatoribus, & dissentione orta apud obsidentes; regisq; opportuna eruptione, & aduentu legionis.[c] Neq; aciẽ aut prælium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine. Eodem anno Galliarum ciuitates [d] ob magnitudinem æris alieni rebellionem cœptauere: cuius extimulator acerrimus inter Treueros Iulius Florus, apud Æduos Iulius Sacrouir. Nobilitas ambobus, & maiorum [2] bona facta, eoque Romana ciuitas olim data, cùm id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii [e] secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitiis [f] maxima peccandi [3] necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concire. Igitur per [4] conciliabula & cœtus seditiosa disserebãt, de cõtinuatione tributorũ, grauitate fœnoris, sęuitia ac superbia præsidentiũ: & [g] discordare militẽ audito Germanici exitio:[h] egregiũ

1. non audeo quicquam mutare, tamen hãc meam coniecturam quin proferrem facere non potui, vt fortasse legendum sit, tentant præsidia. iudicet lector.

2. contraria bonis alibi vocat, praua facta.

3. sic Salluſt. in coniurat. Catil. quibus maxima necessitudo & plurimum audacię inerat. & alibi, neu nobis eam necessitudinem imponatis.

4. sic supra li. 1. is imperitos animos & quęnã post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis conloquiis, aut flexo in vesperam die & dilapsis melioribus deterrimum quéque congregare.

OBSERVATIONES.

a *Periculosum est, prouinciis ferocibus eos præficere homines, quorum ingenia à prouincialibus plurimùm distant. quippe id totum nonnisi ad prouinciæ perniciem erumpere potest.*

b *In ciuilibus turbis paritas ducum ignobilium, hoc est, cùm nullus ex ducibus est vir clarus, & magni nominis, sed omnes pariter sunt obscuri, in causa sæpiùs est, quominus validæ nationes in bellum atrox coalescant. quòd si nobiles duces adsunt, haud dubiè vix fieri potest, quin magni, atque atroces tumultus exoriantur.*

c *Neque acies, neque prælium dici debet, vbi hostes semermes, ac palantes trucidantur, sine vllo victorum sanguine.*

d *Magnitudo æris alieni sæpe impellit populos, & ciuitates, præsertim lõginquas, & ferocibus gentibus conterminas ad rebellionem. ideo videant principes ne validis nationibus plus oneris, quàm ferre possunt, imponant.*

e *Rerum nouarum autores, vt semina motuum iaciant, hãc rationem sequuntur; nempe, per conciliabula, & cœtus seditiosa disserunt de continuatione tributorum, grauitate fœnoris (vt olim plebs Romana) sæuitia, ac superbia præsidentium. dehinc extenuant vires principis, eiusque opes; atque his similia ingerunt, prout ratio temporis, locorum, & personarum suggerit.*

f *Egentibus, ac flagitiosis hominibus maxima est peccandi necessitudo.*

g *Hostes & seditiosi singulas discordiarum occasiones diligenter captant.*

h *Egregium resumendæ libertati tempus tunc est, cum miles, qui tyranno operam dat, discordat, ipse tyrannus inops, nullisque validis exercitibus fretus est; contra, qui hæc agitant, concordes, florentes, potentes, & in patrio solo sunt.*

resu-

resumendæ libertati tempus, si ipsi florentes, quàm inops Italia, quàm imbellis vrbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod [1] externum, cogitarent. Haud ferme vlla ciuitas intacta seminibus eius motus fuit. Sed erupere primi Andecaui, ac Turonij. Quorum Andecauos Acilius Auiola legatus excita cohorte, quæ Lugduni præsidium agitabat, coërcuit. Turonij legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniæ legatus miserat, oppressi, eodem Auiola duce; & quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, [a] quò dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent. Spectatus & Sacrouir [b] intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandæ, vt ferebat, virtutis. Sed captiui, ne incesseretur telis, adgnoscendum se prębuisse arguebant. Cõsultus super eo Tyberius [c] aspernatus est indicium, [d] aluitque dubitatione bellum. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta Treueris, militia disciplinaque nostra habebatur, vt [e] cęsis negotiatoribus Romanis bellũ inciperet. Pauciq; equitum corrupti, plures in officio mansere. Aliud vulgus obæratorum aut clientium arma cepit, petebantque saltus, quibus nomen Arduenna, cũ legiones vtroque ab exercitu, quas Visellius, & C. Silius aduersis itineribus obiecerant, arcuerũt. Præmissusque cum delecta manu Iulius Indus è ciuitate eadem, discors Floro, & ob id [f] nauandæ operæ auidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus, qui effugia insederant, [g] sua manu ceci-

1. auxilia sociorum.

OBSERVATIONES.

a *Cuius nondum probari defectio potest, si motus iam cœptos à potentiori fæliciter comprimi videt, in ea re ei & ipse non cunctanter operam suam præstet, vt omni se suspitione exoluat; atque vt ipsa re luculenter probet, se non eo consilio arma sumpsisse, vt deficeret vna cum cæteris, sed vt principi, in rebus dubijs, fidem præstaret.*

b *Qui intecto capite pugnam ciet, is eo facto aut virtutem videtur ostentare, aut certè cæteros suo exemplo ad virtutem incitare, aut ne incessatur telis adgnoscendum se præbere.*

c *Etiam illa, quæ vera esse princeps non dubitat, tamen interdum debet dissimulare, se adduci, vt credat ita vti dicuntur, esse; aut saltem se, an ita sint, dubitare; si modò hæc ipsius dubitatio rebus ipsius conducit.*

d *Princeps validus, cuiusque vis omnia complectitur, non semper incendia belli, & seditionum, subita & seuera in eorum autores animaduersione, quod ipsi facile factu esset, extinguit, sed bellum dedita opera alit, vt ostendat cæteris gentibus, se ferocientes contundere non tam arte, & auctoritate, quàm vi, & armis posse.*

e *Initium belli diu animo agitati sumi potest à cæde illorum, qui sunt ex illius gente, aduersus quem arma sumuntur, quamuis quieti sint, & negotia potiùs, quàm arma tractent. sic supra libro 2. enimuero audita mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.*

f *Prudens imperator nihil penitus eorum, quæ apud hostes fiunt, quoad eius fieri potest, ignorare debet; præcipuè verò eorum fœdera, & amicitias, itemque inimicitias & discordias ciuiles; quæ omnia cum omnino plus poßint, quàm externus metus, iis ipse egregiè vti potest ad res suas, prout facto videbit opus esse; idque adeò, vt illos tandem suismet viribus & opera conficiat.*

g *Rebellionis autor, idemque magno vir animo, rebus suis desperatis, si nullã in fuga spem habet, liber & sibi ipsi probatus sibi manus afferre, atq; hostiũ supplicio & ludibrio simul se eximere solet.*

dit. Isque Treuerici tumultus finis. Apud Æduos maior moles exorta, quantò ciuitas opulentior, & comprimendi procul præsidium. Augustodunum caput gentis armatis cohortibus, Sacrouir occupauerat, nobilissimam Galliarum subolem liberalibus studiis ibi operatam, vt eo [a] pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. Simul arma occultè fabricata iuuētuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionariis armis, cæteri cum venabulis & cultris, quæque alia [b] venantibus tela sunt. [c] Adduntur è seruitiis gladiaturæ destinati, quibus, more gētico, continuum ferri tegimen (Cruppellarios vocant) inferendis ictibus [d] inhabiles, accipiendis impenetrabiles. Augebantur hæ copiæ vicinarum ciuitatum vt nondum aperta consensione, ita [e] viritim promptis studiis, & [f] certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur, vtroque bellum sibi poscente: mox Varro inualidus senecta [g] vigenti Silio concessit. At Romæ non Treueros modò & Æduos, [h] sed quatuor & sexaginta Galliarum ciuitates desciuisse, adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias, cuncta (vt [i] mos [1] famæ) in maius credita. Optimus quisque [k] Reip. cura mœrebat, multi, odio præsentium & cupidine

1 Sic lib. 4. hist. veraque & falsa, more famæ, in maius innotuere.

OBSERVATIONES.

a *Qui cæteram multitudinem ad suas partes trahere studet, ei enixè danda est opera, vt nobilissimos quosque adolescentes in potestate habeat; futura haud dubiè pignora, quibus fidem parentum, & propinquorum illigatam habebit.*

b *Quæ tela venantibus apta sunt, eorum in bello aliquis vsus esse potest. hinc fit, vt ἡ θηρευτικὴ sit pars τῆς πολεμικῆς vt est apud Arist. in Polit.*

c *Autor rerum nouarum, idemque belli concitor omni hominum genere, qui modò arma ferre possunt, rectè vtitur.*

d *Qui, quos infra appellat ferratos, continuum ferri tegimen gestant, ob grauitatem armorum, inferendis ictibus sunt inhabiles, accipiendis impenetrabiles.*

e *Satis constat, non ita cuique rei vniuersitatem esse proptam, vt sunt singuli; qui cùm in ingentem numerum sensim excreuerunt, cæteros vi sua secum rapiunt. ideò cui negotium est cum vniuersa gente, is priùs singulos aggrediatur, sibique eorum studia paret: nam cùm ex his pluribus fiat illa κοινωνία, paulatim vniuersam gentem in suas partes trahet.*

f *Discordia ducum eorumque certamina non parum commoditatis hostibus præbent.*

g *Quemadmodum in iis, quæ ratione, & prudentia simpliciter administrari oportet, iuniores senioribus concedere æquum est; ita quoque siquid accidit huiusmodi, quod confici sine vigore & animi, & corporis non potest, inualidus senex prudenter faciet, si in eo, quicquid est, vigēti iuueni, eoque qui magnitudini negotij par esse potest, concedet.*

h *Perrarò accidit, vt ex locis longinquis vera vnquam ita nuntientur, vt non iis aliquid semper addatur, aut dematur.*

i *Mos famæ est, vt cuncta, quæ ex longinquo nuntiantur, in maius augeat; eademque illa in maius, quàm sunt, credantur.*

k *Cùm aliquid aduersi nuntiatur, optimus quisque non tam sua, quàm publicæ rei causa mœret; alij, quæ est natura & leuitas multitudinis, suis quoque periculis lætantur; hoc est, malunt omnia mutari, quàm frui præsenti tranquillitate. nam ventosis ingeniis præsens rerum status nunquam placet.*

muta-

mutationis, [a] ſuis quoque periculis, lætabantur: [b] increpabantque Tyberium, [c] quòd in tanto rerum motu, libellis accuſatorum inſumeret operam. [d] An [1] Iulium Sacrouirum maieſtatis crimine reum in ſenatus fore? [e] extitiſſe tandem [f] viros qui cruentas epiſtolas armis cohiberent: [g] miſeram pacem vel bello [h] bene mutari. [i] Tantò impenſius in ſecuritatem [2] compoſitus, [k] neque loco, neque vultu mutato, ſed, vt ſolitum, per illos dies egit: [l] altitudine animi, an compererat modica eſſe, & vulgatis leuiora? Interim Silius cum legionibus duabus incedens, præmiſſa auxiliari manu, [m] vaſtat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Æduis contermini, ſóciique in armis erant. Mox Auguſtodunum petit propero agmine, certantibus inter ſe ſigniferis, [3] fremente etiam gregario milite, ne [n] ſuetam requiem, ne ſpatia noctium opperiretur: [o] viderent modò aduerſos, & aſpicerentur; id ſatis ad victoriam. Duodecimum apud lapidem Sacrouir, copiæque patentibus locis apparuere. In

1. ac ſi dicat, principem non in ſenatu, ac togatum, ſed armatum, atque exercitum ductantem debere reſiſtere, ſeſeq; opponere hoſtibus.

2. ſic li. 1. hiſtor. ſenſit inuidiam miles, & compoſitus in obſequium.

3. ſic lib. 1. hiſt. nullo tribunorum, centurionumue adhortante, ſibi quiſque dux, & inſtigator.

OBSERVATIONES.

a Cùm vna reſp. omnes complectatur, ſatis conſtat, eius fœlicitatem, itemque mala & pericula ad omnes pariter pertinere.

b Rem ſe parum dignam princeps facere videtur, ſi in magnis reip. motibus ſedens priuatorum litibus, & libellis accuſatorum inſpiciẽdis operam inſumit. quo facto belli curam, quæ potiſſima ſemper eſſe debet, ac proinde tuendæ reip. ſtudium planè videtur abieciſſe.

c Conſtantia principis in eo potiſſimùm perſpici debet, vt nullis rumoribus, nulliſque motibus ſolita inſtituta mutet, ſed ſuo exemplo populi animos iam perterriti aduerſus falſa, aut in maius credita firmet.

d Ridiculè aduerſus armatos intenditur accuſatio, iudicium & cauſæ cognitio; cùm vi & armis contundi debeant.

e Non eſt mirum, cruentas epiſtolas principis, & iniqua edicta armis tandem cohiberi.

f Eos meritò appelles viros, qui iniurias principis, ipſamque adeò tyrannidẽ armis cohibere audent.

g Miſera pax vel bello bene mutatur; hoc eſt, præſtat bellum gerere, ſeque Marti permittere, quàm continuis tyrannorum iniuriis vexari, quas illi vt commodiùs cui volunt, inferant, inque ſingulorum fortunas, pro arbitratu, impetum faciant, in eo toti ſunt, ne pax ipſis fructuoſa, populo perniciosa turbetur.

h Qui mutat, id vnum ſpectare debet, an bene mutet. quippe præſtat ſua cuique manere, quàm malè mutare.

i Paulò ante adnotabam nullis neq; rumoribus, neque motibus principem perturbari debere. quippe præſtat, eum vultu in ſecuritatem eſſe compoſito, tantò impenſiùs quantò magis illis quæ nuntiantur vulgus terretur; quæ ſi ſunt magna, & periculoſa, neque tamen ijs ipſe perturbatur, altitudinem animi principe viro dignam haud dubiè oſtendit. Quòd ſi illa comperit eſſe modica, & vulgatis leuiora, quæ cauſa eſt, quapropter perturbetur? Hinc regula generalis hoc modo colligi poteſt; Cùm omnes homines, tum verò principem perturbatio minimè decet.

k Perturbatio principis colligi poteſt ex his ſignis; ſi mutat locum, & vultum, & ſolita inſtituta.

l Animi altitudo in eo perſpicitur, non ſi contemnuntur, ſed ſi non metuuntur aduerſa fortuita.

m Rebellium pagi, & fines vaſtandi ſunt, idque debet eſſe primum facinus belli, quod aduerſus illos ſuſcipitur; vt hoc damno, & metu maioris perterriti, velint nolint, ad ſanitatem redeant.

n Dux belli non minùs obſeruare debet tempora requietis, & ſpatia noctium, cùm exercitum aliquò ducit, quàm ipſas occaſiones pugnandi.

o Strenuus miles ſolo ardore, & aſpectu ignauum hoſtem & terret, & vincit.

1. quos ante dixi: ob continuum ferri tegimé esse impenetrabiles.

frontem statuerat[1] ferratos, in cornibus cohortes, à tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare veteres Gallorum [a] glorias, quæque Romanis aduersa intulissent: quã [b] decora victoribus libertas: quãtò intolerantior[c] seruitus iterũ victis. Non diu hæc, nec apud lætos. Etenim propinquabat legionum acies; [d] inconditique, ac militiæ nescij oppidani, [e] neque oculis, neque auribus satis competebant. Contra Silius, etsi [f] præsumpta[2] spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen, pudendum ipsis, [g] quòd Germaniarum victores, aduersum Gallos[3] tanquam in [h] hostem ducerentur. Vna nuper cohors rebellem Turonium, vna ala Treuerum, paucæ huius ipsius exercitus turmæ profligauere Sequanos. [i] Quantò pecunia dites & voluptatibus opulentos, tantò magis imbelles Æduos euincite, & [k] fugientibus consilite. Ingens ad ea clamor, & circumfudit eques, frontemque pedites inuasere. Nec cunctatum apud latera. Paulum moræ attulere ferrati, [4] restantibus laminis aduersum pila & gladios. Sed miles correptis securibus & dolabris, vt si murum perrumperet, cædere tegmina, & corpora. Quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere. Iacentesque nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebãtur. Sacrouir primò Augustodunum, dein, metu deditionis, in villam propinquam cum fidissimis pergit. [l] Illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incensa super villa omnes cremauit. Tum demum [m] Tyberius ortum patratumque bellum senatui scrip-

2. victoriæ.

3. sic. li. xi. Ann. de Gallis loquens, non ignarus dites, & imbelles esse. & lib. 4. histor. Gallos quid aliud, quàm prædam victorib'?

4. resistentibus.

OBSERVATIONES.

a *Quæ præclarè quis gessit, hæc illius gloria verè dici potest, neque præterea quicquam.*

b *Ea demum decora victoribus victoria est, qua sibi pariunt libertatem.*

c *Iterum, ac sæpius victi, ecquid præter durissimam seruitutem expectare possunt?*

d *Vt aliarum omnium rerum, ita quoque militiæ ars est; quæ, præter cætera, in eo præcipuè consistit, vt exercitus, non inconditus, sed ordine in hostem eat.*

e *Si, cùm prœlium instat, ita perterrefactus est miles, vt neq; oculis neque auribus satis competat, paruo negotio eum vinci posse constat. id simulatque animaduertit dux exercitus, receptui canere debet. sic Q. Curtius lib. 4. Alexander, inquit, cognito pauore exercitus, signum vt cõsisterent, dari, ipsos arma deponere, ac leuare corpora iubet.*

f *Victoriæ certissimum signum est, cùm eius spem ita miles præsumpsit, vt se inde nonnisi victorem redire posse pro certo habeat.*

g *Qui validiorem & ferociorem vicit, multò magis eum imbelles, & meticulosos vincere posse constat.*

h *Strenuo militi imbellis hostis, non hostis, sed præda est.*

i *Quò magis aliqua gens diuitijs abundat, & voluptatibus, & otio diffluit, hoc magis imbellem esse constat.*

k *Callidus belli dux, cùm exercitum hortatur ad pugnam extrema eius oratio hæc esse debet, vt imperet, vt fugientibus hostibus consiliat, ac si illos non pugnantes, sed iam in fugam conuersos videat.*

l *Rebellionem, & motus contra validum imperium cœptans, nisi quod agit vndequaque stabiliit, res suas infœlici exitu concludit.*

m *Quæ si nuntientur, perturbare magis hominum animos, quàm remp. iuuare possunt, ea princeps non priùs vulgare debet, quàm re egregiè gesta; si modò id huiusmodi erat, vt rectè, & citò confici posse spes esset.*

sit.

sit. Neque [a] dempsit, aut addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se [b] [1] cõsiliis superfuisse. Simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperij extollens; neque [c] decorum principibus, si vna alteraue ciuitas turbet, omissa vrbe, vnde in omnia regimen.[2] Nunc quia non [d] metu ducatur, iturum, [e] vt præsentia spectaret, componeretque. [f] Decreuere patres vota pro reditu eius, supplicationesque, & alia decora. Solus Dolabella Cornelius dum anteire cæteros parat, [g] absurdam in adulationem progressus, censuit vt ouans è Campania vrbem introiret. Igitur secutæ Cæsaris literæ, quibus se non [h] tam vacuum [i] gloria prædicabat, vt post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuuenta, aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret. Sub idem tempus, vt mors Sulpitij Quirinij publicis exequiis frequentaretur, petiuit à senatu. Nihil ad veterem & patritiam Sulpitiorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuuium, sed impiger militiæ, & acribus ministeriis consulatum sub diuo Augusto, mox, expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus, [k] datusque rector C. Cæsari Armeniam obtinenti. Tyberium quoque Rhodi agentem coluerat: quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis, & incusato M. Folio, quem [l] autorem C. Cæsari [3] prauitatis & discordiarum arguebat. sed cæ-

1 sic Otho milites alloquens li. 1. hist. Vobis arma, & anim⁹ sit, mihi consilium, & virtutis vestræ regimen relinquite.

2. hic deest aliquid.

3. sic li. 12. Ann. ac nisi prauitas tam infesta docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem.

OBSERVATIONES.

a *Vera narrare, est neque addere, neque demere vero.*

b *Illa demum resp. fœlix est, in qua princeps superest consilijs, hoc est, sapienter quod facto opus est, præcipit; ipsiusque ministri, ijs in rebus, quas iussi sunt, quasque conficiendas susceperunt, ei fidem, & virtutem præstant. hæc est illa* ἁρμονία, *quam propter vnam maxima quæque imperia stant.*

c *Omnibus in rebus princeps dignitati consulere debet. ea re, non statim, audito aliquo nouo motu vnius, aut alterius ciuitatis, illuc ei, omissa imperij sede, vnde in omnia regimen, proficiscendũ est, ne se plus æquo, hoc est, quàm dignitas, & persona principis postulat, perterrefactum esse ostendat.*

d *Metus, vt paulò ante obseruaui, si qua res alia, principem magnopere dedecet.*

e *Post magnos belli tumultus in aliqua prouincia ortos, princeps eò ire debet, vt præsentia spectet, & componat.*

f *Principi longinquum iter ingredienti, aut meditanti ab senatu decerni debent vota pro reditu eius & supplicationes, & alia decora.*

g *Aulico, atque adeò senatori, & consiliario principis summo studio cauendum est, ne in absurdam, nimisque notam & ineptam adulationem progrediatur.*

h *Qui in iuuenta veris, sibi debitis, ijsque amplissimis honoribus aut cumulatus est, aut eos spreuit, is ineptus, & præposterus est, si vergente iam ætate, inanes, aut falsos aut ambit, aut sibi deferri patitur.*

i *Qui inanem, minimeque sibi debitum honorem recusat, hoc ipso dignus honore videri potest, quòd falsum recusat.*

k *Iunioribus principibus, quibus prouinciæ regendæ, maximæque res gerendæ committuntur, rectores dandi sunt ij, qui multa, & præclara eximiæ virtutis documenta dederunt.*

l *O impuros, & perditos homines, qui principibus autores sunt prauitatis, & discordiarum!*

teris haud læta memoria Quirinij erat, [a] ob intenta (vt memoraui) Lepidæ pericula, sordidamque & præpotentem senectam. Fine anni C. Lutorium Priscum equitem Romanum post celebre carmen, quo Germanici suprema defleuerat, [b] pecunia donatum à Cęsare, corripuit delator, obiectans [c] ægro Druso composuisse, quod si extinctus foret, [1] maiore præmio vulgaretur. Id C. Lutorius in domo P. Petronij, socru eius Vitellia coram, [2] multisque inlustribus fœminis per [d] vaniloquentiam [e] legerat. [f] Vt delator extitit, cæteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia [g] nihil se audiuisse [h] adseuerauit. Sed [3] arguentibus ad perniciem plus fidei fuit. Sententiaque Haterij Agrippæ consulis designati indictum reo vltimum supplicium. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. Si P. C. vnum id spectamus, quàm nefaria voce C. Lutorius Priscus [i] mentem suam, & aures hominum polluerit, [k] neque carcer, neque laqueus, ne seruiles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia & facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis [l] principis moderatio, maiorumque & vestra exempla temperant, & [m] vana à scelestis,

1. sic Demades Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorũ morte non poterat. Sen. de benefic lib. 6, cap. 38.
2. sic lib. 14. Antistius prætor &c. probrosa aduersus principem carmina factitauit, vulgauitque celebri conuiuio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur.
3. sic l. 14. Ann. Et cùm Ostorius nihil audiuisse pro testimonio dixisset, aduersis testibus creditum.

OBSERVATIONES

a *Qui ipse obscurus viro nobili periculum creat, etsi id iustè facere videtur, tamen hominum odia effugere vix potest.*

b *Carmina, cæteraque doctorum hominum scripta, quibus viri illustres laudantur, aut eorum suprema deflentur, præmio, & remuneratione digna sunt.*

c *Qui, viuo adhuc principe, carmen, aliudue scriptum componit in laudem illius, vt mortui, grauiter peccat; siquidem ob pretium, quod inde sperat, vid. tur optare mortem principis.*

d *Vaniloquentia plerisque exitio fuit.*

e *Vaniloquentia est, intempestiuè aliquid loqui, legere, aut recitare.*

f *Ferè fit, vt versificatores, simulatque carmen aliquod scriptitarunt, & extuderunt, per vaniloquentiam illud etiam nolentibus, & occupatis legant. huius generis hominum naturã vide apud Horat. Saty.* Ibam forte via sacra. *& dialogum de Orator. Tacito nostro adscriptum.*

g *Cùm ex testimonij dictione oritur pernicies rei, vani magis & imprudentis, quàm scelesti, & inde nulla in principem, aut remp. vtilitas redundat, ea certè abstinere præstat, quàm id agere, qui hominem calamitosum nostro testimonio perdamus.*

h *Mendacium etiam in iudicio prolatum, ex quo oritur salus rei, aut cuiusuis alius, egregium, & officiosum potius, quàm flagitiosum est. Sic lib. 4. histor. seruus, inquit, egregio mendacio se Pisonem esse respondit, ac statim obtruncatur.*

i *Qui sinistros de principe sermones habet, ac procaciùs exercet libidinem ingenij, is priùs mentem suam, mox aures hominum polluisse dicitur.*

k *Maxima, & impurißima quæque flagitia nullo neque carcere, neque laqueo, ac ne seruili quidem vllo cruciatu satis puniri possunt. quòd si flagitia sine modo non sunt, hoc est, si non maxima sunt, sed vna aliqua in re peccatum est, adeò vt flagitium non se in immensum extenderit, sed certis quodammodo finibus sit circumscriptum, pœna etiam, & supplicium non atrocißima, sed pro magnitudine delicti, infligi debet. neque enim magistratus, vt supra dixit, asperior remediis esse debet, quàm sunt delicta.*

l *Cùm omnibus in rebus, tum verò in puniendis delictis princeps moderatus esse debet.*

m *Aliud est, vanum esse, aliud, scelestum. quippe scelus graui supplicio vindicandum est; vanitas leui castigatione corrigi potest.*

dicta

[a] dicta à maleficiis differunt: [b] est locus sẽtẽtiæ per quã neq; huic [c] delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac seueritatis non pœniteat. Sæpe audiui principem nostrum [d] conquerentem, si quis sumpta morte, misericordiam eius præuenisset. Vita C. Lutorij in integro est, qui neque seruatus [e] in periculum Reipub. neque interfectus [f] in exemplum ibit. studia illi, vt [g] plena vecordię, ita inania & fluxa sunt; [h] nec quicquã graue, ac seriũ ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorũ animis, sed muliercularũ adrepit. cedat tamen vrbe, & bonis amissis aqua & igni arceatur. Quod perinde cẽseo, [i] ac si lege maiestatis teneretur. Solus Lepido Rubellius Blandus è consularibus adsensit. [k] Cæteri sententiam Agrippæ secuti. Ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tyberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusauit, cùm extolleret [l] pietatem [m] quamuis [n] modicas principis iniurias acriter vlciscen-

OBSERVATIONES.

a *Non semper dicta sunt maleficia: constat certè hæc illis multò esse grauiora, iis exceptis quæ impiè in Deum, aut seditiosè in principem aut in remp. dicuntur. quippe huiusmodi atrocia dicta æquantur prauè factis.*

b *Prudentia iudicis in eo perspici debet, vt in iudiciis pœnalibus, ac potißimùm capitis eam sententiam ex atrocißimis, & clementißimis eligat, per quam neque ei, qui deliquit, impune sit; nec tamen ipsum, aut principem clementiæ simul, & seueritatis pœniteat. adeò clementia, & seueritas in vno eodemque iudice simul esse poßunt. Sic lib. 14. Annal. Esse pœnas legibus constitutas, quibus sine iudicum sæuitia, & temporum infamia supplicia decernerentur.*

c *Delicta nulli impune esse debent.*

d *Cùm clementia non modò ornamentum, verùm etiam certißima salus imperiorum sit, summo studio princeps niti debet, vt huius virtutis laudem assequatur; sed eo iudicio, quod continetur diuinis Senecæ scriptis ad Neronem.*

e *Si flagitiosum hominem seruas, supplicioque eximis, haud dubiè periculum reip. creas.*

f *Cùm quæ pœna à principe, aut à iudice in aliquem statuitur, in exemplum eat, summa prudentia, & moderatione tali in re vtendum est.*

g *Quæ à vecordia proficiscuntur, inania sunt, & fluxa; hoc est talia sunt, vt ab his nihil meritò metuas.*

h *Nihil graue, ac serium ex eo metuas, qui sua ipse flagitia non modò apud viros, sed & apud mulierculas prodit.*

i *Conuicto maiestatis bona adimuntur, aqua, & igni interdicitur.*

k *Ineunte, principatu, incredibile memoratu est, quàm non modò singuli, sed & ipse amplißimus ordo suæ dignitatis, atque adeò æquitatis, & clementiæ oblitus præceps ruat ad ea, quæ turpißima, & flagitiosißima adulatio suadet.*

l *Is honos, obseruantia, & fides, quam principi præstamus, vno pietatis nomine contineri rectè potest.*

m *Princeps ea, quæ ab adulatoribus seuerè in eos constituta sunt, à quibus ipse dicto fortè læsus est, sicut non palam probare, sed potiùs leuiter incusare debet, potißimùm cùm id impune facere potest, nempe, vt præ se ferat animum mitem, ita quoque consultè faciet, si non planè id, quicquid est, improbabit, sed ostendet, non sibi eorum studia displicere, qui ipsius dignitati fauent. hac ratione, dum se dubium, aut ambiguum gerit, satis quid sit sententiæ, docet. vult enim intelligi, se quidem esse clementem, & cupere ne cui propter se malè sit; non tamen impedire, quominus in eos, à quibus offensus est, seuerè animaduertatur. hæ sunt illæ ambages, quas Tacitus Tiberio solitas fuisse dicit.*

n *Senatus vel modicas principis iniurias acriter vlcisci debere videtur, cùm reip. fieri videantur.*

tium, deprecaretur tam præcipitis verborum pœnas, laudaret Lepidum, nec Agrippam argueret. Igitur factum 1 S.C.[a] ne decreta patrum ante diem decimum ad 2 ærarium deferrentur, idque vitę spatium damnatis prorogaretur. Sed non senatui libertas ad [b] pœnitendum erat, [c] 3 neque Tyberius interiectu temporis mitigabatur. C. Sulpitius, D. Haterius consules sequuntur. Inturbidus externis rebus annus, domi suspecta seueritate aduersum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta quis pecunia [d] prodigitur. Sed alia sumptuum, quamuis grauiora,[e] dissimulatis plerunque pretiis occultabantur; ventris, & ganeę paratus adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam, [f] ne princeps antiquæ 4 parsimoniæ duriùs aduerteret. [g] Nam incipiente C. Bibulo, cæteri quoque ædiles disseruerant, sperni sumptuariam legem, vetitaque [h] vtẽsilium pretia augeri in dies, nec [i] mediocribus remediis resisti posse. & consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tyberius sæpe [k] apud se pensitato, an [l] coerceri tam profusæ cupidines possent: num

1. huius S. C. meminit Suet. in Tiberio.
2. nam omnia iudicia pœnalia in publicas tabulas referebantur. quod docet alius locus Taciti li. 13. Ann. Addidit, inquit de Tribunis loquens, L. Piso designatus consul, ne quid intra domum pro potestate animaduerterent, neue mulctam ab iis dictam quęstores ærarii in publicas tabulas ante quatuor mẽses referret. medio temporis contra dicere liceret.
3. sic lib. 6. non enim Tiberium quanquam triennio post cædem Seiani quę cæteros mollire solent, tẽpus, preces, satias mitigabant, quin incerta vel abolita pro grauissimis, & recentibus puniret.
4. parsimonia, inquit Seneca lib. 2. de benef. cap. 34. est scientia vitãdi sumptus superuacuos, aut ars re familiari moderatè vtendi.

OBSERVATIONES.

a *Ad morem iudiciorum capitis videtur pertinere, ne decretum magistratus protinus executioni mandetur; sed spatium & interstitium aliquod inter damnationem, & supplicium interponatur; ne, præceps pœna dici possit; ac princeps meritò conqueratur, præuentam esse suam misericordiã; ad quã, iusta aliqua de causa fortè adductus, reum pœnæ si non eximere, eam saltem lenire potest.*

b *Cùm nullus non ad peccandum procliuior sit, quàm ad benefaciendum, quanti, quæso, in hac humana imbecillitate, apud quemque debet esse pœnitentia, cuius ope corrigi id, in quo peccatum est, potest? certè non modò singulos, ac priuatos, sed & ipsum principem & senatum pœnitentiæ, si modò iusta est, nunquam pudere debet.*

c *Sæui admodum hominis iudicium est, non modò non ratione, sed ne tempore quidẽ ipso mitigari.*

d *Multa sunt quæ non emuntur, sed ad quæ veriùs pecunia prodigitur: cuiusmodi sunt ea, quæ neque ad quotidianos, & necessarios vitæ vsus, neque ad decus, & dignitatem parantur, sed in quibus solùm consistit luxus; quo magnis opibus nihil est exitiosius.*

e *Proh Deus! tantane vecordia innata cuiquam vt sit, vt se ipse sciens fallat? imò id genus hominum est, qui quanquam se, & sua libenter perdunt, & effundunt, tamen id resciri nolunt, ne à quoquam corrigi, aut reprehendi possint.*

f *Cùm princeps, summusue magistratus videt luxum in immensum prorumpere, pecuniamque ad res inutiles, ac turpes prodigi, duriùs antiquæ parsimoniæ aduertere debet, hoc est, acribus remediis, quando mediocria non satis sunt, luxum expellere; & huic contrariam parsimoniam, quasi postliminio reuocatam hominibus proponere.*

g *Interest reip. ne priuati in luxum pecuniam prodigant.*

h *Vtensilium appellatione continentur ea omnia, quibus homines tum ad cultum tum ad curanda corpora vtuntur.*

i *Vbi mediocria remedia parum prosunt, acrioribus est vtendum.*

k *Omnibus in rebus, quas princeps agendas suscipit, non tã quid velit, quàm quid efficere possit, pensitare debet. nam si non priùs dispicit, an possit id, quod adtrectat, obtinere, non satis dici potest, quàm ei indecorum futurum sit, spe decidisse.*

l *Vix profusissimæ cupidines acribus remediis coerceri possunt.*

coerci-

coercitio [a] plus damni in Rempub. ferret, quàm indecorum adtrectare quod non obtineretur, vel retentum ignominiam & infamiam virorum inluſtrium poſceret: poſtremò literas ad ſenatum compoſuit, quarum ſententia in hunc modum fuit: Cæteris forſitan in rebus P. C. magis expediat me coram interrogari, & dicere quid è Rep. cenſeam. [b] In hac relatione ſubtrahi oculos meos melius fuerit, ne denotantibus vobis ora, ac metum ſingulorum qui pudendi luxus arguerentur, ipſe etiam viderem eos, ac velut [c] depræhenderem. Quòd ſi mecum antè viri [d] [e] ſtrenui ædiles [f] conſilium habuiſſent, neſcio an ſuaſurus fuerim [g] omittere potiùs prævalida, & adulta vitia, quàm hoc adſequi, vt palam fieret, quibus [1] flagitiis impares eſſemus. Sed illi quidē [h] officio functi ſunt, vt cæteros 1. coercendis.
quoq; magiſtratus ſua munia implere velim. Mihi autem neq; [i] honeſtū

OBSERVATIONES.

a *Attrectata coercitio flagitiorum, nec perfecta plus damni quàm vtilitatis in remp. inferre poteſt. ſiquidem homines virtute præſtantes in eo à flagitioſis, & impuris vincuntur, vt ſcelera impunita maneant. id quod ipſis inſolentiam auget; ac probis & honeſtis ſi non ignominiam, & infamiam, ſaltem pudorem parit.*

b *O mirificam Tiberii prudentiam; qui ne eos, qui vitiorum quorum de coercitione relatum erat, arguebantur, vel eo ſolo offenderet, quòd eos in Senatu aſpiceret, eorumq; ora, metuſque ab ipſo denotari viderentur, oculos ſuos ſubtraxit, publicoque abſtinuit; deque eo, quod ad eam relationē pertineret, per literas, quàm coram cum ſenatu agere maluit.*

c *Vix fieri poteſt, vt, qui ſub oculis ipſius principis accuſantur, non ſe eo ipſi indicēt, quòd illius aſpectum ferre non poſſunt, tanquam* ἐπ' αὐτοφόρῳ *depræhenſi.*

d *Princeps vt quàm honorificentiſſimè nominetur, ipſe quoque magiſtratus, & illuſtrem quemque hominem honorificè appellare debet. hîc certè Tiberius ſtrenuos appellat Aediles; ac teſtatur Suetonius ipſum quoque Conſulibus aſſurgere, & decedere de via ſolitum.*

e *Strenuus non ſolùm dicitur is, qui ſuum corpus alacri animo bellicis periculis obiectat; ſed & is, qui conſtanter pro virtute ſuſcipit propugnationem aduerſus vitia.*

f *Etſi princeps cuncta ad ſe traxit, tamē cùm de ſe loquitur, ſua verba ad modeſtiā flectere, ſuamq; poteſtatē interdū extenuare debet, vt ſi ſit vnus è ſenatoribus. Certè Tiberius non ſe ab Aedilibus conſultū eſſe ait, ſed ſecum ab ipſis conſilium habitum eſſe; nec ſe imperaturum, ſed ſuaſurum fuiſſe.*

g *Etſi* παράδοξον *videri poteſt, tamen vt conſilium prudentiſſimi Tiberij diligenter obſeruandum eſt; nempe, prævalida, & adulta vitia potiùs eſſe omittenda, quàm vt princeps tentata eorum coercitione, & intempeſtiuis, parumque validis remediis aut delicta accendat, aut hoc adſequatur, vt palam fiat, quibus flagitiis coercendis impar ſit. qua re principi neque periculoſius, neque pernicioſius quicquam accidere poteſt: cùm de ſua dignitate, fama, & autoritate non parum eo facto detrahatur. Hinc diligenter obſeruet princeps, omnibus in rebus, cuiuſmodi illæ ſunt, nunquam ſe palam facere debere quid non efficere, aut præſtare poßit, ne inde oriatur contemptus ſui. Quòd ſi ſe alicui rei imparem videt, hanc aut omnino non attingat, aut ſenſim, & veluti aliud agens eam labefactare incipiat; mox in illius perniciem perſeueranter, & obſtinatè inſiſtat. multa enim ſimul, vnoque impetu fieri non poſſunt, quæ & dies, & aßiduitas conficit: atque, vt infra obſeruaui, quæ ſeueritate corrigi non poſſunt, ea plerunque tempore exoleſcunt.*

h *Ad præcipuas curas magiſtratus pertinet, diligenter, quacunque ratione fieri poteſt, dare operam, ne vitia in rep. adoleſcant.*

i *Parum honeſtum eſt principi, cùm omnes exclamant, vitia acribus remediis eſſe coercenda, ſilere, & torpere, ac ſi nolit, aut nequeat ea corrigere.*

ſilere, neq; proloqui expeditũ, quia non [a] ædilis, aut prætoris, aut cõſulis partes ſuſtineo. [b] Maius aliquid & excelſius à principe poſtulatur: & [c] cũ rectè factorum ſibi quiſque gratiam trahat, [d] vnius inuidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, & priſcum ad morem recidere adgrediar? [e] villarumne infinita ſpatia, familiarum numerum, & nationes? argenti & auri pondus? æris, tabularumque miracula? [f] [1] promiſcuas viris & fœminis veſtes? atque illa fœminarum propria, quis [g] lapidum cauſa pecuniæ noſtræ [h] ad externas, aut hoſtilis gentes transferuntur? Nec ignoro [i] in conuiuiis, & circulis incuſari iſta, & modum poſci. Sed ſi quis legem ſanciat, [k] pœnas indicat, iidem illi ciuitatem verti, ſplendidiſſimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. Atqui ne corporis quidem morbos veteres, & diu auctos, niſi per dura & aſpera coërceas. [l] Corruptus ſimul & corruptor, æger & flagrans animus haud leuioribus [m] remediis reſtinguendus eſt, quàm libidinibus ardeſcit. Tot à maioribus repertæ leges, tot quas diuus Auguſtus

1. hæ ſunt illæ veſtes, quas ſupra lib. 2. ſericas appellauit, quibus viros fœdari dixit.

OBSERVATIONES.

a *Vnus princeps ſuſtinet munia ſingulorum magiſtratuum.*

b *Cùm multò maiores partes ſuſtineat princeps in rep. quàm magiſtratus ordinarij, maius etiam aliquid, & excelſius ab ipſo poſtulatur. ſiquidem cui ſummus honor delatus eſt, huic haud dubiè præcipua curarum incumbunt.*

c *Hoc eſt hominibus inſitum à natura, vt rectè factorum ſibi quiſque gratiam trahat; malefactorum inuidiam ad alios deriuet.*

d *Quemadmodum rectè factorum gloria penes vnum principem eſt, ita quoque, quæ prauè in rep. fiunt, ea omnia vni ipſi adſcribi ſolent; adeò vt, vnius ipſius inuidia à cæteris & magiſtratibus & priuatis peccetur.*

e *Luxus in his potiſſimum rebus conſiſtit; in infinitis villarum ſpatijs; in familiarium, & ſeruorum numero, & natione; argenti & auri pondere, æris, tabularumque miraculis, hoc eſt, ſtatuariorum, & pictorum admirandis operibus; veſtibus, & earum promiſcuo vſu viris, ac fœminis. poſtremò ſi lapidum ac nugarum cauſa pecuniæ ad exteras, aut etiam hoſtiles gentes transferuntur.*

f *O rem impudicam, & dictu turpem, viris, & fœminis promiſcuas eſſe veſtes. vide ea, quæ lib. 2. his ipſis de veſtibus obſeruaui.*

g *Multis, iiſdemque grauiſſimis viris inſania videtur, in lapides magnam vim pecuniarum inſumere.*

h *Principi imprimis cauendum eſt, ne quamcunque ob cauſam, ac potiſſimùm ob nugas, & res fluxas, pecuniæ transferatur ad longinquas, externas, aut etiam hoſtiles gentes.*

i *Hæc eſt natura multitudinis, vt in conuiuiis, & circulis aliena vitia, luxumque incuſet. ſed ſi quis ad ea coercenda leges ſanciat, pœnas indicat, iidem illi, ciuitatem verti; ſplendidiſſimo cuique exitium parari; neminem criminis expertem eſſe clamitent.*

k *Non ſatis eſt legem ſancire; ſiquidem facilè contemni poteſt. Sed pœna ibidem indici debet.*

l *Quemadmodum morbi veteres, & diu aucti nonniſi duris, & aſperis remediis coercentur; ita quoque corruptus ſimul, & corruptor, æger, & flagrans animus haud leuioribus remediis reſtinguendus eſt, quàm libidinibus ardeſcit.*

m *Leges, & pœnæ legibus indictæ ea ſunt remedia, quæ ad ſanandos corruptos hominum animos adhiberi debent.*

tulit,

tulit, illæ [a] obliuione, hæ (quod flagitioſius eſt) [b] contemptu abolitæ ſecuriorem luxum fecere. [c] Nam ſi velis quod nondum vetitum eſt, timeas ne vetere. At ſi prohibita impune tranſcenderis, neque metus vltra, neq; pudor eſt. Cur ergo olim parſimonia pollebat? [d] quia ſibi quiſque moderabatur, quia [e] vnius vrbis ciues eramus, [1] ne inritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. [f] Externis victoriis aliena, ciuilibus etiam noſtra conſumere didicimus. Quantulum iſtud eſt, de quo ædiles admonent? Quàm, ſi cætera reſpicias, [g] in [2] leui habendum? At hercule nemo refert [h] quòd Italia externæ opis indiget, [3] quòd vita populi Roma. per [4] incerta maris & tempeſtatum quotidie voluitur. ac niſi prouinciarum copiæ & dominis & ſeruitiis, & agris ſubuenerint, noſtra nos, ſcilicet, [i] nemora, noſtræque villæ tuebuntur? Hanc P. C. curam ſuſtinet princeps. Hæc omiſſa funditus Rempub. trahet. [k] reliquis intra animũ

1. hic deeſt, at nunc, aut aliquid tale.
2. ſic ſupra lib. 2. hiſt. quocunque caſu acciderat, dum atrociora metuebantur, in leui habitum
3. Sic lib. 12. Ann. nec nunc infœcunditate laboratur, ſed Africã potiùs, & Ægiptũ exercemus, nauibusque & caſibus vita populi Rom. permiſſa eſt.
4. Contrarium huic dictioni, eſt, certa maris, vt lib. 4. hiſt. per eos menſes inquit, quibus Veſpaſianus Alexãdriæ ſtatos æſtiuis flatibus dies, & certa maris opperiebatur. &c.

OBSERVATIONES.

a *Leges plerunque duabus rationibus haud rectè abolentur; obliuione, &, id quod flagitioſius eſt, contemptu.*

b *Eam remp. peſſum ire conſtat, in qua leges contemnuntur.*

c *Qui vult quod nondum vetitum eſt, is ne vetetur, timet, i. qui aliquid admittit quod lege nondum expreſſum eſt, de eo ſaltem ſpes eſt fore, vt, ſimulac intellexerit, hoc aut illud lege vetitum eſſe, tunc ab eo abſtineat. at verò qui prohibita legibus impune tranſcendit, de eo nihil dici poteſt aliud, niſi hoc, neque metum legum vltra, neque honeſti, aut hominum pudorem ei eſſe.*

d *Tunc demum virtus pollet, cùm non expectantur leges, quibus hoc aut illud vetetur, ſed ſuopte ingenio honeſta petuntur, & ſibi quiſque lex eſt, ſuiſque libidinibus non metu, ſed pudore moderatur.*

e *Ciuium hæc præclara laus eſt, vt vnius ciuitatis ciues ſint; hoc eſt, vt, non in peregrinas viuendi rationes abeant, ſed quiſque contentus patriis moribus, & inſtitutis, ita vitam agat, vt, qui vnum viderit, omnes viderit. qui enim hinc inde quicquid vſpiam vitiorum eſt, mutuantur, illi quia externo luxu, eoque diſsimili contacti ſunt, non iam vnius ciuitatis ciues, & indigenæ, ſed aduenæ, & colluuies omnium gentium dici poſſunt: adeò diſsimiles ſunt moribus, & inſtitutis; quæ in bene conſtituta rep. vnius generis eſſe debent.*

f *Cùm ſæpiſsimè accidat, vt victor victos fortunis euertat, veriſsimum eſt, externis victoriis aliena, ciuilibus ſuamet conſumi.*

g *Grauiſsima quæque peccata videri poſſunt leuiſsima, ſi aliorum inſuper multitudine, & atrocitate cumulantur.*

h *Vna ex præcipuis curis, quæ principi incumbunt, hæc debet eſſe, ne ea prouincia, quod eſt imperij caput, externæ opis indigeat, hoc eſt, ne ea, quæ ad victum ſunt neceſſaria, neceſsitate aliunde petãtur; ne vita populi aliarum gentium victoris, per incerta maris, ac tempeſtatum quotidie voluatur. hæc cura omiſſa funditus remp. trahit.*

i *Alia ad neceſſarios vſus, alia ad voluptates parantur. Illorum cura omnibus rebus præuerti debet; hanc omitti ſæpiùs æquum eſt. quippe inanibus nititur, qui ijs fretus viuit, quæ tantùm voluptatis gratia inuenta ſunt.*

k *Duo præcipuè videntur eſſe munia principis; prius, ac præcipuum eſt, vt nihil eorum prætermittat, quæ pertinent ad ſecuritatem populorum. Quæ ſecuritas non ſolùm in eo conſiſtit, vt arceat hoſtes externos, ſed vt prouideat, ne ea prouincia, quod caput imperij eſt, opis externæ indigeat: Alterũ, vt internæ concordiæ proſpiciat: id quod aſſequetur, ſi præſtabit vt vitia pellantur è rep. & in ea virtus colatur, huc duplici via perueniet, legibus, & innata ciuibus virtute, & pudore peccandi.*

medendum eſt. [a] Nos pudor, pauperes neceſſitas, diuites ſatias [b] in melius mutet. Aut ſi quis ex magiſtratibus tantam [c] induſtriam ac ſeueritatem pollicetur, vt ire obuiã queat, hunc & laudo, & [d] exonerari laborum meorum partẽ fateor. Sin accuſare vitia volũt, dein cùm gloriam eius rei adepti ſunt, ſimultates faciunt, ac mihi relinquunt, Credite P. C. [e] me quoque non eſſe offenſionum auidum, quas cùm graues, & plerunque iniquas pro Rep. ſuſcipiam, inanes & inritas neque mihi aut vobis vſui futuras iure deprecor. Auditis Cæſaris literis, remiſſa ædilibus talis cura. luxuſque menſæ à fine Actiaci belli, ad ea arma, quîs Serg. Galba rerum ſummam adeptus eſt, per annos centum profuſis ſumptibus exerciti [f] paulatim exoleuerę. Cauſas eius mutationis quærere libet. [g] Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine inſignes ſtudio magnificentiæ prolabebantur. Nam etiam tum plebem, ſocios, regna [h] colere, & coli licitum: vt quiſque opibus, domo, paratu ſpecioſus, per nomen & clientelas inluſtrior habebatur. Poſtquam cædibus [1] ſæuitum, & [i] magnitudo famæ exitio erat, cęteri ad [k] ſapientiora conuertere: ſimul noui homines è municipiis & coloniis, atque etiam prouinciis in ſenatum crebrò [2] adſumpti

1 à principibus.

2 Non modò à principibus, ſed à priori populo. qua de re vide orationẽ Claudij Cæſaris lib xi. Annal.

OBSERVATIONES.

a *Quàm prouida naturà eſt, quæ vnicuique remedium illius vitij, quo laborat, non aliunde, quàm ab vno ſe petere voluit? principes quidem, & præpotentes homines, quibus impune peccare licet, pudor; pauperes neceſſitas; diuites ſatias in melius mutare debet. quippe ſuperuacuum eſt, leges morari, quibus vitia puniantur, aut coerceantur, cùm in ſua perſona eam quiſque legem habeat, cui obtemperare ſi animum inducet, vitijs intra animum medebitur.*

b *Omnium legum finis eſt, vt homines in melius mutent.*

c *Duabus potiſſimùm rationibus magiſtratus it obuiam vitijs; induſtria, & ſeueritate. illa, ne peccetur; hæc ad vindicanda peccata.*

d *Cùm ſinguli magiſtratus funguntur officio ſuo, partẽ laborum principis exonerare dicuntur; quia penes vnum principem ſunt munia omnium magiſtratuum. vt lib. 1. dictum eſt.*

e *Princeps qua maximè ratione poteſt, debet vitare offenſiones, & ſimultates, præſertim inanes & irritas. certè ſingulorum ſibi beneuolentiam conciliabit, cùm vniuſcuiuſque de ſe iudicium verebitur. Itaque ſi quando animaduerſione, aliaue re odioſa in rep. opus eſt, ad hanc grauatè accedat; neque tã ipſe eo fungatur munere, quàm totum negotium ijs magiſtratibus mandet, quorum ea procuratio eſt.*

f *Ferè fit, vt, quæ legum ſeueritate corrigi non poſſunt, hæc tempore exoleſcant.*

g *Hi ſunt ferè gradus eorum, quæ homines prima ducunt; nempe, vt primùm parentur diuitiæ, ex quibus nobilitas, & ex vtroque magnificentia; cuius finis eſt, plebis fauorem, ſocios, regna, & clientelas complecti: & ex his potentiam, famam, & claritudinem adipiſci.*

h *In ea rep. quæ conſtat ex æqualibus, nunquam cuiquam debet eſſe licitum, plebem, ſocios, & regna priuatim colere, & pariter ab ijs coli. cùm experientia ſatis doceat, nimiam hãc priuati ciuis potentiã tandem in reip. perniciem erumpere. huius rei nullum teſtimonium illuſtrius eſt, quàm ipſa reſp. Romana, cuius ſeruitus à nimiis opibus, & intoleranda ſingulorum potentia profecta eſt.*

i *Sub principe ſuſpitioſo, claritudo, & magnitudo famæ perſæpe exitio eſt. certè ſub tyranno is tantum periculorum immunis eſt, qui contemptu tutus eſt.*

k *Nulla re magis coercetur luxus, ac cætera vitia, quàm ſæuitia principis. nam quemadmodum nimia licentia omnes ſimus deteriores; ita ſæuiente principe in fortunas, & vitam hominum, haud dubium eſt, omnes ad ſapientiora conuerti.*

dome-

[a] domesticam parsimoniam intulerunt. & quanquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam peruenirent, [b] mansit [c] tamen prior animus. Sed præcipuus [d] adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium [e] inde in principem, & æmulandi amor, [f] validior quàm pœna ex legibus & metus: nisi fortè [g] rebus cunctis inest quidam velut orbis, vt, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; [h] nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis & artium imitanda posteris tulit. verùm hæc nobis maiores: [i] certamina ex honesto maneant. Tyberius fama [k] moderationis parta, quòd ingruentis [1] accusatores represserat, mittit literas ad senatum, quîs potestatem tribunitiam Druso petebat. Id summi fastigij vocabulum Augustus reperit, [l] ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis; quo defuncto, Tyberium Nerone delegit, [m] ne successor in incerto foret: sic cohiberi prauas alio-

1 luxus.

OBSERVATIONES

a *Ferè fit, vt, quod quisque domi didicit, id in publicum afferat.*

b *Quanti quæso fieri debet is, qui aut fortuna, aut industria ad potentiam, magnasque opes euectus est, pristinum tamen animum, nempe, prioris fortunæ memorem, pristinamque parsimoniam retinet?*

c *Non qui fortunam mutat animum mutat.*

d *Non satis laudari potest princeps is, qui cùm ex tenui fortuna ad id fastigij euectus sit, tamen astrictum morem, nempe, antiquum cultum, victumque retinet.*

e *Quibus moribus est princeps, hos nemo non æmulatur.*

f *Cùm obsequium in principem, & æmulatio morum illius multò validior sit, quàm pœna ex legibus, & metus, siquid princeps præstari ab ijs, quibus imperat, vehementer cupit, incipiat ipse. quippe, cæteri ipsius factum haud dubiè æmulabuntur: nec vlla lex efficiendis in quæ tendit, validior est.*

g *Maximi viri semper in ea sententia fuerunt, vt existimarint, nunquam res hominum in vno statu manere; sed rebus cunctis inesse quendam veluti orbem; vt, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur.*

h *Admiratores antiquitatis, & contemptores sui sæculi, hoc est ij, quibus nihil probatur, nisi quod à veteribus institutum, aut factitatum est, errant, ac vehementer quidem errant: siquidē satis constat, propter vices temporum, & rerum, non omnia apud veteres esse meliora, quàm quæ hodie fiunt, sed nullam esse ætatem bonorum adeò sterilem, quæ non multa laudis, & artium imitanda posteris ferat.*

i *Quæ nobis maiores laudabilia reliquerunt, ea ita æmulari debemus, vt cum ipsis ex honesto certemus.*

k *Princeps magnam moderationis famam sibi parit, cùm eorum violentiam reprimit, qui in fortunas priuatorum impetum facturi erant, vt iniquis rationibus fiscum, & ærarium augerent.*

l *Supra sæpiùs obseruaui, id quod ex hoc loco apertè colligi potest: Nunquam non cauendum esse nouo principi, vt superbos titulos assumat. cæterùm eo dignitatis vocabulo appellari debet, quod cætera imperia præmineat. hæc autem appellatio non noua, & inusitata, sed vetus, grata, populoque accepta esse debet. hoc pacto nihil noui in remp. inducet; ac nihilominus summum fastigium ipse vnus insidebit, non contradicente populo, sed sedulò præstante ei studia, & beneuolentiam.*

m *Hoc potissimùm princeps curare debet, ne successor in incerto sit. id autem assequetur, si interim dū superstes est, eum quem sibi successorem destinat, eliget collegam, & participem summæ potestatis. quo facto haud dubium est, prauas aliorum spes cohiberi. hoc supra suo loco latiùs obseruaui.*

rum spes rebatur; simul modestiæ Neronis, & suæ magnitudini fidebat. [a] Quo tunc exemplo Tyberius Drusum summæ rei admouet, cùm [b] incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio literarum [c] veneratus deos, vt consilia sua Reip. prosperarent, modica de moribus adulescentis, neque in [d] falsum aucta retulit: esse illi [e] cõiugem & tres liberos, [f] eamque ætatem, qua ipse quondam à diuo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc [g] properè, sed per octo annos capto experimento, [h] compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem & bis consulem, [i] noti laboris participem sumi. Præceperant animis orationem patres, [k] quò quæsitior adulatio fuit. nec tamen repertum, [l] nisi vt effigies principum, aras deûm, templa & arcus, aliaque solita censerent: nisi quod M. Sillanus ex [m] cõtumelia [1] consulatus, honorem principibus petiuit: dixitq; pro sententia, vt [n] publicis, priuatisque monimẽtis, ad memoriam temporum, non consulum nomina præscriberẽtur, sed eorum [2] qui tribunitiam potestatem gererent. At-

1 non adepti.

2. principum.

OBSERVATIONES.

a *Præcipuas res gestas illius, qui autor fuit principatus, & monarchiæ, successor singillatim meminisse debet, nempe cuius exemplo, cùm res postulat, ipse vti, & quibus artibus imperium partum est, iisdem teneri, & propagari possit.*

b *Princeps prudenter facit, si inter eos qui pari adfinitatis gradu ipsum contingunt, cùm de summo honore & successione agitur, iudicium tenet integrum, ne præteritus se postpositum indignatus aliquid turbarum det.*

c *Literæ, & edicta principis hoc principium continere debent, nempe, preces, quibus à Deo petat, vt sua consilia reip. prosperet.*

d *Si quæ à nobis dicuntur, ita credi volumus, ea in falsum minimè augeri oportet.*

e *Cæteris paribus, de eo cõmodiùs sentiũt homines, cui est cõiunx, & liberi, quàm de eo, qui celebs est.*

f *Quæ ætas propior est iuuentuti, quàm pueritiæ, illa maximis rebus administrandis iam videtur esse par.*

g *Ingenti principatus moli præfici non debet is, qui tunc primùm, ac properè capessat remp. sed qui iam multos per annos capto experimento, rebusque gestis noto labori admoueatur.*

h *Comprimere seditiones, componere, & patrare bella, deuictis hostibus triumphare, summos magistratus cum summa laude gerere, est munia principis sustinere.*

i *Satis sciunt principes, imperium, & principatum aliud esse nihil præter merum laborem. nam fasciam regis solue, multum mali sub illa latet, vt est apud Senecam epist. 81. quod si princeps ab labore in otij & voluptatis castra transfugit, principis ponit, & non modò priuati, sed & nequam hominis personam induit.*

k *Hoc adulatio est quæsitior, quò magis, quonam spectet princeps animo præcipitur.*

l *Adulationis interdum adeò nullus est modus, vt, non solùm quæ hominibus tribui solita sunt, cuiusmodi sunt arcus, statuæ, effigies, nomen tam publicis, quàm priuatis mandatum monimentis; verùm etiam quæ Diis immortalibus, ea & hominibus sæpe deterrimis sacrentur, ac tribuantur; quales sunt, aræ, templa, & diuini cultus.*

m *Callidi homines ad quæ summo studio peruenire non potuerunt, iis, qua re maximè possunt, illudunt.*

n *Qui maximus honos viro principi tribui videtur posse, est, vt, tam publicis, quàm priuatis monimentis, quæ scribuntur ad memoriã temporum, ipsius nomen præscribatur. hodierno die nomen Domini, ac præterea Pontificis, Cæsaris, aut principis illius, cuius in ditione eiusmodi monimenta conficiuntur, præscribitur.*

que

que Haterius cùm eius diei ſenatusconſulta aureis literis figenda in curia cenſuiſſet, [a] deridiculo fuit, [b] ſenex fœdiſſimæ adulationis tantùm infamia vſurus. Inter quæ prouincia Africa Iunio Blæſo prorogata. Seruius Maluginenſis Flamen dialis, vt Aſiam ſorte haberet, poſtulauit, fruſtra vulgatũ dictitans non licere Dialibus egredi Italia: neq; aliud ius ſuũ quàm Martialiũ, Quirinaliumq; Flaminũ: porrò ſi hi duxiſſent [1] prouincias, cur dialibus id vetitum? nulla de eo populi ſcita, nõ in libris ceremoniarum reperiri. Sæpe Pontifices dialia ſacra feciſſe, ſi Flamen valitudine, aut munere publico impediretur. duobus & ſeptuaginta annis poſt Cornelij Merulæ cædem neminem ſuffectum: neque tamen ceſſauiſſe religiones. Quòd ſi per tot annos poſſit non creari, nullo ſacrorum damno, [c] quantò faciliùs abfuturum ad vnius anni proconſulare imperium? Priuatis olim [d] ſimultatibus effectum, vt à pontificibus maximis ire in prouincias prohiberentur: nunc deûm munere ſummum Pontificum etiã [e] ſummum hominum eſſe, non [f] æmulatione, non odio, aut priuatis adfectionibus obnoxium. Aduerſus quæ cum augur Lentulus, aliique variè diſſererent, eò decurſum eſt, vt Pontificis Max. ſententiam opperirentur. Tyberius dilata notione de iure Flaminis, decretas ob tribunitiam Druſi poteſtatem ceremonias [g] temperauit, nominatim arguens inſolentiam ſententiæ, [h] aureaſque literas contra patrium morem. Recitatæ & Druſi epiſtolæ quanquam ad modeſtiam flexæ, pro [i] ſuperbiſſimis accipiuntur. Huc decidiſſe cuncta, vt, ne iuuenis quidem [k] tanto honore accepto, adiret vrbis deos, ingrederetur ſenatum; auſpicia ſaltem gentile

1. forte.

OBSERVATIONES.

a *Fœdiſsima adulatio vel ipſis adulatoribus deridiculo eſt.*

b *Quid ſene adulatore fœdius?*

c *Multò faciliùs ferri poteſt vt aliquis magiſtratus, aut Flamen abſit ab ciuitate, quàm vt omnino non creetur. quòd ſi res ipſa docuit, eo interdum Remp. carere poſſe, ſanè & illud ferri poteſt, vt is aliquo ſpatio temporis reip. cauſa abſit; cùm multò minus damni accipiatur à magiſtratu abſente, quàm ſi is nullus omnino ſit.*

d *Quæ ob priuatas ſimultates in remp. inducta ſunt, ad exemplum trahi minimè debent.*

e *Princeps eſt ſummus hominum.*

f *Vt princeps cæteris hominibus dignitate præſtat, ita nec æmulatione, nec odio adfici, nec priuatis ſtudiis, & affectionibus obnoxius eſſe debet: qui enim his afficitur, non principis, ſed priuati animum gerit.*

g *Princeps nimios honores, nimiaſque & ideo odioſas cæremonias adulatorum ſtudio decretas temperare debet. quòd ſi quid fortè, quod ad eam rem attinet, aduerſus mores, & cõſuetudinem decretum eſt, id ſibi non eſſe placitum palam faciat.*

h *Nihil in rebus mortalium tantum eſt, vt aureis literis ſcribendum eſſe videri poſsit.*

i *Quæ à potentioribus, ac principibus viris multitudini haud multùm probatis, licet modeſtè, aguntur, aut dicuntur, tamen ſæpe pro ſuperbiſsimis accipiuntur.*

k *Cui inſoliti, ſummique honores delati ſunt, ſi non ſuperbus, & ingratus haberi vult, non per litteras, ſed præſens iis gratias agere debet, quorum ſtudiis, & ſuffragiis honores adeptus eſt. qui enim quod præſens facere & debet, & poteſt, id per literas agit, huius factum nonniſi pro ſuperbiſsimo accipi poteſt.*

apud solum inciperet. Bellum, scilicet, aut diuerso terrarum distineri, litora & lacus Campaniæ tum maximè peragrantem: sic imbui [a] rectorem generis humani, id primum è paternis consiliis discere. Sanè grauaretur aspectum ciuium senex imperator, [b] fessamque ætatem, & actos labores prætenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum? [c] 1 Sed Tyberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui præbebat, postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittēdo. Crebrescebat enim Græcas per vrbes licentia atque impunitas [d] asyla statuēdi. Complebantur templa pessimis seruitiorum. Eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec vllum satis 2 validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, [e] flagitia hominum vt ceremonias deûm protegentis. Igitur placitum [f] vt mitterent ciuitates iura, atque legatos. Et quædam quod falsò [g] vsurpauerant [h] sponte omisere. Multæ vetustis superstitionibus, aut meritis in populum Romanum fidebant. [i] 3 Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanā valuerāt decreta, ipsorumq; numinum religiones in-

1. Hic aliquid puto desiderari

2. sic alibi, validus spernendis rumoribus.

3. i. eximius & insignis ille dies fuit

OBSERVATIONES.

a *Principes sunt rectores hominum.*

b *Seni principi fessam ætatem, & actos labores prætendenti concedi otium, & solitudo, sine inuidia, potest. iuueni, si se hominum oculis subtrahit, nonnisi adrogantiæ id adscribi potest.*

c *Princeps nouus quibus maximè potest, quæsitissimis rationibus principatum sibi firmare, hoc est, nihil eorum, quæ pertinent ad corroborandam summam potestatem prætermittere debet; atque interim, imaginem aliquam libertatis, veterisque reipub. nonnunquam senatui, & populo præbere, qua se oblectet, interim dum ipse planè libertatem pergit corrumpere.*

d *Asyla sunt loca sacra, & religione tuta, non ideo instituta, vt iis flagitia hominum protegātur, atque impunitas nequissimo cuique, tam in reip. perniciem, quàm in priuatorum fraudem proponatur; sed vt eò confugiant venia, & misericordia digni.*

e *Imperita multitudo solet cōfundere quæ separari debent. quippe Deûm cæremoniæ, ne polluantur, protegi debent; sed flagitiosorum hominum causam religione miscere, hoc certè est, pietate impietatem protegere.*

f *Cùm ciuitates, & prouinciæ inter se adeò sunt discordes, vt aliæ in alias multa seditiosè, violenterque admittant, non temerè princeps in hanc, aut in illam partem inclinare, sed priùs causam cognoscere summo studio, summaque diligentia debet. cognitio autem in eo consistit, vt cuiuslibet ciuitatis, aut prouinciæ iura, quibus quæque nititur, ad principem per legatos, à quibus de tota re doceri possit, mittantur.*

g *Falsæ vsurpationis nullum est ius.*

h *Vtinam ij omnes, qui se nullo iure, sed sola peruicacia niti intelligunt, sponte litem, & certamina omittere priùs, quàm causa cadant, in animum inducere possent. præclariùs certè cum ipsis ageretur.*

i *Haud dubiè magna eius diei species est, quo die aliquid insigne, & inusitatum apud principem, aut in senatu actum est. porrò nihil neque maius, neque illustrius tractari potest, quàm maiorum insignia facinora, sociorum pacta, regum honorifica erga nos decreta, denique numinum religiones: & cætera de eodem genere.*

tro-

trospexit,[a] [1] libero, vt quondam, quid firmaret, mutaretue. Primi omniũ Ephesij adiere memorantes; nõ, vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos; esse apud se Cenchrium amnem[2] locum Ortygiam, vbi Latonam partu grauidam, & oleæ, quæ tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem post interfectos Cyclopas Iouis iram vitauisse. Mox liberum patrem bello victorem, supplicibus Amazonum, quæ [b] aram insederant, ignouisse. Auctam hinc, concessu Herculis, cùm Lydia potiretur, ceremoniam tẽplo, neque Persarum[3] ditione diminutum ius. Post Macedonas, dien nos seruauisse. Proximo Magnetes, L. Scipionis, & L. Sullæ cõstitutis nitebantur. quorũ ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem, atq; [c] virtutem Magnetum decorauere, vti Dianæ Leucophryenæ perfugium inuiolabile foret. Aphrodisienses posthac, & Stratonicenses dictatoris Cæsaris, ob vetusta in parteis merita, & recens diui Augusti decretũ adtulere. [d] Laudati quòd Parthorum inruptionem, nihil mutata in populum Romanum constantia, pertulissent. Sed Aphrodisiensium ciuitas, Veneris, Stratonicensium, Iouis, &[4] Triuiæ religionem tuebantur. Altiùs Hierocæsarienses exposuere, Persicam apud se Dianam, delubrum rege Cyro dicatum. & memorabantur Perpennæ, Isaurici, multaque alia imperatorum nomina, qui non modò templo, [e] sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerãt. Exin Cyprij tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiæ Veneri autor Aerias, pòst filius eius Amathus Veneri Amathusiæ, & Ioui Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent. Auditæ aliarum quoque ciuitatum legationes. Quorum copia fessi patres, & quia [f] [5] studiis certabatur, consulibus [6] permisere vt perspecto iure, & si qua iniquitas inuolueretur, [g] rem integrã rur-

1. hæc est, illa imago antiquitatis quam supra dixit.

2. lego, lucum, vt Ortygia sit lucus, quem Cenchrius irrigabat.

3. imperio.

4. i. Dianæ, Vir. 6. Æneì. Atque vnì Phœbi, Triuiæque sacerdos.

5. magis quàm amore religionis.

6. sic li. 14. An. Cuius rei iudicium princeps senatui, senat⁹ consulibus permisit.

OBSERVATIONES

a *Quæ res ad alicuius disquisitionem à principe missa est, is de ea liberè censere potest quid firmet, quid item mutet. id quod præcipuè verum est, si eius rei arbitrium à principe ad amplissimum ordinem missum est.*

b *Qui aram insedit, huic veniam, propter loci sanctitatem, quamuis noxio dari æquum est.*

c *Cuius ciuitatis fides, & virtus rebus in dubiis planè perspecta est, huic, ad perpetuam rei memoriam, & grati animi argumentum concedi à principe potest, vt, quod ibi templum alicui numini sacrum est, id sit asylum, hoc est, perfugium inuiolabile.*

d *Qui hostium infensissimorum impetus constanter pro gloria, & salute nostra sustinuerunt, his, etiam post multorum annorum ambitum publicè, eius rei occasionem nacti, gratias agere, & referre, & præclara erga nos merita laudare debemus.*

e *Non modò templis, sed & iis locis, quæ circa templa quaquauersus multos pedes sunt, eadem sanctitas, quæ templorum est, tribui solet.*

f *Vix inde veritas elici potest, vbi studiis certatur.*

g *Cui princeps disceptationum cognitionem extra ordinem permisit, eam alij permittere ipse potest. differentia tamen in eo est, quòd hic posterior non iudicat, sed perspecto iure, & iniuria, integrum iudicium illi, à quo ius cognoscendi accepit, seruat.*

ſum ad ſenatum referrent. Conſules ſuper eas ciuitates, quas memoraui, apud Pergamum, Æſculapij compertum aſylum retulerũt: cæteros [a] obſcuris ob vetuſtatem initiis niti. Nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicauerint: Tenios eiuſdem carmen referre, quo ſacrare Neptuni effigiẽ, ædemque iuſſi ſint. Propiora Sardianos, Alexandri victoris id donum: neque minùs Mileſios Dario rege vti, ſed cultus numinum vtriſque Dianam, aut Apollinem venerandi.
1 petiere. 2 ius aſyli. [1] Petere & [2] Cretenſes ſimulacro diui Auguſti. Factaque ſenatuſcon-
3 vtendi aſylis. ſulta quîs multo cum honore, [3] modus tamen præſcribebatur. iuſſique
4 Senatuſconſulti eo die facti. ipſis in templis facere aras ſacrandam ad [4] memoriam; neu [b] ſpecie religionis in ambitionem delaberentur. Sub idem tempus Iuliæ Auguſtæ valitudo atrox, neceſſitudinem principi fecit feſtinati in vrbem reditus, [c] ſyncera adhuc inter matrem filiumque concordia; ſiue occultis odiis. Neque enim multò ante, cùm haud procul theatro Marcelli effigiem diuo Auguſto Iulia dicaret, Tyberij nomen ſuo poſtſcripſerat. [d] Idque ille credebatur, vt inferius [e] maieſtate principis, [f] graui & diſſimulata of-
5 ob valetudinem Auguſtæ. fenſione abdidiſſe. Sed tum ſupplicia diis, ludique Magni ab ſenatu [5] decernuntur, quos Pontifices, & Augures, & Quindecimuiri, Septẽuiris ſimul & ſodalibus Auguſtalibus ederent. Cenſuerat L. Apronius vt fæciales quoque iis ludis præſiderent. Contradixit Cæſar, [g] diſtincto ſacerdotiorum iure, & [h] repetitis exẽplis. Neq; enim vnquã fęcialibus hoc [i] maieſtatis fuiſſe. Ideo Auguſtales adiectos, quia propriũ eius domus ſacerdotium eſſet, pro qua vota perſoluerentur. [k] Exequi ſententias haud inſtitui, niſi inſignes per honeſtum, aut notabili dedecore. quod præcipuũ

OBSERVATIONES.

a *Ea neque certa, neque comperta dici poſſunt, quæ obſcuris, ob vetuſtatem initiis nituntur.*

b *Cùm diſceptatur de rebus ſacris, imprimis cauendum eſt, ne ſpecie religionis, nimiis ſtudiis, in ambitum, & cætera vitia delabamur. id quod hodie frequentiſſimum eſt.*

c *Inter coniunctiſſimas principum perſonas raró eſt ſyncera concordia; quin multis in rebus deprehendatur ſubdola, & occultis odiis ſubnixa.*

d *In locis publicis imago, ſeu nomen principis nullius, quiſquis ille eſt, (ne matrem quidem exipio) imagini, aut nomini poſtponi debet; cùm id inferius maieſtate principis ſit. ſi ſecus fit, iure princeps offenditur.*

e *Vna principis maieſtas cuncta mortalium ſupereminet.*

f *Grauiſſimas quaſque offenſiones principes diſſimulare, & abdere, donec eas proferendi tempus adſit, ſolent.*

g *Sicut cæterarum rerum, ita quoque ſacerdotiorum iura minimè confundi, ſed diſtingui oportet; ne munia aliquorum propria mera vſurpatione ad alios transferantur.*

h *Cùm probatio ſolis exemplis nititur, ea ex antiquitate repeti, ſi opus eſt, debent.*

i *Præſidere ludis, ideo erat ſpecies quædam maieſtatis, quòd iis populus Rom. victor omnium gentium mirificè delectabatur.*

k *Non hoc præcipuum munus illius eſt, qui Annales ſcribit, vt ſingula & puſilla quæque exequatur, ſed earum rerum prætermittat nullam, quæ res aut honeſto, aut notabili dedecore ſunt inſignes; ne, ſcilicet, virtutes ſileantur; vtque prauis dictis, factiſque ex poſteritate, & infamia metus ſit; nempe, vt homines ad virtutes amplectendas incitentur; ſimulque vitia odiſſe diſcant.*

mu-

munus annalium reor: ne virtutes sileantur, vtque prauis dictis factisque ex posteritate & [a] infamia metus sit. [b] Cæterùm tempora illa adeò infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modò primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui prætura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exurgerent, fœdaque & nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium quoties curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, [c] O HOMINES AD SERVITVTEM PARATOS. Scilicet, etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectæ seruientium patientiæ tædebat. Paulatim dehinc ab [d] indecoris ad infesta [e] trãsgrediebantur. C. Sillanum proconsulem Asiæ repetundarum à sociis postulatum [1] Mamercus Scaurus è consularibus, Iunius Otho Prætor, Brutidius Niger Ædilis simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tyberij maiestatem. Mamercus antiqua exempla iaciens, L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone Censorio, P. Rutilium à M. Scauro accusatos: [f] videlicet, Scipio & Cato talia vlciscebantur, [g] aut ille Scaurus, quem proauum suum, opprobrium maiorum Mamercus [h] infami opera [i] dehonestabat. Iunio Othoni literarium ludum exercere [k] vetus ars fuit, mox Seiani potentia senator, [l] ob-

1. de quo vide lib. 6.

OBSERVATIONES.

a *Turpitudines, & vitia comitem infamiam necessariò secum trahunt.*

b *Hæc est natura noui principatus, vt omnia sint infecta sordida fœdaque adulatione; idque adeò, vt, non tam plebi, & obscuris hominibus, quorum parum admodum, aut nihil interest adulari, quàm ipsis viris clarißimis, quorum verba & vultus princeps diligentißimè obseruat, eaque sæpiùs in crimen detorquet, ideoque suis in illum obsequiis claritudinem suam protegere debent, necesse sit liberè fateri & exclamare, nimia & fœda esse.*

c *Etsi nouus princeps in eo totus est, vt ipsa pristinæ libertatis vestigia deleat, tamen si, quibus imperat, seruiunt veriùs, quàm parent, haud dubiè & ipsum tam proiectæ seruientium patientiæ tædet, cùm præclariùs sit liberos regere, quàm seruis imperare: adeò seruitus est odiosa, etiam illi, cuius in rem est. hinc vox illa Tiberij; ò homines ad seruitutem paratos!*

d *Principem adulari indecorum est; at sæuitia accusationum, & obiectandis criminibus, & iis, qui innocentia tuti esse debent perniciem adferre, infestum, & exitiosum est.*

e *Qui sibi indecora licere existimat, hic paulatim ad infesta transgreditur; ita sensim à virtute ad ea, quæ indifferentia, i. quæ nec vitia, nec virtutes videri possunt, transitur; denique ex his ad atrocißima vitia, summaq; scelera citatißimo cursu peruenitur. adeò periculosum est virtutẽ declinare.*

f *Exempla nonnisi vera, & similia adduci ex antiquitate debent.*

g *Cui sunt maiores viri præstantißimi, ipse autem cùm ab illorum virtute & præstantia alienum & degenerem se præstet, eos tamen, eorumque facta adducere non veretur, huic verò illud obiectari verè potest, esse ipsum opprobriũ maiorum suorum, infami vita illorũ præclarißimã dehonestans.*

h *Non omnis opera, quæ principi præstatur, vt quidam sentiunt, honesta est. Qui enim in eo principi obsequitur, vt innocẽtes falsis criminibus opprimat, is ei non obsequium, sed infamem operam & atrox ministerium præstare dicitur.*

i *Vna virtus homines honestat; sola vitia dehonestant.*

k *Literarium ludum exercere, est artem exercere.*

l *Ferè fit, vt, infimo, & obscuro loco nati, si honores adipiscantur, obscura initia impudentibus ausis polluant. i. sola audacia ad maxima quæque nitantur.*

ſcura initia impudentibus auſis propolluebat: Brutidium [a] artibus honeſtis copioſum, & ſi rectum iter perageret, ad clariſſima quæque iturum, [b] feſtinatio extimulabat, dum æqualeis, dein ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteire parat. [c] Quod multos etiam bonos peſſum dedit, qui ſpretis quæ tarda cum ſecuritate, præmatura, vel cum exitio properant. Auxere numerum accuſatorum Gellius Publicola, & M. Paconius, ille quæſtor Sillani, hic legatus. Nec dubium habebatur, ſæuitiæ, captarumque pecuniarum teneri reum. Sed multa ad gerebantur etiam inſontibus periculoſa, [d] cùm ſuper tot ſenatores aduerſos, facundiſſimis totius Aſiæ, eoque ad accuſandum delectis reſponderet ſolus, & orandi neſcius proprio in metu, [e] qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non [f] temperante Tyberio, quin 1 premeret voce, vultu, eo quòd ipſe creberrimè interrogabat. 2 Neque refellere, aut eludere, dabatur. [g] ac ſæpe etiam confitendum erat, [h] ne fruſtra quæſiuiſſet. Seruos quoque Sillani, vt tormentis 3 interrogentur, actor publicus mancipio acceperat. [i] Et ne quis neceſſariorum iuuaret periclitantem, maieſtatis crimina ſubdebantur, vinclum & neceſſitas ſilēdi. Igitur petito paucorū dierum interiectu, [k] defenſionē ſui deſeruit, auſis ad Cæſarē codicillis, quibus [l] inuidiam & preces miſcuerat. Tyberius quæ in Sillanum parabat, [m] quò excuſatiùs

1. reum.
2. quæ ab aduerſario nobis obiiciuntur, ea aut fatemur, aut negamus, & refellimus, aut eludimus.
3. lego interrogarentur.

OBSERVATIONES.

a *Qui eſt imbutus honeſtis artibus, is ad clariſſima quæque recto itinere ire poteſt.*

b *Præpropera feſtinatio multos peſſum dedit; qui præclaris artibus instructi, ſi rectum iter peragerent, ad clariſſima quæque peruenire poterant. quippe longè fallitur, qui æquales, mox ſuperiores; poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteire parat.*

c *Omnino præſtat ſequi ea, quæ tarda ſunt, cum ſecuritate, quàm ad ea cum exitio properare, quæ prætmatura ſunt.*

d *Non eſt nouum, ipſoſmet inſontes periclitari, atque adeò opprimi multitudine, & potentia aduerſariorum, ſi ipſi ſoli, hoc eſt, ab omnibus deſerti, & orandi neſcij aduerſariorum calumnijs reſpondere coguntur.*

e *Proprius metus, id eſt, ea formido, quæ non ex alieno, ſed ex proprio periculo naſcitur, non modò orandi neſcium, ſed exercitam quoque eloquentiam debilitat.*

f *Summa videtur eſſe principis, aut iudicis iniquitas, ſi reum aduerſariorum multitudine, eloquentia, & potentia oppreſſum, atque adeò indefenſum ipſe voce, vultu, crebris interrogationibus inſuper vrget, territat, ac premit.*

g *Perdifficile valdeque lubricum eſt, creberrimè interrogāti iudici, aut ipſi principi reſpondere. quin ſæpe confitendum eſt, ne fruſtra quæſiuerit.*

h *Etſi principes turpiter labuntur, & peccant, nunquam tamen aut erraſſe ſe, aut quidquam fruſtra feciſſe videri volunt.*

i *Maieſtatis crimen vſque eò eſt odioſum, vt vinculum, & neceſſitas ſilendi imponatur cuilibet neceſſariorum, ne periclitantem iuuent; nempe, ne & ipſi eodem crimine contacti videantur.*

k *Innocentia ſæpe oppreſſa cogitur defenſionem ſui deſerere, ſeque aduerſariorum potentiæ, & iudicis ſæuitiæ permittere.*

l *Non eſt nouum, innocentem oppreſſum liberas voces emittere, quibus totius criminationis inuidia in iudicem transfertur.*

m *Quæ facere inſtituimus, etſi ſunt iniqua, tamē excuſatiùs accipiuntur, ſi aliquod ſimilis facti exēplum adduci poteſt.*

ſub exemplo acciperentur*, libellos diui Auguſti de Voleſo Meſſala eiuſdem Aſiæ proconſule, factumque in eum ſenatuſconſultum recitari iubet. Tũ L. Piſonem ſententiã rogat.[a] Ille multùm de clementia principis pręfatus, aqua atq; igne Sillano interdicendũ cenſuit, ipſumq; in inſulã Gyarũ relegandũ. Eadẽ cæteri, niſi quòd Gn. Lentulus ſeparanda Sillani materna bona, quippe alia parente geniti, reddendaq; filio dixit, adnuẽte Tyberio. At Cornelius Dolabella dũ adulationẽ longiùs ſequitur, increpitis C. Sillani moribus addidit,[b] ne quis vita probroſus, & opertus infamia prouinciam ſortiretur, [1] idque princeps diiudicaret. Nam à legibus delicta puniri. Quantò fore mitius in ipſos, melius in ſocios, [c] prouideri ne peccaretur? Aduerſum quæ diſſeruit Cæſar: non quidẽ ſibi [2] ignara quæ de Sillano vulgabantur, [d] ſed non ex rumore ſtatuendum. [e] multos in prouinciis contra quàm ſpes aut metus de illis fuerit, egiſſe. [f] excitari quoſdam ad meliora magnitudine rerum, hebeſcere alios. [g] neque poſſe principem ſua ſcientia [3] cuncta complecti; neque expedire, [h] vt ambitione aliena trahatur. [i] ideo leges in facta conſtitui, quia [k] futura in incerto ſint. ſic à maioribus inſtitutum, vt ſi antiſſent delicta, pœnæ ſequerentur. [l] ne verterent ſapienter reperta, & ſemper placita. [m] ſatis [4] onerum

1. vitæ, & morũ vniuſcuiuſque arbiter, & cenſor eſſet,
2. ſic li. 14. An. nam & eius flagitium eſt, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne derelinquerent
3. præſertim futura.
4. non eſt, quòd ad illud onus quod ſuſtinent quod maximũ eſt, cuique vix pares ſunt, aliud inſuper accedat.

OBSERVATIONES.

a *Optimi ſenatoris munus eſt, ſi principis ingenium nouit eſſe promptum ad aſperiora, & ſæua, eum blanda oratione ad humaniorem ſententiam hortari. id aſſequetur, ſi ei clementiæ laudem, quamuis falsò, tribuet: neque enim hoc tam dici poteſt dedecus fœdæ adulationis, quàm prudentiſſima ratio iuuandi periclitantem.*

b *Imprimis princeps diligenter cauere debet, ne cui vita probroſo, & infami prouincias permittat: ne quales homines prouinciis, gentibuſque præficit, talis ipſe exiſtimetur, atque ex illorum ingenio iudicetur.*

c *Non hoc ſolùm à principe, & ſummo magiſtratu expectatur, vt legibus admiſſa delicta puniant; ſed multò magis vt prouideant, ne peccetur. nam, vt ſupra obſeruaui ex Platone, & Seneca, nemo prudens punit, quia peccatum eſt; ſed ne peccetur.*

d *Etſi quæ iactantur in vulgus non ignorat princeps, ei tamen nihil eſt ex rumore ſtatuendum, præſertim in rebus arduis, & magni momenti.*

e *Non ideo princeps ob ſolos ſiniſtros de aliquo ſermones, qui fortè à multitudine habentur, impediri debet, quominus magna munera, & maximarum rerum adminiſtrationem ei committat. fit enim plerunque, vt multi, contra quàm homines ſperarunt, præclarè in re ſibi commiſſa verſentur.*

f *Vt diuerſa ſunt hominum ingenia, ita quidam magnitudine rerum excitantur ad optima quæque; & hi ſunt eccelſo homines animo. alij verò hebeſcunt, ac ignauia torpent.*

g *Etſi princeps eſt vigilantiſſimus, nunquam tamen cuncta ſua ſcientia complecti poteſt.*

h *Indecorum eſt principi aliena ambitione trahi, id eſt, ſtatuere quid facto opus ſit, non ſuo, ſed huius aut illius arbitratu; hoc eſt, priuatorum adfectionibus, vt ſupra dixit, immixtum eſſe, iiſque trahi.*

i *Si princeps præſcire quid quaque de re futurum ſit, poſſet, nullis opus eſſet legibus: quippe prouideret ne peccaretur. ſed quia futura in incerto ſunt, ideo leges conſtitutæ ſunt non in ea quæ futura ſint, necne incertum eſt, ſed in facta, & ſcelera iam admiſſa. ideo à maioribus prudenter inſtitutum eſt, vt non aliter pœnæ legibus conſtitutæ ſequerentur, quàm ſi priùs delicta anteiſſent.*

k *Quia futura in incerto ſunt, de iis ſtatui nihil poteſt.*

l *Nimiæ temeritatis eſt, ſapienter à maioribus reperta, & ſemper placita temerè vertere, i. abolere.*

m *Non debent principes poſtulare, vt ſibi plus onerum, quàm ferre poſſunt, imponatur; hoc eſt, vt ad onus cuncta regendi aliæ curæ inſuper accedant: cùm illæ quà legibus, quà cæteris magiſtratibus, quà tempori, & euentui committendæ ſint.*

principibus, satis etiam [1] potentiæ: [2] minutura, [3] [a] quoties gliscat potestas; nec [b] vtendum imperio, vbi legibus agi possit. [c] Quantò rarior apud Tyberium [d] popularitas, [4] tantò lętioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, [e] si [5] propria ira non impelleretur, addidit, insulam Gyarum immitem & sine cultu hominum esse: darent Iuniæ familiæ, & viro quondam ordinis eiusdem, Cytheram potiùs concederet. [f] Id sororem quoque Sillani Torquatam priscæ sanctimoniæ virginem expetere. In hanc sententiam facta discessio. Post auditi Cyrenenses, & accusante Anchario Prisco, Cæsius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum maiestatis postulatum [g] quòd effigiem principis promiscuum ad vsum argenti vertisset, [h] recipi Cæsar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone, [i] quasi [6] per libertatem: non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum [k]: sanè lentus in suo dolore esset, Reip. iniurias ne largiretur. [l] Intellexit hæc Tyberius vt erant magis quàm vt dicebātur, perstititque

1. vt non maioris cupidi esse debeant.
2. minora futura.
3. quoties augebitur, aut dabitur principibus potestas, i. facultas minuendi & onera, & potentiam quam nunc habent. id quod erit, simulatque leges, quæ vt Tacit. ait, in rep. funguntur vice principis, locū obtinebunt suum. adeò vt nō sit necesse confugere ad munus principis, eiusq; potentiā implorare, aut eam quæ legū est, in ipsum conferre.
4. sic lib. 6. millies sestertium ea munificentia conlocatū tāto acceptius in vulgū, quantò modicus priuatis ædificationibus.
5. priuata aliqua offensione.
6. sic lib. 1. neque in iis quæ ad remp. pertinerent cōsilio nisi suo vsurū vel cum periculo offensionis.

OBSERVATIONES.

a *Cùm quicquid oneris, & potentiæ penes principem est eò referri oporteat, vt leges locum obtineant suum, cùm id resp. iam assecuta est, frustra imploratur potentia principis ad coercenda & punienda delicta, frustraque in eum confertur potentia illa quæ legum est. Sed cùm legibus suopte ingenio haud satis obtemperatur, satis constat maius onus principi incumbere, atque adeò eius potentiam augeri: quorum vtrunque, nempe onus, & potentia principis minuetur, simulatque ea legibus accedent.*

b *Non est vtendum imperio, vbi legibus agi potest, hoc est, in administranda rep. aut coercendis flagitijs adhibendæ sunt leges: quæ si nullæ sunt, aut saltem non eæ, quæ flagitia cohibere possint, tunc vtēdum est imperio, i. ad principis potentiam, quæ est vice legum, confugiendum est.*

c *Quò rarius aliquod virtutis genus in principe conspicitur, hoc lætioribus animis vulgo solet esse acceptum.*

d *Popularitate, hoc est, studio captandæ beneuolentiæ popularis per ea omnia, quæ multitudini grata sunt, princeps mirum in modum omnes sibi deuincit.*

e *Cùm omnes homines, tum verò principes in eo toti esse debent, vt priuata studia, & affectiones, quibus plerunque ad deteriora impelluntur, ponant, & in earum locum sufficiant virtutem: quam qui habet, is non solùm benefaciendi prudens est; sed, ne quidem aliud, nisi benefacere scit.*

f *Etsi reus grauissima quaque pœna dignus videtur, tamen nobilitati, ac dignitati eius, ac præterea consanguineis, hominibus insignibus, dari potest, vt aliquid de atrocitate supplicij dematur.*

g *Non est crimen læsæ maiestatis, eo argento, in quo sit cælata effigies principis, promiscuè vti, vt ineptissimè asserebat Capito. nec repeto exemplum Pauli Prætorij, quod supra adduxi ex Seneca de benef. lib. 3. cap. 26.*

h *Princeps diligenter cauere debet, ne sibi inuidiam, & odia hominum conciliet ob frequentes maiestatis accusationes, quas nonnisi grauissimas ob causas admittere debet.*

i *Dij boni! quid non homines cogit fœdissima adulatio? certè qui libertatis bona ne summis quidem labris vnquam degustarunt, hi quò fœdiùs adulentur, libertatē loquendi, ac statuendi quicquid principi placere putant, obtendunt, ac si sit libertas impurissimo persæpe homini, dictis & factis, turpiter seruitutem seruire.*

k *Est genus hominum, qui in suo dolore sunt lenti, hoc est, quibus tantum ab sua re est otij, vt, quæ sibi priuatim fiunt, has ideo negligant iniurias, vt quæ ad se nihil pertinent, pro his magnas contentiones suscipiant.*

l *Sagacia principis in eo consistit, vt, non tam quid dicatur, quàm quid reuera sit, attendat.*

interce-

intercedere. Capito [a] insignior infamia fuit, quòd [b] humani diuinique iuris sciens, [1] egregium publicum, & [2] bonas [3] domi artes dehonestauisset. Incessit dein religio quonam in templo locandum foret donum, quod pro valitudine Augustæ equites Romani vouerant Equestri Fortunæ. nam etsi delubra eius deæ multa in vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum est ædem esse apud Antium quæ sic nuncuparetur, [c] cunctasque ceremonias Italicis in oppidis, emplaque, & numinum effigies iuris atque imperij Romani esse. Ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem Flaminem Dialem [d] promsit Cæsar: recitauitque decretum pontificum. Quoties valitudo aduersa Flaminem Dialem incessisset, vt Pontificis Maximi arbitrium, [4] ne plusquam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificij neu sæpiùs, quàm bis eundem in annum. Quæ principe Augusto constituta satis ostēdebant, annuam absentiam & prouinciarum administrationem dialibus non concedi; memorabaturque L. Metelli Pontificis Maximi exemplum, qui Aulum Posthumium Flaminem attinuisset. Ita sors Asiæ in eum, qui consularium Maluginensi [e] proximus erat, conlata. Iisdem diebus Lepidus à senatu petiuit vt basilicam Pauli, Æmilia monumenta, propria pecunia firmaret, ornaretque. [[5] erat etiam tum in more [6] publica munificentia.] Nec Augustus arguerat Taurum, Philippum, Balbum, [f] hostiles exuuias, aut exundantis opes ornatum ad vrbis, & posterûm gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecuniæ modicus, auitum decus recoluit. [g] At Pompeij theatrum igne fortuito haustum, Cęsar extructurum pollicitus est, eò quòd nemo è familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeij. simul laudibus Seianum extulit, tanquam labore, vigilantiaque eius tanta vis vnum intra damnum

1 lego ingenium publicè.
2 i. eloquentiam & iuris scientiam cuius vtriusque in pace maximus vsus est.
3. quia militiæ non ex iure manu consertum, sed mage ferro rem repetunt.
4. locus haud dubiè corruptus.
5. hoc totum nó adduci possum quin sit tralatitium.
6 imò priuata potius.

OBSERVATIONES.

a *Ex earum rerum, quæ nihil ad nos attinent, inepta, ac fœda contentione, nihil præter infamiam est expectandum.*

b *Quid turpius dici potest, quàm hominem diuini, & humani iuris scientem publicè, fœditate adulationis bonas artes dehonestare?*

c *Veteres existimarunt, templa, & numinum effigies eius esse, cuius in ditione sunt.*

d *In iis, quæ ad remp. pertinent, princeps singularem & fidem, & diligentiam præstare debet. fidem, vt, si quid promisit, id non compellatus, aut admonitus, sed vltro præstet. diligentiam, vt, si id, quicquid est, iusta de causa dilatum fortè est, id appositè, hoc est, suo & loco, ac tempore repræsentet.*

e *Qui honos mihi, certas ob causas, non est delatus, is ei, qui mihi loco proximus est, deberi videtur.*

f *Nemo videtur prohibendus esse, quominus hostiles exuuias, aut exundantes opes ad ornamentum vrbis, & posterûm gloriam conferat.*

g *Splendidißimæ familiæ monimenta igne, aut fortuito alio casu absumpta, aut collapsa à principe restaurari, ac denuo extrui, si nullus ex ea familia damno restaurando sufficit, debent; siquidem hoc facto magnificentiam, ac liberalitatem, virtutes in vulgus gratißimas ostendet.*

ſtetiſſet. Et cenſuere patres effigiem Seiano, quæ apud theatrum Pompeij locaretur. neque multo pòſt Cæſar cum Iunium Blæſum proconſulem Africæ triumphi inſignibus attolleret, [a] dare id ſe dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat. Ac tamen res Blæſi dignæ decore tali fuere. Nam Tacfarinas quanquam ſæpiùs depulſus, reparatis per intima Africæ auxiliis, [b] huc adrogantiæ venerat, vt legatos ad Tyberium mitteret, ſedemque vltro ſibi atque exercitui ſuo poſtularet, aut bellum inexplicabile minitaretur. Non aliàs magis ſua populique [c] contumelia Rom.[1] indoluiſſe Cæſarem ferunt, quàm quòd deſertor, & prædo [d] hoſtium more ageret. [e] ne Spartaco quidem poſt tot conſularium exercituum clades inultam Italiam vrenti (quanquam Sertorij, atque Mithridatis ingentibus bellis labaret Reſp.) datum, vt pacto in fidem acciperetur, nedum pulcherrimo populi Rom. faſtigio, [f] latro Tacfarinas pace & conceſſione agrorum redimeretur. Dat negotium Blæſo, cæteros quidem [g] ad ſpem proliceret arma [2] ſine noxa ponendi, ipſius autam ducis quoquo modo potiretur. Et recepti ea venia plerique. mox aduerſum artes Tacfarinatis, [h] haud diſſimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, pluris per globos incurſaret, eluderetque, & inſidias ſimul tentaret, tres inceſſus, totidem agmina parantur, ex quîs Cornelius Scipio legatus præfuit, quà prædatio in Leptinos & ſuffugia Garamantum. alio latere ne Cirtenſium pagi impune traherentur, propriam manum Blæſus filius duxit. Medio, cum dele-

1, ſic ſupra libr. 2. de extincto Germanico loquens, Indoluere exteræ nationes, regeſque.

2. i. ſine fraude, vt loquuntur Salluſtius, Liu. & alii.

OBSERVATIONES.

a *Non ſemper, cùm quis honore honeſtatur à principe, id tam eius virtuti & meritis, quàm gratiæ datur.*

b *Haud dubium eſt, cui prima prouenerunt, proſpero ſucceſſu elatum ea petere audere, quæ ſe etiam nolentibus extorquere putat poſſe.*

c *Contumelia vtique eſt, ſi is, qui prædo veriùs, quàm hoſtis eſt, principi, ſi id, quod ab ipſo petit, non impetrat, minitatur.*

d *Aliud eſt prædonem, aliud hoſtem eſſe; cum hoc de conditionibus pacis per legatos agi rectè poteſt. ille non audiendus, ſed proturbandus eſt.*

e *Vel ipſo difficillimo reip. tempore nunquam adeò animum deſpondere debemus, vt, quæ indigna nobis, noſtroque nomine ſunt, ea vt committamus in animum inducamus.*

f *Neque latro, neque prædo pacto in fidem accipi, niſi cum ſummo dedecore, poteſt.*

g *Furentis latronis, aut prædonis conatus hac ratione infringi egregiè poſſunt; nempe, vt, quos is ad bellum conciuit, hi ad ſpem proliciantur arma ſine noxa capiendi. quippe ea venia haud dubiè plerique recipientur. At verò ad principis maieſtatem, reique pub. dignitatem pertinet, ipſius ducis quouis modo potiri.*

h *Latro quia plerunque robore exercitus principi, reiue pub. eſt impar, furandi melior, hanc rationem ſequitur, vt plures per globos incurſet, eludatque, & inſidias ſimul tentet, & in ſingulas eludendi hoſtis occaſiones intentus ſit. hunc qui opprimere ſtudet, has eaſdem artes adhibere debet: nempe, totidem inceſſus, totidemque agmina parare; quorum ope & inſidias, & prædationes, & latebras, & effugia illius intercipiat, vt quocunque is inclinabit, pars aliqua militis in ore, in latere, & ſæpe à tergo ei ſit; hoc pacto & cædi, & circumueniri, & opprimi poteſt.*

ctis castella & munitiones idoneis locis imponẽs, dux ipse arcta & infensa hostibus cuncta fecerat: quia quoquò inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, & sæpe à tergo erat. multique eo modo cæsi, aut circumuẽti. Tunc tripartitũ exercitum plures in manus dispergit, præponitq; centuriones virtutis expertæ, nec, vt mos fuerat, acta æstate, retrahit copias, aut in hybernaculis veteris prouinciæ componit: [a] sed vt in limine belli, dispositis castellis per expeditos, & solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat; donec fratre eius capto, regressus est, properantiùs tamen, quàm ex vtilitate sociorũ, [b] relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tyberius [c] pro confecto interpretatus, id quoque Blæso tribuit, vt imperator à legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta Rep. gaudio & impetu victoris exercitus cõclamabantur. erantque plures simul imperatores, nec super cæterorum æqualitatem. concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tyberius [1] Blæso. Postremùm obiere eo anno viri inlustres, Asinius Salonius, M. Agrippa, & Pollione Asinio auis, fratre Druso insignis, Cæsarique progener destinatus. Et Capito Ateius, de quo memoraui, principem in ciuitate locum [d] studiis ciuilibus adsecutus, sed auo centurione Sullano patre prætorio. Consulatum ei adcelerauerat Augustus, vt Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa ætas duo [e] pacis decora simul tulit. sed Labeo incorrupta libertate, & [f] ob id fama celebratior. [g] Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi quòd præturam intra stetit, [h] commendatio ex [i] iniuria: huic quòd [k] consulatum adeptus est,

1. ac priùs Germanico.

OBSERVATIONES.

a *Impigrum, & indefessum hostem qui superare parat, vel sæuientem hyemem, aliaque aduersa, & infesta toleret; atque adeò semper ita se gerat, ac si sit in ipso limine belli; ne spatium respirandi, seque colligendi hosti det. huiusmodi exemplum est in vita Agricolæ.*

b *Non satis est bellum conficere. nam semina quoque belli extingui debent, nullos relinquendo, per quos possit bellum resurgere.*

c *Cùm hostis eò redactus est, vt, quo se vertat, nesciat, bellum pro confecto accipi potest.*

d *Non solùm arte militari, & gloria belli, sed & studijs ciuilibus principem in ciuitate locum consequi possumus.*

e *Homines artibus, ac studijs imbuti ciuilibus, eoque in genere præstantissimi pacis decora meritò appellari possunt.*

f *Is apud omnes fama celebratur, quem homines non modò non fœdam adulationem sectari intelligunt, sed incorruptam loquendi, & agendi libertatem tenere vident.*

g *Potest quis esse vir præclarus, idemque dominantibus obsequium præstare. quam ad rem opus est eo temperamento, quod adhibere, nonnisi summo iudicio præditi possunt.*

h *Cui insignis iniuria, præter meritum fit, eo ipso commendatur, quòd indignè illi iniuria fit. nam vt ait Seneca, sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria.*

i *Viro virtute præstanti iniuria fieri dicitur, cùm quos meritus est, honores non adipiscitur.*

k *Honor immeritò alicui delatus ei meritò parit inuidiam, ex qua nascitur odium.*

a odium ex inuidia oriebatur. Et Iunia sexagesimoquarto post Philippensem aciem anno supremum diem expleuit, Catone auunculo genita, C. Cassij vxor, M. Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit: quia in magnis opibus, cùm ferme cunctos proceres cum honore nominauisset, Cæsarem omisit. b quod ciuiliter acceptum. neque prohibuit quò minùs laudatione pro rostris, cæterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlij, Quintij, aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed præfulgebant Cassius atque Brutus, c eo ipso, quòd effigies eorum non visebantur.

OBSERVATIONES.

a *Ex inuidia nascitur odium.*
b *Causam doloris princeps iustam habet nullam, eò quòd ab aliquo, in testamento præteritus est.*
c *Cùm de honoribus agitur, homines virtute præstantes eo ipso præfulgent, quòd ipsis non satis honorum, pro meritis tribuitur; adeò virtus nunquam obrui potest.*

FINIS TERTII LIBRI.

EPITOME QVARTI LIBRI ANNALIVM C. CORNELII TACITI.

CAIO Asinio, C. Antistio Coss. Ælius Seianus pręfectus cohortiũ prætorianarum, intimus Tiberio, eiusq; amicitia vnus præ omnibus prosperè vtens, imperium affectans quod, nisi euersa tota Cæsarum domo, adipisci non poterat, ab Druso incipere statuit. Quem vt è medio tolleret, Liuiam eius vxorem adulterio pellectã ad spem coniugij, consortium regni, & necem mariti impulit. Tandem veneno eum necat. Quo mortuo Tiberius, magna cum miseratione Neronem, & Drusum filios Germanici patribus commendat. Seianus, vt destinata & incœpta perficeret, callidissimis criminationibus Agrippinam insectatur apud Augustam. Tiberius interim nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens ius ciuium, preces sociorum tractat. Græcarum aliquot ciuitatum legationes audit. Histriones, eo ad senatum referente, pelluntur Italia. Eodem anno, alter ex geminis Drusi liberis extinguitur. Lucilius item Longus omnium Tyberio tristium, lætorumque socius moritur. Lucilius Capito procurator Asiæ, quòd vim Prætoris vsurpasset, manibusque militum vsus esset, accusante prouincia, damnatur. Ob quam vltionem, & quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decreuere Asiæ vrbes templum Tiberio, matrique eius, ac senatui. Filius Seruij Maluginensis Flaminis Dialis in locum patris mortui suffectus est. Coss. Cornelio Cethego, Visellio Varrone, Tiberius, quòd Nero, & Drusus filii Germanici iisdem diis, quibus ipse, commendati essent, quasi æquarentur adolescentes senectæ suæ, impatienter indoluit. C. Silius Sacrouiriani belli victor, reuera ob amicitiam Germanici, per speciem, crimine repetundarum, & maiestatis accusatus, imminentem damnationem voluntario fine præuertit. Item Calpurnius Piso, cùm à Tiberio secreti sermonis aduersus maiestatẽ habiti incusaretur, & in domo eius venenum esse, & gladio accinctus curiam introire diceretur opportuna morte se iudicum sententiis eripuit. Cassio Seuero, ob maleficam vitam, aqua & igni interdictum est. Plautius Siluanus Prætor in iudicium tractus, quòd coniugem in præceps iecisset, frustra tentato ferro, venas præbuit exoluendas. Tacfarinas cùm etiam raptaret Africam, à P. Dolabella tandem victus, filio iam vincto, ruendo in tela, captiuitatem haud inulta morte effugit. Ptolemæo, qui Romanos eo bello iuuerat, mis-

A. V. C. D.CCLXXVI.

A. V. C. D.CCLXXVII.

ſus eſt per ſenatorem ſcipio eburneus, ac toga picta, rexque & ſocius, atque amicus appellatus eſt. T. Curtiſius cùm vocaret ad libertatẽ aggreſtia & ferocia ſeruitia à Curtio Lupo Quæſtore oppreſſus eſt. Q. Vibius Serenus maieſtatis à filio accuſatus Amorgum, vbi exilium tolerauerat, reportatur. C. Cominius probroſi in Tiberium carminis conuictus precibus fratris conceditur. P. Suilius Quæſtor quòd pecuniam ob rem iudicandam cœpiſſet, amotus in inſulam eſt. Firmio Cato, ob ſororem maieſtatis falsò accuſatam exilium Tyberius deprecatus, eum ſenatu moueri paſſus eſt. Cornelio Coſſo, Aſinio Agrippa Coss. Cornelius Cordus

A. V. C. D. CCLXXVIII. quòd editis annalibus C. Caſſium Romanorum vltimum dixiſſet, in ſenatu accuſatus vitam abſtinentia finiuit. Calpurnius Saluianus quòd præfectum vrbis Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum in Sex. Marium adierat, in exilium mittitur. Cyziceni, ob incuriam cæremoniarum diui Augusti, & crimina violentiæ in ciues Romanos priùs meritis partam libertatem amittunt. Reſiſtit Tiberius Hiſpanis petenibus vt ipſi, matrique eius delubrum extruerent. Cæterùm Seianus per codicillos ad Cæſarem ſcriptos petit Liuiam ſibi nuptum dari: Cui Tiberius ambiguè reſpondet. Votienus Montanus ob contumelias in Cæſarem dictas maieſtatis pœnis afficitur. Aquilia delata adulterii exilio punitur. Lacedęmoniorum & Meſſeniorũ legatis diſceptantibus de iure tẽpli Dianæ Limenetidis, ſecundũ Meſſenios fit ſenatuscõſultũ. Volcatij Moſchi exſulis bona petentibus Maſſilienſibus conceduntur. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, L. Domitius, & L. Antonius. L. Piſo citerioris Hiſpaniæ Prætor à quodam agreſte vno vulnere in mortem afficitur. Lentu-

A. V. C. D. CCLXXIX. lo Getulico, C. Caluiſio Coss. decreta ſunt triumphi inſignia Poppæo Sabino, ob contuſas Thracũ montanas, feroces, ac ſeruitutis neſcias gentes. Claudia Pulchra ſobrina Agrippinæ, & Furnius crimine adulterij dãnantur. At verò Agrippina peruicax iræ, ſimulque morbo corporis implicata, cùm eam Tiberius viſeret, ab eo maritum petit. Hanc ſine reſpõſo dimittit Tiberius, haud ignarus quantum è repub. peteretur. Artibus certè Seiani indies augebantur ſuſpitiones Tiberii in illam, quaſi res nouas moliretur; & illius in Tiberium, quaſi ab eo ſibi venenum paratum eſſet. Cæterùm cùm vndecim Aſiæ vrbes, apud quam templum ſtatueretur, pari ambitione certarent, iudicio ſenatus Smirnæi cæteris prælati ſunt. Inter quæ Tiberius diu meditato, prolatoque ſępiùs conſilio, tandem in Campaniam, ſpecie dedicandi duo templa, proficiſcitur. Seianus non deſiſtit Neronem inſectari, eumque variis artibus apud Tiberium criminari. ad hęc tentat fratrem eius Druſum, ſpe obiecta principis loci, ſi priorem ætate, & iam labefactum demouiſſet. Fine anni exceſſere inſignes viri Aſinius Agrippa, & Q. Haterius. M. Licinio,

L.Cal-

L. Calpurnio Coss. Atilius quidam, cœpto apud Fidenam amphitheatro, quo spectaculũ gladiatorum celebraret, cùm neque fundamenta per solidum subdidisset, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxisset, ea conuulsa, immensa vis mortalium, nempe quinquaginta hominum millia debilitata, vel obtrita sunt. Paulò post mons Cælius, postea Augustus appellatus, ignis violentia deustus est. Tiberius Capreas se in insulam abdit. Seianus pergit acriùs insectari Agrippinã & Neronem; quibus additus miles nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales conferebat. Iunio Silano, & Silio Nerua Coss. Titius Sabinus illustris eques Romanus, ob amicitiam Germanici, detestãda quatuor senatorum fraude, quòd liberè sæuitiam, superbiam, & spes Seiani incusaret, ad supplicium tractus est. Iulia neptis Augusti olim ab ipso adulterij conuicta, in insulam Trimerum proiecta, mortem obiit. Frisii transrhenanus populus deficiunt. Tiberius & Seianus, vt orantibus omnibus videndi sui copiam facerent, insula omissa, in proximo Campaniæ aspiciuntur. Tiberius neptem Agrippinam Germanico ortam Gn. Domitio tradit.

A. V. C. D. CCLXXX.

A. V. C. D. CCLXXXI.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSV DIVI AVGVSTI ANNALIVM

LIBER IIII.

ET IN HVNC OBSERVATIONES *Caroli Paschalij Cuneatis.*

CAIO Asinio, C. Antistio Coss. nonus Tyberio annus erat compositæ Reip. florentis domus ([a] nam Germanici mortem inter prospera ducebat) cùm repente [b] turbare fortuna cœpit, sæuire ipse, aut sæuientibus vires præbere. Initium & causa penes Ælium Seianum cohortibus prætoriis præfectum, cuius de potentia supra memoraui. Nunc originem, mores, & quo facinore dominationem[1] captauerit, expediã. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone equite Romano, & prima iuuenta C. Cæsarem [diui Augusti nepotem] sectatus, non sine rumore [2] Apicio diuiti & prodigo [c] stuprum venumdedisse, mox Tyberium variis artibus deuinxit, adeò vt obscurum aduersum alios, [d] sibi vni [e] incautum, intectumque efficeret, [f] non tam [g] solertia;

1. forsan, cœptauerit.

2. de hoc ita Seneca epist. 121. Modò Liciniũ Crassum diuitiis, Apicium cœnis, Mecænatem deliciis prouocant.

OBSERVATIONES.

a *MOrs illius quem princeps tanquam æmulum metuebat, inter prospera ab ipso cõnumeratur.*

b *Hoc est ludibrium illud, quo res mortalium conflictantur, vt, quæ diu floruerunt, ea mox fortuna turbet.*

c *Cuius initia scelere subnixa sunt, huius extrema infælici exitu concludi necesse est.*

d *Quidam natura, & adsuetudine versandis hominum ingeniis adeò sunt exercitati, vt principem obscurum aduersus alios variis artibus deuinciant; sibique tantùm incautum, intectumque efficiant.*

e *Vix principem reperias qui non vnum aliquem deligat, cui pectus ita nudet, vt se, quamuis obscurum aduersus alios, vni illi incautum, intectumque efficiat; idque adeò, vt diuidua illius sit cum principe potentia; id quod quàm exitiabile principi sæpiùs sit, quæ inde maxima mala oriuntur satis docent. Itaque quod ad hanc rem attinet, censeo; à principe, & posse & debere adhiberi ad interiorem illam amicitiam & potentiam non tam vnum, quàm duo, aut plures, vt illa potentia dispersa in plures, singulis minor sit; quibus singulis nunquam abditos suos sensus ita recludat, quin aliquid reconditi tacitus premat, secumque ipse volutet: neque illud arcanum cuiquam mortalium, nisi per plures ambages, & quasi aliud agens, aliudque sibi volens, patefaciat; eaque ratione mentem suorum consiliariorum rimetur.*

f *Non semper qui humili loco natus amplissimos dignitatis gradus adipiscitur tam propriæ solertiæ id acceptum referre potest, quàm Deûm iræ in remp. si improbus homo, publicoque exitio natus est; aut contra, singulari fauore, si is, qui esse debet, est.*

g *Solertia est ea virtus, qua illum præditum esse dicimus, quem nihil fugit eorum, quæ pertinent ad patrandum id, quod conficiendum suscepit. hac virtute continentur eæ omnes quarum ope necessariò vtimur, vt eò quò volumus, perueniamus; cuiusmodi sunt, diligentia, industria, sobrietas, vigilantia; & cæteræ de eodem genere. Hæc virtus Platoni in Charmide* ἀγχίνοια *est, quam dicit, non esse* ὀξύτητα τῆς ψυχῆς, ἀλλ᾽ οὐχὶ ἡσυχίαν, *sed medium quoddam.*

([a] quippe iisdem artibus victus est) quàm deûm ira in rem Romanam, cuius pari exitio viguit, ceciditque. [b] [1] Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator. iuxta adulatio & superbia, palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque causa, modò largitio & luxus, sæpiùs [c] industria, ac vigilantia, haud [d] [2] minùs noxiæ, quoties parando regno finguntur. Vim [3] præfecturę modicam antea intendit, [e] dispersas per vrbem cohortes vna in castra conducendo, [4] vt simul imperia acciperent, numeroque & robore, & visu inter se, fiducia ipsis, in cæteros metus crederetur. Prætendebat lasciuire militem diductum. Si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subueniri, & [f] seueriùs acturos, si vallum statuatur [5] procul vrbis inlecebris. Vt perfecta sunt castra, [g] inrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando: simul [h] cẽturiones ac tribunos ipse deligere. [6] Neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut prouinciis ornando, facili Tyberio, atque ita prono, vt socium laborum, non modò in sermonibus, sed apud patres & populum celebraret, [i] colique per theatra & fora effigies eius, interque principia legionum fineret. Cæterùm [k] plena Cæsarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti moram cupitis adferebant,

1. sic Sallust. de Catilina, corp⁹ patiens inediæ vigiliæ, algoris, supra quàm cuiquam credibile. Animus audax subdolus, varius, &c.
2. quàm largitio, & luxus.
3. prætorio.
4. nam dispersus exercitus non æquè est firmus, atque is qui simul est, vt lib. 2. histor. Nam Cęcinna, inquit, non simul cohortes, sed singulas acciuerat. quę res in prælio trepidationẽ auxit, cùm dispersos, nec vsquam validos pauor fugientium abriperet.
5. sic lib. 14. miles theatrali licentia non permistus incorruptior esset.
6. non tantum exercitus, sed & ipsius senatus studia sibi conciliabat, & firmabat.

OBSERVATIONES.

a *Ferè fit, vt, quibus artibus hominibus imponimus, iisdem tandem cadamus.*

b *Aulicorum naturã, & mores non minùs verè, quàm eleganter his Taciti verbis describi possunt: vt sint laborum tolerantes, animo audaci; sui obtegentes; in alios criminatores; iuxta adulatores, & superbi; palam compositi pudore; at intus summa sit apiscendi libido; cuius causa sæpiùs in largitionem, & luxum prolabuntur; sæpiùs industrij sint, ac vigilantes; quibus, nimirum, virtutibus ad libidines abutuntur; postremò ita se componant, vt se, quando lubet, versipelles faciant.*

c *Industria, & vigilantia sunt virtutes parando regno necessariæ.*

d *Et ipsæ virtutes (mirum dictu) sunt noxiæ, cùm parando per iniuriam regno finguntur.*

e *Haud dubium est, exercitum dispersum non tam facilè regi posse, quàm si vniuersus vnum in locum coeat. porrò cùm simul est, militibus, numero, & robore, & visu inter se, fiducia, & in cæteros metus oritur. Quòd si qua res subitò ingruat, maiore auxilio pariter subuenitur. huc accedit, quòd vniuersus exercitus simul maiori disciplina habetur, quàm diductus, quem, nullo metu, lasciuire constat. metu tamen seditionis, vt supra obseruaui, interdum præstat, vt plures in partes diuidatur. Sed hoc totum prudentiæ principis committi debet.*

f *Præstat militem prætorianum procul vrbis illecebris haberi, quàm in vrbe agere.*

g *Rerum nouarum autor paulatim inrepit animos militares adeundo, appellando, ac centuriones, & tribunos deligendo; aliosque clientes suos quibus potest, honoribus honestando. nempe, hac arte sibi viam præstruit ad ea efficienda quæ agitat.*

h *Princeps nunquam pati debet, vt præfectus prætorianarum cohortium, si modò huctenus validæ sunt, vt in ipsis multum roboris, & momenti sit, centuriones, & tribunos ipse eligat.*

i *In quem plus æquo est propensus princeps, is dici non potest, quàm multa, quam insitata, quàm absurda, & odiosa in illum conferat.*

k *Supra sæpiùs obseruaui, inter præcipuas curas principis hanc esse, vt plures liberos habeat, suamque domum plenam aspiciat. quippe constat, plenam domum, esse maximum & firmißimum munimentum aduersus ea omnia, quibus vnus, aut alter labefactari potest; ac moram, & impedimentum haud dubiè afferre iis, qui res nouare cupiunt; ipsique summas spes agitant.*

bant. & [a] quia vi tot ſimul corripere intutum, dolus [b] interualla ſcelerum poſcebat; placuit tamen occultior via, & à Druſo incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Druſus [c] impatiens æmuli, & animo commotior, orto fortè iurgio intenderat Seiano manus, & contra tendentis os
1 verberauerat. Igitur cuncta tentanti [d] promptiſſimum viſum ad vxorem eius Liuiam conuertere. Quæ ſoror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, [e] mox pulchritudine præcellebat. Hanc, vt amore incenſus, adulterio pellexit. & poſtquam primi flagitij potitus eſt, neque fœmina, amiſſa pudicitia, [f] alia abnuerit, ad coniugij ſpem, conſortium regni, & necem mariti [g] impulit. Atque illa, cui auunculus Auguſtus, ſocer Tyberius, ex Druſo liberi, ſeque ac maiores, & poſteros municipali adultero [h] fœdabat, vt [i] pro honeſtis & præſentibus flagitioſa, & incerta expectaret. Sumitur in conſcientiam Eudemus amicus ac [k] medicus Liuiæ, ſpecie artis frequens ſecretis. [l] Pellit domo Seianus vxorem Apicatam; ex qua tres liberos genuerat; ne pellici ſuſpectaretur. Sed magnitudo facinoris [m] metum, prolationes [n] diuerſa interdum conſilia adferebãt. Interim anni principio Druſus ex Germanici liberis togam virilem ſumſit.

1. vero propius, quàm quod à Dione cõtra narratur.

OBSERVATIONES.

a *Callidi, & aſtuti homines cùm vi parum procedit vt quicquam agant, dolum adhibent.*

b *Sceleſti homines, iidemque callidi, & aſtuti nõ vno impetu, ſed per interualla, nimirum, tutiori ratione, quàm ſi cuncta corriperent, ſua ſcelera patrant.*

c *Principes, iique quos fortuna ad ſummum faſtigium euexit, æmulorum ſunt impatientes.*

d *Qui aliquem perditum eſſe cupit, is eum, qui illi proximus eſt, atque adeò vxorem ipſam, quibus artibus maximè poteſt, in ſocietatem ſceleris aſſumit.*

e *Quædam fœminæ initio ætatis formæ ſunt indecoræ, quæ mox pulchritudine præcellunt.*

f *Fœminæ, amiſſa pudicitia, nullum quamuis atrociſſimum flagitium, abnuunt.*

g *Non eſt mirum, grauiſſimis pœnis adulteria puniri. quippe, præter ſpretas religiones, primum facinus adulteræ eſt, odiſſe maritum; dein illi perniciem adferre.*

h *Fœminæ illuſtres, eædemque impudicæ ſe, maiores, & poſteros turpitudine fœdare dicuntur.*

i *O præpoſteram hominis mentem! ecquis credat, quoſdam reperiri fœlicitatis adeò impotentes, vt honeſtis, præſentibus, tutis flagitioſa, futura, incerta anteponant?*

k *Non eſt nouum, aut inauditum, medicos & lenocinium facere, & alia per ipſos occultè patrari cum eo, cuius ſecretis, ſpecie artis frequentes adſunt. atque hac ratione perſæpe ſumi in conſcientiam atrociſſimi cuiuſque facinoris.*

l *Tantum poteſt ambitio, & cupiditas regni, vt homines ad turpiſſima, & flagitioſiſſima quæque impellat. ne multa; ex hac inſana cupiditate Seiani duplex adulterium; ex hoc initio tantum odium adulteram mariti, & adulterum legitimæ vxoris cœpit, vt illa fraudulentiſſimæ necis viri ſui infamis miniſtra fuerit, ille vxorem, ex qua plures liberos ſuſceperat, nimirum maxima mutuæ charitatis pignora domo eiecerit, ne pellici ſuſpectaretur.*

m *Quia non fit ſine periculo, vt ait ille, facinus magnum, & memorabile, ne quidem ſine metu fit.*

n *Hæc ſunt illa, quibus confligatur is, qui magnum aliquod facinus aggreditur: nam metuit; deinde vt res ſua interualla habeat, id quod agit, profert; poſtremò diuerſis conſiliis diſtrahitur; nam quod modò probauit, mox repudiat.*

quæque fratri eius Neroni decreuerat senatus, repetita. addidit orationem Cæsar multa cum laude filij sui, [a] quòd patria beneuolentia in fratris liberos foret. Nam Drusus ([b] quanquam arduum sit eodem loci potentiam & concordiam esse) æquus adulescentibus, aut certè non aduersus habebatur. Exin vetus & sæpe simulatum proficiscendi in prouincias
1. qui missionẽ peterent. consilium refertur. [c] Multitudinem [1] veteranorum prætexebat imperator, & delectibus supplendos exercitus. Nam voluntarium militem deesse. ac si suppeditet, [d] non eadem virtute ac modestia agere: quia plerunque inopes ac vagi sponte militiam sumant. [e] Percensuitque cursim numerum legionum, & quas prouincias tutarentur. [f] Quod mihi quoque exequendum reor, quæ tum Romana copia in armis, qui socij reges, quãtò sit angustiùs imperitatum. [g] Italiam vtroque mari duæ classes, Misenum apud, & Rauennam, proximumque Galliæ litus rostratæ naues præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat valido cum remige. Sed præcipuum robur Rhenum iuxta, cõmune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniæ
2. ab Augusto. [2] recens perdomitæ tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Rom. Cætera Africę per duas legiones, parique numero Ægyptus: dehinc initio ab Suria vsque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcitum, accolis Hybero, Albanoque, & aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur aduersum externa imperia. & Thraciam, Rhœmetalces, ac liberi Cotyis:

OBSERVATIONES.

a *Is non mediocri laude dignus est, qui fratris filios patria beneuolentia complectitur.*

b *Arduum est, atque adeò fieri vix potest, vt eodem loci, hoc est, inter pares sit potentia, & cõcordia. quippe ita natura comparatum est, vt quisque res ad se trahat.*

c *Prouidus princeps tunc etiam cùm solida domi quies est, præcipuam curam exercituum agere, atque ad eos ipse proficisci debet; vt quos milites mitti æquum est, his missionem det, ac militia soluat, delectus suppleat; ac cætera, quæ ad militiam maximè pertinent, pari studio administret.*

d *Voluntarius miles nunquam eadem virtute, modestiaque agit, atque is qui ex delectibus est conscriptus. quippe præter alias causas, quæ hic non connumerantur, voluntarij plerunque militiam sumunt, quia sunt inopes, & vagi, atque, vt supra dixi, nec iubentur, nec ducuntur; sed omnino ex libidine agunt.*

e *Ille mihi dignus videtur, qui hominibus imperitet, qui quibus rebus suum imperium continetur, scit; ac proinde quid in eo validum, quid infirmum, quid minui, quid augeri, cui parti reip. subueniri oporteat, & scit, & prudentissimè exequitur.*

f *Inter præcipua munera eius, qui historiam scribit, hoc, scilicet, est, vt quibus exercitibus, classibus, copiis teneatur illud imperium, cuius res scribere aggressus est, diligenter exequatur; vt totius imperij forma, veluti vno, eodemque aspectu conspici possit.*

g *Vniuersum imperium Romanum, principe Tiberio, hoc est, pulcherrimo sui fastigio, complectebatur totam fermè Europam; non exiguam partem Africæ; Asiam. Id autem vniuersum tam longè, tamq; latè patens imperium tenebatur ferme quinque, & viginti legionibus Romanis, hoc est, Italico milite; præter auxilia sociorum, qui ferme totidem erant; & in vtroque mari, Adriatico, ac Tyrrheno duas dispositas classes; præterque reges, quibus sua regna à populo Rom. dono data sunt, & eos, qui magnitudine Romana aduersus externa imperia protegebantur.*

ripam-

ripamque Danubii, legionum duæ in Pannonia, duæ in Mœſia attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quæ [a] poſitu regionis à tergo illis, ac ſi repentinum auxilium Italia poſceret, haud procul accirentur: quanquam inſideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ, nouem prætoriæ cohortes, Ethruria ferme Vmbriaque delectæ, aut vetere Latio, & colonis antiquitus Romanis. At apud idonea prouinciarum ſociæ triremes, alæque & auxilia cohortium: neque multò ſecus in iis virium: ſed perſequi incertum fuit: cùm ex vſu temporis huc illuc mearent, gliſcerent numero, & aliquando minuerentur. Congruens crediderim recenſere cæteras quoque Reip. partes, quibus modis ad eam diem habitæ ſint: quando Tyberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primum [b] publica negotia, & priuatorum maxima apud patres tractabantur: dabaturque primoribus diſſerere, & in adulationem lapſos [c] cohibebat ipſe. Mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, inluſtres domi artes ſpectando, vt ſatis conſtaret, non alios [d] potiores fuiſſe. Sua conſulibus, ſua prętoribus [e] ſpecies. Minorum quoque magiſtratuum [f] exercita poteſtas, legeſque, ſi maîeſtatis quæſtio eximeretur, bono in vſu. At frumenta, & pecuniæ vectigales, cætera publicorum fructuum, ſocietatibus equitum Romanorum agitabantur. [g] Res ſuas Cæſar ſpectatiſſimo cuique, quibuſdam ignotis, ex fama mandabat: ſemelque adſumpti tenebantur, [h] prorſus ſine modo, cùm plerique iiſdem negotiis inſeneſcerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur. Sed nulla in eo culpa ex principe. [i] Quin [1] infœcunditati

1. hi enim erant pręcipui queſtus populi, in fœcunditate laborari, & Africam potiùs, & Ægyptum, quàm Italiam exerceri. nauibusque & caſibus vitam populi Romani permiſſam eſſe, vt eſt lib. 12. Ann.

OBSERVATIONES

a *In locis idoneis præſidia diſponi, & collocari debent, nempe è quibus & ante, & à tergo, nec procul, nec ſerum, ſed repentinum auxilium huc illuc, quò res poſcet, acciri poßit.*

b *Omnia publica negotia, priuatorum maxima, in principatu bene conſtituto, apud Senatum tractari æquum eſt.*

c *Boni principis eſt, primores apud ſe de quauis re diſſerentes in adulationem lapſos cohibere.*

d *Honores potioribus mandari debent. potiores autem habendi ſunt ij, qui nobilitate, ac proinde meritis maiorum, claritudine militiæ, inluſtribus domi artibus commendantur.*

e *Nouus princeps ſuam magiſtratibus ſpeciem, vt ſupra ſæpiùs obſeruaui, relinquere debet, ne remp. immutaſſe videatur.*

f *Is demum tolerabilis reip. ſtatus dici poteſt, vbi tam maiores, quàm minores magiſtratus ſuam poteſtatem exercent; atque, id quod potiſsimum eſt, leges bono in vſu ſunt, id eſt locum obtinent ſuum.*

g *Sciant principes, pecunias vectigales, ac cætera publicorum fructuum non tam in ſuos ipſorum, quàm in reip. vſus parari; ac proinde ſe inſignitè iniuriam reipublicæ facere, quoties publicam pecuniam in priuatos vſus inſumunt. ſed vt hoc ferri aliquo pacto poßit, quid de his dici debet, qui reip. pecuniam profundunt in obſcœnas voluptates, atque ea ad alia praua abutuntur? Cæterum princeps res ſuas, hoc eſt, patrimonium quodammodo ſuum habet ſeparatum à prouentibus reipub. quo vti frui, pro arbitrio, poteſt; vt ſupra ſuis locis obſeruaui.*

h *Princeps ſecum pro ratione temporis, rerum, & locorum reputare poteſt, an præſtet eos, quibus res ſuas committit, mutari, an verò iiſdem negotiis inſeneſcere.*

i *Bonus princeps, reique pub. amans ſedulò debet prouidere, ne plebs annona fatigetur. ideo infœcunditati terrarum, aut aſperis maris obuiam ire, quantum impendio, diligentiaque poteſt, debet; ne vita multitudinis nauibus, & caſibus permiſſa ſit.*

terrarum, aut asperis maris obuiam iit, quantum impendio; diligentiaque poterat. [a] & ne prouinciæ nouis oneribus turbarentur, vtque vetera sine auaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, prouidebat. corporum verbera, [b] ademptiones bonorum aberant. [c] Rari per Italiam Cæsaris agri, [d] modesta seruitia, intra paucos libertos domus: ac si quãdo cum priuatis disceptaret, [e] forum & ius. Quæ cuncta non quidem comi via, sed [f] horridus ac plerunque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur. Nam dum superfuit, mansere: quia Seianus [g] incipiente adhuc potentia, [h] bonis consiliis notescere volebat, & [1] vltor metuebatur, non occultus odiis, & crebro [i] querens incolumi filio

1. Drusus.

OBSERVATIONES.

a *Hoc principes peruelim discere de Tiberio, vt, ne prouincias plus æquo onerent. nouis enim, atque adeò intolerabilibus oneribus nationes turbari satis constat. neque verò satis est prouincias nullis nouis oneribus premi: quippe sedulò danda est opera, vt vetera, i. ex antiqua consuetudine solui solita, sine auaritia, aut crudelitate magistratuum tolerentur. corporum verbera, ademptiones bonorum absint; princeps raros habeat agros, ne inde oriatur occasio lædendi priuatos; ipsius seruitia sint modesta; ac si quando cum priuatis disceptat, in foro, & iure omnia agantur, comi via; ne se, omnibus in rebus, horridum, aut formidabilem præbeat. qui hæc obseruabit, is, vt mea fert opinio, patriæ parens meritò appellari poterit.*

b *Nihil magis fœdat principem, quàm auaritia. quam multi tegunt obtentu clementiæ, ea re, quòd non in personas sæuiunt, sed magis in fortunas priuatorum impetum faciunt. cùm vtrumque facinus non hominis, sed belluæ sit.*

c *Vetus & vulgatum verbum est; ne ædificium ponito in vicinia principis, aut rapidi fluminis. quippe vix fieri potest, quin vtrumq; aliquid ex alieno secum rapiat. Id quod quò frequentiùs accidit, hoc maiori laudi principi ducetur, si omnino abstinebit possessione agrorum; aut eos adeò modestè habebit, vt ex eius vicinia nullum damnum cuiquam mortalium importetur.*

d *Non planiùs cognosci potest ingenium domini, quàm ex moribus seruorum.*

e *Principes sunt custodes iurium, non supra iura, ac leges. itaque si quando inter ipsos, & priuatos, ob rem priuatam, disceptatio oritur, non vi & autoritate, sed iure & apud iudices quicquid id litis est, transigi debet.*

f *Non paucos videre est eo ingenio præditos, vt, in eo ipso quod bene, & honestè agunt, se horridos, ac formidatos potiùs, quàm mites præbeant.*

g *Hic est plerunque mos illorum, qui in intimam principis familiaritatem assumuntur, vt incipiente potentia, bonis consiliis notescant. deinde nimia & potentia, & opibus obcæcati, ad flagitiosissima quæque erumpant.*

h *Hæc est optima ratio parandæ potentiæ, nempe, bonis consiliis notescere. hanc principio omnes sequuntur; postea ad deteriora transeunt. adeò vt, qui aliquando probi existimabantur, nunc iidem illi omnium deterrimi aspiciantur.*

i *Non raro contingit, vt florentissima regna & imperia distrahãtur, & lacerentur ea re, quòd qui principis adiutores esse deberent, cuiusmodi sunt filij, ac cæteri eius propinqui, ad quos eius hæreditas, iure sanguinis, & antiqua consuetudine regnorum peruenit, quorumque præcipuè imperium rectè administrari interest, ij verum administratione procul arcentur, & in eorum locum assumuntur alieni, atque adeò obscuri homines, quorum potentia regnis ipsis, nedum propinquis principis nimia, atq; intolerãda videtur. Atqui, aiunt, ita cõparatum est, vt principi magis fidelem operam præstent ij, qui ex humilibus & obscuris ad id potentiæ euehuntur, quàm ad quos principatus hæreditas peruentura est. eaque re non mirum est, si ab eo in partem quodammodo curarum vocantur. Hoc verum esse pernego, veris adductus rationibus, quas hic silentio tramitto, cõtentus illustri hoc exemplo Seiani, qui & principi seni, eiusque filiis & nepotibus, florentissimæ, inquam, domui, ac proinde vniuerso imperio Romano perniciem, nisi Dij tot mala auertissent, allaturus erat.*

[a] adiutorē imperij alium vocari, & quantum ſupereſſe vt [b] collega dicatur? [c] Primas dominandi ſpes in arduo, vbi ſis [1] ingreſſus, adeſſe ſtudia & miniſtros: [d] extructa iam [2] ſpōte præfecti caſtra, datos in manum milites: cerni effigiem eius in monumentis Gn. Pompeij: communes illi cum familia Druſorum fore nepotes: precandam poſt hæc modeſtiam, vt contētus eſſet. Neque rarò, neque apud paucos talia iaciebat; & ſecreta quoque eius [e] corrupta vxore prodebantur. Igitur Seianus [f] maturandum ratus, [3] deligit venenum, quo [g] paulatim inrepente, [4] fortuitus morbus adſimularetur. Id Druſo datum per Lygdum ſpadonem, vt octo poſt annos cognitum eſt. Cæterùm Tyberius per omnes valitudinis eius dies, nullo metu, an vt [h] firmitudinem animi oſtentaret? etiam defuncto, necdum ſepulto curiam ingreſſus eſt, conſuleſque ſede vulgari per ſpeciem mœſtitiæ ſedentes, honoris, locique admonuit, & effuſum in lacrymas ſenatum, victo gemitu, ſimul oratione continua erexit. Non quidem ſibi ignarum [i] poſſe argui, quòd tam recenti dolore [5] ſubierit oculos ſenatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem aſpici à pleriſque lugentium; neque illos imbecillitatis damnandos; ſe tamen fortiora ſolatia è complexu Reipub. petiuiſſe. miſeratuſque Auguſtæ extremam ſenectam, rudem adhuc nepotum, & vergentem ætatem ſuam, vt Germanici liberi, vnica præſentium malorum leuamenta, [k] inducerentur, pe-

1. Prima ſpatia, vt li. 14. & nos prima imperii ſpatia ingredimur.
2. ſic ſupra ſpōte principis.
3. vide lib. xii. circa finem.
4. i. vt alibi loquitur, vt referri ad caſum poſſet. huiuſmodi venenum Suet. appellat lentū, atque tabificū.
5. ſic ſupra lib. 2 Tiberius, atque Auguſta publico abſtinuere, inferius maieſtate ſua rati, ſi palam lamentarentur, &c.

OBSERVATIONES

a *Qui principi & cōſiliis, & fideli opera omni tempore adſunt, ij adiutores imperij dici verè poſſunt.*
b *Alius eſt collega, alius adiutor. ille pari cum collega poteſtate eſt; hic minimè. adiutorem principes ferre poſſunt, collegam neminem.*
c *Cùm rerum omnium, tum verò dominandi principium eſt in arduo. nam ad illud opus eſt, opibus, artibus egregiis, fama, animo acri, & eo, qui ingentibus negotiis par ſit; poſtremò fælicitate. Cæterùm vbi prima ſpatia dominationis prætergreſſus es, cætera haud dubiè ſunt faciliora. quippe adſunt tibi prompta ſectantium ſtudia, & miniſtri.*
d *Hæc ſunt ſigna magnæ, & in priuato homine intolerandæ potentiæ; imminere vrbi, ac principi ipſi cum validiſſimis copiis militaribus; ſuam effigiem inſerere clariſſimorum, & nobiliſſimorum hominum monimentis; cum principis domo adfinitatem contrahere.*
e *Vir prudens nunquam quod arcanum eſſe vult id vxori, ſi ſe amabit, patefaciet.*
f *Cùm periculum eſt in mora, maturandum eſt, dandaque eſt opera, vt aduerſarius præueniatur.*
g *Qui veneno aliquem necare vult, non violentum, ne repentino illius, cui datur, exitio facinus prodatur, ſed lentum, & tabificum deligit, quo paulatim irrepente fortuitus morbus adſimulari poſſit.*
h *In publico luctu, principem firmitudo animi maximè decet; quæ in eo conſiſtit, vt cæteros effuſos in lachrymas, victo tandem gemitu, oratione ſua erigat.*
i *Cùm omnes lugēt, ob amiſſum aliquē è familia principis, ipſe ad vitandam ſuſpitionem, recenti adhuc dolore, neque ſenatus, neque populi oculos ſubire, ſed publico, vt Tac. ſupra loquutus eſt, abſtinere debet. quippe tali tempore vix propinquorum alloquia tolerantur, ac vix qui luget, ob mœrorem, diem aſpicit. qui hanc rationem ſequitur, non ideo imbecillus, aut animi impotens, ſed decori obſeruans exiſtimari debet. quòd ſi princeps nihilominus, re recenti, dederit ſe in conſpectum hominū, hac excuſatione vti rectè poteſt, vt dicat, ſe fortiora ſolatia è complexu reip. petiuiſſe.*
k *Quem ſibi princeps proximum ſucceſſorem deſtinat, hunc ijs, quorum fauore, ac potentia retineri adeptus principatus poteſt, accuratiſſimis verbis, Deos, atque homines obteſtatus, commendare debet. hoc libro primo, ſuo loco, obſeruaui.*

tiuit. Egressi consules firmatos alloquio adulescentulos, deductosque ante Cæsarem statuunt. Quibus adpræhensis, Patres Conscripti, hos, inquit, orbatos parente, [a] tradidi patruo ipsorum, precatusque sum (quanquam esset illi propria suboles) ne secus quàm suum sanguinem foueret, ac tolleret, sibique & posteris confirmaret. Erepto Druso, preces ad vos conuerto, diisque & patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos suscipite, regite, vestram, meamque vicem explete. Hi vobis Nero & Druse [b] parentum loco: [c] Ita nati estis, vt bona malaq; vestra ad Remp. pertineant. [d] Magno ea fletu, & mox precationibus faustis audita. Ac si [e] modum orationi posuisset, misericordia sua, gloriaque animos audientium impleuerat. [f] Ad vana & toties inrisa reuolutus, de reddenda Rep. vtque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque & honesto [g] fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem quæ in Germanicum decernuntur, plerisque additis, [h] vt ferme amat posterior adulatio. [i] Funus imaginum pompa maximè inlustre fuit, cũ origo Iuliæ gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, & conditor vrbis Romulus, post Sabina nobilitas, Appius Claudius, cæteræque Claudiorum effigies longo ordine spectarentur. In tradenda morte Drusi quę plurimis maximeque fidis autoribus memorata sunt, retuli: [k] Sed non omiserim eorundem temporum rumorem validum adeò, vt nondum exolescat. Corrupta ad scelus Liuia, Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro [l] vinxisse: quòd is Lygdus ætate atque forma charus domino, interque primores ministros erat. deinde inter conscios, vbi locus veneficij, tempusque composita sunt, eò audaciæ prouectum, vt [1] verte-

1. crimen.

OBSERVATIONES.

a *Hæc est charitas aui erga nepotes, vt eos non alio loco velit esse, quàm ex se genitos.*

b *Iunioribus principibus senatus est loco parentum.*

c *Principes ita nascuntur, vt bona, malaque ipsorum ad remp. pertineant. i. nihil principibus accidit quod non idem remp. complectatur.*

d *Quæ princeps de sua orbitate, aliaue miseria & calamitate verè narrat, ea plerunque magno fletu, mox, siquid petijt, aut hominibus commendauit, precationibus faustis auditur.*

e *Non est cuiusuis hominis modum orationi adhibere, hoc est, non aliud loqui, quàm quod oportet.*

f *Princeps cùm in publico verba facit, nihil aliud debet loqui, quàm id, quod communi cõsensu approbari scit. nam si ea loquitur, quæ vana sunt, ac meritò irridentur, vero quoque, & honesto fidem demit, sibique ad cætera omnia viam claudit.*

g *Mendax & vanus, etsi interdum vera dicit, tamen vix quisquam ei credit.*

h *Posterior adulatio semper exquisitior est priore, nimisque vulgata.*

i *Funus principis imaginum pompa illustrari; eæque imagines tam materni, quàm paterni generis, tanquam longa familiæ decora circumferri debent.*

k *Qui annales, aut historias scribit, etsi ea maximè memorare, quæ à plurimis, maximeque fidis autoribus tradita sunt, leues autem, & inanes rumores spernere debet, tamen validos & constantes, si silentio præteribit, verum de industria occultasse videbitur. quippe constantis famæ autoritatem non paruam esse constat.*

l *O turpitudinem! qui semel fœdissimorum scelerum vinculis inligari se, & vinciri passus est, is posthæc nullum facinus nisi fœdissimum, atque atrocissimum facere potest.*

ret,

ret, & occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tyberium, vitandam potionem quæ prima ei apud filium epulanti offerretur. Ea fraude tum senem, postquam conuiuium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse. Atque illo ignaro, & iuueniliter hauriente, auctã suspicionem, tanquam [a] metu & pudore, sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat. Hæc vulgo iactata, super id, quòd nullo autore certo firmantur, promptè refutaueris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tyberius tantis rebus exercitus, [b] inaudito filio exitium offerret, idque [c] sua manu, & nullo ad pœnitendum regressu? [d] quin potiùs ministrum veneni excruciaret, autorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione, & mora aduersum [e] vnicum, & nullius [f] ante flagitij compertum vteretur. Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia charitate in eum Cæsaris, & cæterorum in [g] vtrumque odio, [h] quamuis fabulosa & immania credebantur, [i] atrociore semper fama erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus tormentis Eudemi, ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus extitit, vt Tyberio obiectaret, cùm omnia alia conquirerent, intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, vt claro sub exemplo [k] falsas auditiones depellerem,

OBSERVATIONES.

a *Ea est vis metus, & pudoris, vt, quæ perniciosissima in alios parata sunt, ea qui in flagitio deprehensus est, sibi ipsi non irrogare vereatur.*

b *Non est verisimile, patrem inaudito filio exitium offerre; idque sua manu, & nullo ad pœnitendũ regressu. id certè à charitate patria maximè abhorret.*

c *Quæ quis manu sua patrauit flagitia, si fortè ad pœnitentiam regressus est, multò magis eum afficiunt, quàm quæ iussu, mandatoque suo fiunt.*

d *Cùm atrocis alicuius flagitij indicium ad principem defertur, potissimùm si coniunctam sibi sanguine, & necessitudine personam spectat, non statim credere, sed potiùs ministrum facinoris, & autorem exquirere; nihilque præcipitanter in tota illa cognitione, cuius postea pœnitendum sit, facere debet.*

e *Vix credibile est, patrem plus prudentiæ, & moderationis ad exterorum, quàm ad proprij, atque vnici filij salutem conferre.*

f *Non est verisimile, nullius ante flagitij compertum protinus vt atrocissimum quodque facinus admittat, animum inducere posse; quippe, vt ad summam & eximiam virtutem nonnisi per gradus, ita quoque ad deterrima vitia, summamque nequitiam nonnisi sensim, suisque gradibus peruenitur.*

g *Non tantùm, in quos est nimia charitas principis, odio sunt populo, verùm & princeps ipse, quòd illis, præter æquum fauet, quos omnes perijsse cupiunt.*

h *De iis, quos odimus, quamuis fabulosa, & immania credimus.*

i *Fama solet esse atrocior vero erga dominantium exitus; præcipuè verò, si flagitio principem extinctum esse, suspitio est.*

k *Ferè cuncta mortalium, atque adeò maxima quæque falsis auditionibus corrumpi satis cõstat, ideoque historiæ scriptor, cuius præcipuum munus est, vera tradere, intentus esse debet in singulas occasiones, quibus vanitatem, falsosque rumores arguat; vt discant homines, cùm aliquid insigne narratur, se sustinere, neque priùs credere, quàm ita rem esse, certissimis argumentis compertum sit. nihil, nimirum, neque leuius, neque turpius est, quàm temerè diuulgata, atque incredibilia auidè accipere, eaq; veris, neque in miraculum corruptis antehabere.*

peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne diuulgata, atque incredibilia auidè accepta, veris neque in [a] miraculum corruptis antehabeant. Cæterùm laudante filium pro rostris Tyberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum [b] simulatione magis quàm libés induebat, domumque Germanici [1] reuirescere occulti lætabantur. Quod principium fauoris, & mater Agrippina [c] spem [d] malè tegens, perniciem adcelerauere. Nam Seianus vbi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mœrore publico esse, [e] ferox scelerum, & quia prima prouenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos peruerteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterat, [f] egregia custodum fide, & [g] pudicitia Agrippinæ impenetrabili. [h] Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liuiæ conscientiam exagitare, vt superbiam [i] fœcunditate subnixam popularibus studiis inhiare dominationi, apud Cæsarem arguerent. Atque hæc callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Posthumum per [k] adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos auiæ, & consiliis suis peridoneum:

1. reuiuiscere.

OBSERVATIONES.

a *Quæ de magnis viris plerunque narrantur, ea non vti sunt, sed multò maiora, quàm vnquam fuerunt, dicuntur; atque ad ò in miracula corrumpuntur.*

b *Non semper qui habitum, vocesque dolentis induit, verè, atque ex animo dolet: species enim illa, atque imitamentum doloris est, cùm interim lætitia occulta est.*

c *Qui populi, aut senatus fauorem erga se, acrem illum quidem, sed occultum nouit, illum, quãtum in se est, celet, donec venerit dies, qua patefieri debet. siquidẽ spes malè tecta multis perniciẽ adcelerauit.*

d *Fœminæ, propter animi impotentiam, spem malè tegere possunt.*

e *Scelestus homo si semel scelere se inquinauit, ac prima ex animo prouenerũt, eò ferox, secum haud dubiè volutabit, quonam modo atrociora aggrediatur, & patret. atque vt ait Seneca de clem. lib. 1. ca. 1. spes improbißimas complectuntur insperata assecuti.*

f *Principes viri, præsertim adolescentuli, atque adeò ij, quorum non dubia est successio, nunquam satis diligenter vitare possunt insidias illorum, qui ad intimam ipsorum amicitiam adhibentur, & propter hanc ipsam, ingentem potentiam iam sunt adepti. quippe nullum est tam atrox facinus, quod non audacia suadeat, & ad quod patrandum, spe dominandi, non impellantur homines. Ideo & cibi, eaque omnia, quæ ad curandum corpus pertinent, quibus principes sustentãtur, ijs duntaxat mandari debent, quorum egregiam erga dominum fidem esse, multis iam rebus cognitum, & perspectum est.*

g *Quemadmodum impudicitia est illud maximum, & atrocißimum flagitium, quo se fœmina inquinare potest; ita ab impenetrabili ipsius pudicitia quid non boni est expectandum? ac proinde quibus tam insignis virtus sat dignis laudibus efferri potest? certè impudicitia Liuiæ Drusum maritum peruertit; pudicitia Aggripinæ filios seruauit.*

h *Qui id agit, vt potentem aliquem peruertat, non simul, ac statim quæ ad eam rem pertinent, patrat, sed criminationes in illum, & odium principis, & aliorum præpotentum incitat, & intendit: denique illius singula & dicta, & facta in crimen detorquet, nimirum semina perniciei: quibus tandem collectis, & simul ingruentibus, ille paruo negotio opprimitur.*

i *Haud dubiè fœminis principibus fœcunditas superbiam addit.*

k *Qui potentem, & clarißimam fœminam adulterio deuicit, ecquid tandem illius opera, apud quem illa plurimùm potest, non consequitur? verè quidem dici potest, impudicitiam, & amores fœminarum alienæ sæpius libidini ad atrocißima, & fœdißima quæque ancillari.*

quia

quia Prisca in animo Augustæ valida, anum suapte natura [a] potentiæ anxiam insociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoque [b] proximi inliciebantur, prauis sermonibus tumidos spiritus perstimulare. At Tyberius [c] nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, [d] ius ciuium, preces sociorum tractabat. Factaque, autore eo, senatusconsulta, vt ciuitati Cibyraticæ apud Asiam, Ægirensi apud Achaiam motu terræ labefactis subueniretur [e] remissione tributi in triennium. Et Vibius Serenus proconsul vlterioris Hispaniæ de vi publica damnatus, [f] ob atrocitatem temporum, in insulam Amorgum deportatur. Carsius Sacerdos reus tanquam [g] frumento hostem Tacfarinatem iuuisset, absoluitur. eiusdem criminis C. Gracchus. Hunc comitem exilij admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres & liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur. [h] Nec tamen effugit magnæ fortunæ pericula. Ac ni Ælius Lamia, & L. Apronius, qui Africã obtinuerãt, insontem protexissent, claritudine infausti generis, & paternis aduersis [i] foret abstractus. Is quoque annus legationes Græcarum ciuitatum habuit, Samiis Iunonis, Cois Æsculapij delubro vetustum asyli ius vt firmaretur, petentibus. Samij decreto Amphictyonum nitebantur, queis præcipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Græci conditis per Asiam vrbibus ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas. Et accedebat meritum ex loco. Nam ciues Romanos templo Æsculapij induxerant, cùm iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas, & vrbes trucidarentur. Variis dehinc, & sæpiùs inritis prætorum

OBSERVATIONES.

a *Et ipsæ anus principes potentiæ sunt anxiæ.*

b *Hac arte vtuntur callidi homines ad ea elicienda, quæ apud aliquem occulta sunt; quippe inliciuntur proximi illius, vt & sermonibus, & quibus rebus maximè possunt, quasi doleant, quia ille dolet, aut lætentur, & gratentur illi ob prospera, eum ad illa, quæ cœptat, aut perstimulent; aut saltem cogant eum voces huiusmodi emittere, quæ indices sunt affectuum illius.*

c *Princeps, aut quilibet alius negotiis assuetus vix vnquam intermittere potest rerum curam; negotia, vel in ipsis rebus aduersis pro solatiis accipiens.*

d *Principi hæc cura incumbit, vt ius ciuium, & preces sociorum tractet; hoc est, vt suis ius reddat; exteris, suæ tamen ditionis hominibus, æquum se præbeat, atque eorum preces benignè excipiat.*

e *Boni, & liberalis principis est, subuenire calamitosis, & afflictis, non modò priuatis, sed & prouinciis, & ciuitatibus. quæ si graui aliquo casu sunt perculsæ, cur non ijs ad aliquod tempus tributum remittat?*

f *Et erga damnatos misericordia vtendum est.*

g *Qui frumento hostem iuuit, maiestatis postulari potest.*

h *Clarissimo genere orti etsi eos fortuna depressit, non tamen interdum effugere magnæ fortunæ pericula, nec ipso contemptu interdum tuti esse possunt.*

i *Non est nouũ, filios innocentes aduersis paternis abstrahi. i. patris infelicitatem ad filios peruenire.*

quæstibus, postremò Cæsar de [a] immodestia histrionum retulit. Multa ab iis in publicū seditiosè, fœda per domos tentari: Oscum quoddā ludicrū leuissimę apud vulgum oblectationis, eò flagitiorū & virium venisse, vt autoritate patrum coërcēdum sit. Pulsi tum histriones Italia. Idē annus [b] alio quoque luctu Cęsarem adficit, alterum ex geminis Drusi liberis extinguendo: neq; minùs morte amici. Is fuit Lucillius Longus [c] omnium illi tristium lætorumque socius, vnusq; è senatoribus Rhodij secessus comes. Ita quanquam nouo homini, [d] censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decreuere: [e] apud quos etiam tum cuncta tractabantur; adeò vt procurator Asiæ Lucillius Capito, accusante prouincia, causam dixerit, magna cum adseueratione principis, nō se ius, nisi in [f] seruitia & pecunias familiares dedisse: [g] quòd si vim prętoris vsurpasset, manibusque militum vsus foret, [h] spreta in eo mandata sua, [i] audirēt socios. Ira reus, cognito negotio, dānatur. [k] Ob quā vltionē, & quia priore anno in C. Sillanū vindicatū erat, decreuere Asię vrbes templū Tyberio, matriq; eius, ac senatui: & permisū statuere. [1] Egitq; Nero grates ea causa patribus atque auo, lætas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoria Germanici, illum aspici, illum audiri rebantur. aderantque iuueni [l] modestia, ac [2] forma principe viro digna, notis in eum Seiani odijs ob periculum [m] gratiora. Sub idem tempus de flamine diali in locum

1. aut desunt hic multa, aut hæc vtique supra reponenda sunt post illa verba, fidem dempsit.
2. sic supra de Germanico loquens, augebat intuentium visus ipsius (Germanici) species. & lib. 2 histor. Augebat famā ipsius Titi ingenium quantæcunque fortunæ capax, decor oris cum quadam maiestate &c.

OBSERVATIONES.

a *Immodestia histrionum legibus est vindicanda. immodestè autem versari dicuntur, cùm aliqua ab ipsis in publicum seditiosè, aut per priuatorum domos fœda tentantur. hæc cùm accidunt, pellendi sunt prouincia.*

b *Plerunque accidit, vt nihil nobis aduersi eueniat, quod non aliud aliquod, eodem ferè tempore, secum trahat. nam sicut prospera, sic aduersa inter se nexa, & iugata sunt.*

c *Is meritò amicus principis appellari potest, qui tristium omnium, lætorumque socius illi est.*

d *Principes quos valde dilexerunt, ijs, cùm fato functi sunt, funus quàm honoratissimum curari, eorumque memoriam quibus rebus maximè possunt, coli volunt.*

e *Etsi nouus princeps re ipsa libertatem oppressit, tamen consultè faciet, vt sæpiùs iam obseruaui, si speciem reip. retinebit. certè, principe Tiberio, eo qui cuncta ad se traxerat, Senatus Romanus suam maiestatem adeò non amiserat, vt omnia etiam tum apud ipsum tractarentur.*

f *Procurator prouinciæ habet tantùm ius in seruitia, & pecunias familiares principis.*

g *Is mandata principis spernere dicitur, qui in munere sibi mandato maiorem vim, & autoritatem vsurpat, quàm quæ sibi à principe data est.*

h *Is puniri debet qui mandata principis spernit. quia is contēptus nonnisi à cōtumacia proficiscitur.*

i *Caueat princeps ne iustas ciuitatum, aut prouinciarum querelas vnquam spernat. quinimo se potissimam curam illarum securitatis gerere, omnibus in rebus, ostēdat. in eosque seuerè animaduertat, à quibus fortè vexatæ sunt. quo facto haud facile dictu est, quantopere sibi hominum studia, & beneuolentiam conciliaturus sit.*

k *Prouinciæ haud satis magnas gratias principibus agere possunt, cùm ab ijs impetrant vltionem in eos, à quibus grauissimè sunt vexatæ.*

l *Princeps adolescens duabus rebus potissimùm commendatur; modestia, & forma principe viro digna.*

m *Odia, & pericula, in quibus coniecti sumus ab ijs, qui inuisi sunt populo, mirum inmodum nos vulgo conciliant.*

Seruij Maluginensis defuncti legendo, simul roganda noua lege disseruit Cæsar. Nam patritios confarreatis parentibus genitos tres simul nominari, ex quîs vnus legeretur vetusto more: neque adesse, vt olim, eam copiam, omissa[1] confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta. pluresque eius rei causas adferebat,[a] potissimam penes incuriam virorum, fœminarumque. Accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consultò vitarentur, & quando exiret è iure patrio, qui id Flaminium apisceretur, quæque in manum Flaminis conueniret. Ita[b] medendum senatus decreto, aut lege, sicut Augustus quædam ex[c] horrida illa antiquitate ad præsentem vsum flexisset. Igitur tractatis religionibus, placitum, instituto Flaminum nihil demutari. Sed lata lex,[d] qua Flaminica Dialis sacrorum causa in[e] [2] potestate viri, cætera promiscuo fœminarum iure ageret. Et filius Maluginensis patri suffectus: Vtque[f] glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas ceremonias, decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, LLS XX. & quoties Augusta theatrum introisset, vt sedes inter Vestalium consideret. Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss. Pontifices, eorumque exēplo cæteri sacerdotes, cum[g] pro incolumitate principis vota susciperēt, Neronem quoque & Drusum iisdem diis commendauere,[h] non tam charitate iuuenum, quàm adulatione:[i] quæ, moribus corruptis, perinde [3] anceps si nulla, & vbi nimia est. Nā Tiberius haud vnquam domui Germanici mitis, tum verò æquari adulescentes senectæ suæ,[k] impatienter

1. inter sacerdotes vsitata, vt hinc, & ex Boëtio in Topic. Cic. colligitur.

2. ergo hæres mariti etiam ab intestato.

3. i, periculosa.

OBSERVATIONES.

a *Cæremoniæ duabus de causis omittuntur; nempe, earum aut incuria, aut difficultate, quæ plerunque ab hominibus consultò vitatur. Ea re autor sim ei, qui cæremonias instituit, vt ita, nimirum eas instituat, vt, quicquid in ea re fit, planum sit, ac facile; ne ex difficultate illarum contemptus oriatur.*

b *Quemadmodum medicina ægris corporibus subuenit, ita leges, & rescripta principum medentur vitiis, ijsque omnibus, in quibus homines peccare solent.*

c *Non semper quæ antiquitas instituit, ea planè vt sunt, sequi debemus: quippe, quæ horrida sunt, ea ad præsentem vsum flecti, potissimùm si de ineptis, & superuacuis cærimoniis agitur, debent.*

d *Satis est, dummodo satisfiat legi, aut consuetudini ea in re, cuius causa lata, & obseruata est, nam cætera haud dubiè mutari, & ad presentem vsum flecti possunt.*

e *Vxor non est in potestate viri.*

f *Princeps qua maximè ratione potest, debet dare operam, vt sacerdotijs, ac religionibus dignitas accedat.*

g *Pro incolumitate principis, filiorumque illius vota publicè suscipi æquum est.*

h *Quæ in honorem mali principis, aut filiorum eius honorificè decernuntur, non tam charitate ipsius, quàm adulatione fiunt.*

i *Moribus corruptis adulatio perinde periculosa est, si nulla est, & vbi nimia est; hoc est, tam periculosum est omnino non adulari, quàm fœdè, & nimis humiliter, & odiosè adulari.*

k *Non sanè mirum est, Tiberium impatienter indoluisse, Neronem, & Drusum adolescentes honoribus, & adulatione æquari senectæ suæ. quippe, hæc est natura principatus, vt princeps ne filium quidem pati possit æqualem.*

indoluit: accitosque Pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinæ, aut minis tribuissent. Et illi quidem quanquam abnuerent, modicè perstricti; etenim pars magna è propinquis ipsius, aut primores ciuitatis erant. cæterùm in senatu oratione monuit in posterum, [a] ne quis mobiles adulescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. Instabat quippe Seianus, incusabatque, [b] diductã ciuitatem, vt ciuili bello, esse qui se partium Agrippinæ vocent: ac ni resistatur, fore pluris: [c] neque aliud gliscentis discordiæ remedium, quàm si vnus alterue maximè prõpti subuerterentur. Qua causa C. Silium, & Titiũ Sabinũ adgreditur: [d] amicitia Germanici perniciosa vtrique. Silio, & quòd ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacrouiriani belli victor, [e] quantò maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique auctam offensionem ipsius [f] intemperantia [1] immodicè iactantis, suum militem in obsequio durauisse, cùm alij ad seditiones prolaberentur: [g] neque mansurum Tyberio imperium si iis quoque legionibus cupido nouandi fuisset. [h] Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, [2] imparemque tanto

1. sic lib. 4. hist. Nec ipse (Antonius) deerat arrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset.
2. i. eam quę referendæ gratiæ haudquaquam sufficeret.

OBSERVATIONES.

a *Periculosum, atque adeò perniciosum est, mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extollere. certè illa ætas nunquam satis modestè, arctè, atque intra officij terminos contineri potest.*

b *Potentum factionibus remp. diduci constat: quæ factiones ea re produntur, quòd hi illius, alij huius se partium esse profiteri audent. Eius rei indicia simulatque ad principem delata sunt, nî maturè intestinis malis obuiam it, haud dubiè seditiosorum numerus adeò gliscet, vt inde nonnisi magni tumultus oriri poßint.*

c *Non aliud gliscentis in rep. discordiæ remedium est, quàm si vnus, alterue maximè prompti protinus subuertantur ad terrorem cæterorum.*

d *Amicitia illorum, quos princeps odit, nonnisi perniciosa esse potest.*

e *Quò maiore mole magnus, ac præclarus vir procidit, hoc plus formidinis in alios dispergit.*

f *Semper vir magnus cauere debet, ne principem, aut alios præpotentes homines offendat nimia iactantia, & immodica prædicatione rerum ab se gestarum; etsi id non immeritò videtur facere posse. quippe, lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio; &, vt comicus ait, est quasi exprobratio immemoris beneficij. cuiusmodi ferè est illud Senecæ de benef. lib. 2. cap. 15. Qui quod dedit, imputat, gratiam destruit; & qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat.*

g *Etsi fortè vera, tamen odiosa, & intoleranda vox est hæc; non mansurum principi imperium fuisse, si non virtute nostra periculis imminentibus obuiam itum esset: Certè vir prudens modestè de se sentiet, & parcè de rebus ab se gestis loquetur. nam quàm sit periculosum, principem offendere nimia iactantia, & immodica prædicatione rerum ab se gestarum, quàm sæpißimè res ipsa docet.*

h *Cùm inter mortales, principes altißimo loco sint, atque adeò omnia aut poßint, aut saltem posse se videri velint, à quo in id loci rediguntur, & per quem perfectum est, vt aliquid appareat esse, quod præstare nõ possunt, in hunc immane est, quo odio ferantur. quippe, suam fortunam, quæ ipsi alioqui summa videri poterat, ab eo destrui verè clamitare, & conqueri videntur posse.*

merito

merito rebatur. [a] Nam beneficia eò vsque læta sunt, dum videntur exolui posse: vbi multùm anteuenere, pro gratia odium redditur. Erat vxor Silio Sosia Galla, charitate Agrippinæ inuisa principi. Hos corripi, dilato ad tẽpus [1] Sabino, placitum: immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens, [b] odiis Seiani per dedecus suũ gratificabatur. Precãte reo breuẽ morã, [c] dũ accusator cõsulatu abiret, [d] aduersatus est Cęsar: solitũ quippe magistratibus, diẽ priuatis dicere: nec infringendũ cõsulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod Resp. detrimẽtũ caperet. Propriũ id Tyberio fuit, [e] scelera nuper reperta [2] priscis verbis obtegere. Igitur multa adseueratione, [f] quasi aut legibus cum Silio ageretur, [g] aut Varro consul, aut illud Resp. esset, coguntur patres, silente reo, vel si defensionem cœptaret, non occultante cuius ira premeretur. conscientia belli, Sacrouir diu dissimulatus, victoria [h] per auaritiam fœdata, & vxor Sosia argue-

1. cuius exitum memorabit hoc ipso libro.

2. è vetere rep. petitis.

OBSERVATIONES.

a *Hæc est natura principum, vt se nemini, at verò cunctos mortales sibi deuinctos esse & existiment ipsi, & id ipsum ab omnibus existimari velint. Quòd si fortè accidit, vt ipsi beneficium ab aliquo maius acceperint, quàm vt reddenda gratia pares sint, quia illum hoc facto supra se esse vident (id quod natura principatus nullo pacto ferre potest) tum verò non de honestando illo (id quod pro illius merito sat dignè facere se non posse vident) sed de perdendo cogitant. nimirum, beneficia eò vsque illi, in quem conferuntur, læta sunt, dum videntur exolui posse. vbi multùm anteuenere, pro gratia odium redditur: siquidem è beneficiis transeunt in iniuriam; cui, vt ait Tacit lib. 5. hist. procliuius est, quàm beneficio vicem exoluere; quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur.*

b *Quid fœdius, quidue iniquius dici potest, quàm abuti magistratu ad vltionem priuatarum, atque adeò alienarum iniuriarum? certè qui magistratu fungitur parum existimationi, & nomini suo consulit, si tunc temporis priuatis aut alienis odiis indulget; atque autoritate non ad reip. vtilitatem, sed ad augendam rem suam abutitur.*

c *Cùm vnius magistratus vigiliјs nitatur, ne quod damnum resp. capiat; dum publica munera exequitur, non debet illi licere, rem suam priuatam ita curare, vt ipse in sua causa iudicet, atque iniqua concertatione, & nimia potentia aduersarium priuatum hominem peruertat.*

d *O malos principes, qui autoritate magistratuum ad scelera, & immanitates abutuntur.*

e *Tyrannus tyrannidem, eaque omnia, quæ ad hanc stabiliendam, & confirmandam pertinent, (quæ sæpißimè sunt teterrima flagitia) priscis verbis, hoc est petitis è vetere rep. nimirum, æqui, honesti, publicæ securitatis ac libertatis obtentu tegit, quasi non sua ipsius, sed reip. salus agatur: cùm tamen hac specie egregiè abutatur ad ea patranda, quæ in animo habet, atque adeò ad corrumpẽdam libertatem, & corroborandum principatum.*

f *Liberæ reip. maxima, & verißima argumenta hæc sunt: cùm nullius potentia æquatur legibus, aut supra illas est: sed vnis his quicquid inter ciues controuersiæ oritur, ex æquo dirimitur. cùm magistratus non cuiusquam potentiæ, aut studiis, per dedecus suum gratificãtur, sed maiestate & æquitate sua nituntur: cùm resp. nullius dominatu oppressa seruit, sed singulis libertas æqua est. At verò cùm hæc omnia in contrarium versa sunt, neque vsquam leges, magistratus, aut libertas conspicitur, ibi nullam omnino esse remp. sed cuncta tyrannidem inuasisse dicendum est.*

g *Hic locus nihil aliud continet, quàm irrisionem illius prætextus, siue obtentus, quo vtebatur Tiberius; qui ita in perdendo Silio loquebatur, ac si non priuata odia exerceret, sed Consulis maiestatem reique pub. libertatem defenderet.*

h *Hoc demum rebus ab imperatore fæliciter, & præclarè gestis magnam labem aspergit, victoriã virtute partem auaritia fœdare.*

bantur. Nec dubiè repetundarũ criminibus hærebãt. ſed cuncta quæstione maieſtatis exercita. & Silius [a] imminentem damnationem voluntario fine præuertit. Sæuitũ tamen in bona, non [b] vt ſtipendiariis pecuniæ redderentur, quorũ nemo repetebat. Sed liberalitas Auguſti auulſa, computatis [c] ſingillatim quæ [1] fiſco petebantur. Ea prima Tyberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Soſia in exilium pellitur, Aſinii Galli ſententia, qui partem bonorum publicandam, pars vt [d] liberis relinqueretur, cenſuerat. Contra M. Lepidus quartam accuſatoribus ſecundum neceſſitudinem legis, cætera liberis conceſſit. Hunc ego Lepidum temporibus illis [2] grauem, & ſapientem virum fuiſſe comperio. [e] Nam pleraque ab ſæuis adulationibus aliorum, in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, [f] cùm æquabili autoritate, & gratia apud Tyberium viguerit. [g] Vnde dubitare cogor, [h] [3] fato & ſorte naſcendi, vt cætera, ita

1. quia bona dãnatorum in fiſcum redigebãtur.
2. imitatio Salluſtij in bello Iugurth. ſed in ea difficultate, inquit, Metellũ non minùs, quàm in rebus hoſtilibus, magnum, & ſapiẽtem virum fuiſſe comperio, tanta temperãtia inter ambitionem, ſæuitiamque moderatum. &c.
3. ſic Sen. ep. 16 ſiue nos inexorabili lege fata conſtringunt, ſiue arbiter Deus vniuerſi cũcta diſponit, ſiue caſu res humanas ſine ordine impellit, & iactat, philoſophia nos tueri debet.

OBSERVATIONES.

a *Viri clariſſimi potentia aduerſariorum oppreſſi imminentem damnationem voluntario fine præuertunt: ne ad mortem accedant alia ludibria, quæ generoſis animis multò ſunt grauiora, quàm mors ipſa.*

b *Cui bona ideo publicantur, quia repetundarum crimine tenetur, ei, ſcilicet, ita eripi debent, vt iis, quibus iniuria priùs extorta ſunt, reddantur. quod ſi non fit, furem ideo damnaſſe dicemur, vt nobis cedat furtum. quo quid fœdius eſt?*

c *Principi non eſt honorificum, damnato aliquo, ſingillatim ea computare quæ fiſco addici poſſunt. in eo enim ſe ipſe auaritia fœdat, quòd nimia diligentia vtitur erga pecuniam alienam.*

d *Damnatorum bona non omnino liberis eripi debent: quin princeps præſtare debet, vt ſua in eo cognoſcatur humanitas, vt partem bonorum damnati illis vnde viuant, relinquat, ne illos quoque egeſtas ad flagitia impellat.*

e *Etiam cùm maximè ſæuit tyrannis, nempe, corruptiſſimo ſæculo, non eſt nouum reperiri graues, et ſapientes viros, qui ſua virtute pleraque ab ſæuis aliorum adulationibus in melius flectunt.*

f *Quidam exiſtimant, graui, & ſapienti homini, ſæculo corrupto, non poſſe, nec debere eſſe locum in amicitia principis ſæui, ac tyranni. quod quàm falſum ſit, ex hoc loco colligi poteſt. nam ſapiens vir ſua virtute, & autoritate multis malis obuiam ire; & quæ praua ab ſæuis aliorum adulationibus proficiſcuntur, ipſe in melius flectere poteſt; ſi modò adſit illud temperamentum, quod qui adhibet, neque abruptam contumaciam, neque item deforme obſequium ſequetur; ſed medium iter perget, ambitione, & periculis vacuum; ac nihilominus æquabili autoritate, & gratia apud principem vigere poteſt. huc illud pertinet quod eſt in vita Agricolæ; Sciant, inquit, quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis principibus magnos viros eſſe; obſequiumque ac modeſtiam, ſi induſtria, ac vigor adſint, eò laudis excedere, quo plerique per abrupta, ſed in nullum rei poſt vſum, ambitioſa morte inclaruerunt.*

g *Dubitari meritò poteſt, an fato, & ſorte naſcendi, ita principum inclinatio in hos, offenſio in illos ſit; an ſit aliquid in noſtris conſilijs, atque adeò in manu noſtra, qui præſtemus nos dignos beneuolentia principis; nec tamen fœdè ad deforme obſequiũ delabamur. de quo problemate etſi multa in vtrãque partem à doctiſſimis viris diſputari ſcio; nec Tacitus quid ſententiæ fuerit, palam fecit, tamen dicam ipſe quod ſentio; fatum, hoc eſt, eam, quam rebus omnibus imaginamur inditam eſſe à natura neceſſitatem, vinci à conſilijs noſtris, dummodo à iudicio, & prudẽtia proficiſcãtur; quorum vtrique tantum mehercule tribuo, vt, qui his pollet, hunc nihil eſſe quod non tandem aſſequi poſſit, putem.*

h *Fato, & ſorte naſcendi cuncta mortalium ita videntur eſſe conſtituta, vt mutari nequeant. ſimilis eſt locus lib. 6. Annal. Sed mihi, inquit, hæc, ac talia audienti in incerto iudicium eſt, fatone res mortalium, & neceſſitate immutabili, an forte voluantur. quippe ſapientiſſimos veterum, quique ſectam eorum æmulantur, diuerſos reperies, & quæ ſequuntur.*

principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter [a] abruptam contumaciam, & deforme obsequium pergere iter ambitione, ac periculis vacuum. At Messalinus Cotta haud minùs claris maioribus, sed animo diuersus, censuit, cauendum senatusconsulto, vt [b] quanquam insontes magistratus & culpæ alienæ nescii, prouincialibus vxorum criminibus, perinde quàm suis plecterentur. Actum dehinc de Calpurnio Pisone nobili ac feroci viro. Is namque, vt retuli, cessurum se vrbe ob factiones accusatorum, in senatu clamitauerat, & spreta potentia Augustæ, trahere in ius Vrgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quæ in præsens Tyberius ciuiliter habuit. [c] Sed in animo reuoluente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat, Pisonemque grauiùs secreti sermonis incusauit aduersum maiestatem habiti. Adiecitque in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. Quod [d] vt atrocius vero tramissum. Cæterorum, quæ multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob [e] mortem opportunam. Relatum & de Cassio Severo exule, qui sordidæ originis, maleficæ vitę, sed orandi validus, per [f] immodicas inimicitias vt iudicio [g] iurati senatus Cretam amoueretur, effecerat: atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia aduertit, bonisque exutus, [h] interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio consenuit. Per idem tempus Plautius Siluanus prætor, incertis causis, Aproniam coniugem in præceps iecit. tractusque ad Cæsarem ab L. Apronio socero, [i] turbata mente respondit, tanquam ipse somno grauis, atque eò

OBSERVATIONES.

a *Illorum qui principibus aut parent, aut parere debent, extrema vitia duo sunt; abrupta contumacia, & deforme obsequium. itaque in magnis viris habendus est is, qui non contumaciam sed vigorē, & libertatem animi erga principem, aut Remp. adhibet; nec item se deformi obsequio fœdat, sed fidē & diligentiam cui debet, præstat.*

b *Quia vir ne vxor peccet, prouidere potest, siquid animaduersione dignū ab illa admissum est, æquè videtur plectendus, atque vxor ipsa, perinde ac si ipse peccasset.*

c *Quædam principes in præsens ciuiliter habent; ob quæ postea, cùm eius rei aliqua occasio est, memoria repetunt iras, quas diu in animo voluerunt.*

d *Interdum sola atrocitas criminis fidem facit, ea quæ obijciuntur, esse falsa.*

e *Opportuna mors dicitur illa, qua quis supplicio, atque ignominiæ eximitur.*

f *Est genus hominum, qui, nisi suscipiendis præpotentum inimicitijs notescere non possunt: quæ tamen in eorum perniciem tandem erumpunt.*

g *Etsi quis à nullo accusatore reus factus est, tamen potest senatus, summusue magistratus, si ei perspectum satis, & cognitum est, hunc maleficam vitam agere, iuratus, hoc est, ex officio, vt iurisconsulti nostri loquuntur, in eum animaduertere.*

h *Qui non contentus miti pœna, flagitia flagitijs cumulat, ac recentia, & vetera odia in se irritat, non mirandum est, si grauius illi aliquid accidit.*

i *Qui falsum aliquid comminiscitur quod iudici respondeat, is nonnisi turbata mente esse potest.*

ignarus, & vxor sponte mortem sumpsisset.[a] Non cunctanter Tyberius pergit in domum, visit cubiculum, in quo reluctantis & impulsæ vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque iudicibus Vrgulania Siluani auia[1] pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum[b] quasi principis monitu, ob amicitiam Augustę cum Vrgulania. Reus frustra tentanto ferro, venas præbuit exoluendas. Mox Numantina prior vxor eius accusata, iniecisse carminibus & veneficiis væcordiam marito,[c] insons iudicatur. Is demum annus populum Romanum longo aduersum Numidam Tacfarinatem bello absoluit. Nam priores duces sibi[d] impetrãdo triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant. Iamque tres laureatæ in vrbe statuæ. & adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemæo Iubę filio iuuenta incurioso, libertos regios, & seruilia imperia bello mutauerant. Erat illi prædarum receptor, ac socius populandi rex Garamantum, non vt cum exercitu incederet, sed missis leuibus copiis, quæ[e] ex longinquo in maius audiebantur: ipsaque è prouincia[f] vt quis fortunæ inops, moribus turbidus,[2] promptiùs ruebant. quia Cæsar post res à Blæso gestas,[g] quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari Nonam legionem iusserat; nec procõsul eius anni P. Dolabella retinere ausus erat,[h] iussa principis magis

1. Octauius Sagitta trib. plebei ob interfectam vxorem, lege Cornelia de Sicariis condemnatus est. Lib. xiij.

2. i. affluebant, vt loquitur in vita Agric.

OBSERVATIONES.

a *Cùm veritas nonnisi ex recentissimis circumstantijs elici potest, debet princeps, aut magistratus in eo summam adhibere diligentiam, vt ex loco, tempore, ac cæteris circũstantijs quid veri ea de re sit, quamprimum cognoscat. in quo princeps nihil sua persona indignum facit, si ad ea loca non cũctãter pergit, in quibus recentis flagitij vestigia adhuc apparent. adeò vt ipse in eo ius & iniuriam discernere verè queat. Quod vix præstare potest, si non ipse suis oculis cuncta videre, ac suis pedibus, nõ alienis, quò oportet, se conferre animum inducat. Vtinam principes multis locis interessent, & singula, quoad ipsorum dignitas patitur, diligenter circumspectarent. neque enim ipsis sæpiùs, vt fit, imponeretur.*

b *Principis occulto monitu interdum ea fiunt, quæ quamuis dura, & sæua, ad vitandam infamiam patrantur; atque ideo imminentibus leuiora videri possunt.*

c *Non est nouum, insontes iniquo amplissimi ordinis iudicio damnari.*

d *Hic est mos hominum, vt insignijs virtutis contenti ipsam virtutem omittant. Ita multi duces dum res suas impetrando triumphalium insigni, magis quàm famæ sempiternæ sufficere credunt, hostem omittunt.*

e *Hostium copiæ etsi sunt exiguæ, ac parum in iis est roboris, tamen in re noua, perculsis animis, potissimùm ex longinquo in maius audiri solent.*

f *Simulatque fama nunciat, rerum nouarum autorem agros populari, & prædas agere, omniaque, vt fit, è longinquo in maius augentur, haud dubium est, ipsa è prouincia, in qua tumultus exoriũtur, vt quis fortunæ inops, moribus turbidus est, promptiùs ad illum ruere, eiusque copias auctitare.*

g *Cùm omne belli momentum, quod ab autore rerum nouarum geritur, in illius persona positum sit, certè illo adhuc superstite, acri præsertim viro, quique ex nihilo maximas turbas dedit, bellum nõ potest dici confectum: ac proinde, etsi is fortè copijs exutus est, tamen in illius exitium acriter insistendum est, ne iterum hinc illinc auxilia cogere, ac nouos tumultus excitare possit.*

h *Qui suspitioso & sæuo principi obsequium, & operam præstat, hoc sibi semper ante oculos ponat, hinc, inquam, nunquam se dimoueri patiatur, nimirum, vt iussa illius potiùs, quàm quiduis aliud metuat.*

quam

quàm incerta belli metuens. Igitur Tacfarinas diſperſo rumore, [a] rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac poſſe reliquos circumueniri, ſi cuncti, quibus libertas ſeruitio potior, incubuiſſent, auget vires, poſitiſque caſtris, Thubuſcum oppidum circũſidet. At Dolabella, contracto quod erat militum, [b] terrore nominis Romani, & quia Numidę peditum aciem ferre nequeunt, primo ſui inceſſu ſoluit obſidium, locorumque opportuna permuniuit: ſimul principes Muſulanorũ [c] defectionẽ cœptantes ſecuri percutit. Dein quia pluribus aduerſum Tacfarinatẽ expeditionibus cognitũ, [d] nõ graui, nec vno incurſu cõſectandum hoſtẽ vagum, excito cum popularibus rege Ptolemæo, quatuor agmina parat, quæ legatis ac tribunis data: & prędatorias manus delecti Maurorum duxere. [e] Ipſe conſultor aderat omnibus. Nec multò poſt adfertur Numidas apud caſtellũ ſemirutum, ab ipſis quondam incenſum, cui nomen Auzęa, poſitis mapalibus, cõſediſſe fiſos loco, [f] quia vaſtis circùm ſaltibus claudebatur. Tum expeditæ cohortes, alæque quam in partem ducerentur [g] ignaræ, cito agmine rapiuntur. Simulque cœptus dies, & concentu tubarum, ac [h] truci clamore aderant ſemiſomnos in barbaros, præpeditis Numidarum equis, aut diuerſos paſtus pererrantibus. ab Romanis confertus pedes, diſpoſiæ turmæ, cuncta prælio prouiſa: hoſtibus contra [i] omnium neſciis, non arma, non ordo, non conſilium, [k] ſed pecorum modo, [l] trahi, occidi, capi. Inſenſus mi-

l ſic in vita Agric. tum verò patentibus locis grande, & atrox ſpectaculum, ſequi, vulnerare, capere, &c.

OBSERVATIONES

a *Rerum nouarum autor, idemque belli concitor, non tam opibus, & copijs, quas principiò exiguas habet, quàm arte, & falſis rumoribus res ſuas meliores facit. at verò inter cæteras artes hac vtitur, vt dicat, eum, cuius prouinciam raptat, quemque ſibi hoſtem delegit, ab alijs quoque hoſtibus lacerari, paruoque negotio poſſe circumueniri, ſi cuncti, quibus libertas ſeruitio potior eſt, in id incumbant. hac ratione ſuas copias hinc inde auctat.*

b *Cuius populi, ducisue nomen victorijs iam eſt celebre, is etiã parua manu terrorem addit hoſtibus.*

c *Tempore belli qui defectionem cœptat, quiſquis ille eſt, ad cæterorum terrorem vltimo ſupplicio afficiendus eſt.*

d *Vagus hoſtis non graui, vnoue incurſu conſectandus eſt; ſed plura agmina parari, & vnumquodque ſingulis ducibus dari debet; nempe, vt populator ab aliquo ex his excipi poßit. quippe alias omnes belli rationes ipſe vagus & velox eludet.*

e *Dux exercitus, diſtributo pluribus ducibus exercitu, ipſe omnibus conſultor adeſſe, hoc eſt, conſilio & prudentia cuncta regere debet.*

f *Qui locus vaſtis circùm ſaltibus clauditur videtur eſſe tutus.*

g *Non ſemper miles debet ſcire quò ducatur. nam vt Tacit. ait 1. hiſt. Tam neſcire quædam milites, quàm ſcire oportet, & quæ ſequuntur.*

h *Concentu tubarum, ac truci clamore hoſtes ſemiſomni, & incauti mirum in modũ conſternantur.*

i *Nunquam loco adeò fidendum eſt, licet tutißimo, quin paßim vigiles iis in locis diſponantur, vbi excipi non poßint. ſin minùs, & qui tutißimo loco conſederunt, ab diligente, & prouido hoſte ac ſtrenuis militibus opprimi, nullo negotio, poßunt.*

k *Difficile dictu eſt, quantum præſtent pauci milites inconditæ hoſtium turbæ, ſi modò ipſi diſpoſiti ordine militiæ ſuo quiſque loco ſtat; cunctaque ab ipſis prœlio ſunt prouiſa aduerſus hoſtes omnium neſcios; quibus non arma, non ordo, non conſilium eſt. hi certè ab illis, pecorum modo, trahuntur, occiduntur, capiuntur.*

les [a] memoria laborum, & aduersum eludentes optatæ toties pugnæ, se quisque vltione & sanguine explebant. [b] Differtur per manipulos Tacfarinatem omnes notum tot præliis consectentur: [c] nonnisi duce interfecto requiem belli fore. [d] At ille delectis circum stipatoribus, vinctoque iam filio, & effusis vndique Romanis, ruendo in tela, captiuitatem, haud inulta morte, effugit. Isque finis armis impositus. Dolabellę petenti abnuit triumphalia Tyberius, [e] Seiano tribuens, [f] ne Blæsi auunculi eius laus obsolesceret. [g] Sed neque Blæsus ideo inlustrior; & huic [h] negatus honor gloriam intendit. Quippe minore exercitu, insigneis captiuos, cædem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur & Garamantum legati raro in vrbe visi. quos, Tacfarinate cæso, perculsa gens, & culpæ nescia ad satisfaciendum populo Ro. miserat. Cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto more, missusq; è senatoribus [i] qui scipionẽ eburnum, togã pictã, antiqua patrum munera daret, regemq; & socium, atq; amicum appellaret. Eadẽ ęstate mota per Italiã seruilis belli semina [k] fors oppressit. Autor tumultus T. Curtisius quondam prætoriæ cohortis miles, [l] primò cœtibus clan-

OBSERVATIONES.

a *Sagax dux exercitus qua maximè ratione potest, eniti debet, vt suus miles ira in hostem feratur. nam satis constat, semel infensum militem, vix expectato imperatoris iussu, atque impatientem moræ, nullius hortatu, sed sua sponte, ruere ad vltionem, & hostili sanguine se explere.*

b *More militari, cùm dux militem alicuius rei protinus certiorem fieri vult, & quia iam adest pugna, non potest vocari concio, id, quicquid est, quod sciri oportet, iubet differri per manipulos.*

c *Supra obseruaui dandam omnino esse operam, vt belli dux in potestatem veniat, aut interficiatur, cùm in eo tam grande momentum est, vt nonnisi ipso sublato, quies belli futura sit.*

d *Viri strenui facinus est, mortem potiùs oppetere, & fortiter pugnãdo, captiuitatem effugere, quàm pati, se hostis ludibrio exponi, atque adeò vinctum ad supplicium trahi.*

e *Non est mirandum, principes iis, qui ex intima ipsorum amicitia sunt, tantùm tribuere, vt merita laude, dignisque præmiis præclaros viros, deque rep. optimè meritos fraudẽt, atq; illis donẽt indignos.*

f *Laus non debita, tributa tamen obsolescit, simulatque eadem ei, cui debetur, tribuitur.*

g *Laus mihi non debita, tributa tamen me non reddit illustriorem. non enim insignia virtutis, sed vna virtus honestat homines.*

h *Honor negatus viro præstanti, ac de rep. aut principe optimè merito haud dubiè gloriam eius intendit. Itaque si princeps debitum alicui honorem tribuere non vult, cauere tamen debet, ne nihil illi tribuat, sed aliquid saltem ei concedat, ne ob integram repulsam is præfulgeat; & iniuria maiori honori, & beneficio locum faciat.*

i *Senatus, populusque Romanus quorum erga se regum fidem, dubijs adhuc rebus perspexerat, his scipionem eburneum, togam pictam, nempe regia munera mittebat; regesque & socios, & amicos appellabat. hac comitate, parique beneuolentiæ, & grati animi significatione debet princeps vti erga eos omnes, qui ipsi sua ope, & auxilio, & qua re maximè potuerunt, tristißimo tempore, dubiisque ipsius rebus adfuerunt.*

k *Sæpißimè ea sors conficit, quæ nullo, neque ingenio, ac ne viribus quidem vllis confici potuissent.*

l *Rerum nouarum auctor, plerunque deligit saltus, & loca longinqua ab aula principis; quibus in locis, cœtibus primùm clandestinis, mox positis palam libellis, eos qui dura seruitute premuntur, ad libertatem vocat.*

dest

destinis apud Brundisium, & circumiecta oppida: mox positis propalàm libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus & ferocia seruitia: cùm velut [a] munere deûm tres biremes adpulere ad vsus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quæstor, cui prouincia, vetere ex more, Calles euenerat. Is disposita classiariorum copia, [b] cœptátem tum maximè coniurationem [c] disiecit. Missusque à Cæsare properè Staius tribunus cum valida manu, ducem ipsum, & proximos audaciæ in vrbem traxit iam trepidam ob multitudinem familiarum, quæ gliscebat immensùm, minore in dies plebe ingenua. Iisdem consulibus miseriarum, ac sæuitiæ [d] exemplum atrox. Reus pater, accusator filius. nomen viri, Q. Vibius Serenus, in senatũ inducti sunt, ab exilio retractus, inluuieque ac squalore obsitus, & tum catena vinctus perorante filio. Præparatur adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli, [e] index idem & testis dicebat. Adnectebatque Cæcilium Cornutum prætorium ministrauisse pecuniam; qui tædio curarum, & [f] quia periculum [1] pro [g] exitio habebatur, mortem in se festinauit. At contra reus [h] nihil infracto animo, [i] obuersus in filium, quatere vincula, vocare vltores deos, vt sibi quidem redderent exilium, vbi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. Adseuerabatque innocentem Cor-

1. quia vix quisquam tam atrocis criminis reus absoluebatur.

OBSERVATIONES.

a *Quæ nullis humanis consiliis prosperè accidunt, ea munere Deûm fieri dicuntur.*

b *Coniuratio properè, & priùs quàm vires acquirat, disijcienda est, eiusque semina opprimi debent.*

c *Non semper dux belli, aut præfectus prouinciæ, cùm periculum est in mora, principem consulere, sed ex repræsenti quid facto opus sit, apud se perpendere debet; potissimùm si quid accidit huiusmodi, vt, si nòn primo quoque tempore nascenti malo occurritur, inde non parum detrimenti resp. captura sit.*

d *Summæ miseriæ, ac sæuitiæ exemplum est atrox, videre patrem à filio rei capitalis reum fieri.*

e *Parum est in illo fidei, qui idem indicem se, ac testem profitetur, nec alia probatione nititur.*

f *Non est mirandum, reum maiestatis, quamuis innocentem, tædio curarum, & quia quo tempore sæuit tyrannis tale periculum pro exitio habetur, mortem in se festinare; eaque ratione se principis immanitati, & inimicorum audaciæ, potentiæ, & ludibriis eripere.*

g *Oppressa ab vno repub. periculum profectum ab accusatione maiestatis ferè pro exitio habetur; hoc est, paria sunt, esse iam in ipso exitio, & esse in periculo. quippe tam certum exitium est illi, quem princeps aliquid in suam maiestatem commisisse suspicatur, atque ei, qui iam conuictus, & damnatus est. nam vt vt res se habet, hoc est, siue is innocens est, aut criminis conuictus, certè illi moriendum est.*

h *Qui innocens est, etsi in summo discrimine versatur, tamen nihil infracto animo suam ipse causam agit.*

i *Pessimus certè, ac detestandus mos est, pati vt filius patri necem struat, specie criminis læsæ maiestatis. eumque qui vsqueadeo est impius, vt tale facinus audeat, non modò falsa asserere, sed & summo supplicio dignus principi videri deberet. si tamen crimen in comperto est, laudanda est pietas filij in patriam, qui eam proditione, & periculis liberauit. nam patriæ salus parentum, & filiorum charitati anteponi debet.*

1. accuſatione. nutum, & [a] falſa [1] exterritum. Idque facilè intellectu, ſi proderentur alij. Non enim ſe cædem principis, & res nouas [b] vno ſocio cogitaſſe. Tum accuſator Gn. Lentulum, & Seium Tuberonem nominat, magno pudore Cæſaris, cùm primores ciuitatis, intimi ipſius amici, Lentulus [c] ſenectutis extremæ, Tubero defecto corpore, tumultus hoſtilis, & turbandæ Reip. accerſerentur. Sed hi quidem ſtatim exemti. In patrem ex ſeruis quæſitum. & quæſtio aduerſa accuſatori fuit, qui ſcelere væcors, ſimul [d] vulgi rumore territus, robur & ſaxum, aut [e] parricidarũ pœnas minitãtium, ceſſit vrbe. ac retractus Rauenna [f] exequi accuſationẽ adigitur, non occultãte Tyberio vetus odium aduerſum exulẽ Serenum. Nã poſt damnatum Libonem, miſſis ad Cæſarẽ literis, exprobrauerat, ſuum tantùm ſtudiũ ſine fructu fuiſſe: addideratque quædã [g] contumaciùs, [h] [2] quàm tutum apud aures ſuperbas, & offenſioni proniores. ea Cæſar octo [i] poſt annos retulit, medium tempus variè arguens, [k] etiam ſi tormenta, [l] peruicacia ſeruorum, contra eueniſſent. Dictis dein ſententiis, vt Serenus more maiorum puniretur, quò [m] molliret inuidiam, interceſſit. Gallus Aſinius, Gyaro aut Donuſa claudendum cenſeret; id quoque aſpernatus eſt, ege-

2. ſic lib. 3. hiſt. de Antonio loquens, nec ſermonibus temperabat, immodicus lingua, & obſequii inſolens. literas ad Veſpaſianum compoſuit iactantius, quàm ad principem.

OBSERVATIONES.

a *Et ipſi innocentes falſa accuſatione ſæpiùs exterrentur.*

b *Non eſt veriſimile quenquam adeò vecordem eſſe, vt ſolus, atque vno ſocio cædem principis, & res nouas, hoc eſt tumultus bellicos cogitauerit; quin plures ad eam coniurationem adhibiti fuerint.*

c *Quid vero minus ſimile eſt, quàm extremæ ſenectutis homines, & affecto iam corpore remp. turbare, principem prodere, ac tumultus hoſtiles excitare velle?*

d *Vulgi rumore debitas pœnas minitantis vel impuriſsimus & audaciſsimus quiſque terretur.*

e *Is parricida meritò dici poteſt, qui ſpecie atrocis alicuius criminis periculum mortis patri creat.*

f *Accuſatorem ſemel cœptæ accuſationis eius criminis, quod aut principis perſonam, aut remp. ſpectat, pœnitere non licet. nam & peragenda & exequenda eſt.*

g *Satis conſtat, principes habere aures ſuperbas, & offenſioni quàm gratiæ proniores. ideo diligenter cauendum eſt, ne etiam cùm id meritò facere videmur poſſe, contumaciùs quàm ipſorum dignitas, natura, & aures ferre poſſunt, loquamur.*

h *Nulla re principes magis offenduntur, quàm contumacia loquentis, aut ſcribentis.*

i *Principes plerũque beneficiorum ſtatim, iniuriarum adeò nunquam ſunt immemores, vt, quæ diuturnitate temporis, atque obliuione extincta credebantur, ea cùm occaſio, tempuſque adeſt, proferant in medium. quippe, gratia oneri, vltio in queſtu habetur.*

k *Quem princeps perdere ſtatuit, in hunc etſi legibus, & vſitata, ac præſcripta iudiciorum forma animaduertere non poteſt, tamen tot rebus ita miſerum circumuallat, atque vrget, vt tandem præceps ad perniciem detur.*

l *Peruicacia propriè eſt illius, qui ſe potiùs tormentis lacerari patitur, quàm quidquam ex eo poſſis exculpere.*

m *Qui remp. oppreſsit imprimis cauere debet, ne frequentibus maieſtatis iudiciis, nimiaque ſeueritate, inuidia, odiis, ac maledictis laceretur. quòd ſi fortè populus, aut Senatus atrocitate & ſæuitia iam eſt offenſus, protinus qua re maximè poteſt, ac potiſsimùm clementia tantam inuidiam mollire debet.*

nam

nam aquæ vtramque insulam referens, [a] dandosque vitæ vsus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de [b] præmiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita priuauisset. Ibaturque in eam sententiam, nî duriùs, contraque morem suum palam pro accusatoribus Cæsar [c] inritas leges, Remp. in præcipiti conquestus esset. [d] Subuerterent potiùs iura, quàm custodes eorum amouerent. Sic delatores, [e] genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coërcitum per præmia eliciebâtur. His tam adsiduis tamque mœstis modica lætitia interiicitur, quòd C. Cominiũ equitem Romanum probrosi in se carminis conuictum [f] Cæsar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quò magis mirum habebatur, [g] gnarum meliorũ, & quæ fama [h] clementiã sequeretur, tristiora malle. Neq; enim [i] socordia

I. quarta bonorum parte quæ ipsis cedebat.

OBSERVATIONES.

a *Cui aliquid datur, illa omnia eidem censentur esse data, sine quibus illud esse non potest. ita, cui vita conceditur, huic dandi sunt vitæ vsus. hinc discant illi, qui damnatos attinent triremibus, aut carcere, eosque loco pecudum, aut deteriore, vt fit, habent, nullum ipsorum erga miseros beneficium extare. neque enim satis est, vitam concedere, si non & illa accedant, sine quibus hæc vita nullo pacto transigi potest.*

b *Eccui mirum sit, sub tyrannide plus accusatorum, quàm aliorum hominum esse, cùm huic teterrimo hominum generi præmia sint proposita?*

c *Tyranni permagni interest esse delatores, nempe, tyrannidis, suæque sæuitiæ ministros. quippe, si hi nulli essent, irrita suarum legum acrocitas esset, cùm horum opera homines legibus pœnas dent. ideoque ij legum custodes appellentur.*

d *Paria sunt subuertere iura, & iurium custodes amouere.*

e *Deferre eum, qui in principem, aut in Remp. peccauit, aut communem hominum societatem læsit, vnicuique non solùm honestè licet, sed cuicunque publica salus curæ est, debet. Sed obseruare, & quid quisque agat, scrutari, ac singula hominum dicta iuxta, & facta in crimen ideo detorquere, vt princeps, cùm optimum quemque euerterit, veluti frenis omnibus exolutus, pro arbitratu, in rep. grassetur, hoc demum illud est, quod atrocissimum, & fœdissimum ministerium est. porrò qui scelestam, atque atrocem hanc operam principi præstant, hos publico exitio natos meritò dixeris.*

f *Princeps nouus, quique ad corroborandam potentiam vtitur delatoribus, ac frequenter exercet iudicia maiestatis, inter tot assidua, & mœsta iudicia debet interiicere aliquod specimen clementiæ, iis in criminibus, quæ etsi videri possunt atrocissima, quia læsa est ipsius principis maiestas, tamen talia sunt, vt plus laudis condonando, quàm vtilitatis condemnando consequatur; cuiusmodi est crimen scripti in ipsum carminis probrosi; siquidem non facta, sed dicta, à quibus haud multùm periculi est, condonantur.*

g *Quosdam eo ingenio præditos videas, vt quamuis gnari sint meliorum, probeque intelligant, quàm prospera fama virtutes sequatur, tamen ad deterrima quæque se applicent.*

h *Inter omnes virtutes, quæ esse in principe debent, nulla gratior est, nec quam melior sequatur fama, quàm clementia, virtus hominibus gratissima.*

i *Qui socordia peccat, huic ignosci fortè potest. Sed qui gnarus meliorum deteriora sequitur, hunc ne salus quidem ita seruet, quin nequam perditusque sit.*

peccabat, nec [a] occultum eſt, quando ex veritate, quando adumbrata lætitia facta imperatorum celebrentur. [b] quin ipſe [1] compoſitus aliàs, & velut [2] eluctantium [3] verborum, ſolutiùs, promptiuſque eloquebatur quoties ſubueniret. At P. Suillium quæſtorem quondam Germanici, cùm Italia arceretur conuictus [c] pecuniam ob rem iudicandam cępiſſe, amouendum in inſulam cenſuit, tanta contentione animi, vt & iurando obſtringeret è Rep. id eſſe. [d] Quod aſperè acceptum ad præſens, [e] mox in laudem vertit, regreſſo [4] Suillio, quem vidit ſequens ætas præpotentem, venalem, & Claudij principis amicitia diu [f] proſperè, nunquam bene vſum. Eadem pœna in Catum Firmium ſenatorem ſtatuitur, tanquam falſis maieſtatis criminibus ſororem petiuiſſet. Catus, [5] vt retuli, Libonē inlexerat inſidiis, deinde iudicio perculerat. Eius operæ [g] memor Tyberius, ſed alia prætendens, exilium deprecatus eſt. Quò minus ſenatu pelleretur, non obſtitit. Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, [h] parua forſitan & leuia memoratu videri non neſcius ſum. Sed nemo Annales noſtros cum ſcriptura eorum [6] cōtenderit, qui veteres populi Romani res compoſuere. Ingentia illi bella, expugnationes vrbium, fuſos captoſque reges, aut, ſi quando ad interna præuerterent, diſcordias conſulum aduerſum tribunos, agrarias frumentariaſque leges, ple-

1. i. artificium in loquendo adhibens.
2. quæ non temerè, ſed ex accurato verborū delectu prius habito ita promebat, vt appareret, ea vna eſſe ſepoſita, & delecta, quibus obſcuri, & impliciti ſenſus non perſpicerentur quidem, ſed tātum oſtenderētur. dicit autem eluctantium, i. nonniſi ægrè & magno conatu prodeuntiū ex illo ore. quaſi illa verba prius cum aliis pugnare, eaque ſuperare debuerint, quā ea Tyberius digna cenſuiſſet, quibus ambigua & obſcura mens velaretur
3. nempe artifex.
4. de quo ſic lib. 12. ſæuus accuſandis reis Suillius, exquiſitiore in Domitium adulatione, &c.
5. lib. 2.
6. contulerit, & compararit.

OBSERVATIONES.

a *Etſi tyrannis cuncta adeò corripuit, vt metu homines quamuis deterrimum principem laudibus efferre cogantur, tamen non occuli poteſt quando ex veritate, hoc eſt, ſponte quiſque ſua, & quia ita ſentit, & quando adumbrata lætitia facta principum celebrantur. hinc colligi poteſt; boni principis maximum hoc eſſe argumentum, cùm non adumbrata lætitia, ſed ex veritate ipſius facta celebrantur; & quæ quiſque de eo palam loquitur, ea ſentit, & remotis arbitris, æquè atque in concione extollit.*

b *Cùm naturæ humanæ proprium ſit, ſuccurrere miſeris, & opem ferre periclitantibus, & ipſimet nequam homines, quibuſque nocendo, & maleſaciendo plus boni eſt, quàm iuuando, ac benefaciendo, quoties in perniciem alicuius aliquid machinantur, vix exitum impeditæ, ambiguæ, & obſcuræ orationis reperire poſſunt; contra, quoties iuuant, & benefaciunt, quia id per ſe planum eſt, nullaque arte in eo opus eſt, ſolutius promptiúſque, atque adeò magis ſecundum naturam loquuntur.*

c *Qui pecuniam ob rem iudicandam cœpiſſe conuictus eſt, is legibus pœnas dare debet.*

d *In iudiciis capitis princeps in benigniorem ſententiam ſemper inclinare debet; ne quantum laudis, proſperæque famæ ex clementia fortè adeptus eſt, tantumdem dedecoris & infamiæ poſtea adeat ob nimiam aſperitatem, & atrocitatem.*

e *Cui iniuria indignè fit, huius nos calamitas ad miſericordiam adducit. quòd ſi ſequens eius vita palam facit eum, omnium hominum iudicio, non modò illa, ſed atrociori pœna fuiſſe perquàm dignum, quæ erga illum priùs fuit miſeratio, illud eſt odium hominis nequam, & flagitioſi. hoc pacto pœna non immeritò præit delicto.*

f *Proſperè vti amicitia principis non eſt argumentum probitatis. quippe, aliud eſt proſperè, aliud bene vti. bene vtuntur ſoli boni viri, ac reip. & principis magis, quàm ipſius fortunæ amantes. at verò proſperè etiam vti poſſunt ſubdoli, adulatores, venales homines. id quod ſæpiùs quàm eſt è rep. accidere videmus.*

g *Si princeps ſibi, rebuſque ſuis ſedulam operam præſtari cupit, certè eius, cùm occaſio, tempuſque adeſt, memor eſſe debet.*

bis & optimatium certamina libero egressu memorabant. Nobis in arcto & inglorius labor. Immota quippe, aut modicè lacessita pax, mœstæ vrbis res, & princeps proferendi imperij incuriosus erat. Non tamen sine vsu fuerit, introspicere illa primo aspectu [a] leuia, ex quîs magnarum sæpe rerum motus [1] oriuntur. [b] Nam [c] cunctas nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli regunt. delecta ex his & constituta Reip. forma laudari faciliùs, quàm euenire, vel si euenit, [d] haud diuturna esse potest. Igitur vt olim plebe valida, vel cùm patres pollerent, [e] noscenda vulgi natura, & quibus modis temperanter haberetur, senatusque & optimatium ingenia qui maximè perdidicerant [f] callidi temporum & sapientes credebantur: sic conuerso statu, [2] neque alia rerum, quàm si vnus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit: quia [g] pauci prudētia, [h] honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernunt, [3] plures [i] aliorum euentis docentur. cæterùm [k] vt profutura, ita minimum oblectatio-

1. sub principatu.

2. nō aliud trad potest, quàm quod sub principe agitur.

3. quorum gratia historia scribitur.

OBSERVATIONES.

a *Quædam primo aspectu videntur esse leuia, ex quibus magnarum sæpe rerum motus oriuntur. porrò hæc huiusmodi sunt, vt ea prudentes non solùm non omittant, verùm etiam, tanquam maximarum rerum semina diligenter animaduertant, atque adeò introspiciant.*

b *Nulla natio est, apud quam non certa aliqua reip. forma constituta sit.*

c *Omnes nationes, & vrbes reguntur aut à populo, aut à primoribus, aut à singulis: hoc est, hæ sunt omnino reip. formæ, popularis, paucorum, & vnius.*

d *Res ipsa docet, rem esse vehementer arduā, è singulis eam reip. formam deligere, cuius quæque gēs capax sit, ac proinde quæ laudari, euenire, ac diuturna esse possit.*

e *Nullum sub sole imperium est, quod diuturnum, aut fuerit, futurumue sit. quippe quod hodie regnum est, id ab concitata fortè multitudine merum populi imperium fiet. hoc item post aliquem ambitum annorum sensim in paucorum potentiam cedet. ac rursus cùm horum quisque reliquos præminere velit, ac parem ferre possit neminem, is, qui opibus, celebritate famæ, potentia, fortuna cæteris præstat, non mirum est, si tandem cuncta ad se vnum trahit: ita vnde primùm discesserat, resp. ad regnum redit.*

f *Rerum humanarum nullus omnino gnarus esse potest, si non illius reip. in qua est, formam, naturamque nouit. quæ cognitio eò referri debet, vt scias penes quem est rerum summa. nam si est, vt populus rerum potiatur, noscenda est eius natura, quibusque modis valida, & ferox multitudo temperanter haberi possit: quòd si patres pollent, & horum ingenia quibus rebus capiantur, ac versari commodè possint, sciendum est. At verò si vnus imperitat; tum verò elaborandum est, vt illius ingenium, mores, naturam, perdiscamus.*

g *Sapiens ab insipiente non alia re dignoscitur, quàm hac vna, si scit vti, ac seruire temporibus. certè non alius ad capessendam remp. vocari debet, quàm qui temporum callidus est. quippe, qui ad hunc sapientiæ gradum peruenit, hunc planè præsentem Deum homines habere possunt.*

h *Quotusquisque tantùm iudicio, & prudentia valet, vt honesta ab deterioribus, vtilia ab noxiis discernat? Is ergo & prudentissimus, & sapientissimus meritò dici potest, qui tantùm iudicio valet, vt non expectatis aliorum euentis, quid expediat, atque amplectendum; quid item vitandum sit, nouit.*

i *Finis & potissimum historiæ munus est, vt aliorum euentis quisque doceatur; atque ex illis quid sibi, suæque Reip. expediat, capiat; quod item fœdum inceptu est, idem fœdum exitu esse putet.*

k *Ita ferè comparatum est, vt, quæ profutura sunt, ea minimùm oblectationis afferant.*

nis adferunt. [a] Nam [b] situs gentium, varietates præliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum. Nos [c] sæua iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & [d] easdem [e] exitu causas coniungimus, [f] obuia rerum similitudine, & satietate. Tum quòd antiquis scriptoribus [g] rarus obtrectator. [h] neque refert cuiusquam Punicas, Romanasue acies lætiùs extuleris. At multorum, qui Tyberio regente pœnam vel infamias subiere, posteri manēt. Vtque familiæ ipsæ iam extinctæ sint, reperies qui ob similitudinem morum [i] aliena malefacta sibi obiectari putant. [i] Etiam [k] gloria ac virtus infensos habet, vt animus ex propinquo diuersa arguens. Sed ad incœpta redeo. Cornelio Cosso, Asinio Agrippa Coss. Cremutius Cordus postulatur, [l] nouo, ac tunc primū audito crimine, quòd editis annalibus, lau-

i. sic Sallust. plerique quę delicta reprehenderis, maleuolentia dicta putant: vbi de magna virtute, atque gloria bonorum memores, quę sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit supra ea veluti ficta pro falsis ducit.

OBSERVATIONES.

a *Cùm omnis historia lectorem retinere, redintegrare, postremò docere debeat, persæpe accidit, propter rerum, ac temporum naturam, quæ in historiis traduntur, vt aliæ plus delectationis, aliæ plus doctrinæ contineant. has nunquam de manibus deponet is, qui doceri, & erudiri magis, quàm delectari vult.*

b *Varietas earum rerum, quæ permultæ, ac diuersæ ab historiæ scriptoribus narrantur, cuiusmodi sunt situs gentium, varietates prœliorum, clari ducum exitus, retinent, ac redintegrant legentium animos tantùm; nec docent, sed delectant.*

c *Hæc sunt maxima, & potissima argumenta tyrannidis; sæua iussa; non modò frequentes, sed nunquam intermissæ, atque adeò continuæ accusationes; fallaces amicitiæ; pernicies innocentium.*

d *Prudens rerum gestarum scriptor singulas rerum causas exitu coniungit, hoc est, docet ab ijsdem causis eosdem semper effectus esse expectandos; quod potissimum est eius munus.*

e *Nihil planiùs causam, & principium qualia fuerint, ostendit, quàm exitus.*

f *Errat quisquis existimat, alias res hodierno die agitari, quàm quæ olim, & omni tempore fuerunt. quippe, qui veterum scripta peruolutabit, is si prisca cum præsentibus conferre volet, obuiam vbique habebit rerum similitudinem.*

g *Cùm inter præsentes nunquam non deprehendatur æmulatio, atque interdum inuidia, non est mirum, recentes scriptores semper diuersis obtrectatorum studijs esse obnoxios.*

h *Quæ de priscis memorantur, pro his, aut contra ea nemo pugnat; neque enim cuiusquam refert, hos an illos lætiùs extuleris: sed quæ de ijs traduntur, qui paucis ab hinc annis fato functi sunt, ac sæpiùs pares ipsorum improbitati exitus inuenerunt, de ijs periculosum est vera tradere, nempe, perscribere dedecora, pœnas, & infamiam illorum, quorum etiam posteri manent. Cæterùm quamuis illorum familiæ sint extinctæ, nec quisquam posterorum de eo conqueri possit, quòd ipsorum maiores ab historiæ scriptore æterna infamiæ labe aspersi sunt, tamen quidam reperiuntur eo ingenio, vt aliena malefacta, (quia ijsdem se flagitiis teneri satis sciunt) sibi obiectari, id verò æquo animo pati non possint. quòd si quos laudibus extuleris, nunquam deerunt, qui inuidia adducti, ea vera esse negent. vsqueadeò arduum, & intutum est recentem scribere historiam.*

i *Hoc præstat historia cæteris scriptis, quòd tantum apud eos potest, quibus pectus sapit, vt hi laudibus ad gloriam, infamia ab flagitiis deterreantur; quippe illorum iudicia verentur, quorum scripta æternùm mansura aliis decus, aliis infamiam in infinita posteritate allatura sunt.*

k *Improbi homines vt similibus sui malè dicatur, nunquam pati possunt. Siquidem aliena malefacta sibi obiectari putant. gloria item, ac virtus aliorum ipsos infensos habet, vt animus ex propinquo diuersa à virtutibus, quas auersantur, arguens.*

l *Cùm resp. à tyranno est oppressa, non facta solùm, verùm etiam dicta paulò liberiora vsqueadeò ferri non possunt, vt ob ea homines virtute præstantes veniant in periculum capitis.*

data

datoq; M.Bruto, C.Cassiũ Romanorum [a] vltimum dixisset. Accusabant Satrius Secundus, & Pinarius Natta, Seiani clientes. [1] Id perniciabile reo. & Cæsar truci vultu defensionẽ accipiens. quam Cremutius relinquendę vitæ certus, in hunc modum exorsus est: [b] Verba mea P. C. arguuntur; adeò factorum innocens sum; Sed neque hæc in principem, aut principis parentem, [c] quos lex maiestatis amplectitur. Brutum, & Cassium laudauisse dicor. Quorum res gestas cùm plurimi composuerint, nemo sine [d] honore memorauit. Titus Liuius [e] eloquẽtiæ ac fidei præclarus in primis, Gn. Pompeium tantis laudibus tulit, vt Pompeianum eum Augustus appellaret. [f] Neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afraniũ, hunc ipsum Cassiũ, hunc Brutũ, nusquã latrones & patricidas, quæ nunc [g] vocabula imponuntur, sæpe vt insignis viros nominat. Asinij Pollionis scripta egregiam eorumdem memoriam tradunt. Messala Coruinus imperatorem suum Cassium prædicabat. Et vterque opibusque atque honoribus peruiguere. Marci Ciceronis libro quo Catonem cœlo ęquauit, quid aliud dictator Cæsar, [h] quàm rescripta oratione, velut apud iudices, [i] respondit? Antonij epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent. Carmina Bibaculi & Catulli referta contumeliis Cæsarum leguntur. Sed ipse diuus Iulius, ipse

1. potentia Seiani.

OBSERVATIONES.

a *Quos vitia arguunt esse degeneres, hi immeritò vsurpant nomen maiorum suorum. certè post reges exactos vsque ad vltima illa castra, in quibus à Bruto fæliciter pugnatum postquam fuit, liberto Cassius ceruicem interritus præbuit, extinctum verè dici potuit Romanum nomen. quippe, Romanum esse, ante illum diem, nihil aliud erat, quàm liberum esse, atque adeò aliis gentibus imperitare & velle, & posse. cuius libertatis, & ingentis altitudinis animi cùm sub principibus nulla etiam vestigia apparerent, qui tam fœdam seruitutem vni seruiebant, immeritò Romani dicebantur.*

b *Illum factorum innocentem esse verisimile est, cuius tantum verba arguuntur.*

c *Qui intemperanter loquitur in principem, aut principis parentem, aut filios, is lege maiestatis, quæ omnes pariter complectitur, tenetur.*

d *Assertores, ac vindices libertatis, etiam sub atroci principe, semper honorificè nominantur. adeò grata est libertas etiam ijs, qui illius bona non norunt.*

e *Eloquentia & fides sunt propriæ laudes illius qui historiam scribit.*

f *Virtus, & præstantia laudanda, & celebranda etiam in hoste est. nam cùm virtus virtutem nunquam odisse poßit, magnus, ac præstans vir nunquam ægrè feret, magnum item, ac præstantem virum ijs laudibus celebrari, quas meritus est, atque ex veritate laudari.*

g *Ab iis, qui eò vsque sunt seruili ingenio, vt libenter seruitutem seruiant, vindices libertatis, acresque eius assertores latrones vocantur, & parricidæ.*

h *Viri præclari siquando laudes aduersarij sui audiunt, non irascuntur. sed ipsi dictis, scriptisque pariter purgant se, ac respondent, ac si apud iudices res agatur. idque nihilominus præstant, etsi ipsi non verbis, sed gladiis rem gerere, eosque quibus respondent, æquè perdere, atque ipsis respondere possunt. nempe, hæc est illa moderatio animi, quàm soli homines excellenti virtute in summa fortuna retinent.*

i *Qui laudat aduersarium meum, is satis ostendit, sibi quæ à me geruntur, non probari.*

diuus Auguſtus & [a] tulere iſta, & reliquere, haud facilè dixerim, moderatione magis an ſapientia. Namque [b] ſpreta exoleſcũt: ſi iraſcare, adgnita videntur. Non attingo Græcos, quorum non modò [c] libertas, etiam libido impunita. Aut ſi quis aduertit, [d] dictis dicta vltus eſt. Sed [e] maximè ſolutum, & ſine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos [f] mors [g] odio aut gratiæ [1] exemiſſet. Num cum armatis Caſſio & Bruto, ac Philippenſes campos obtinentibus, [h] belli ciuilis cauſa populum per conciones incendo? [2] an illi quidem ſeptuageſimum anteannum perempti, quo modo imaginibus ſuis noſcuntur, [i] quas nec victor quidem aboleuit, ſic partem memoriæ apud ſcriptores retinent? ſuum [k] cuique decus poſteritas repẽdit. Nec deerunt, ſi damnatio ingruit, qui non modò Caſſij & Bruti. [l] ſed etiam mei meminerint. Egreſſus dein ſenatu, [m] vitam abſtinentia finiuit. Libros per ædiles [n] cremandos cẽſuere patres; & [o] man-

1. ac proinde veriſſimè de ipſis ſcribuntur.

2, lego, at.

OBSERVATIONES.

a *Princeps nouus, omnibus in rebus, moderationem præ ſe ferre debet, etiam in iis, quæ in ſe præcipuè dicta, aut acerbè atque adeò falsò ſcripta ſunt. nam contumelias ſi non ſolùm æquo, verùm etiam forti, atque alacri animo feret, vtramque virtutem oſtendet, nimirum, moderationem, & ſapientiam.*

b *Qui tanta virtute præditus eſt, vt ne cogitet quidem flagitium, is à nemine ſibi contumeliam dici poſſe exiſtimabit; & ſi dicetur, quia immerito ſibi dici ſcit, ſpernit. quippe ita comparatum eſt, vt, ſi quæ in te dicuntur, ſpernas, exoleſcant; ſi iraſcare, agnita videantur, ac proinde eorum reum te eſſe ſatis confiteare.*

c *Alia eſt loquendi, ſcribendique libertas, alia eſt libido: illa nonniſi à virtute, hæc à procacitate proficiſcitur.*

d *Dicta dictis, facta factis vlciſci ac refellere debemus.*

e *Cur non debet eſſe liberum, ſcribere, aut loqui de ÿs, quos mors gratiæ, & odio exemit?*

f *Mors eximit homines odio, & gratiæ. i. mortuum neque quiſquam odit, eiue plus æquo fauet.*

g *Aut odio, aut gratia præpediti hiſtoriæ ſcriptores id aſſequuntur, vt ſuis ſcriptis parum inſit fidei.*

h *Aliud eſt, ſeditioſis vocibus populum per conciones incendere; & ciuile bellum concire; & aliud ſcribere res geſtas illorum, quos mors & gratiæ, & odio exemit, etſi hoſtes fuerunt illorum, à quibus qui nunc rerum potiuntur, prognati ſunt.*

i *Nulla ſatis magna cauſa videtur eſſe, quapropter is, qui remp. occupauit, imagines, aut memoriã illorum aboleat, qui ſe acres libertatis vindices præſtiterunt. Siquidem ea re multitudini, aliqua ex parte, ſatisfit; nec ideo in ſe princeps odia hominum intendit.*

k *Vna poſteritas, ac præter ipſam nemo rectè iudicare poteſt; ideo ſuum illa cuique decus rependere dicitur. quod nunquam faciunt præſentes, æmulatione, & inuidia præpediti.*

l *Non modò libertatis vindices laude ſunt digni, verùm etiam qui illorum res geſtas poſteris tradunt; ÿſque quas meriti ſunt, laudes tribuunt.*

m *Vir magnus, & præclarus, cùm potentia aduerſariorum, & iniquitate iudicum, interitum ſibi inſtare videt, mauult vitam relinquere, quàm pati vt ea ſibi, ab ÿs, quos ſibi infenſos videt, eripiatur. quod factum nonniſi ad animi magnitudinem referri poteſt.*

n *Qui libri aliquid continent in Deum, aut in principem, & remp. publico decreto cremari, ne peſſimo doctrinæ genere homines imbuantur, debent.*

o *Vix fieri poteſt, vt libri, quamuis publico decreto crementur, ita extinguantur, vt non occultati maneant, ac tandem edantur.*

ſerunt

ferunt occultati & editi. [a] Quò magis socordiam eorum inridere libet, qui præsenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis æui memoriam. [1] Nam contra, [b] punitis ingeniis gliscit autoritas. Neque aliud externi reges, aut qui eadem sæuitia vsi sunt, [c] nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere. Cæterùm postulandis reis, tam continuus annus fuit, vt feriarum Latinarum diebus præfectum vrbis Drusum auspicandi gratia tribunal ingressum adierit Calpurnius Saluianus in Sextum Marium. Quod à Cæsare palam [d] increpitum causa exilij Saluiano fuit. Obiecta publicè Cyzicenis [e] incuria cęremoniarum diui Augusti, additis violentiæ criminibus aduersum ciues Rom. Et [f] amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circunsessi, nec minùs sua constantia, quàm præsidio Luculli, pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curauerat, absoluitur, comperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxæ fuit, [g] quem odium publicum tutiorem faciebat. Nam vt quis districtior accusator, velut [h] sacrosanctus erat: leues, ignobiles pœnis adficiebantur. Per idem tempus Hispania vlterior, missis ad senatum legatis orauit, vt [i] exemplo Asiæ delubrũ

1. sic lib. 14. cõuictumq; Veientonem Italia depulit (Nero) & libros exuri iussit conquisitos, lectitatosque donec cũ periculo parabantur, mox licentia habendi obliuionem attulit.

OBSERVATIONES.

a *Mera socordia est, nec satis irrideri possunt ij, qui existimant, præsenti potentia extingui posse sequentis æui memoriam. certè tyranni dum viuunt, terrere homines, ne loquantur, aut scribant, possunt; sed præstare, vt eorum, quæ geruntur, memoria extinguatur, vix tempus, nedum ipsi possunt. In eo autem socordia est, quòd dum rerum memoriam sæuitia, & supplicijs abolere student, non animaduertunt illam magis augeri, ac punitis gliscere ingentem autoritatem. simile est illud quod legitur in vita Agric. legimus, inquit, cùm Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Heluidius laudati essent, capitale fuisse; neque in ipsos modò autores, sed in libros quoque eorum sæuitum; delegato Triumuiris ministerio, vt monimenta clarißimorum ingeniorum in comitio, ac foro vrerentur. scilicet, illo igne vocem pop. Romani & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur.*

b *Cùm princeps aliquid extingui, & aboleri studet, consultè faciet, si id non summo studio, vt ferè fit, vetabit, sed quasi illud huiusmodi sit, vt negligi debeat, ita ipse reuera negliget; & idipsum tempore vanescere sinet. siquidem constat, neglecta per se ipsa perire; at verò punitis ingentem gliscere autoritatem; ac si aliquid tam magni momenti contineant, quod pœna coerceri debuerit.*

c *Sæuitia regum, ac tyrannorum ipsis dedecus; & ijs qui sui sæculi res gestas liberè, & verè scripserunt, ingentem autoritatem & gloriam addit.*

d *Non solùm intempestiuè, verùm etiam impudenter facit is, qui reum accusare audet apud magistratum religionis, aut reip. gratia tribunal ingressum. huius impudentia exilio, aut alia pœna multari debet.*

e *Cæremoniæ institutæ in honorem principis à nemine negligi debent. siquidem illarum incuria palam facit, de nostra in illum obseruantia aliquid esse deminutum.*

f *Merita malefactis sequentibus aboleri constat.*

g *Quàm sæpißimè fit, vt, qui tyranno est mirè gratus, hunc omnes oderint, propter fœda ministeria. quod publicum odium eum aduersus maxima pericula tutum reddit.*

h *Sæuiente tyranno ferè fit, vt, qui insignitè sunt improbi, ac scelestam operam illi præstant, velut sacrosancti habeantur, hoc est, eos violare religio sit. cæteri verò, i. ij, quorum ad improbitatem aliquis etiam cumulus accedere potest, tanquam leues, & ignobiles pœnis afficiantur.*

i *Cur princeps lætetur causa magna est, cùm prouincias de officio, veneratione, cultu erga se certare videt.*

Tyberio matrique eius extrueret: qua occasione Cæsar, [a] validus alioqui spernendis honoribus, & [b] respondendum ratus iis, quorum [c] rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem cœpit: Scio P. C. [d] cōstantiam [e] meam à plerisque desideratam, quòd Asiæ ciuitatibus nuper idem istud petentibus nō sim aduersatus. ergo & prioris [f] silentij defensionem, & quid in futurum statuerim simul aperiam. Cùm diuus Augustus sibi atque vrbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, [g] qui omnia facta, dictaque eius [1] vice legis obseruem, placitum iam [h] exemplum promptiùs secutus sum, quia [i] cultui meo veneratio senatus [k] adiungebatur. Cæterùm vt semel recepisse, [l] veniam habuerit, ita per omnes prouincias effigie [m] numinum sacrari ambitiosum, superbum. & [n] vanescet Augusti honor, si [o] promiscuis

1. loco.

OBSERVATIONES.

a *Princeps eo ipso summum honorem consequitur, quòd se spernendis honoribus validum præbet.*

b *Quæ propter vitia princeps malè audit, in singulas occasiones intentus esse debet, vt his qui de ipso secus, quàm par est, loquuntur, respondeat.*

c *Sub atroci tyranno, quem nemo ob flagitia, & turpitudines arguere audet, ferè peruagatur rumor, incerto quidem authore, sed quo tamen vita principis arguitur. hunc prudens princeps diligenter excipere, & eum quasi moderatorem vitæ suæ adhibere debet; vt inde, tanquam ex incorrupto arbitro, & censore suorum morum, in quo perseuerandum, quid item fugiendum sit, discat. sic lib 15. sed Nero, inquit, vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum, & collata in libros inditia, confeßionesque damnatorum adiunxit. etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam viros, & insontes, ob inuidiam, aut metum extinxisset.*

d *Constantia est virtus propria virorum, præcipuè verò principum: qua qui præditus est, hic nonnisi in magnis viris habendus est. quæ cùm ita sint, principi diligenter cauendum est, ne leuitatis, & inconstantiæ argui meritò poßit.*

e *Spernere honores sibi delatos non parua virtus est.*

f *Qui cùm aliquid ab se petitur, silet, is haud dubiè petitioni assentiri videtur.*

g *Princeps is, qui ei proximè succeßit, qui Remp. occupauit, cuiusque memoria inter mortales est augustißima, omnia dicta, factaque illius, vice legis, obseruare debet: vt, quibus fundamentis principatus subnixus est, ijsdem in dies confirmari, & corroborari poßit. Certè hoc inter arcana, & præcipua Tiberij instituta fuit, vt se Augusti imitatorem omnibus in factis, dictisque eius profiteretur. cæterùm, imperium, vt ait Sallust. facilè his artibus retinetur, quibus initio partum est.*

h *Quæ exemplo fiunt, etsi minùs fortasse probantur, tamen faciliùs ferri possunt.*

i *Cultus est maior, quàm veneratio: ille principi, hæc viris amplißimis debetur.*

k *Princeps in ijs honoribus, qui publicè sibi decernuntur, socium quodammodo adiungat sibi senatum, & viros amplißimos; hoc est, omnem rem ita tractet, vt cultui suo adiungatur illorum veneratio. hoc pacto quoscunque volet, honores assequetur, sine cuiusquam offensione, & inuidia.*

l *Quædam etsi maxima, ac fortè nimia tolerari possunt, si semel, aut perrarò fiunt. quòd si frequenter repetuntur, & odiosa, & inuidiosa euadunt. Itaque quæ princeps in sui honorem institui, & celebrari cupit, ea det operam, vt nonnisi rarò, ac certis locis, & præstitutis diebus fiant. nam satis constat, quò quid rariùs fit, in eo plus venerationis esse.*

m *Effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum, impium est.*

n *Princeps imprimis cauere debet, ne honor sibi delatus vanescat. vanescit autem si promiscuis adulationibus vulgatur.*

o *Id tandem vanescit quod promiscuè vulgatur.*

adula-

adulationibus vulgatur. Ego me P.C. [a] mortalem esse, & hominum officia fungi, satisque habere, si [b] locum principem impleam, & vos testor, & meminisse posteros volo. Qui satis superque memoriæ meę tribuent, vt [c] maioribus meis dignum, rerum vestrarum [d] prouidum, constantem in periculis, [e] offensionum pro vtilitate publica non pauidum credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & mansuræ. [1] Nam quæ saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, ciues, & deos & deas ipsas precor, hos vt mihi ad finem vsque vitæ, [f] quietam & intelligentem humani diuinique iuris mentem duint: illos, vt [g] quandocunque concessero, cum laude & bonis recordationibus, [h] facta atque famam nominis mei prosequantur. Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alij modestiam, multi [i] quia diffideret, qui-

1. simile est illud in vita Agr. non quia intercedendum putẽ imaginibus, quæ marmore, aut ære finguntur, sed vt vultꝰ hominum, ita simulachra vultus imbecilla, ac mortalia sũt forma mentis æterna, quam tenere & exprimere non per alienam materiam, sed tuis ipse moribus possis.

OBSERVATIONES.

a *Adulatio principibus vsque eò infesta est, vt illis persuadeat, non humanæ se, sed diuinæ stirpis esse. (quò dementiæ progressus est Macedo Alexander, vt est apud Q. Curtium, & alios, quamuis cùm vi doloris opprimeretur, se mortalem esse clamaret, vt ait Seneca epist. 60.) ac proinde cæteros mortalium, non hominum, sed pecudum loco haberi oportere credebat. quos sanè velim discere de Tyberio, se mortales esse, & hominum officia fungi, non Deorum. neque aliam ob causam principes esse, nisi vt eum locum impleant.*

b *Principem locum implere, non est summam fortunam in luxu, & voluptatibus ponere, sed excubias pro vniuersa Rep. agere; hostes propulsare; inter subiectos pacem firmare; denique publicæ omnium securitatis acerrimam propugnationem suscipere.*

c *Hic est honor, hæc est memoria sui, quæ vt sit comes æternitatis studere debet princeps, non vt sibi, præter meritum, atque adeò præter id, quod fas est, diuini tribuantur honores; quippe absurdus, odiosus, ac impius ille cultus posteritatis odio, & irrisui obnoxius est: sed vt maioribus suis dignus, si ex viris præclaris ortus est; reip. prouidus & sit, & credatur: denique nihil pertimescat, dummodo publicæ vtilitati seruiat. qui hæc præstat, sciat is se verè principem esse; ac satis, superque memoriæ suæ tributum putet, si & præsentes iuxta & posteros futurum est vt tanta virtus non lateat. hæc sibi in hominum animis templa; has pulcherrimas effigies, æternùmque mansuros extruat. nam templa aræ, statuæ, & quicquid saxo struitur, quia malis & bonis principibus promiscuè extruitur, si ab iudicio posterorum in odium vertuntur, pro sepulchris sperni satis constat.*

d *A principe expectatur non solùm, vt præsentia regat, sed vt futurorum prouidus sit; nec suæ tantùm sed publicæ omnium salutis; cuius gratia prospiciat in longitudinem.*

e *Quemadmodum princeps quid quisque de ipso sentiat, curare, neque offensionum adeò cupidus esse debet, vt eas paßim suscipiat; ita quoque ea animi magnitudine ipsum esse æquum est, vt eas pro vtilitate publica non paueat.*

f *Princeps debet habere mentem quietam, & intelligentem humani diuinique iuris. neque enim aliã ob causam princeps est, quàm vt discernat ius & iniuriam. ideo non est mirum, si iurisconsulti asserunt in illius pectore esse omnia iura.*

g *Princeps optare, & quantum in se est, præstare debet, qui omnes mortales, quandocunque concesserit, cum laude, & bonis recordationibus facta, atque famam nominis sui prosequantur.*

h *Ex præclarè factis tantùm, neque aliunde, fama oritur, & celebritas nominis.*

i *Qui quæ omnes mirè cupiunt, spernit, his fermè causis adducitur: nam aut modestus est; aut ea se assequi posse diffidit; aut certè fracto, & abiecto animo est.*

dam vt degeneris animi interpretabantur. [a] Optumos quippe mortalium [1] altissima cupere. Sic Herculem & Liberum apud Græcos, Quirinum apud nos deûm numero additos. Meliùs Augustum qui sperauerit. [b] Cætera principibus statim adesse. vnum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. Nam contemptu famæ, contemni virtutes. At Seianus [c] nimia [2] fortuna socors, & muliebri insuper [d] cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liuia, componit ad Cæsarem codicillos. [e] Moris quippe tum erat, quãquam præsentem, scripto adire. Eius talis forma fuit: [f] Beniuolentia patris Augusti, & mox plurimis Tyberij iudiciis ita insueuisse, vt spes votaque sua non priùs ad deos, quàm ad principum aures conferret. [g] Neque fulgorem honorum vnquam precatum. Excubias ac labores, vt vnum è militibus, pro incolumitate Imperatoris malle. Attamen quod [h] pulcherrimum adeptum, vt cõiunctione Cæsaris dignus crederetur. [i] Hinc initium spei. Et quoniã audiuerit Au-

1. sic Sallust. de priscis loquens laudis auidi, pecuniæ liberales erant: gloriam ingentem, diuitias honestas volebant. & Tacit. noster lib. 4. hist. sapientibus, inquit, cupido gloriæ nouissima exuitur. & Sene. de benef li. 2. c. 36. natura virtus est gloriosa, & anteire priores cupit.

2. sic lib. 2. hist. nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum.

OBSERVATIONES.

a *Optimi mortalium altißima cupiunt. cur? quia nihil tantum est, quod non se virtute assequi posse sperent. certè illud est argumẽtum animi excelsi, altißima quæque, atque adeò immortalem famã sperare. neminem, inquit Seneca epist. 39. excelsi ingenij virum humilia delectant, & quæ sequuntur. & epist. 104. magna, & generosa res est humanus animus; nullos sibi poni, nisi communes, & cum Deo terminos patitur.*

b *Cùm nihil omnino sit in rebus fluxis, & caducis, quod non principes statim consequi, si modò velint, poßint, vnum illud, quod nonnisi summis laboribus, virtute, inquam, recteque factis consequi possunt, insatiabiliter parare debent; nempe, famam, & prosperam sui memoriam. Cæterùm cùm necessariò fama eat comes virtuti, qui illam contemnit, hanc pariter contemnere videtur.*

c *Quemadmodum res angustæ, & paupertas industriam intendunt, ita nimia fortuna difficile memoratu est, quantopere homines reddat socordes. nam vt Tacit. ait 1. histor. secundæ res acrioribus stimulis animum explorant; quia miseriæ tolerantur, fælicitate corrumpimur. & alibi eodem lib. vt qui aduersa expertus cùm maximè ducam, ne secunda quidem minùs discriminis habere.*

d *Muliebri cupidine incensi summa, & maxima quæque & optare, & patrare audent.*

e *Ad dignitatem, & maiestatem principis pertinet, vt, siquid ab ipso petitur, id non coram fiat, sed scripto adeatur. quem veterum morem expreßit Acroteleutium in Milite glorioso. permirum ecastor prædicas, inquit, Te adisse, atque exorasse. per epistolam, aut per nuntium, quasi regem, adiri eum aiunt.*

f *Adulatores, atque aulici omnium callidißimi hac arte vtuntur, cùm magnum aliquid petituri principem adeunt, vt dicant, ipsius erga se beneuolentia, & iudiciis ita insueuisse, vt spes, votaque sua non priùs ad Deos, quàm ad ipsius aures conferant; hoc est, tanti apud se principem esse, vt non plus sibi in Deorum, quàm in illius benignitate spei, præsidiique positum esse existiment. nimirum, hoc artificio conciliari potest beneuolentia superbi, atque ambitiosi cuiusque principis.*

g *Qui ex animo, & fidele obsequiũ principi præstat, in omnibus dictis, factisque ostendit, illius salute sibi antiquius esse nihil. apud quem hoc ratum, fixumque erit, nunquam fulgorem honorum precabitur, sed tantùm labores, & excubias pro incolumitate principis, vt si sit vnus militum. Postremò obseruandum est, præstare, veram potentiam apud principem adipisci, quàm fulgorem honorum, quo sæpiùs homines perstringuntur, precari.*

h *Quod pulcherrimum aulicus adipisci potest, hoc, scilicet, est, vt principis coniunctione dignus credatur.*

i *Qui magnas agitat spes, palam profiteatur, atque affirmet, id, quicquid est, non ab se, sed à principis iudicio profectum esse: nimirum, ea sperare licet, quæ nobis aliorum iudicio tribuuntur.*

gustum

gustum in conlocanda filia nonnihil etiam de [a] equitibus Romanis cōsultauisse: ita si maritus Liuiæ quæreretur, haberet in animo amicum, sola necessitudinis gloria vsurum. Non enim [b] exuere imposita munia. satis æstimare [c] firmari [1] domum aduersum iniquas Agrippinæ offensiones. Idque [d] liberorum [2] causa. [e] Nam sibi multum, superque vitæ fore, quod tali cum principe expleuisset. Ad ea Tyberius, laudata [f] pietate Seiani, suisque in eum beneficiis [g] modicè percursis, cùm [h] tempus tanquā ad integram consultationem petiuisset, adiunxit: [i] Cæteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent. Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuc decurrere, quod [k] promptum rescriptu: posse ipsam Liuiam statuere

1. suam.
2. non sua.

OBSERVATIONES.

a *Principes, in collocandis filiabus, quærendisque coniunctionibus, non semper sui fastigij viros eligunt, sed interdum de cæteris consultant. quod factum hactenus probari potest, si eum eligunt, qui pluribus, & maximis documentis eximiæ virtutis ipsis sit probatus. Cæterùm si princeps alij viro principi filiam nuptum dat, satis constat, hunc generum nequaquam sola necessitudinis gloria uti: sed si non superbum, eum tamen fore, qui eam coniunctionem in beneficij loco non ponet. sed hic qui à principe in cognationem assumptus est, quia quod pulcherrimum non modò sperare, sed optare audebat, consecutus est, principi fidelissimum fore haudquaquam dubium est. neque enim aliud, quoad vita ei suppetet, iactabit, quàm eximium erga se principis beneuolentiæ genus.*

b *Qui cognatione principis, alioue insigni honore honestatus est, non ideo imposita priùs sibi munia exuere, sed tantò acriùs principi operam præstare debet.*

c *Satis constat, affinitate principis aut potentis alicuius mirificè firmari eum, qui illa dignus habetur, aduersus odia, & grauissimas aliorum potentum offensiones.*

d *Hæc est charitas patris in filios, vt, non tantùm in præsentia ijs consulat, verùm diligenter prospiciat, ne posteaquam ipse vita concesserit, aut egeant, aut potentum odiis, inimicitiis, furoribus relinquantur.*

e *Amicus principis habeat semper in ore, sibi multum, superque vitæ semper fore, quod tali cum principe explerit; hoc est, profiteatur, sibi vitam non posse esse iucundam, quàm ipse tali principi superstes agat.*

f *Amor, obseruantia, obsequium, cultus, quem subiectus principi præstat, graui, & sancto pietatis nomine contineri rectè potest.*

g *Cōmemoratio beneficiorum quasi exprobratio est immemoris beneficij. ideo cùm de nostra in aliquem benignitate, ac beneficiis dicimus, etsi ingentia sunt, tamen ea modicè percurrere debemus, ne exprobrare & imputare videamur; quo nihil cuiquam mortalium, præcipuè verò principi fœdius est.*

h *Cùm aliquid arduum, magnique momenti à principe petitur, is non protinus respondere, sed tempus petere, tanquam ad integram consultationem, debet.*

i *Vulgus hominum in deliberationibus vtilitatem habet propositam. at verò principum longè diuersa ratio & sors est. nam cùm maxima quæque negotia sola fama videantur esse subnixa, certè principes in omnibus deliberationibus, non quid conducat, sed quid se deceat, honestumque sit, spectare, ac præcipua rerum ad famam dirigere debent. qui princeps hanc rationem sequetur, se eo loco dignum præstabit, nihilque committet, quod post fecisse pigeat. cæterùm dum famæ, & existimationi consulet, cætera illi statim aderunt.*

k *In deliberationibus caueat princeps, ne statim eò decurrat, quod est promptum rescriptu; sed altiùs, ac maturiùs sibi deliberandum esse sciat.*

[a] nubendum pòst Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi [b] matrem & auiam, propiora consilia. [1] simpliciùs acturum; de inimicitiis primùm Agrippinæ, [c] quas longè acriùs arsuras, si matrimonium Liuiæ, velut in partes domum Cæsarum distraxisset: sic quoque erumpere æmulationem fœminarum, eaque discordia [d] nepotes [e] suos [f] conuelli. Quid si intendatur [2] certamen tali coniugio? [g] Falleris enim Seiane, si te mansurum in [h] [3] eodem ordine putas; & Liuiam quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam, vt cum equite Romano senescat. Ego vt sinam, [i] credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem, maioresque nostros in summis imperiis videre? Vis tu quidem istũ intra locum sistere. Sed illi magistratus & primores qui, te inuito, [4] perrumpunt, omnibusque de rebus cõsulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium, longeque antisse patris mei [5] amicitias [k] non occulti ferunt, perque inuidiam tui me quoque incusant. Atenim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. [l] Mirum herculè si cũ

1. apertè tecum agam.

2. inter te, & nepotes meos.

3. quo est Liuia & tota domus principum.

4. cubiculum meum.

5. amicos patris mei, nempe Agrippã & Mœcenatem, quorum neuter tãtum potuit apud Augustum quantum tu apud me.

OBSERVATIONES.

a *Non videtur esse ex dignitate viduæ fœminæ principis, post maritum principem, aut certè filium principis, nubere ei, qui & genere & opibus, & dignitate illo longè est inferior. quin magis eam decere videtur, vt in ijsdem penatibus toleret; ne suam ipsa dignitatem imminuisse videatur. hæc tamẽ deliberatio cùm sit perdifficilis, tota committi debet prudentiæ principis, vt is ex re præsenti quid facto opus sit, consulat.*

b *Matres, atque auiæ ad tractanda matrimonia filiarum, & neptium, videntur esse aptiores, quàm quisquam alius.*

c *Inimicitiæ, quæ sunt in domo principis longè acriùs ardent, si odioso, & infausto aliquo matrimonio, velut in partes domus ipsius distrahitur. accidit enim plerunque, vt principum fœminarũ erumpat æmulatio; eaque discordia futuri liberi, ac nepotes distrahantur.*

d *Discordiæ potentum facilè transeunt ad hæredes, & posteros.*

e *Princeps non solùm suæ, verùm etiam liberorum, nepotum, posterorumque suorum concordiæ consulere debet.*

f *Discordia principum domus conuelluntur.*

g *Non est expectandum ab illa, quæ principibus matrimonio priùs iuncta fuit, vt cum illo vitam agere, & senescere possit, qui & genere, & opibus, & dignitate illis est multò inferior.*

h *Etsi matrimonium, quod cõtrahitur cum principe fœmina interdum est robur ad maiora nitenti, tamen si is, qui eo coniugio extollitur, eo indignus habetur, non modò illa affinitas non est illi præsidio, sed inde nonnisi certa pernicies expectari potest, propter odium & inuidiam cæterorum: ac denique propter propinquam, & facilem comparationem sordium, & claritudinis.*

i *Qui ex humili loco ad id fastigij euectus est, vt potentia & dignitate homines nobilißimos, ac primores ciuitatis anteeat, singulorum odia, & summam cuiusque inuidiam vix effugere potest.*

k *Qui amicum principis oderunt, ijdem per inuidiam illius principem quoque ipsum incusant.*

l *Fallitur quisquis nihil vltra, quàm quod factum est, spectat. Nam si rationes, & causæ conueniunt, quod negotij præ manibus habemus, verisimile est, fieri posse; & exemplum est imitandum. sin minùs, nequaquam. Itaque conueniens, & accommodatum exemplum nonnisi illud dici debet, quod ad ea adducitur, in quibus rationes, & causæ eædem sunt cum ijs, vnde exemplum sumptum est.*

in o-

[a] in omnis curas distraheretur, [b] immensumque attolli prouideret, quē coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium & quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis Reip. negotiis permistos. Sed si [c] dubitatione Augusti mouemur, quantò validius est, quod Mar. Agrippæ, mox mihi conlocauit? Atque ego hæc [d] pro amicitia non occultaui. Cæterùm neque tuis, neque Liuiæ destinatis aduersabor. Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, [e] omittam ad præsens referre. Id tantùm aperiam, [f] nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istæ, tuusque in me animus mereantur. Datoque tempore vel in [g] senatu, vel in concione non reticebo. Rursum Seianus non tam de matrimonio, sed [h] altiùs metuens tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecatur. I. principis.
[i] Ac ne adsiduos in domum cœtus arcendo infringeret potentiam, aut

OBSERVATIONES

a *Princeps, quia totius reip. regimen penes vnum ipsum est, in omnes curas distrahitur quidem; sed in eo ipsius & vigor & altitudo animi perspicitur, si tot grauißimis curis par est; idque in eo ostendit, quòd ex omnibus sententiis eam deligit, quæ primùm consilio, mox & euentu, nonnisi optima censeri poßit.*

b *Cùm satis constet, eum, quem princeps sibi generum, vnicæ filiæ maritum deligit, in immensum attolli; aut nonnisi eum, quem sibi ipse in principatu successorem destinat, tali cognatione efferre; aut certè eum eligere debet, qui insigni tranquillitate vitæ, nullisque reip. negotijs sit permixtus.*

c *Non semper de quibus dubitatum, aut deliberatum est, ea perinde ac si facta sint, accipi oportet. quin potiùs quæ post dubitationem, & diligentem rei disquisitionem placita sunt, eorum exemplo, tanquam validiore vtendum est.*

d *Certi amici argumentum est, ea, quæ vera magis, quàm grata sunt, amico non occultare.*

e *Callidi principes permulta ambiguè, & obscurè pollicentur, i. ita loquuntur, vt amicos inani spe lactent, ac in officio contineant quidem; sed nihilominus ipsis, quòd hoc, aut illud non præstiterint, nunquam verè exprobrari poßit; sed semper in sua manu sit, quid dictum, quid item indictum esse velint.*

f *Difficile dictu est, quantopere hominum acuantur pectora laudatione principis. cuius ipse vt non prodigus, ita certè nec parcus esse debet, præsertim apud eos, qui sibi egregiè à principe satis factum putant, si verbis rerum vacuis ornantur. certè ventosis hominibus verbis magis quàm re satis fieri potest.*

g *Illud demum principis testimonium perhonorificum est, quod is alicui publicè, hoc est, vel in Senatu, vel in concione dat.*

h *Qui prosperè vtitur amicitia principis, eoque adductus est, vt aliquid magnum, & supra ciuile fastigium à principe peteret, is, causa magna est, cur metuat tacita suspitionum ipsius principis. id quod periculosißimum est; ac præterea vulgi rumorem, & ingruentem haud dubiè inuidiam.*

i *Qui principis amicitia prosperè vtitur, etsi ingruentē inuidiā timet, non ideo tamen palā facere debet, de sua potentia quicquā esse diminutū: ideoque nec aßiduos salutantiū & sectantiū cœtus arcere, nec de sueto splendore quicquā remittere debet. Nihilominus tamē, cùm metuendum sit, ne receptandus hominibus facultatem criminantibus præbeat, quasi res nouas tentans, huc, si potest, flectat, vt principem procul ciuitate ad vitam amœnis locis degendam impellat. neque enim solùm id quod metuit, hoc pacto prudenter vitabit, verùm etiam veram potentiam augebit. quippe, in sua manu aditus ad principem erunt, eique se ipse solum insinuabit. magnaque ex parte literarum arbiter erit. fierique potest, vt princeps secreto loci mollitus munia imperij faciliùs tramittat. denique ipse vnus cuncta administrabit.*

receptando, facultatem criminantibus præberet, huc flexit, vt Tyberium ad vitam procul Roma amœnis locis degendam impelleret. Multa quippe prouidebat, [a] sua in manu aditus, literarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per [1] milites commearent: mox Cæsarẽ, vergente iam senecta, secretoque loci mollitum, munia imperij faciliùs [2] tramissurum: [b] minui sibi inuidiam, adempta salutantum turba, sublatisque inanibus, [c] vera [3] potentia augere. Igitur paulatim negotia vrbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, [d] extollens laudibus quietem & solitudinem, quîs abesse tędia & offensiones, ac præcipua rerum maximè agitari. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano celebris ingenij viro cognitio cunctantem iam Tyberium perpulit, vt vitãdos crederet patrum cœtus vocesque, quæ plerunque [e] veræ & graues coram ingerebantur. Nam postulato Votieno ob contumelias in Cæsarem dictas, testis Æmylius è militaribus viris dum studio probandi cuncta refert, & quanquam inter obstrepentes magna adseueratione nititur, [f] audiuit Tyberius probra, quis [g] per occultum lacerabatur. adeoque perculsus est, vt se vel statim, vel in [4] cognitione [h] purgaturum clamitaret: precibusque proximorum, adulatione omnium ægrè [i] componeret animum. Et Votienus quidem [k] maiestatis pœnis adfectus est. Cæsar obiectam

1. prætorianos quibus ipse prę erat.
2. ac proinde sibi commissurum.
3. non displicet vera potentiæ.
4. fortè, concione.

OBSERVATIONES.

a *Cuius in manu sunt aditus ad principem, hic literarum, ac proinde præcipuarum rerum arbiter, atque administrator est. certè nullum magnæ potentiæ verius argumentum est, quàm aditus ad principem in sua potestate habere. qui hoc assequi potest, is haud dubiè in immensum attollitur.*

b *Amicus principis omnia quæcunque agit eò referre debet, vt minuat inuidiam, & veram augeat potentiam. id autem assequetur, si, adempta salutantum turba, sublatisque inanibus, tam in publicis, quàm in priuatis negotiis principi semper aderit.*

c *Vera potentia est, non fulgore honorum cumulari, sed adesse principi dum præcipua rerum agitantur.*

d *Negotia vrbis, populi accursus, multitudo affluentium minimè tot laudibus extolli possunt, vt quies, & solitudo, vnde plerunque absunt tædia, & offensiones, & vbi præcipua rerum nihilominus quàm in vrbe agitari possunt.*

e *Princeps quamuis sæuus, & atrox, tamen cogitur interdum audire voces graues, & veras, quæ coram ingeruntur; hoc est probra, quibus per occultum laceratur.*

f *Callidissima ratio criminandi principem hæc est, vt coram Senatu, atque adeò ipso præsente, cũcta illius vitia recenseantur, tanquã ab reo per contumeliam iactata. huc, scilicet, pertinent illa verba Taciti; & quanquam inter obstrepentes &c. obstrepebant, nimirum, patres Aemilio, dum studio probandi cuncta probra in principem dicta refert; ne ea enumeratione, ac veluti exprobratione, nimio pudore princeps perculsus ira & furore accederentur.*

g *Quemadmodum boni principis maximum argumentum hoc est, cùm secretis sermonibus æquè ac palam laudatur, ita tyrannus non meliùs aliunde, quàm hinc cognosci potest, cùm probris per occultum laceratur.*

h *Si quæ principi publicè fuerunt obiecta, ea protinus magna hominum frequentia, refellere, ac se purgare debet; vt palam faciat, se hominum de se iudicia potissimùm vereri.*

i *Quemadmodum nulla principis virtus hominibus gratior est, quàm clementia; ita ex illius vitiis nullum odiosius est, quàm inclementia aduersus reos.*

k *Is maiestatis postulari potest, qui principem contumeliis, & probris lacerat.*

sibi

ſibi aduerſus reos inclementiam, eò peruicaciùs amplexus, Aquiliam adulterij delatam, cum Vario Ligure, [a] quanquam Lentulus Getulicus conſul deſignatus lege Iulia damnaſſet, exilio puniuit: Apidiumq; Merulam, quòd in acta diui Augusti non iurauerat, [b] albo [1] ſenatorio eraſit. Auditæ dehinc Lacedæmoniorum & Meſſeniorum legationes de iure templi Dianæ Limenetidis, quod ſuis à maioribus, ſuaque in terra dicatum Lacedæmonij firmabant [c] annalium memoria, vatumque carminibus; ſed Macedonis Philippi, cum quo bellaſſent armis adeptum, ac poſt C. Cæſaris & M. Antonij ſententia redditum. Contra Meſſenij veterem inter Herculis poſteros diuiſionem Peloponeſſi protulere, ſuoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, ceſſiſſe, monimentaque eius rei ſculpta ſaxis & ære priſco manere. quòd ſi vatũ, annalium ad teſtimonia vocentur, [d] plures ſibi, ac locupletioris eſſe: neque Philippum [e] potentia, ſed ex vero ſtatuiſſe. Idem regis Antigoni, idem imperatoris Mumij iudicium: ſic Mileſios permiſſo publicè arbitrio, poſtremò Atidium Geminum prætorem Achaiæ decreuiſſe. Ita [f] ſecundum Meſſenios [2] datum. Et Segeſtani ædem Veneris montem apud Erycum vetuſtate delapſam reſtaurari poſtulauere, nota memorãtes de origine eius, & læta Tyberio. ſuſcepit curam libens vt conſanguineus. Tunc tractatæ Maſſilienſium preces, probatumque P. Rutilij exemplum. namque eum legibus pulſum ciuem ſibi Smyrnei addiderant. quo iure Volcatius Moſchus exul in Maſſilienſes receptus, bona ſua Reip. eorum, vt [g] patriæ reliquerat. Obiere eo anno viri nobiles, Gn. Lentulus, & L. Domitius. Lentulo ſuper cõſulatum & triumphalia de Getulis, gloriæ fuerat [h] bene tolerata paupertas, dein [i] magnæ opes innocenter partæ, & modeſtè habitæ.

1. i. numero ſenatorum. quomodo locutus eſt Plin. nõ erat in hoc albo, i. in hoc numero dicitur autem album ſenatorium, quomodo prætorium, vide Vlpian in tit. ff. de albo ſcribendo.

2. iudicium.

OBSERVATIONES.

a *Princeps debet dare operam, vt re ipſa, factis, inquam, oſtendat falſa eſſe probra, quibus per occultum laceratur; ne qua de ſe praua ſuſpitio in hominum animos irrepat.*

b *Etſi qui in acta principis non iurat, maieſtatis poſtulari videtur poſſe; tamen hæc pœna mitigatur à principe ſola ademptione honoris. quod tamen Thraſeæ Pæto exitioſum fuit; cui præter cætera, & illud obijciebatur, quòd Poppæam diuam non crederet, & in acta diui Auguſti, & diui Iulij non iuraret. lib 16. Annal.*

c *Ad probanda ea, quorum nulla etiam eſt memoria, adhibentur annales, & hiſtoriæ, & antiqua monimenta, ſi qua manent ſculpta ſaxis, & ære priſco. Ad vatum ac poetarum item teſtimonia, & carmina adduci res poteſt.*

d *Cùm vtrinque ſunt probationes, plures, & locupletiores ſpectari debent.*

e *Quibus de rebus diſceptatur, tyranni ſola potentia, boni principes, & æqui iudices ex vero ſtatuunt.*

f *Secundum eum debet dari iudicium, qui & cauſa melior eſt, & pluribus iudiciis, (quas noſtri deciſiones vocant) ea ſuper re datis ab iis, quorum erat arbitrium, ſubnixus eſt.*

g *Exul à qua ciuitate benignè receptus eſt, hanc meritò patriam appellare; atque vt patriæ bona ſua ei relinquere poteſt.*

h *Non minor eſt gloria magno viro bene tolerare paupertatẽ, quàm magnas opes modeſtè habere.*

i *Quò magis arduum, hoc præclariùs eſt, magnas opes innocenter parare, eaſque modeſtè habere.*

Domitium decorauit pater ciuili bello maris potens, donec Antonii partibus mox Cæsaris misceretur. Auus Pharsalica acie pro optimatibus ceciderat. Ipse [a] electus cui minor Antonia Octauia genita in matrimonium daretur. Post exercitu flumẽ Albim transcendit, longiùs penetrata Germania, quàm quisquam priorum. easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit & L. Antonius multa claritudine generis, sed improspera. [b] Nam patre eius Iulio Antonio ob adulterium Iuliæ morte punitò, hunc admodum adolescentulum sororis nepotem seposuit Augustus in ciuitatem Massiliensem, vbi, [c] specie studiorum, nomen exilii tegeretur. [d] habitus tamen supremis honor: ossaque tumulo Octauiorum inlata, per decretum senatus. Iisdem consulibus, facinus atrox in citeriore Hispania admissum à quodam agreste, nationis Termestinæ. is prætorem prouinciæ L. Pisonem [e] pace incuriosum ex improuiso in itinere adortus, vno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta & auia sequenteis frustratus est. neque diu fefellit. nam præhenso, ductoque per proximos pagos equo, cuius foret, cognitum. & repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, [f] frustra se interrogari clamitauit. Adsisterent socii ac spectarent. nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret. Idemque cùm postero ad quęstionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, vt statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo cæsus habetur: qui [g] pecunias è publico interceptas, acriùs, quàm vt tolerarent barbari, cogebat. Lentulo Getulico, C. Caluisio COSS. decreta triumphi insignia Poppæo Sabino, [h] contusis Thracum gentibus, qui montium editis [i] inculti, atque eò ferociùs agitabant. Causa motus super ho-

OBSERVATIONES.

a *Illustris virgo alicui in matrimonium data, potest esse vice præmij, quod illius virtuti præstantiæque tribuitur.*

b *Non est nouum, filios ob peccata parentum plecti.*

c *Pœna qua viri illustres afficiuntur, non semper suo nomine appellari; sed interdum ad vitandam familiæ infamiam honesta aliqua specie tegi debet.*

d *Etsi persona, dum vixit, minùs fauorabilis fuit, tamen supremis ipsius honorem non haberi planè iniquum est.*

e *Et principes, & maiores magistratus, vel ipso tempore pacis, nunquam in prouinciis vi armorum domitis, quæque imperium ferre coguntur, adeò incuriosè, & absque militari custodia incedere debent, vt pateant ictibus cuiusque audacis, & facinorosi hominis. certè summus magistratus nunquam non præsidio militis tutus esse debet.*

f *Quidam tanta peruicacia, aut constantia reperiuntur, vt nullis tormentis possint cogi edere socios, & fateri verum.*

g *Et principi, & iis, qui prouincias pro principe regunt, periculosa, ac tandem nonnisi perniciosa potest esse nimia, & acrior exactio pecuniarum à stipendiariis, quàm ferre possunt.*

h *Vincimus hostes: contundimus subiectos ferocientes.*

i *Montani homines plerunque inculti sunt, & ferociunt.*

minum ingenium, quòd pati delectus, [a] & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur, [1] ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere, nec nisi aduersum accolas belligerare. Ac tum [b] rumor incesserat fore, vt disiecti, aliisque nationibus permisti diuersas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent [c] misere legatos, [d] amicitiam [2] obsequiumque memoraturos, & mansura hæc, si nullo nouo onere tentarentur: sin vt [e] victis seruitium indiceretur, [f] esse sibi ferrum, & iuuentutem, & [g] promptum libertati, aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita, conlatosque illuc parentes, & coniuges ostentabant, bellumque impeditum, arduum, cruentum minitabantur. At Sabinus, [h] donec exercitus in vnũ conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo è Mœsia cum legione, rex Rhœmetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutauerant, veniret, addita præsenti copia, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. Quidam audentiùs apertis in collibus visebantur, quos dux Romanus acie suggressus haud ægrè pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis, valida manu montem occupat, angustum, & æquali dorso continuum vsque ad proximum castellum, quod magna vis armata, [3] aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum [i] carminibus & tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum.

1. sic Cicer. ad Caton. quod cùm esset altissimo, & munitissimo loco ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem vnquam paruissent, &c.

2. sic in vita Agric. Ipsi Britanni delectum ac tributa, & iniuncta imperii munera, impigrè obeunt, si iniuriæ absint, has ægrè tolerant, iam domiti vt pareãt, nondum vt seruiant.

3. at, vel haud.

OBSERVATIONES.

a *Ex prouinciis nostro imperio subiectis ita haberi debent delectus, vt validissimus quisque nostræ militiæ detur.*

b *Non est nouum, falsis rumoribus non modò priuatos, verùm etiam integras nationes commoueri.*

c *Non priùs ad arma iri debet, quàm honestis rationibus, ijs, quibus cum nobis res est, satisfactum per nos sit.*

d *Aliud est, amicitiam, & obsequium principi præstare, & aliud ei seruitutem seruire. bonus princeps haud dubiè illis est contentus: at verò tyrannus ne hoc quidem satiari potest, quin populos insuper premat.*

e *Victis iure belli seruitium indicitur. Sed deditis nequaquam. ideo, non vno, & eodem loco debent esse nationes apud principem. quippe, quæ nonnisi vi armorum subigi potuerunt, hæ seruorum in numero sunt: sed deditorum amicitia, & obsequio princeps contentus esse debet.*

f *Animus generosus, & seruitutis nescius palam profitetur, se, si nouis oneribus tentetur, atque vt victo seruitium indicatur, habere ferrum, & iuuentutem, & promptum libertati, aut ad mortem animum.*

g *Virorum fortium facinus est, aut libertatem tenere; aut pro ea dimicando fortiter cadere.*

h *Non priùs ferociter est respondendum hosti, quàm vi & armis cogi potest, omniaq; adeò quæ ad illum opprimendum pertinent, sunt in promptu.*

i *Apud multas gentes in more positum est, vt pugnaturi, hostemque expectantes ante vallum cum carminibus, & tripudijs præsultent; atque adeò cantuum, & armorum tumultu & clamore truces se præbeant. cuiusmodi est illud apud Q. Curtium lib. 4. & Macedones, inquit, siue alacritate, siue tædio expectationis ingentem, pugnantium more, ædidere clamorem.*

Ii dum eminus grassabantur, crebra & inulta vulnera fecere, propiùs incedentes eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sycambræ cohortis, a quã Romanus promptã ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. Trãslata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoraui, iisque permissum vastare, vrere, trahere prædas, b dũ populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam & vigilem capesserent. Id primò seruatum: mox c versi in luxum & 1 rapti opulentia, omittere stationes, lasciuia epularum, aut somno & vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant, quorum altero populatores inuaderentur, alij castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælij non acciperet. tenebræ insuper delectæ d augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facilè pelluntur. Thracum auxilia repentino concursu territa, cùm pars munitionibus adiacerent, plures extra pabularentur, e tantò infensiùs cæsi, quantò perfugæ & proditores ferre arma f ad suum patriæq; seruitium incusabantur. Postera die Sabinus exercitum æquo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres prælium auderent. & postquam castello, aut coniunctis tumulis non digrediebantur, g obsidium cœpit per præsidia, quæ opportunè iam muniebat: dein fossam, loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus est. tum paulatim, vt aquam pabulumque eriperet, cõtrahere 2 claustra, arctaque circumdare. & struebatur agger, vnde saxa, hastæ, ignes propinquum iam in hostem iacerentur. sed nihil æquè quàm

1. prædæ magnitudine.

2. i. aditus montis.

OBSERVATIONES.

a *Cùm dux exercitus ad manifesta pericula milites mittit, nimirum ad iniqua loca, in quibus subeuntes facilè ab hoste premi, turbarique possunt, habeat semper cohortem, aut certum aliquem numerum militum promptorum, haud longè instructum, à quibus ij, qui in periculo sunt, siquid aduersi ingruat, facilè, statimque excipi poßint. Eo autem milite ad id facinus vti debet, qui pari ferè cum hoste ferocia, & truculentia sit.*

b *Imperator ea lege, & conditione populationem hostilis regionis permittere potest, vt intra lucem sistatur; & miles noctem in castris tutam, & vigilem capessat. nimirum, ad militarem disciplinã & hoc maximè pertinet, ne miles extra castra pernoctet.*

c *Cùm miles prædæ, & populationis auidus, omissa disciplina militari, versus est in luxum, & rapti prædæq; opulentia, omittit stationes, ac lasciuia epularum, aut somno, vinoque procumbit, eccui dubium est, quin hostes, incuria eius comperta, paruo negotio, eum oppressuri sint?*

d *Terror noctu illatus multò maior, & formidabilior est, quàm quæ accidunt interdiu.*

e *Tantò infensiores sumus in ciues nostros, qui se cum hoste coniunxerunt, quãtò perfugæ, & proditores incusari possunt, ferre arma ad suum, patriæque seruitium.*

f *Ij verè proditores appellari possunt, qui ferunt arma ad suum, patriæque seruitium.*

g *Cùm hostis loca ardua, & prærupta insedit, nullaque ratione ad prælium elici potest, per præsidia opportunis locis disposita, & munita obsideri debet: ad hæc, ducenda est fossa, & lorica tot passuum, quot satis est ad amplectendum ambitu locum. nimirum, hoc pacto, paulatim aqua, & pabulum ei eripietur.*

sitis

[a] sitis [1] fatigabat, cùm ingens multitudo bellatorum, imbellium vno reliquo fonte vterentur. Simul æquè armenta (vt mos barbaris) iuxta clausa egestate pabuli exanimari: adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis [b] malum extremum discordia acccessit, his deditionem, aliis mortem, & mutuos inter se ictus parantibus. Et erant qui non inultum exitium, sed eruptionem suaderent: neque ignobiles, quamuis diuersi sententiis. Verùm è ducibus, Dinus prouectus senecta, [c] & lõgo vsu [d] vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda [e] arma, vnum adflictis id remediũ disserebat. [f] Primusque se cum cõiuge & liberis victori permisit. secuti ætate aut sexu imbecilli, & quibus maior vitæ [g] quàm gloriæ cupido. At iuuentus Tarsam inter & Turesim distrahebatur. vtrique destinatum cum libertate occidere. sed Tarsa properum finem; [h] abrumpendas pariter spes, ac metus clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro. Nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. [i] Igitur firmatæ stationes densioribus globis. & ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium incertos obsessores effecerat, quum Sabinus circumire, hortari, ne ad ambigua sonitus, aut simulationẽ quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia seruarent immoti, telisque non in falsum iactis. Interea barbari cateruis decurrentes nunc in vallum [2] manualia saxa, præustas sudes, decisa robora iacere: nunc virgultis, & cratibus, & corporibus exanimis complere fossas: quidam pontes & scalas antè fabricati inferre propugnaculis, eaque pręhensare, detrahere, & aduersus resistenteis cominus niti. miles contra deturbare telis, pellere vmbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles

1. hostem.

2. i. non minuta, cuiusmodi sunt ea quæ funda iactãtur, sed ita grandia, vt manu, eaque valida demitti, & coniici debeant in subeuntes.

OBSERVATIONES.

a *Nulla re æquè fatigantur homines, ac siti.*

b *Rebus iam ob multas, maximasque calamitates perturbatis, & in summum discrimen adductis, nullum maius malum accedere potest, quàm discordia.*

c *Non satis est, senem esse ætate; sed senectus tum demum illa dici debet, quæ longo vsu rerum exercita est.*

d *Vi debellantur superbi, clementia parcitur subiectis: vtramque in promptu maximus quisque princeps habere debet; sed illam non priùs adhibere, quàm hanc expertus sit.*

e *Vnum victis, & afflictis remedium est, nimirum, vt arma ponãt: seque victori permittant; cuius clementiam, rebus afflictis, & in summum discrimẽ adductis, quàm vim experiri omnino satius est.*

f *Nulla res efficaciùs id, quod volumus, persuadet, quàm si facto ea, quæ diximus, comprobemus, & cæteris, nostro exemplo, præeamus.*

g *Cùm gloria retineri, nisi amissa vita, non potest, hæc vilis, illa nobis perchara esse debet.*

h *Mors pariter abrumpit spes, & metus hominum.*

i *Nocte intempesta, qui erumpere per medias hostium stationes parat, quà clamore turbido, quà per vastum silentium hostes incertos reddat, ac frustretur. Id quotiescunque accidit, debet obsessor circumire, hortarique suos, ne ad ambigua sonitus, aut simulationem quietis casum insidiantibus aperiant; sed sua quisque munia seruent immoti; neue tela in falsum iaciant.*

prouoluere. His partæ victoriæ spes, & si cedant, [a] insignitius flagitium: illis [b] extrema iam salus, & [c] adsistentes plerisque matres & coniuges, earumque lamenta [1] addunt animos: [d] nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improuisa: suorum atque hostium ignoratio: & montis anfractu repercussæ velut à tergo voces, adeò cuncta miscuerant, vt quædā munimēta Romani, quasi perrupta, omiserint. Neque tamen peruasere hostes, nisi admodum pauci. cæteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce trusere ad summa castelli, vbi tandem coacta deditio, & proxima, [2] sponte inimicorum recepta. Reliquis quò minùs vi aut obsidio subigerentur, prætmatura mōtis Hęmi & sæua hyems subuenit. At Romę cōmota principis domo, vt series futuri in Agrippinam exitij inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postulatur, accusante [3] Domitio Afro. Is recēs pętura, modicus dignationis, & [e] quoquo facinore properus clarescere, crimen impudicitiæ, adulterum Furnium, veneficia in principem & deuotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum & [f] periculo propinquæ accensa, pergit ad Tyberium, ac fortè sacrificantem patri reperit. Quo initio inuidiæ, [g] non eiusdem, ait, mactare diuo Augusto victimas, & posteros eius insectari: [h] non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum, [i] sed imaginem [4] veram cœlesti sanguine ortā intelligere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchrā [5] præscribi, [k] cui sola exitij causa sit, quòd Agrippinā stultè prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiæ ob eadem adflictæ. Audita

1. sic lib. 4. hist. Ciuilis captarū cohortium signis circumdat⁹, vt suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur, matrem suā, sororesque, simul omnium coniuges, paruosque liberos consistere à tergo iubet hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. & in vita Agric. omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt. nullæ Romanos coniuges accendunt, nulli parentes fugā exprobraturi sunt, &c.

2. permittentibus, nec resistētibus inimicis.

3. hic Varum Quintilium Cęsari propinquū postea corripuit, vt infra dicet

4. se.

5. accusationi.

OBSERVATIONES.

a *Quibus victoria pene est in manu, horum, si cedant, insignitius flagitium est.*

b *Propinqua spes victoriæ, & extrema iam salus sunt acerrima incitamenta virtutis.*

c *Multò audaciùs pugnatur in conspectu, ac sub oculis eorum, qui nobis sunt charißimi; & vnde eorum lamenta, & exhortationes exaudiri possunt, quàm ibi, vbi nulla res animos pugnantibus addere potest.*

d *Cùm acriter vtrinque pugnatur, nox alijs in audaciam, alijs in formidinem est opportuna; i. strenui & fortes milites audaciùs, atque acriùs pugnant inter tenebras, ne fraudi, & insidijs hostium, quibus caligo, & opacitas est peropportuna, locus patefiat. at verò cæterorum ignauiæ, & torpedini tegendæ aptæ sunt tenebræ, inter quas fortis & strenuus ab ignauo, & meticuloso dignosci non potest.*

e *Permultos videre est, qui quid agant, nihil pensi habent, quoquo facinore properi clarescere. i. auidi quidem sunt famæ; sed, vt supra dixit, malæ.*

f *Generosi animi non exiguum argumentum est, propinqui, & amici periculo accendi, & rebus illius dubijs prompta & salutari opera adesse.*

g *Colere memoriam defuncti, est posteros illius fouere. Illos insectari, est eum pariter, à quo orti sunt, odisse.*

h *Spiritus defuncti non transfunditur in effigies mutas; neque statuæ æquè illum referunt, ac liberi, veræ defunctorum imagines.*

i *Liberi sunt veræ defunctorum imagines.*

k *Obseruent aulici multis solam exitij causam esse, quòd ad cultum deligunt eos, qui principi sunt inuisi.*

hæc

hæc[a] raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Græco versu admonuit, ideo lædi,[b] quia non regnaret. Pulchra, & Furnius damnantur. Afer primoribus[c] oratorum additus, diuulgato ingenio, & secuta adseueratione[d] Cæsaris, qua suo iure disertum eum appellauit. Mox capessendis accusationibus, aut reos tutando prosperiore eloquētiæ, quā morum fama fuit, nisi quòd ætas extrema multùm etiam eloquētię dempsit, dum[e] fessa mente retinet[f] silentii impatientiā. At Agrippina peruicax iræ, & morbo corporis implicata, cùm viseret eam Cæsar, profusis diu, ac per silentium lachrymis, mox[g] [1] inuidiam & preces orditur: subueniret[h] solitudini, daret maritum, habilem adhuc iuuentam sibi: neque[i] aliud probis quàm ex[k] matrimonio solatium: esse in ciuitate, [2] Germanici coniugem, ac liberos eius recipere dignaretur. Sed Cæsar [l] non ignarus quantum ex Repub. peteretur, ne tamen offensionis aut metus manifestus foret,[m] sine responso, quanquam instantem, reliquit. Id ego à scriptoribus annalium non traditum reperi in commentariis Agrippinę filiæ: quæ Neronis principis mater vitam suam & casus suo-

1. quia petēs maritum videbatur velle firmare se, sibique præsidiū quærere aduersus offensiones Tyberij.
2. puto deesse vocem, qui.

OBSERVATIONES.

a *Princeps diligenter cauere debet, ne verbis contumacibus prouocatus, præsertim à consanguineo, atque adeò à fœmina, statim irascatur. sed prudentiæ documentum dabit, & moderationis, si raram occulti pectoris vocem emittet; contentus interim eo, vt, cuius verbis offensus est, hunc obliquè corripiat, illiusque vlciscendi occasionem tacitus expectet, & oblatam arripiat.*

b *Propinquus principis ideo læditur, quia non regnat: hoc est, adeò molestè fert, alium, non se regnare, vt, quicquid agitur, id etsi nihil ad se pertinet, tamen ad contumeliam accipiat: nimirum, videtur quærere causas discordiarum aduersus principem; quem vnum rerum potiri, id verò æquo animo ferre nullo pacto potest.*

c *Oratorum plures erant gradus, nam vt quisque præcellebat, sic adseueratione principis primoribus addebatur.*

d *Adseueratio, & testimonium principis de doctrina, & præstantia alicuius multum illi splendoris & ornamenti affert.*

e *Cùm vis eloquentiæ nequaquam in verborum inani sonitu consistat, is cui etsi haud desunt verba, mens tamen aut morbo, aut senio fessa est, ipse sibi silentium imponere, potiùs quàm copia verborum aures, & animos insuper auditorum onerare debet.*

f *Ferè fit, vt, qui loqui consueuit, hic admodum impatienter sileat.*

g *Aliquid à principe petiturus caueat, ne inuidiam, & preces simul misceat; hoc est, ita principem obsecret, vt eum non offendat.*

h *Solitudo in domo esse dicitur, cùm pater, materue familias fato functa est.*

i *Probis fœminis non aliud, quàm ex matrimonio solatium esse potest.*

k *Fœmina princeps, quæ non ignorat se multorum odiis, atque adeò iniuriis obnoxiam esse, debet sibi quærere præsidium in viro, cuius gratia, & autoritate subnixa suam, ac liberorum, si quos habet, dignitatem tueri possit. certè satis constat, viduas ab omnibus proteri.*

l *Vidua princeps, cui sunt liberi, memoria patris populo gratissimi, eademq; audax, & superba, cùm ad secunda vota transire vult, nimis alta spectare, hoc est, principatum ambire videtur. quippe hinc liberis, hinc mariti potentia subnixa, nihil in rep. non poterit, aut audebit. hæc ne cui nubat, prudens princeps diligenter, si sapiet, cauebit; ne fortè sibi ipse in eo matrimonio perniciem inueniat.*

m *Qui si respondet, necessariò offensionem, aut metum, si quem habet, indicaturus est, hunc nihil respondere, quàm se indicare præstat.*

rum[a] posteris[b] memorauit. Cæterùm Seianus mœrentem & improuidam altiùs perculit, immissis qui[c] per speciem amicitiæ monerent, paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. Atque illa[d] simulationum nescia, cùm[1] propter discumberet, non uultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos, donec aduertit Tyberius, fortè, an quia audiuerat? idque quò acriùs experiretur, poma, vt erant adposita, laudans, nurui sua manu tradidit.[e] Aucta ex eo suspitio Agrippinæ, & inctata ore seruis tramisit.[f] Nec tamen Tyberii vox coram secuta; sed obuersus ad matrem, non mirum, ait, si quid seueriùs in eam statuisset, à qua[g] veneficii insimularetur. Inde[h] rumor, parari exitium: neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quęri. Sed Cæsar quò famam auerteret,[i] adesse frequens senatui, legatosque Asiæ ambigentes quanam in ciuitate templum statueretur, pluris per dies audiuit. Vndecim vrbes certabant pari ambitione, viribus diuersæ; neque multùm inter se distantia memorabant de vestutate generis, studio in populum Ro. per bella Persei & Aristonici, aliorumque regum. Verùm Hypæpeni, Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi, vt parum validi. ne Ilienses quidem cùm parentem vrbis Romæ Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. Paulùm addubitatum, quòd Halicarnassij mille & ducentos per annos nullo motu terrę[2] mutauisse sedes suas, viuoq; in saxo fundamenta tēpli adseuerauerāt. Pergamenos (eo ipso nitebantur)[3] ędem Augusto ibi sitam satis adeptos creditū. Ephesij Milesiiq; hi Apollinis, illi Dianæ ceremonia occupauisse[4] ciuitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum. Sardiani decretum Ethruriæ recitauere, vt consanguinei. Nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem diuisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse: Tyrrheno datum nouas vt conderet sedes. Et ducum è nominibus indi-

1. proximè Tyberio.

2. fortè, nutauisse.

3. nihil mutandum.

4. quiquesuas, i. censuit senatus non ad alios ea sacra & cæremonias pertinere, quàm Dianę ad Ephesios, Apollinis ad Milesios, tanquam ab illis iure vsurpatas.

OBSERVATIONES.

a *Scribere annales, aut historias, est cum posteritate loqui.*

b *Quid præclarius à principe præstari potest, quàm vt ipsemet scriptis mandet vitam suam, & casus suorum posteris memoret? nam etsi parcè de se scribat necesse est, tamen cum dignitate, & omnium verißimè scribere potest.*

c *Quid ficto, & simulato amico tetrius? plus certè cauendum ab hoc est, quàm ab hoste infensißimo. quippe, multi specie amicitiæ eò nos impellunt, vnde exitus est nullus.*

d *Simulationum nescius vix quicquam in aula principis aget, quod sibi conducat.*

e *Qui in conuiuio vnà cum cæteris discumbens nullos attingit cibos, is, alia nulla legitima causa apparente, satis ostendit, sibi iniectam eße suspitionem, cibos veneno infectos esse.*

f *Etsi iustè commouemur, non tamen ita excandescere debemus, vt protinus, ac palam voces iracūdiæ plenas mittamus. hoc potißimùm principes diligenter obseruare debent; nam Regi, vt ait Seneca lib. 1. de clem. cap. 7. vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex maiestate est.*

g *Veneficium est illud crimen, cùm quis venenum alii dat, aut dare in animo habet.*

h *Quàm sæpißimè fama est nuntia veri.*

i *Non est verisimile, eum, qui senatui frequens adest, & quotidie grauißimis reip. occupationibus distinetur, necem, aut perniciem alicuius machinari.*

ta vo-

ta vocabula, illis per Asiam, his in italiam: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox à Pelope nomen, simul literas imperatorum, & icta nobiscum fœdera bello Macedonũ, [a] vbertatemq; fluminum suorum, temperiem cœli, ac dites circùm terras memorabant. At Smyrnæi, repetita vetustate, seu Tantalus Ioue ortus illos, siue Theseus diuina & ipse stirpe, siue vna Amazonum condidisset, transcendere ad ea, quîs maximè fidebant, in popu. Rom. [b] officiis, missa nauali copia non modò externa ad bella, sed quæ in Italia tolerabantur: seque primos templum vrbis Romæ statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam Romani populi rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica vrbe, & validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, grauissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hyemis, & penuriam vestis, cùm id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant, detraxisse corpori [1] tegmina, nostrisque legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres, Smyrnæos [c] prætulerunt. Censuitque Vibius Marsus vt M. Lepido, cui ea prouincia obuenerat, super numerum legaretur, qui [d] templi curam susciperet. Et quia Lepidus ipse deligi se per modestiam abnuebat, Valerius Naso è prætoriis sorte missus est. Inter quæ diu meditato, prolatoque sæpiùs consilio, tandem Cæsar in Campaniam, [e] specie dedicandi templum apud Capuam Ioui, apud Nolam Augusto, sed certus procul vrbe degere. Causam abscessus, quanquam secutus plurimos autorum ad Seiani artes retuli, quia tamen cæde eius patrata, sex postea annos pari secreto coniunxit, plerunque permoueor, num ad ipsum referri veriùs sit, [f] sæuitiã ac libidinem cùm factis promeret, locis occultantem. Erant qui crederent in senectu-

1. vestes.

OBSERVATIONES.

a *Regionis hæ præcipuæ sunt laudes, vt habeat fluminum vbertatem, temperiem cæli, ac dites circùm terras.*

b *Officia in principem, aut in Remp. nunquam intermoriuntur; quin ipso tempore corroborantur; eorumque adeò remuneratio tum maximè apparet, cùm minimè expectatur. certè qui virtute, propriisque meritis nititur, solidiori haud dubiè fundamento subnixus est, quàm qui vetera tantùm & inania fabulis quàm fidei propiora, aut certè iam obliterata adducit.*

c *Quorum maiora erga nos beneficia, eaque insignia extant, hos à nobis, in eo, quod petunt, cæteris præferri æquum est.*

d *Eorum quæ ad religionem pertinent, potißima cura & à principe, à Senatu, & à magistratibus haberi debet.*

e *Callidus princeps, vt supra sæpiùs obseruaui, nunquam palam facit quo quidque consilio agat. sed species eas, quæ præ cæteris verisimiles videri possunt, quærit & obtendit.*

f *Princeps publico exitio natus cùm sæuitiam, ac libidinem factis promat, locis occultat. hoc est, cùm vtroque hoc ostento miseris modis remp. vexet, nullumque eius dictum, aut factum proferri poßit, in quo non alterutrum promat, tamen loca abdita sectatur, tot certè flagitiorum pudore; ac ne ab iis, quos opprimit, conspiciatur, & dirum ipsius os denotetur.*

[1] de corruptissimis moribus loquens Senec. epist. 124. Turpe, inquit, est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret.

te quoque corporis habitum [a] pudori fuisse; quippe illi prægracilis & incurua proceritas, nudus capillo vertex, [1] vlcerosa facies, ac plerunque medicaminibus interstincta. & Rhodi secreto vitare cœtus, [b] recondere voluptates insuerat. Traditur etiam matris impotentia extrusum, [c] quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, [d] cùm dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitauerat Augustus Germanicum sororis nepotem, & cunctis laudatum, rei Romanę imponere, [e] sed precibus vxoris euictus, Tyberio Germanicum, sibi Tyberium adsciuit; idque Augusta exprobrabat, reposcebat. Profectio arcto comitatu fuit, [f] vnus senator consulatu functus Cocceius Nerua, cui legum peritia: eques Romanus, præter Seianum, ex inlustribus Curtius Atticus. Cæteri liberalibus studiis præditi, ferme Græci, [g] quorum sermonibus leuaretur. Ferebant periti cœlestium, iis motibus syderum excessisse Roma Tyberium, vt reditus illi negaretur. Vnde [h] exitij causa multis fuit, properum finem vitæ coniectantibus, vulgantibusque. [i] neque enim tam incredibilem causam prouidebant, vt vndecim per annos libens patria careret. Mox patuit breue

OBSERVATIONES.

a *Non est nouum, corporis habitum quibusdam pudori esse; idque huc vsque, vt malint, occultis in locis, vbi à nullo conspici poßint, degere, quàm sub omnium oculis versari.*

b *Non quisquis temperans videtur, is ipsa re temperans est: quippe quidam hactenus astuti sunt, vt secretò vitent cætus non ad vitandas, sed ad recondendas voluptates: cuiusmodi est illud lib. seq. de Tiberio; & sæpe in propinqua digressus, aditus iuxta Tyberim hortis, saxa rursum, & solitudinem maris repetijt, pudore scelerum, & libidinum; quibus adeò indomitis exarserat, &c.*

c *Hæc est natura principatus, vt socium, qui princeps est, ferre poßit neminem.*

d *Id quod solo alicuius beneficio habeo, id ipsum illi extorquere non possum. Itaque cui ipse dominationem acceptam refero, quominus & is quoque dominetur, ægrè efficiam.*

e *Dij boni, quid non possunt vxores apud suos viros? certè tantum, vt eos licet homines constantißimos sententia dimouere valeat. neque id solùm in re priuata, nam & id ferri aliquo pacto posset; verùm etiam in iis, quæ inter mortales maxima, & summa sunt.*

f *Inter eos, qui peregrinantem principem comitantur, primum locum tenent ij, quorum consiliis adiuuari in administratione imperij potest. horum præcipui sunt homines summis magistratibus functi, iidemque legum periti. his proximi sunt illi, quos princeps ad interiorem illam suam amicitiam assumpsit, quorum opera, & fidelitate vti in maximis rebus potest. Postremò & homines liberalibus studiis præditi, quorum sermonibus princeps, & dulcedine doctrinæ leuari potest. Primi adiumento & præsidio principi, & reip. sunt; hi rerum grauitate, summisque curis fessum honesto oblectamento reficiunt.*

g *Licet quidem principi vti delinimentis curarum: sed iis, quæ & honesta, & fructuosa sunt; cuiusmodi sunt sermones eorum, qui liberalibus artibus præditi sunt, & similibus: non autem morionibus, ac cæteris personis turpibus, & infamibus, quibus plurimi principum plus æquo operam dant.*

h *Rimari ea, quibus salus principis continetur, eiusque mortem ex motibus syderum coniectare, & vulgare impium est, idque multis fuit causa exitij.*

i *Sæpe illa eueniunt quæ ne prudentißimus quidem prouidere potest.*

confinium

[a] cõfinium artis, & falsi, veraque quàm obscuris tegerẽtur. Nam in vrbem non regressurum, haud fortè dictum. Cæterorum nescij egere, cùm propinquo rure, aut litore, & sæpe mœnia vrbis adsidens extremam senectã compleuerit. Ac fortè illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum auxit vana rumoris, præbuitque ipsi materiem cur amicitiæ, constantięque Seiani magis fideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum Speluncæ, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, natiuo in specu. eius os lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros. Hinc metus in omnes, & fuga eorum qui conuiuium celebrabant. [b] Seianus genu, vultuque & manibus super Cæsarem suspensus opposuit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est à militibus qui subsidio venerant. Maior ex eo, & [c] quanquam exitiosa suaderet, vt [d] non [1] sui anxius, cum fide audiebatur. [e] Adsimulabatque iudicis partes aduersus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem proximum successioni, & quanquam [f] modesta iuuenta, plerunque tamen quid in præsentiarum conduceret, oblitum, dum à liber-

1. sed vnius principis.

OBSERVATIONES.

a *Qui ex motibus syderum futura prædicunt, sciant, suæ artis admodum breue esse confinium; atque adeò esse vanam. id quod hic Tacitus planum facit. neque enim Tiberium non rediturum in vrbem fortè dictum fuit: id quod si dixissent mathematici, verum haud dubiè dixissent; sed in eo vanitatis manifesti fuerunt, quòd affirmarunt, reditum illi denegari; id quod, si, vt oportet, mentem potiùs loquentis, quàm verba spectamus, falsum fuit. nam cùm sæpe mœnia vrbis adsideret, adiretque hortos iuxta Tyberim, vt est lib. seq. ac deuiis, vt alibi ait, plerunque itineribus ambigens patriam, & declinans, certe redisse eum dici poterat, quamuis vrbem non ingrederetur. at certè verum est, illum tecta vrbis non adiisse, quis negat? sed hoc, quicquid est veri, tantillum certè est, totque inuolucris tegitur, vt, nihil minus quàm illos, quid futurum esset, scisse dici possit. certè res ipsa docet, illos ipsos huius artis professores, plerunque quid sibi velint & quod ante pedes est, nescire, nedum vt aliis, quid sydera portendant, demonstrare possint. de hac tamen arte ita loquitur Tacit. lib. 6. Annal. Cæterùm, inquit, plurimis mortalium non eximi, quin primo cuiusque ortu ventura destinentur. sed secus, quàm dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium. ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta antiqua ætas, & nostra tulerit.*

b *Cui fortuna fauet, huic omnia, etiam illa, quæ casu accidunt, præterque spem, prospera eueniunt. proh Deus! quid Seiano magis ex voto accidere potuit, quàm vt in illo periculo Tiberium protegeret suo corpore, eoque habitu à militibus reperiretur?*

c *Cuius fidem (nec refert illa simulata sit, an vera) princeps erga se perspexit, atque adeò persuasus est, illum sibi præ cæteris egregiè fidelem esse, potest hic impune, quamuis exitiosa suadere. Ideo princeps diligenter cauere debet, ne vni alicui tantùm tribuat, vt non alium aliquem ad suum quoque consilium admittat; siquidem proprio iudicio persæpe falli potest.*

d *Is optimam operam principi præstare dicitur, qui non sui, sed vnius principis anxius, quæ illi salutaria esse putat, promit. hic certè cum fide à principe audiri potest.*

e *Callidissima ratio perdendi aduersarij hæc est, non vt eum ipse accuses, sed alium subdas; qui accusatoris nomen sustineat; ac tu interim partes iudicis adsimules, quasi nullis priuatis odiis, aut adfectionibus permixtus, sed solo iure, & vna æquitate subnixus.*

f *Modesta iuuenta non minimam laudem tribuit principi.*

tis & clientibus apiſcendæ potẽtiæ properis [a] extimulatur, vt erectum & fidentem animi oſtenderet: velle id pop. Rom. cupere exercitus. Neque auſurum contra Seianum, qui nunc patientiam ſenis, & ſegnitiem iuuenis iuxta inſultet. Hæc atque talia audienti, nihil quidem prauæ cogitationis, [b] ſed interdum [c] voces procedebant contumaces, & [1] inconſultæ: quas adpoſiti cuſtodes exceptas [d] auctaſque cùm deferrent, neq; Neroni defendere daretur, [e] diuerſæ inſuper [2] ſolicitudinum formæ oriebantur. Nam alius occurſum eius vitare, quidã ſalutatione reddita ſtatim auerti, plerique incœptum ſermonẽ abrumpere; inſiſtentibus cõtra, inridẽtibuſque qui Seiano fautores aderãt. Enimuero Tyberius [3] toruus, aut falsũ [4] renidens vultu, ſeu loqueretur, ſeu taceret iuuenis, [f] crimen ex ſilentio, ex voce. ne nox quidem ſecura, cùm vxor [g] vigilias, ſomnos, ſuſpiria [h] matri Liuiæ, atque illa Seiano patefaceret. Qui fratrẽ quoque Neronis Druſum [i] traxit in [5] partes, ſpe obiecta principis loci, ſi priorẽ ætate & [k] iam [6] [l] labefactũ demouiſſet. Atrox Druſi ingeniũ, ſuper cupidinẽ potẽtiæ, & ſolita [7] fratribus odia, accẽdebatur inuidia, quòd mater Agrippina [m] prõ-

1. haud ſatis prudentes.
2. fortè legendũ eſt ſolitudinum idque ἀχθηδόνης indicat. nam vt frequẽtia eſt argumẽtum florentis domus, ita ſolitudo perculſæ, & afflictæ.
3. propter ea quę vera Neroni obiiciebãtur
4. adprobans & ſimulans tãquam verum, atque ita compoſitus, vt vera dici, credere ipſum videri poſſet. ſic lib. 4 hiſt. ſequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diuerſo: Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidẽs i. occultans, & diſſimulans, ac ſi non eſſet infenſus.
5 ſuas.
6. apud Tyberium.
7. ſic lib. 14. antiquas fratrum diſcordias, & inſociabile regnum exiſtimantes.

OBSERVATIONES.

a *Princeps, cuius haud dubia ſucceſſio eſt, non ſemper debet auſcultare familiares, amicos, clienteſque ſuos adipiſcendæ potentiæ properos, à quibus ad ea extimulatur, quæ ei, qui rerum potitur, ſemper fere ſuſpicioſo, ſuſpitionem intendere poſſunt, ne ſibi exitium priùs creet, quàm imperium adipiſcatur: ſiquidem multos præpoſtera feſtinatio peſſum dedit.*

b *Non ſemper voces contumaces, & inconſultæ ſunt inditia prauæ cogitationis, potiſſimùm in principe adoleſcente.*

c *Sedulò cauendum eſt, ne voces contumaces, & inconſultas emittamus; ne quiſquam ſuſpicari poſſit id à nobis animo agitari, quod illæ voces indicant.*

d *Raro fit, vt delator exceptas voces, vt ſunt, deferat, quin eadem opera eas in maius augeat.*

e *Qui ſcit de ſe aliquid eſſe relatum ad principem, id protinus refellere, ſi poteſt, debet; ne ſi id non confutauerit, illa ſuſpitio principis animum inſideat.*

f *Semel ſuſpectus ſeu loquitur, ſeu tacet, tam ex ſilentio, quàm ex voce crimen in eum oritur.*

g *Vigiliæ, & ſuſpiria indicant animum anxium, & plura, quàm videri fortaſſe poteſt, cogitantẽ.*

h *Etſi muliebri ſuauitate leuari quiſque poteſt maximis curis, tamen vt ſæpiùs monui, diligenter cauendum eſt, ne, quod arcanum eſſe volumus, id per nos vxori palàm fiat. ſiquidem ſecreta cuiuſque à nullo magis, quàm ab vxore prodi poſſunt.*

i *Qui aliquem euertere ſtudet, is quibus artibus maximè poteſt, eos, qui illi ſanguine ſunt proximi, quibuſque ille ſe, & ſua omnia meritò credit, allicit, ac trahit in ſuas partes, eam ſpem illis oſtendens, qua nullam maiorem cuiquam accidere poſſe ſcit.*

k *Qui id agit, vt aliquem euertat priùs eum ſenſim labefacit; poſt hæc faciliùs eum loco dimouet; poſtremò planè euertit, atque opprimit.*

l *Raro accidit, vt fratres principes ament inter ſe. Itaque in iis, quæ pertinent ad regnum, ſeu principatum, nulla cauſa eſt, quamobrem frater fratri fidere debeat. quippe ſæpiùs, experientia duce, cognitum eſt, duos inter fratres, obiecta vtrique ſpe principis loci, acerrima odia oriri; quæ perſæpe vſque eò progrediuntur, vt neuter priùs quieſcat, quàm æmulum fratrem labefecerit, demouerit, oppreſſerit.*

m *Non dici poteſt, quantopere erret princeps, cui ſunt duo filii, ſi ſe alteri proniorem oſtendit: ac non vtrunque pari beneuolentia complectitur. ſiquidem is, qui ſibi fratrem præferri videt, haud dubiè accenditur inuidia. id quod ſi modicis penatibus exitiabile eſt, eccui dubium eſt, quin hac principum fratrum æmulatione, atque adeò acerrimis odiis Reſp. miſerè diſtrahatur?*

ptior

ptior Neroni erat. Neq; tamen Seianus ita Drusum fouebat, [a] vt nō in eū quoq; semina futuri exitij meditaretur, gnarus prę ferocē, & [b] insidiis magis opportunum. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa claris maioribus [c], quàm vetustis, vitaque non degener. Et Q. Haterius familia senatoria, eloquentiæ quoad vixit, celebratæ. Monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. Scilicet, [d] impetu magis, quàm cura vigebat. Vtque aliorum meditatio & labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud & profluens, cum ipso simul extinctum est. M. Licinio, L. Calpurnio COSS. ingentium bellorum cladem [e] æquauit malum improuisum. Eius [1] initium simul & finis extitit. Nam cœpto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, vt qui non [f] abundātia pecuniæ, nec municipali ambitione, [g] sed in sordida mercede id negotium quæsiuisset. Adfluxere auidi talium, imperitante Tyberio, [h] procul voluptatibus habiti, virilis ac muliebris sexus, omnis ætas, ob propinquitatē loci effusiùs. Vnde grauior [2] pestis fuit, [3] conferta mole, dein conuulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortaliū spectaculo intentos, aut qui circum adstabant præceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, [4] vt tali sorte cruciatum effugere. [i] Miserandi magis quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat, qui per diem visu, per noctem [5] vlulatibus & gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam cæteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. Etiam quorum diuersa de causa amici, aut necessarii aberant, pauere tamen: neque dum comperto quos illa vis perculisset, [k] latior ex incerto metus. Vt cœpere dimoue-

1. i. non priùs cœpit quàm esse desiit.

2. clades, strages
3. i. cùm eam insedisset ingens multitudo.
4. i. quod ipsis leuissimum in tali calamitate accidere poterat.
5. coniugum, & liberorum.

OBSERVATIONES

a *Callidi, & astuti aulici vel eos, quibus non bene cupiunt, colunt, aut se colere egregiè simulant; nempe, vt hac ratione quò volunt, perueniant; ac tandem hos ipsos, per quos factum est, vt sibi optata contigerint, pariter euertant.*

b *Præferoces homines, ac proinde aperti, minùs cauti plerunque sunt, ac magis insidiis opportuni quàm cæteri, qui animi sensus abdere, & premere nesciunt.*

c *Differunt claritudo generis, & vetustas.*

d *Qui impetu magis, quàm studio, & cura valent, idipsum, quo plus possunt, cum ipsis simul extinguitur. contra, quæ meditatione, & labore fiunt, ea in posterum valescunt. Itaque quisquis sui ingenij monimenta æternùm retineri, eorumque autoritatem gliscere cupit, nihil nisi meditatū, & elaboratum ædere debet.*

e *Mala intestina, potißimùm improuisa, æquant clades ingentium bellorum.*

f *Abundantia pecuniæ, atque ambitione magna negotia interdum suscipiuntur, etsi non necessaria.*

g *Qui sordidam ob mercedem aliquid conficiendum suscipit, vix ea in re cum laude versari potest.*

h *Sæuitia tyranni adeò vniuersam remp. complectitur, vt illo imperitante, homines ferè procul voluptatibus habeantur, nihilque nisi mœstum, & atrox conspiciatur.*

i *Quos mors miseriæ eripuit non tam sunt miserandi, quàm qui diuersis cruciatibus etiam conflictantur.*

k *Publica mala ad singulos pertinent.*

1. i. trabes, asseres, & cætera ex quibus constiterat amphitheatrum.

ri[1] obruta, concursus ad exanimos complectentium, osculãtium. Et sæpe certamen si confusior facies, & par forma, aut ætas errorẽ adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. [a] Cautumque in posterum senatusconsulto, ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neue amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatæ. Atilius in [b] exilium actus est. Cæterùm sub recentem cladem patuere procerũ domus, fomenta, & medici passim præbiti. Fuitque vrbs per illos dies, quãquam mœsta [2] facie, veterum institutis similis, [c] qui magna post prelia saucios largitione, & cura sustentabant. [d] Nondum ea clades exoleuerat, cùm ignis violentia vrbem vltra solitum adfecit, deusto monte Cælio. [3] feralemque annum ferebant, & omnibus aduersis susceptum principi consilium absentiæ, qui [e] mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, nî Cæsar obuiam isset, [f] tribuendo pecunias [g] ex modo detrimenti. [h] Actæque ei grates apud senatum ab inlustribus: [i] famaque apud populum, [k] quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam & vltro accitos munificentia iuuerat. Adduntur sententiæ, vt mons Cælius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis circùm flagrantibus, [l] sola Tyberij effigies sita in domo Iunij senatoris inuiolata mansisset. Euenisse id olim Claudiæ Quintiæ, eiusque statuam vim ignium bis elapsam maiores apud ædem Matris deûm consecrauisse: sanctos acceptosque numinibus Claudios: & augendam [m] ceremoniam loco, in quo tantum in

2. propter casus atrocitatem.

3. dirum & funestùm.

OBSERVATIONES.

a *Malis præteritis doceri debemus qua ratione futuris obuiam iri debeat.*

b *Atrocitas facinoris non tam ex eo, quod accidit, quàm ex animo illius vnde damnum profectum est, spectari debet: ac proinde pœna nõ ex magnitudine damni, sed ex dolo illius, qui damnum dedit, statuenda est.*

c *Post magna prœlia, atque insignes clades, saucij, aut grauiore aliquo casu afflicti eorum benignitate, largitione, & cura, ad quos calamitas non peruenit, sustentari debent.*

d *Ferè fit, vt, nunquam sola aliqua clade homines conflictentur, quin alia insuper ad superiorem accedat, ac mala malis cumulentur.*

e *Vulgo mos est, fortuita, si improspera sunt, ad principum, & potentiorum culpam trahere.*

f *Cùm populus insigni aliqua clade est affectus, eum princeps, nullis cuiusquam precibus, sed vltro sua benignitate, & munificentia iuuare, ac solari debet. hinc certè famam liberalitatis, quæ maxima est, & insignem apud omnes laudem consequetur.*

g *Benignè fieri non promiscuè, nulloque delectu, sed ex modo necessitatis singulorum, à principe debet.*

h *Siquid princeps suopte ingenio præclarè fecit, nunquam omittendæ sunt gratiarum actiones; vt intelligat, ex benefactis nonnisi prosperam opud omnes famam oriri.*

i *Mens multitudinis non planiùs cognosci potest, quàm ex ea fama, quam ipsa vulgat.*

k *Ea demum grata est beneficentia, & liberalitas, quæ confertur in ignotos, & vltro accitos, sine ambitione, aut cuiusquam precibus.*

l *Ei Dij fauere videntur, cuius effigies, ac statuas inuiolatas inter incendia, & ruinas seruant.*

m *Quo in loco aliquid insigne accidit, præcipuè quod verti potest in laudem principis, ei loco dignitas addi debet.*

princi-

principem honorem dij ostenderent. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, [a] quòd talis syluæ frequens, fœcundusque erat: mox Cælium appellatum à Cæle Vibenna, [b] qui dux gentis Ethruscę cùm auxilium appellatũ ductauisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit. Nam scriptores in eo dissentiunt. Cætera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitauisse, vnde Thuscum vicum è vocabulo aduenarum dictum. Sed vt studia procerum, & largitio principis aduersum casum solatium tulerant, ita accusatorum maior in dies & infestior vis sine leuamento grassabatur. corripueratque Varum Quintilium diuitem, & Cæsari propinquum Domitius Afer Claudiæ Pulchræ matris eius condemnator, nullo mirante quòd diu egens, & parto nuper [1] præmio malè vsus, [c] plura ad flagitia accingeretur. P. Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat; quia claris maioribus, & Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamẽ senatus, & opperiendũ imperatorẽ cẽsuit. Quod vnũ vrgẽtiũ malorũ suffugiũ in tẽpus erat. At Cęsar dedicatis per Cãpaniam tẽplis, quanquam edicto monuisset, ne quis quietem eius irrumperet, [d] concursusque oppidanorum, disposito milite, prohiberentur, perosus tamen municipia, & colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorij diiunctam. [e] Solitudinem eius placuisse maximè crediderim, quoniam importuosum circa mare, & vix modicis nauigiis pauca [2] subsidia. Neque adpulerit quisquam [f] nisi gnaro custode. Cœli temperies hyeme mitis, obiectu montis, quo sæua ventorum arcentur. Æstas in Fauonium obuersa, & aperto circùm pelago peramœna. Prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuuius mons ardescens faciem loci verteret. Grȩcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas fama tradit. Sed tum Tyberius duodecim villarum nominibus, & [g] molibus insederat,

1. nam primoribus oratorũ additus, & à Cęsare disertus est appellatus.

2. i. loca tuta, vbi fluctus nõ attolluntur, & in quibus naues subsidunt, i. vi ventorum non iactantur. à subsido, quod est, decresco: ac dicitur ferè de mari, & fluminibus. Virg. 5. Æneid. Subsidunt vndæ, tumidumque sub axe tonanti Sternitur æquor aquis. Oui. 1. Metam. Flumina subsidũt collesq; exire videntur.

OBSERVATIONES.

a *Locis nomina imponuntur ducta à copia earum rerum, quibus maximè abundant.*

b *Nomina prisca mutantur, nouaque imponuntur ex eo, quod ibi insignitius postea accidit. neque est nouum, aduenas locis, quæ insederunt, nomina imponere.*

c *Qui diu egentes fuerunt, si quid sibi, ob flagitia pepererunt, non est mirandum, si eo illecti ad plura flagitia accinguntur. nam spes improbißimus complectuntur insperata aßecuti.*

d *Si princeps solitudine delectatur, adirique à nemine vult, disposito vbique milite, hominum concursus prohibeat. hac ratione nemo quietem eius irrumpet.*

e *Solitudo iis maximè iucunda est, qui è multitudine negotiorum se in eam, tanquam in tutißimum portum abdunt.*

f *Ea loca dicuntur tuta, quò non adpulerit quisquam, nisi gnaro custode.*

g *Meritò irrideri potest princeps, qui relicta mole imperii, cui vni perpetuò insidere debet, vitam degit in villis, earumq; nominibus, & molibus insidet. hic certè locus nihil aliud continet, quàm meram irrisionem Tiberii, qui reip. curam, quæ est vice maximæ, & ingentis molis, ideo omiserat, vt duodecim villas regeret, ac si eßent diuersa nationum nomina, & ingens imperii moles.*

z. fortè oculatior.

[a]quātò intentus olim publicas ad curas, tātò [z] occultior in luxus, & [b] malū otium resolutus. Manebat quippe suspicionum, & credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in vrbe suetus, acriùs turbabat, non iam occultis aduersum Agrippinam, & Neronem insidiis, quis additus miles nuntios, introitus, aperta, secreta velut in annales referebat, vltroque [c] struebantur qui monerent, perfugere ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo fori effigiem diui Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, [d] velut pararent, obiiciebantur. Iunio Sillano, & Silio Nerua Coss. fœdum anni principium incessit, tracto in carcerem inlustri equite Romano Titio Sabino, [e] ob amicitiam Germanici. Neque enim omiserat coniugem, liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes vnus, [f] eoque apud bonos laudatus, & [g] grauis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, M. Opsius prætura functi adgrediuntur, cupidine consulatus, [h] ad quem nonnisi per Seianum aditus. Neque Seiani voluntas [i] nisi scelere quærebatur. [k] Compositum inter ipsos, vt Latiaris, qui modico vsu Sabinum contingebat, strueret dolum, cæteri testes adessent:

OBSERVATIONES.

a *De nemine rectè iudicari, nisi post supremum eius fatum, potest. quippe, neque nouum, neque mirandum est, principes non paucos reperiri, qui quantò olim intenti publicas ad curas fuerunt, tantò postea sunt oculatiores in luxus, malumque otium resoluti.*

b *Malum otium dicitur illud, cùm quis luxuria diffluit, & lasciuia; atque adeò vbi nihil nisi illicitum, turpe, reique pub. perniciosum & patratur, & cogitatur. certè malo principis otio reip. nihil quicquam magis exitiabile accidere potest.*

c *Qui se principi iam suspectum esse scit, is si sapiet, credet nemini; ne eos quidem excipio, qui per speciem amicitiæ, ipsi quæ vtilia, & honesta videri possunt, suadent.*

d *Sæpe ea hominibus obiiciuntur, non quæ fecerunt, sed quæ ipsos aut posse, aut in animo habere verisimile est.*

e *Supra obseruaui, amicitiam illorum, qui principi sunt suspecti, aut inuisi, nonnisi infaustam esse posse.*

f *Amicus certus is verè dici potest, qui amico, tempore ipsius difficillimo, cumque ab omnibus desertus est, post tot alios amicos vnus fidem suam tam publicè quàm priuatim, atque adeò in summo illius discrimine, præstare pergit. hic verò etsi fortè iniquis grauis est, tamen apud bonos ingentem laudem adipiscitur.*

g *Ita comparatum est, vt apud bonos laudati graues sint iniquis.*

h *Qui intima principis amicitia iam potens est, is eam & retinebit, & augebit, si, quibus rebus maximè poterit, dabit operam, vt ad maiores magistratus nonnisi per se vnum aditus sit.*

i *Quemadmodum hominum virtute præstantium beneuolentia nonnisi præclarè factis conciliatur, ita improborum hominum voluntas nisi scelere quæri potest.*

k *Vsque eò mortalia pectora cogit ambitio, vt nullum tam fœdum, tamque atrox facinus sit, quod admittere vereantur homines. non solùm amicos (id quod turpissimum est) deserunt, sed innocentibus periculum capitis, & ignominiæ creant: impurissimis hominibus turpissimè seruiunt, vt probos euertant: denique pristinæ, si qua vnquam in illis fuit, probitatis vsque eò sunt immemores, vt omni se flagitiorum genere inquinare haud vereantur.*

dein-

deinde accuſationem inciperent. Igitur Latiaris [a] iacere fortuitos primũ ſermones: mox laudare [b] conſtantiam, quòd non vt cæteri, [c] florentis domus amicus, adflictã deſeruiſſet: ſimul honora de Germanico, Agrippinam miſerans diſſerebat. Et poſtquam Sabinus ([d] vt ſunt molles in calamitate mortalium animi) effudit lacrymas, iunxit queſtus, audentiùs iam onerat Seianum, [e] ſæuitiam, ſuperbiam, ſpes eius: [f] ne in Tyberium quidem conuicio abſtinet. Iique ſermones, [g] tanquam [1] vetita miſcuiſſent, ſpeciem arctæ amicitiæ facere. Ac iam vltro Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, [h] dolores ſuos quaſi ad fidiſſimum deferre. Cõſultant quos memoraui, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. [i] Nam loco, in quem coibatur, ſeruanda ſolitudinis facies, & ſi pone fores adſiſterent, [2] metus viſus, ſonitus, aut fortè ortæ [3] ſuſpiciones erant. [k] Tectũ inter & laquearia tres ſenatores, haud minùs turpi latebra, quàm deteſtanda fraude ſeſe abſtrudunt, foraminibus & rimis aurem admouent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domũ & in cubiculum trahit. Præteritaq; & inſtantia, quorũ adfatim copia, ac nouos terrores cumulat: Eadem ille, & diutius, quando

1. ſic l. 14. Ann. quaſi ſeria conſociarent.

2. metuebant ne ab aliquo conſpicerētur. quæ lectio vetus & antiqua melior eſt quã quæ eſt in codice Plantini.

3. tunc ex improuiſo,

OBSERVATIONES

a *Qui vel ipſos abditos animi ſenſus alicuius introſpicere vult, is non protinus de eo, quo d ſcire cupit, ſed aliis de rebus, prout ratio temporis poſtulabit, fortuitos, ne ars cognoſcatur, ſermones primùm iaciat; nimirum, ſibi fidem ſenſim præſtuat apud eum, à quo aliquid elicere intendit. nam tandem quaſi aliud agens id, quod vult, cognoſcet.*

b *Non deſerere amicum, vel difficillimo ipſius tempore, eſt in amicitia conſtantem eſſe. quæ virtus quò rarior, hoc hominibus gratior, atque admirabilior eſt.*

c *Hic eſt mos illorum qui proſperam fortunam amici potiùs, quàm amicum ſectantur, & amant, vt, florentis ſint amici; eundem afflictum continuò deſerant.*

d *Mortalium animi ſunt molles in calamitate; hoc eſt, paruo negotio adduci poſſunt, vt quibus malis conflictantur, hæc amico, quem ſibi fidum exiſtimant, aperiant; veluti hac ratione ſuarum calamitatum partem apud alterum ſe deponant.*

e *Eorum qui principis amicitia præpotentes ſunt, vitia plerunque hæc ſunt; ſæuitia, ſuperbia, nimiæ ſpes. ſic lib. 4. hiſt. Auaritia & ſuperbia præcipua validiorum vitia.*

f *In principem, quamuis atrocem & tyrannum, vir prudens conuicio ſemper abſtinebit. quippe, magis periculoſum eſt de eo cõtumelioſè loqui, quàm fortaſſe pernicioſum in illum coniurare.*

g *Argumentum arctæ amicitiæ eſt, vetita miſcere; hoc eſt, iis de rebus ſermones habere quæ vſqueadeo vetitæ ſunt, vt ſiquid tale emanet, in eo, is qui huiuſmodi ſermones habuit, ſibi perniciem inueniat.*

h *Inter cæteras amicitiæ ſuauitates hæc etiam meritò connumerari poteſt, vt amicus ad fidiſſimum ſuos dolores deferat.*

i *Qui ſecretos alicuius ſermones excipere, & abditos illius ſenſus elicere, ac perſpicere vult, is, ſi tam ſordido, abiectoque animo eſt, eam rationem ſequatur, quam hoc loco ſcribit Tacitus Latiarem, & ſocios impuriſſimos homines ſequutos eſſe.*

k *Nonniſi improbus, & impurus eſt is, qui ea mente ibi, v bi minimè decet, latet, & foraminibus, & rimis aurem admouet, vt alicuius ſermones excipiat.*

1. fortè, retinẽtur.
2. sic lib. 1. hist. vnde plena omnia suspitionũ, & vix secreta domuum sine formidine.
3. quia erat Pontifex maximus.
4. quæ de aliis rebus habẽtur, quàm quæ sacræ sunt.
5. hunc locum aliter in omnibus aliis, quæ viderim exemplarib⁹, ipse ita interpunxi, & ex difficili facilem feci.
6. ab iis, qui hęc animaduertere solent.
7. à prudẽtibus ijsque qui singula facta principis diligenter attendunt.

[a] mœsta, vbi semel prorupere difficiliùs [b] [1] reticentur. Properata inde accusatio; missisque ad Cæsarem literis, ordinem fraudis, [c] suumque ipsi dedecus narrauere. [d] Non aliàs magis anxia & pauens ciuitas, etiam aduersum proximos. Congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari; etiam [2] muta atque inanima, tectum, & parietes circunspectabantur. Sed Cæsar solennia incipientis anni Kal. Ianuarias epistula [3] precatus vertit in Sabinum, corruptos, quosdam libertorum, & petitum se arguens, vltionemque [e] haud obscurè poscebat. Nec mora, quin decerneretur; & trahebatur damnatus, quantum obducta veste, & adstrictis faucibus niti poterat, clamitans, Sic inchoari annum, has Seiano [f] victimas cadere. quò intendisset oculos, quò verba acciderent, fuga, vastitas, deseri itinera, fora: & quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, [g] id ipsum pauentes quod timuissent. Quem enim diem vacuum pœna, vbi inter sacra & vota, quo tempore [h] verbis etiam [4] profanis abstineri mos esset, vincla & laqueus inducantur? [i] Non [5] imprudentem Tiberium tantam inuidiã adiisse [6] quæsitum; [7] meditatumque, ne quid impedire credatur, quò minus noui magistratus quo modo delubra & altaria, sic carcerem reclu-

OBSERVATIONES.

a *Ita comparatum est, vt calamitates, quæque mœrore nos afficiunt, vbi semel prorupere, difficiliùs reticeantur. Siquidem liberiùs & audentiùs de ijs loquentes animum exoneramus.*

b *Qui aliquid arcani cum amico loquitur, quod contra principem aut remp. referri potest, is etiam atque etiam circumspectet, an aliunde sua verba exaudiri, & excipi possint. nimirum, verissimum illud verbum est; vel ipsis parietibus suas esse aures.*

c *Qui aliquẽ accusat, obijcitque ei sermones secum arcanò habitos, is illius sermones prodere non potest, quin eadem opera suum dedecus narret. nam, dij boni, quid fœdius dici potest, quàm quod tuæ fidei, & taciturnitati concreditum est, id non modò enuntiare, verùm etiam inde amico necem, & perniciem promere?*

d *Alienis periculis recentibus mirum dictu est, quantopere homines terreantur.*

e *Cùm princeps dolores, metusque suos Senatui fatetur, haud obscurè eorum vltionem petit.*

f *Qui tantum potest, vt innocentem perdere valeat, hic illi tanquam victima cadere dicitur.*

g *Qui ideo timet, quòd in alium animaduerti videt, illiusq; ideo aspectum fugitat, hic verò videtur eiusdem flagitij sibi esse conscius.*

h *Festis sollemnibus diebus non modò quenquam ad supplicium trahi dirum & nefas est; verùm etiam ipsis verbis profanis est abstinendum.*

i *Obseruet nouus princeps, sibi diligenter esse cauendum, ne mores, & veteres reip. consuetudines ipse immutasse dici possit. Quòd siquid nihilominus aduersus leges, & consuetudines agere instituit, eius rei patrandæ modum ita inueniat, vt neque impediat solita magistratuum munia, neque quicquam noui in remp. inducat. certè Tiberius, ne quisquam de eo conqueri posset, quòd Kal. Ian. magistratus impedirentur carcerem, vt moris erat, recludere, Sabinum illo ipso die ad supplicium trahi voluit; hoc est, simul illum opprimere, & nihilominus permittere magistratibus, vt suum munus, sine sua ipsius inuidia, exequerentur. nam si magistratus vnius Sabini causa carcerem non reclusissent, id haud dubiè ipsi Tiberio non parum inuidiæ allaturum erat, quia contra morem id fiebat. quòd si carcerem reclusissent, eaque ratione vinclis solutus iudicum sententias euasisset, illius vltione Tiberio haudquaquam satisfactum esset. hanc ob causam, viam Tiberius reperit, qua & vltioni suæ consuleret, & inuidiam violati moris antiqui vitaret.*

dant.

dant. Secutæ insuper literæ, grates agentis, quòd hominem [a] infensum Reip. puniuissent, adiecto, trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, [b] nullo nominatim compellato. Neq; tamen dubitabatur in Neronem & Agrippinam intendi. Ni mihi destinatum foret, [c] suum quæque in annum referre, auebat animus antire, statimque memorare [d] exitus, quos Latinius atque Opsius, cæterique flagitij eius repertores habuere, non modò postquam C. Cæsar rerum potitus est, sed incolumi Tyberio: qui scelerum ministros vt peruerti ab aliis nolebat, ita plerunque [e] satiatus, & oblatis in eandem operam recentibus, veteres & prægraues adflixit. Verùm has, atque alias sontium pœnas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum à principe, vt metus suos senatui fateretur, amouerique sineret. Nullam æquè Tyberius, vt rebatur, ex virtutibus suis quàm [f] dissimulationem diligebat. Eò [g] ægriùs accepit, recludi quæ premeret. Sed mitigauit Seianus non Galli amore, verùm vt cunctationes principis aperirētur, [h] gnarus [i] lentum in meditando, vbi prorupisset, [k] tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus conuictā adulterij damnauerat, proieceratq; in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. Illic viginti annis exilium tolerauit, Augustæ ope sustentata; quæ florentes priuignos cùm per occultum sub-

I. quàm ab vno se.

OBSERVATIONES.

a *Tyranni quos ferre non possunt, hos veluti reip. infensos euertunt.*

b *Non est è dignitate principis, vt eos, publicis in scriptis nominet, quos sibi infensos esse putat; ne eos plus æquo metuere videatur. satis quippe est eos demonstrare ijs, quorum autoritate, atque opera illorum conatus, si qui sunt, infringi possunt.*

c *Scriptori annalium non licet cuiusque facta vsque ad finem persequi, & antire ordinem annorum: siquidem præcipuum eius munus est, quid quoque anno gestum sit, memorare.*

d *Raro accidit vt scelesti, ac facinorosi homines, quos meriti sunt, exitus effugere poßint.*

e *Hic est mos tyrannorum, vt, posteaquam alicuius scelesti opera diu sunt vsi, hunc tanquam veterem, & prægrauem affligant; nimirum, illo satiati, oblatisque in eandem operam recentibus, quos, quia maximorum scelerum sunt ministri, à nemine præuerti volunt. hinc discant illi, qui principibus scelestam operam præstant, se non diu illis gratos fore; quinimo post aliquot annos, tanquam veteres, & prægraues aflictum iri.*

f *Non solùm Tiberius, verùm etiam plurimi principum connumerant dißimulationem inter præcipuas eas virtutes, quas ipsos habere necesse est; atque adeò è cæteris omnibus nullam æquè diligunt; idque hactenus vt eam principi necessariam esse affirment.*

g *Admodum imprudenter facit quisquis inepta, aut intempestiua interrogatione principem adigit ea recludere, quæ is premere studet.*

h *Quisquis ingenium principis versare nouit, nihil omnino est, quod non planè conficiat.*

i *Ita ferè comparatum est, vt, quisquis in meditando lentus est, vbi semel prorupit, multò acriùs, quàm quiuis alius dictis facta coniūgat, i. ea protinus, atque acriter conficiat, quæ diu in animo voluit.*

k *Is demum princeps verè metuendus est, qui tristibus dictis atrocia facta coniungit. quidam enim principes non vltra minas, & terricula progrediuntur. sed alij dictorum atrocitatem factorum sæuitia & immanitate cumulant.*

uertisset, [a] misericordiam erga adflictos palàm [b] ostentabat. Eodem anno Frisij Transrhenanus populus pacem exuere, [c] nostra magis auaritia quàm obsequij impatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, vt in vsus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quæ firmitudo, quæ mensura: donec Olennius è primipilaribus, regendis Frisiis impositus, terga Vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs tolerabatur, quis ingentium belluarum feroces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boues ipsos, mox agros, postremò corpora coniugum, aut liberorum seruitio tradebant. [d] Hinc ira & questus. Et postquã nõ 1 subueniebat, remediũ ex bello. rapti qui tributo aderãt milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fuga præuenit, receptus castello, cui nomen Fleuum: & haud spernenda illic ciuium, sociorumque manus litora Oceani præsidebat. Quod L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, [e] vexilla legionum, è superiore prouincia peditumque & equitum auxiliarium delectos acciuit: ac simul vtrũque exercitum Rheno deuectum Frisiis intulit, [f] soluto iam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus & pontibus, traducendo grauiori agmini, firmat. Atque interim repertis vadis alam Canninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, [g] circumgredi terga hostium iubet. Qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leues cohortes, ac rursum duæ, dein tempore interiecto, acri-

1. princeps.

OBSERVATIONES.

a *Nihil principem magis decet, quàm misericordia erga afflictos.*

b *Principes quoties indignum aliquod facinus faciunt, id occultè faciunt; at verò si quando benefaciunt, id, qualecunque est, palam ostentant.*

c *Perrarò accidit vt nationes deficiant à principe propter obsequij impatientiam. quippe defectionis causa penes auaritiam, aliasque malas principis libidines sæpiùs est. Quæ cùm ita sint, nulla re princeps magis imperium suum stabilire potest, quàm amore subiectorum. qui amor in eo palam fieri debet, vt prouinciæ non plus æquo tributis onerentur, sed ijs nihil plus pecuniarum imperetur, quàm quantum satis est ad pacem tuendam. quæ vltra populus extorquentur, nonnisi sunt causæ defectionum, & maximorum tumultuum. certè principi satis esse debet, vt, quibus gentibus præest, pareant, non seruiant.*

d *Ex magnitudine tributorum, nimiaque, & intoleranda seruitute oritur ira, & questus stipendiariorum. cui rei si non maturè à principis æquitate subuenitur, remedium petitur ex bello; hoc est, coguntur populi tot ingentibus malis, summisque quibus conflictantur, calamitatibus hoc pacto mederi, vt rebellionem cœptent; ferroque sibi aperiant viam ad libertatem; aut non inulta, nec ingloria morte durius seruitium effugiant.*

e *Nuntiata defectione alicuius prouinciæ, eius præfectus quanta maxima celeritate fieri potest, copias omnes tam equitum, quàm peditum ducere, & cuncta bello opportuna parare ad opprimendos hostes debet; ne nimia cunctatio coniurationi vires addat.*

f *Fama aduentantis exercitus haud dubium est, rebelles trepidare, & magis de sua salute, quàm de præsidijs esse sollicitos.*

g *Maximi duces semper in id intenti fuerunt, an terga hostis circumgredi possent.*

ùs e-

ũs eques immiſſus,[a] ſatis validi, ſi ſimul incubuiſſent; per interuallum aduentantes, neque conſtantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur. Cethecio Labeoni legato quintæ legionis, quod reliquum auxiliorum tradit. Atque ille, dubia ſuorum re, in [1] anceps 1. periculum, & ſummum diſcrimen. tractus, miſſis nuntiis vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, & acri pugna hoſte pulſo, recipiunt cohortis, alaſque feſſas vulneribus. Neque dux Romanus vltum iit, aut corpora humauit, quanquam multi tribunorum, præfectorumque, & inſignes centuriones cecidiſſent. Mox compertum à transfugis nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugna in poſterum extracta, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis, quondam ſtipendiarij, villa, poſtquam proditio metuebatur, [b] mutuis ictibus procubuiſſe. Clarum inde inter Germanos Friſium nomen, [c] diſſimulante Tyberio damna, ne cui bellum permitteret. [d] Neque ſenatus in eo cura, an [e] imperij extrema dehoneſtarentur. Pauor internus occupauerat animos, cui [f] remedium adulatione quærebatur. Ita quanquam diuerſis ſuper rebus conſulerentur, aram clementiæ, aram amicitiæ, effigieſque circum Cæſaris ac [g] Seiani cenſuere: crebriſque precibus efflagitabant,

OBSERVATIONES.

a *Quantò magis acies pugnantium eſt conferta, ſimulque ingruit, tantò eſt validior. contra, quò laxior, aut plures in partes diuiſa eſt, hoc infirmiorem eſſe conſtat.*

b *Viri fortes, ac ſtrenui, cùm ſe vndique circumuentos vident, mutuis ictibus procumbere, quàm in barbarorum hoſtium poteſtatem venire malunt.*

c *Suſpitioſus princeps mauult damna reip. præſertim longinqua, diſſimulare, quàm quemquam ex primoribus præficere valido exercitui, eique magni momenti bellum mandare.*

d *Perſæpe in eo peccat princeps, quòd ita cuncta ad ſe trahit, vt nullæ cuiuſquam in rep. præterquam vnius ipſius partes ſint: i. omnia adeò in ſua manu habeat, vt magiſtratibus, ac cætera multitudine non tanquam adiutoribus, miniſtris, & parte imperij, ſed vti viliſſimis mancipijs vtatur. Quæ fœditas ſeruitutis eò adducit homines, vt, quid imperio fiat, nullus quicquã penſi habeat. quippe, nullam video cauſam, quapropter de aliena gloria, & ſalute tantopere laborem. duriſſima, inquam, ſeruitute premor. ergo mea nihil ſanè intereſt vtri ſeruiam, tibi, an hoſti tuo. Quinimo nunquam non vota faciũt ſerui vt cœlum terra miſceatur, ſi modò ex ea rerum perturbatione mitius imperium, ac tolerabilior vitæ conditio ſperari poteſt. Non ergo mirum eſt, nullam in eo ſenatus curam fuiſſe, ſi imperij extrema dehoneſtarẽtur, cuius ſeruati gloria, maximi & ampliſſimi nomen, opulentiſſimi opes, et commoditates omnes non ad alium, quàm ad vnum principem referebantur; nimirum, cuius vnius ambitio, auiditas, rapacitas cuncta occupauerat. Hinc obſeruandum eſt; illam demum eſſe optimam principatus formam, vbi publica munia ita diſtributa ſunt, vt non tam cuncta in vnius principis, quàm in vniuerſorum manu eſſe videri poſſint: & cùm de vniuerſa rep. agitur, ſinguli in ea quoque ſalutem, gloriam, & amplitudinem ſuam verti putant. nemo enim non libenter pro ea vniuerſitate propugnationem ſuſcipit, cuius ſe partem eſſe videt.*

e *Imperium tunc dehoneſtari dicitur, cùm clades inſignes accipiuntur non modò ab externis, verùm etiam (id quod fœdius eſt) ab ipſis ſtipendiarijs; neque tamen ob hæc dedecora vltioni à quoquam cõſulitur. hanc lib. I. vocauit infamiam.*

f *Imperitante tyranno, pauori interno, qui ab illius ſæuitia proficiſcitur, nullum præſentius remediũ videtur eſſe, quàm adulatio.*

g *Adulatio, vt primo libro obſeruaui, non ſolùm circumſiſtit perſonam principis, ſed & illorum, qui apud principem plurimùm poſſunt.*

[a] visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in vrbem aut propinqua vrbi digressi sunt: satis visum omittere insulam, & in proximo Campaniæ aspici. eò venire patres, eques magna pars plebis, anxij erga Seianum, cuius [b] durior congressus, atque eò per ambitum, & societate consiliorum parabatur. Satis constabat, [c] auctam ei adrogantiam, fœdum illud in propatulo seruitium spectanti. Quippe Romæ sueti discursus, & magnitudine vrbis, incertum quod quisque ad negotium pergat. Ibi campo, aut litore [d] iacentes, nullo discrimine, noctem ac diem, iuxta gratiam, aut fastus ianitorum perpetiebantur. donec idque vetitum. Et reuenere in vrbem trepidi, quos [e] non sermone, non visu dignatus erat. Quidam [f] malè alacres, quibus [g] infaustæ amicitiæ grauis exitus imminebat. Cæterùm Tyberius neptem Agrippinam Germanico ortam, cum coràm Gn. Domitio tradidisset, in vrbe celebrari nuptias iussit. In Domitio super vetustatem generis, propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat. Nam is auiam Octauiam, & per eam Augustum auunculum præferebat.

OBSERVATIONES.

a *Quò magis princeps se hominum oculis subtrahit, hoc maiori desiderio illius videndi omnes afficiuntur. Cæterùm, vt indecorum est principi, personam suam passim vulgare, huc illuc cursitare, obuersari, & conspici inter cœtus hominum, ita si neminem conspectu arcebit, sed faciles aditus ad se esse volet, comitate, alloquiis, vultu, oculis, grato & decoro corporis habitu, humanitate homines excipiet, eorum studia haud dubiè sibi firmabit.*

b *Sæpe fit, vt durior sit congressus illius, quem princeps tanquam socium, & consortem imperij rebus omnibus adhibet, quàm principis ipsius. Huius autem tam potentis hominis voluntas non alia ratione conciliari potest, quàm per adulationem, ambitum, obsequium, & consiliorum societatem.*

c *Plerunque fit, vt intimi amici principum, cùm aditus ad principem, ac cætera omnia in sua manu esse vident, cæteros, tanquam multùm infra despectent, ac spernant; omnique exuta modestia, vt potentiam, ita quoque arrogantiam augeant.*

d *Quid fœdius dici potest, quàm homines clarissimos vnius nutum ita intueri, ac diligenter obseruare, vt contra decus, ac dignitatem quisque suam, non modò hunc, quocunque illi collibitum est, sectentur, verùm etiam sibi malè esse, ac fastus, & superbiam vilissimorum mancipiorum pati possint, dummodo illius sermone, & visu digni habeantur? Attamen hic est fructus ille amplissimus tam proiectæ seruientium patientiæ; ne trepidationes, ne cædes, ne cæteros graues exitus eorum, quibus hoc vitæ genus tantopere placet, memorem. dignum, scilicet, præmium eo hominum genere, qui sibi imperarunt omnia assentari, & ad falsa quæque parati laudatores sunt.*

e *Nulla re aulicus magis perculsus est, quàm cùm princeps, aut is, qui apud principem plurimùm potest, non eum sermone, non visu dignatus est.*

f *Malè alacres illi dicuntur, qui inani gaudio in præsentia ducti, quid sibi immineat, nesciunt.*

g *Persæpe falluntur aulici, qui nihil non agunt, dummodo amicitia illius digni censeantur, qui apud tyrannum plurimùm potest. quippe cùm is, multis de causis, ingenti hominum multitudini odio sit, atque haud dubiè grauis eum exitus maneat, meritò eius amicitia infausta dici potest. nam quicunque casus illum manet, idem quoque amicos, & sectatores illius complectitur.*

FINIS QVARTI LIBRI ANNALIVM
C. CORNELII TACITI.

INDEX ACCVRATISSIME SCRIPTVS IN QVATVOR PRIORES ANNALIVM LIBROS C. CORNELII TACITI.

A

INDEX.

B

D

E

F

G

Græcorum

M

N

O

P

Q

R

T

INDEX.

V

INDEX.

FINIS.

Errata sic corrige.

PAg. prima in margine quorundam exemplarium lege, A. V. C. DCCLXVII.
Eadem pag. linea 7. pro dinitate lege dignitate.
Pag. 10, obseruat. e. aut Regem pop. Romani præscripsit, sed tantùm Tribunum plebis, qua appellatione: Repone, aut Regem pop. Romani, sed tantùm Tribunitium ius præscripsit: qua præscriptione, &c.
Pag. 15. obseruat. e. non meliùs dici, lege, disci.
Pag, 19. obseruat b. cùm Tribunus plebis esset: repone, cùm Tribunitia potestate fungeretur.
Pag. 26. lin, 14. post imitarentur, pro 2. repone. 1.
Pag. 59. obseruat. n. patefacerunt. lege, patefecerunt.
Pag. 71. in quibusdam exemplaribus, obseruat. a, pro iis, lege, is.
Pag. 83. lin. 22. in quibus exemplaribus legitur, redemere, repone, reddidere.
Pag. 113 in 3. Annotat, pro 1. repone 3.
Pag. 131. lin. 13. pro succeessit, lege successit.
Pag. 140. obseruat. b. pro fici, lege filij.
Pag. 158. lin. 13. & seq. pro, nisi iustas preces supplicum, repone, nisi iustas supplicum preces.
Pag. 163. obseruat. e. pro tendem, lege tandem.
Pag. 166. in obseruat. f. post, Saty. scribe numerum 9.
Pag. 192. in obseruat. b. pro naturam, lege natura.

LVTETIÆ PARISIORVM,
EXCVDEBAT PETRVS CHEVILOTIVS.
ANNO M. D. LXXXI.
PRID. CAL. IVNII.

N. 4611. 2.

